

UNIVERZITET SINGIDUNUM
POSLOVNI FAKULTET U BEOGRADU

Budimir Stakić
Slobodan Barać

MEĐUNARODNE FINANSIJE

BEOGRAD, 2010.

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Prof. dr Budimir Stakić
Prof. dr Slobodan Barać

**MEĐUNARODNE
FINANSIJE**

Peto izdanje

Beograd, 2010.

MEĐUNARODNE FINANSIJE

Autori:

Prof. dr Budimir Stakić
Prof. dr Slobodan Barać

Recenzent:

Prof. dr Milorad Unković

Izdavač:

UNIVERZITET SINGIDUNUM
Beograd, Danijelova 32
www.singidunum.ac.rs

Za izdavača:

Prof. dr Milovan Stanišić

Tehnička obrada:

Novak Njeguš

Dizajn korica:

Aleksandar Mihjalović

Godina izdanja:

2010.

Tiraž:

650 primeraka

Štampa:

Mladost Grup
Loznica

ISBN: 978-86-7912-257-5

SADRŽAJ

UVOD U MEĐUNARODNE FINASIJE	1

PRVI DEO

MEĐUNARODNE-SVETSKE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

1. MEĐUNARODNI MONETARNI FOND	9
1.1. CILJEVI OSNIVANJA FONDA	9
1.2. PERIODI RAZVOJA	10
1.3. ZNAČAJNIJE ODREDBE STATUTA FONDA	12
1.4. ORGANIZACIJA FONDA	18
1.5. KVOTE I GLASOVI	19
1.6. POZAJMICE FONDA	20
1.6.1. VUČENJA U OKVIRU KREDITNIH TRANŠI	21
1.6.2. STAND BY ARANŽMANI	22
2. MEĐUNARODNA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ	24
3. MEĐUNARODNO UDRUŽENJE ZA RAZVOJ	26
4. MEĐUNARODNA FINANSIJSKA KORPORACIJA	28
5. MULTILATERALNA AGENCIJA ZA INVESTICIONE GARANCIJE	29
6. MEĐUNARODNI CENTAR ZA REŠAVANJE INVESTICIONIH SPOROVA - ICSID	31
KONTROLNA PITANJA	32

DRUGI DEO

REGIONALNE I OSTALE ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

1. REGIONALNE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE	35
1.1. EVROPSKA INVESTICIONA BANKA	35
1.1.1. OSNIVANJE I ČLANSTVO	35
1.1.2. ORGANIZACIONA STRUKTURA	38
1.1.3. KAPITAL BANKE	40
1.1.4. NOVE INICIJATIVE-JASPERS I JEREMIE	42
1.1.5. ODOBRENI ZAJMOVI PO OBLASTIMA I REGIONIMA	46
1.1.6. NOVI PROJEKTI KOJE FINANSIRA EIB	48
1.1.7. ULAGANJA U SRBIJU	49
1.2. EVROPSKA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ	51
1.2.1. CILJEVI I ZADACI OSNIVANJA	51
1.2.2. ČLANSTVO	52
1.2.3. OSNIVAČKI KAPITAL	52
1.2.4. KORISNICI KAPITALA	53
1.2.5. ORGANIZACIJA I RUKOVOĐENJE	53
1.2.6. STATUS NAŠE ZEMLJE	54
1.3. AFRIČKA BANKA ZA RAZVOJ	55
1.4. AZIJSKA BANKA ZA RAZVOJ	56
1.5. INTERAMERIČKA BANKA ZA RAZVOJ	61
2. OSTALE ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE	64
2.1. BANKA ZA MEĐUNARODNE OBRAČUNE (BIS)	64
2.2. AMERIČKA KORPORACIJA ZA PRIVATNA ULAGANJA U PREKOMORSKE ZEMLJE	66
2.3. MEĐUNARODNE NEFORMALNE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE	67
2.3.1. PARISKI KLUB	67
2.3.2. LONDONSKI KLUB	68
KONTROLNA PITANJA	70

TREĆI DEO

EVROPSKA I MONETARNA UNIJA I MEĐUNARODNE FINANSIJE

1. KRIZA DOLARA I NASTANAK EVROPSKOG MONETARNOG SISTEMA	73
2. STVARANJE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE	75
3. TRI FAZE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE	76
3.1. PRVA FAZA NASTANKA EMU	77
3.2. DRUGA FAZA NASTANKA EMU	78
3.2.1. EVROPSKI MONETARNI INSTITUT	78
3.2.2. KRITERIJUMI EKONOMSKE KONVERGENCIJE	79
3.2.3. PRIPREMA TREĆE FAZE EMU	80
3.2.4. PRAVNI STATUS JEDINSTVENE MONETE	83
3.3. TREĆA FAZA EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE	85
3.3.1. JEDINSTVENA MONETARNA POLITIKA	85
3.3.2. EVROPSKI SISTEM CENTRALNIH BANAKA	86
3.3.3. UVOĐENJE PAPIRNIH I METALNIH NOVČANICA – EVRA	88
3.3.4. TRANSEVROPSKI SISTEM PLAĆANJA (TARGET)	89
3.3.5. UTVRĐIVANJE KURSEVA KONVERZIJE	90
4. POSLEDICE I EFEKTI UVOĐENJA EVRA	93
5. EVRO I JEDINSTVENO FINANSIJSKO TRŽIŠTE	95
KONTROLNA PITANJA	96

ČETVRTI DEO

HARMONIZACIJA DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA

1. OSNIVANJE I POSLOVANJE BANAKA U SRBIJI	99
1.1. PRAVNA REGULATIVA I KARAKTERISTIKE	99
1.2. OSNOVNE ODREDNICE ZAKONA O BANKAMA	100

1.3. POSLOVI KOJE BANKA MOŽE OBAVLJATI	100
1.4. USLOVI OSNIVANJA BANKE	101
1.5. POSLOVANJE BANKE	102
1.6. UPRAVLJANJE RIZICIMA BANKE	102
1.7. ODNOS BANKE PREMA KLIJENTIMA	103
1.8. TAJNOST PODATAKA	103
1.9. SPOLJNA REVIZIJA BANKE	104
1.10. ORGANIZACIJA BANKE I NAČIN UPRAVLJANJA BANKOM	105
1.10.1. ORGANI BANKE	105
1.10.2. OBAVEZNI ODBORI BANKE	106
1.10.3. UNUTRAŠNJA KONTROLA, FUNKCIJA KONTROLE USKLAĐENOSTI POSLOVANJA BANKE I FUNKCIJA UNUTRAŠNJE REVIZIJE	107
1.11. KONTROLNA FUNKCIJA NBS	108
1.11.1. UČEŠĆE U BANCIMA	108
1.11.2. KONTROLA BONITETA I ZAKONITOSTI POSLOVANJA BANKE	108
1.11.3. KOREKTIVNE I PRINUDNE MERE	109
1.11.4. KONTROLA BANKARSKE GRUPE NA KONSOLIDOVANOJ OSNOVI	109
1.12. STATUSNE PROMENE BANKE	110
2. DAVANJE OVLAŠĆENJA BANKAMA ZA OBAVLJANJE POSLOVA SA INOSTRANSTVOM	111
3. OSNIVANJE FILIJALA I PREDSTAVNIŠTAVA BANAKA U INOSTRANSTVU, ODNOSNO U SRBIJI	113
3.1. OSNIVANJE PREDSTAVNIŠTVA I FILIJALE DOMAĆE BANKE U INOSTRANSTVU	113
3.2. OSNIVANJE PREDSTAVNIŠTVA STRANE BANKE U SRBIJI	115
4. USAGLAŠAVANJE DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA	118
4.1. USAGLAŠAVANJE SA STO-GATS	118
4.2. USAGLAŠAVANJE SA ISO STANDARDIMA	121
4.3. USAGLAŠENOST SA USLOVIMA ZA OSNIVANJE BANAKA U EU	122
4.3.1. OSNIVAČKI KAPITAL I DRUGI USLOVI ZA OSNIVANJE BANKE	122
4.3.2. NADZOR NAD BANKAMA	124
4.4. USAGLAŠAVANJE SA NOVIM BAZELSKIM SPORAZUMOM	126
4.5. USAGLAŠAVANJE SA PRAVILIMA MTK	130
KONTROLNA PITANJA	132

PETI DEO

TEKUĆE DEVIZNO-VALUTNO POSLOVANJE

1. REGULATIVA DEVIZNOG POSLOVANJA	135
1.1. REZIDENTI I NEREZIDENTI	135
1.2. BANKA	136
1.3. TEKUĆE DEVIZNO POSLOVANJE	136
1.4. SREDSTVA PLAĆANJA I STRANA SREDSTVA PLAĆANJA	136
1.5. INSTRUMENTI PLAĆANJA	137
1.6. REDOVAN IZVOZ/UVOZ I IZVOZ/UVOZ NA KREDIT	137
1.7. KUPO-PRODAJA POTRAŽIVANJA I DUGOVANJA PO SPOLJNOTRGOVINSKIM POSLOVIMA REZIDENATA	138
1.8. KAPITALNI POSLOVI IZMEĐU REZIDENATA I NEREZIDENATA	138
1.9. VALUTNA KLAUZULA I DEVIZNA PLAĆANJA U ZEMLJI	139
1.10. DEVIZNO TRŽIŠTE I KURS DINARA	140
1.10.1. DEVIZNO TRŽIŠTE	140
1.10.2. KURS DINARA	140
1.11. KREDITNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM	141
1.12. DIREKTNE INVESTICIJE	141
1.13. POSLOVI SA HARTIJAMA OD VREDNOSTI I FINANSIJSKIM DERIVATIMA	142
1.14. LIČNI I FIZIČKI PRENOSI SREDSTAVA PLAĆANJA	142
1.15. ZAŠTITNE MERE U SLUČAJU POREMEĆAJA U PLATNOM BILANSU	142
1.16. KONTROLA I EVIDENCIJA DEVIZNOG POSLOVANJA	143
1.16.1. NARODNA BANKA SRBIJE	144
1.16.2. DEVIZNI INSPEKTORAT	144
1.16.3. ODUZIMANJE DEVIZA, EFEKTIVNOG STRANOG NOVCA I DINARA	145
1.16.4. OBAVEZA VOĐENJA EVIDENCIJE	145
2. RAD DEVIZNOG TRŽIŠTA	146
2.1. PRAVNO REGULISANJE	146

2.2. VRSTE DEVIZA I EFEKTIVNOG STRANOG NOVCA KOJE SE KUPUJU I PRODAJU NA DEVIZNOM TRŽIŠTU	147
2.3. DVA NIVOVA DEVIZNOG TRŽIŠTA	148
2.4. SPOT, TERMINSKA I SVOP KUPO-PRODAJA DEVIZA	148
2.5. KUPO-PRODAJA DEVIZA NA SASTANKU MDT-A	149
2.6. FORMIRANJE KURSEVA I OBJAVLJIVANJE KURSNIH LISTA	150
2.7. PRIMENA KURSEVA BANAKA, NBS I OVLAŠĆENIH MENJAČA	150
2.8. ZAKLJUČENJE UGOVORA NA MDT-U	151
3. OTVARANJE I VOĐENJE RAČUNA REZIDENATA I NEREZIDENATA	152
3.1. REZIDENTI	152
3.1.1. PRAVNO REGULISANJE	152
3.1.2. DEVIZNI RAČUNI REZIDENATA PRAVNIH LICA, PREDUZETNIKA I OGRAKANA STRANIH PRAVNIH LICA	153
3.1.3. DEVIZNI RAČUNI REZIDENATA FIZIČKIH LICA	155
3.2. NEREZIDENTI	156
3.2.1. PRAVNO REGULISANJE	156
3.2.2. VRSTE RAČUNA	156
3.2.3. NEREZIDENTNI RAČUNI PRAVNIH LICA	157
3.2.4. NEREZIDENTNI RAČUNI FIZIČKIH LICA	158
4. OBAVLJANJE MENJAČKIH POSLOVA	160
4.1. ZNAČAJ MENJAČKIH POSLOVA	160
4.2. PRAVNO REGULISANJE	160
4.2.1. NAPLATA MENJAČKE PROVIZIJE	162
4.2.2. DUŽNOSTI MENJAČA	163
4.2.3. KORIŠĆENJE SOFTVERA	164
4.2.4. PUTUJUĆI MENJAČ	165
4.3. UPUTSTVO O MENJAČKIM POSLOVIMA	165
4.3.1. ZAKLJUČIVANJE UGOVORA	165
4.3.2. POSLOVANJE NA MENJAČKOM MESTU	166
4.3.3. POSTUPANJE SA NEISPRAVNIM STRANIM NOVČANICAMA	167
4.3.4. OTKUP PUTNIČKIH ČEKOVA	169

4.3.5. PRODAJA EFEKTIVE I ČEKOVA BANCIMA, ODNOSNO NBS.	170
4.3.6. PUTUJUĆI MENJAČ	170
5. PLATNI PROMET SA INOSTRANSTVOM	172
5.1. USPOSTAVLJANJE KORESPONDENTSKIH ODNOSA IZMEĐU BANAKA	172
6. INSTRUMENTI PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM	174
6.1. MEĐUNARODNI DOKUMENTARNI AKREDITIV	174
6.1.1. INSTRUMENT PLAĆANJA I SREDSTVO OBEZBEĐENJA.	174
6.1.2. UČESNICI U AKREDITIVNOM POSLU	176
6.1.3. VRSTE AKREDITIVA	178
6.1.4. POSTUPAK BANKE KOD OTVARANJA AKREDITIVA	178
6.1.5. USLOVI U VEZI SA DATUMIMA U AKREDITIVU	180
6.1.6. ISPLATNE KLAUZULE KOD AKREDITIVA	181
6.1.7. KORIŠĆENJE AKREDITIVA	182
6.1.8. PRIMENA JEDNOOBRAZNIH PRAVILA MTK	183
6.2. MEĐUNARODNI DOKUMENTARNI INKASO	184
6.2.1. POJAM DOKUMENTARNOG INKASA	184
6.2.2. VRSTE DOKUMENTARNOG INKASA.	184
6.2.3. UČESNICI U DOKUMENTARNOM INKASU	185
6.2.4. PREZENTACIJA DOKUMENATA	185
6.2.5. PLAĆANJE	186
6.2.6. MEĐUNARODNO PRAVNO REGULISANJE	187
6.3. INSTRUMENTI BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA U MEĐUNARODNOJ TRGOVINI	187
6.3.1. BANKARSKA DOZNAKA	187
6.3.2. NAPLATA ČEKOM	189
6.3.3. MEĐUNARODNO KREDITNO PISMO	190
7. KLIRING U MEĐUNARODNIM PLAĆANJIMA	194
8. TRANSPORTNE KLAUZULE	200
8.1. OSNIVANJE I ULOGA MTK U PARIZU	200
8.2. KLAUZULE INCOTERMS-A 2000.	201
9. TEHNIČKI PROPISI ZA OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM.	203
KONTROLNA PITANJA.	204

ŠESTI DEO

KAPITALNE TRANSAKCIJE SA INOSTRANSTVOM

1. DEFINICIJA I VRSTE KAPITALNIH TRANSAKCIJA SA INOSTRANSTVOM	207
2. KAPITALNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM	208
2.1. DIREKTNE INVESTICIJE REZIDENATA I NEREZIDENATA	208
2.2. ULAGANJA U NEPOKRETNOSTI	210
2.3. POSLOVI SA HARTIJAMA OD VREDNOSTI	210
2.4. POSLOVI SA INVESTICIONIM I DOBROVOLJNIM PENZIJSKIM FONDOVIMA	211
2.5. KREDITNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM	212
2.5.1. DEFINICIJA	212
2.5.2. GRANICA IZMEĐU REDOVNOG IZVOZA/UVOZA I IZVOZA/UVOZA NA KREDIT	212
2.5.3. KUPOVINA POTRAŽIVANJA REZIDENATA	213
2.5.4. FINANSIJSKI KREDITI	214
2.5.5. KREDITIRANJE U DEVIZAMA IZMEĐU REZIDENATA U REPUBLICI	214
2.5.6. KREDITIRANJE U DINARIMA IZMEĐU REZIDENATA I NEREZIDENATA U REPUBLICI	214
2.6. DEPOZITNI POSLOVI	215
2.6.1. DEPOZITNI POSLOVI REZIDENATA U INOSTRANSTVU	215
2.6.2. DEPOZITNI POSLOVI NEREZIDENATA U REPUBLICI	218
2.6.3. PRENOS SREDSTAVA SA RAČUNA U INOSTRANSTVO	218
2.7. PLAĆANJA PO OSNOVU UGOVORA O OSIGURANJU	218
2.8. JEDNOSTRANI PRENOSI SREDSTAVA PLAĆANJA – LIČNI I FIZIČKI PRENOSI	218
2.8.1. PRAVNO REGULISANJE	218
2.8.2. LIČNI PRENOS SREDSTAVA PLAĆANJA	219
2.8.3. FIZIČKI PRENOS SREDSTAVA PLAĆANJA	219
2.8.4. PRENOS SREDSTAVA PLAĆANJA PO OSNOVU IZDRŽAVANJA PORODICE	222
3. BANKARSKÉ GARANCIJE I DRUGA SREDSTVA OBEZBEĐENJA U MEĐUNARODNOM POSLOVANJU	223
3.1. BANKARSKA GARANCIJA	223
3.1.1. POJAM I ZNAČAJ	223
3.1.2. PRAVNI ODNOSI I UČESNICI U GARANCIJSKOM POSLU	223

3.1.3. BITNI ELEMENTI BANKARSKE GARANCIJE I PISMENA FORMA	224
3.1.4. PRENOS PRAVA IZ GARANCIJE	224
3.1.5. PODELA BANKARSKIH GARANCIJA	225
3.1.6. PRAVNO REGULISANJE BANKARSKIH GARANCIJA	227
3.2. JEMSTVO	227
3.2.1. POJAM JEMSTVA	227
3.2.2. PREDMET JEMČENJA	228
3.2.3. VRSTE JEMSTVA	229
3.2.4. IZBOR MERODAVNOG PRAVA	231
3.3. OSIGURANJE IZVOZNIH KREDITA	231
3.3.1. PRAVNA PRIRODA POSLOVA	231
3.3.2. NAČINI OSIGURANJA I SUBVENCIONIRANJA IZVOZA NA KREDIT	232
3.3.3. OSIGURANJE IZVOZNIH KREDITA U NAŠOJ ZEMLJI I U POJEDINIM RAZVIJENIM ZEMLJAMA	233
3.4. STVARNOPRAVNA OBEZBEĐENJA	238
3.4.1. OPŠTA RAZMATRANJA	238
3.4.2. RUČNA ZALOGA	239
3.4.3. HIPOTEKA	242
KONTROLNA PITANJA	244

SEDMI DEO

COUNTRY - RISK I STRANA ULAGANJA

1. DEFINISANJE COUNTRY-RISKA	247
2. NAJZNAČAJNIJE INSTITUCIJE ZA PROCENU RIZIKA ZEMLJE	249
2.1. METODOLOGIJA "EUROMONEY-A"	249
2.2. METODOLOGIJA „BERI-INDEKSA“ ("BUSINESS ENVIRONMENT RISK INTELLIGENCE")	251
2.3. METODOLOGIJE "MOODY'S" I "STANDARD & POOR'S"	252
2.4. INSTITUTIONAL INVESTOR	254

2.5. ICRG – INTERNATIONAL COUNTRY RISK GUIDE	255
2.6. METODOLOGIJA “BUSINESS INTERNATIONAL-A”	258
2.7. ONDD (THE BELGIAN EXPORT CREDIT AGENCY)	259
3. RIZIK ULAGANJA U NAŠU ZEMLJU	265
3.1. RIZIK ULAGANJA SA PRIMEROM IZ PRAKSE	265
3.2. KREDITNI REJTING SRBIJE PREMA PROCENI S&P	267
3.3. PREDNOSTI SRBIJE ZA STRANA ULAGANJA	268
3.4. STRATEGIJA PRIVALČENJA STRANIH INVESTITORA	269
3.5. MEĐUNARODNI REGULATORNI OKVIRI U FUNKCIJI STRANIH ULAGANJA	270
3.5.1. INSTITUCIONALNI OKVIRI	270
3.5.2. MODELI BILATERLANIH SPORAZUMA	272
3.5.3. BILATERALNI SPORAZUMI O PODSTICANJU I ZAŠTITI ULAGANJA REPUBLIKE SRBIJE.	273
KONTROLNA PITANJA	279

OSMI DEO

PROBLEMI MEĐUNARODNE ZADUŽENOSTI

1. POČETAK DUŽNIČKE KRIZE	283
2. UPRAVLJANJE OTPLATOM DUGA	287
3. STANJE SPOLJNJEG DUGA SRBIJE	289
KONTROLNA PITANJA	298

DEVETI DEO

SAVREMENI FINANSIJSKI PROIZVODI

1. FINANSIJSKI LIZING	301
1.1. POJAM	301
1.2. NASTANAK I SPECIFIČNOSTI LIZINGA	302

1.3. VRSTE LIZINGA	303
1.4. RAZVOJ LIZINGA U SVETU I KOD NAS	304
1.5. PREDNOSTI I NEDOSTACI FINANSIJSKOG LIZINGA	304
1.6. PRAVNA REGULATIVA FINANSIJSKOG LIZINGA	305
1.6.1. MEĐUNARODNI IZVORI PRAVA	305
1.6.2. DOMAĆI PROPISI	306
1.6.3. PRIKAZ OSNOVNIH ODREDBI ZAKONA O FINANSIJSKOM LIZINGU	306
2. POSLOVI FAKTORINGA	310
2.1. POJAM FAKTORINGA	310
2.2. SUBJEKTI U POSLOVIMA FAKTORINGA	310
2.3. VRSTE FAKTORINGA	311
2.4. KORISTI OD POSLOVA FAKTORINGA	312
2.5. MOGUĆNOSTI OBAVLJANJA POSLOVA FAKTORINGA PREMA PROPISIMA SRBIJE	312
3. POSLOVI FORFETINGA	317
3.1. SPECIFIČNOSTI FORFETINGA	317
3.2. UČESNICI I ODNOSI U POSLU FORFETINGA	318
3.3. NAČINI I POSTUPCI PRENOSA POTRAŽIVANJA	318
3.4. DOPUŠTENOST OBAVLJANJA POSLOVA FORFETINGA PREMA PROPISIMA SRBIJE	319
4. KONSALTING POSLOVI	320
5. POSLOVI FRANŠIZINGA	321
KONTROLNA PITANJA	322

DESETI DEO

MEĐUNARODNO DUGOROČNO FINANSIRANJE

1. POJAM I ZNAČAJ MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA	325
2. OBLICI MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA	329
2.1. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE	329
2.2. STRANE PORTFOLIO INVESTICIJE (TRŽIŠTE KAPITALA)	332
2.3. MEĐUNARODNO KRETANJE ZAJMOVNOG KAPITALA (ZAJMOVI I KREDITI)	336

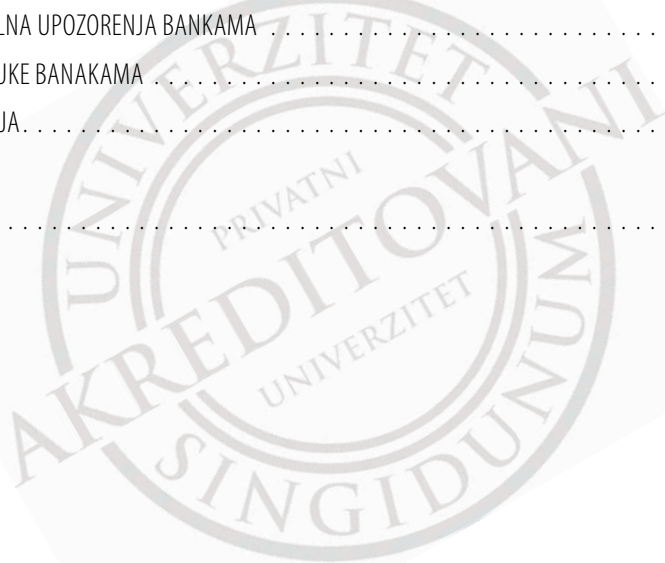
3. STANJE I PROMENE U MEĐUNARODNOM KRETANJU KAPITALA.	338
4. FAKTORI MEĐUNARODNOG FINANSIRANJA	341
5. SRBIJA I STRANA ULAGANJA	343
5.1. DIREKTA ULAGANJA U DOMAĆU PRIVREDU	343
5.2. ULAGANJA REZIDENATA U INOSTRANSTVU	345
5.3. POTREBE NAŠE ZEMLJE ZA STRANIM KAPITALOM	349
KONTROLNA PITANJA.	350

JEDANAESTI DEO

MEĐUNARODNO „PRANJE NOVCA” I PREVARE SA INSTRUMENTIMA PRVOKLASNIH BANAKA

1. MEĐUNARODNA I DOMAĆA REGULATIVA PROTIV PRANJA NOVCA.	353
1.1. DEFINICIJA.	353
1.2. FAZE	353
1.3. VELIČINA PROBLEMA	355
1.4. ATRAKTIVNE DELATNOSTI.	355
1.5. POVRATNI EFEKTI.	356
1.6. NOVE TEHNOLOGIJE I ZNAČAJ EDUKACIJE	357
1.7. MEĐUNARODNA REGULATIVA	357
1.8. DOMAĆA REGULATIVA I INSTITUCIJE	361
1.8.1. ZAKONSKA REGULATIVA.	361
1.8.2. UPRAVA ZA SPREČAVANJE „PRANJA NOVCA”.	361
1.8.3. ODGOVORNOST I OBAVEZE BANKE.	362
2. PREVARE SA INSTRUMENTIMA PRVOKLASNIH BANAKA	364
2.1. PRETHODNA PITANJA O PREVARAMA.	364
2.1.1. ULOGA MEĐUNARODNE TRGOVINSKE KOMORE	364
2.1.2. VRSTE I KARAKTERISTIKE NAJPOZANTIJIH IPB I ŽRTVE.	365

2.2. RAZLOZI ŠIRENJA PREVARA - RAVNOMERAN RASPORED PO KONTINENTIMA	366
2.3. KAKO OTKRITI PREVARNE RADNJE	369
2.3.1. DETALJI PREVARNIH ŠEMA I OTKRIVANJE ISTINE	369
2.3.2. PREVARE PO POJEDINIM POSLOVIMA I SUBJEKTIMA	371
2.3.3. NEPRAVILNO POZIVANJE NA MTK SA PRIMERIMA IZ PRAKSE	374
2.4. PAKOVANJE - PROCES JAČANJA KREDIBILITETA	375
2.5. DEJSTVO PREVARA NA NEVINA LICA SA PRIMERIMA IZ PRAKSE	376
2.6. OBJAVLJIVANJE ČLANAKA SA AUTORITATIVNIM IZGLEDIMA	376
2.7. LISTA FRAZA - „CRVENA ZASTAVICA”	377
2.8. SPECIJALNA UPOZORENJA BANKAMA	378
2.9. PREPORUKE BANAKAMA	380
KONTROLNA PITANJA	384
LITERATURA	385

UVOD U MEĐUNARODNE FINASIJE

Za svetsku privredu nužno je da postoje finansijske institucije (banke i berze), koje omogućavaju susretanje ponude i tražnje u finansijskoj sferi, da suficiti u novcu i kapitalu kod jednih dolaze na mesta deficita kod drugih subjekata. Banke prikupljaju i plasiraju finansijska sredstva i time proširuju finansijski potencijal nacionalnih privreda. One obavljaju poslove platnog prometa unutar i između subjekata raznih zemalja, prikupljaju depozite, odobravaju i koriste kredite, ulažu u akcije, obveznice i druge vrednosne papire, daju garancije, finansiraju i na taj način stimulišu izvoz, osiguravaju likvidnost u plaćanjima sa inostranstvom, utvrđuju kamate, devizne kurseve i obavljaju niz drugih značajnih poslova.

Bankama pripada značajno mesto u finansijskom mehanizmu svake privrede. Od banaka mnogo zavisi finansijska snaga privrede, a, sa svoje strane, snaga banaka opredeljena je snagom nacionalne privrede i stanovništva u svakoj zemlji. Najbogatije zemlje imaju, uglavnom, i najsnažnije banke. Koliko je organizovana bankarska mreža važna, da bi prikupila dovoljne finansijske izvore iz nacionalne i međunarodne privrede, najbolji dokaz su banke razvijenih zapadnih zemalja koje su se u kratkom roku organizovale da privuku ogroman kapital iz zemalja proizvođača nafte za vreme naftne krize iz 1973. i 1979. godine, i time spasile likvidnost i platne bilanse razvijenih zemalja.

Bankama pripada važna uloga u svetskoj privredi, skoro nijedan posao ne može da se obavi bez njihovog aktivnog učešća. Ukupna spoljna (međunarodna) potraživanja banaka članica Banke za međunarodne obračune u Bazelu (Bank for International Settlement Bazel – BIS) porasla su od 200 milijardi dolara u 1970. na 9891 milijardu dolara u 2006. godini, s tim da je u 2005. godini odobreno 930 milijardi novih kredita (BIS, 2007.). Ova ogromna potraživanja, po logici bankarskog poslovanja, samo su delom pokrivena depozitima, pa ako poverioci posumnjaju u banku povlačeći svoja sredstva, može doći do ogromne krize, uključiv i likvidaciju mnogih banaka. Banke se za ove prilike obezbeđuju rezervnim fondovima, ali njihova sredstva najčešće nisu tako velika da mogu pratiti velike neizvesnosti i

rizike. U zemljama EU samo 5% kredita odobrava se lošim platišama, a u zemljama u razvoju i do 40%.

Proces koncentracije i multinacionalizacije prati i banke, posebno od sedamdesetih godina XX veka, tako da i banke sve više prelaze nacionalne granice i postaju multinacionalne. Danas u svetu posluje oko 1000 transnacionalnih banaka, najviše američkih, zemalja EU i japanskih.

Proces ukрупnjavanja banaka je trajna pojava posle Drugog svetskog rata, čak i pre. Tako je u SAD 1970. godine bilo 15.000 banaka, a krajem XX veka oko 10.000, a početkom XXI veka oko 8.500. Pedeset najvećih banaka vladalo je sa 41% ukupnog bankarskog kapitala SAD u 1970. godini, a sa 59% u 2000. godini (BIS, 2001).

Najznačajnijih 20 banaka u svetu.

Banka	Kapital / mlrd\$	Aktiva / mlrd\$	Profit / mlrd\$
1. Citigroup, SAD	74,415	1.484,101	24,182
2. JP Morgan Chase&Co,SAD	68,621	1.157,248	6,223
3. HSBC Holdings,UK	67,259	1.276,778	17,608
4. Bank of America Corp,SAD	64,281	1.110,457	21,221
5. Credit AgricoleGroupe, Fr.	63,422	1.243,047	10,437
6. Royal Bank of Scotland, UK	43,828	1.119,480	13,358
7. MitsubishiTokyo Fin.Group	39,932	980,285	6,106
8. Mizuho Financial Group	38,864	1.295,942	8,785
9. HBOS, UK	36,587	759,594	8,868
10. BNP Paribas, Francuska	35,685	1.233,912	10,338
11. Bank of China	34,851	515,972	4,178
12. Santander Central Hispano	33,259	783,707	6,040
13. Barclays Bank, UK	32,178	992,103	8,890
14. Rabobank Group, Holand.	30,810	647,084	3,826
15. Sumitomo Mitsui Fin.Gr.	30,389	896,909	-1,011
16. Wells Fargo&Co,SAD	29,060	427,849	10,769
17. ING Bank, Holandija	28,792	839,654	4,301
18. WachoviaCorporation SAD	28,583	492,606	7,633
19. UBS, Švajcarska	27,440	1.533,036	9,433
20. ABN AMRO BANK, Hol.	26,993	828,961	7,424

Izvor: The Banker, July 2005.

Najveća banka na svetu, Sitigrup, ima 327.000 zaposlenih radnika širom sveta i aktivu oko 1.500 milijardi dolara.

Sve ozbiljnije banke traže nove izvore sredstava da bi mogle da podmire sve veće zahteve klijenata za kreditima. Često se banke spajaju da se proširi mreža radi osvajanja novih klijenata. Pri tome nastoje da što veći deo aktive, bar 50% donosi dobit. U SAD su banke sve do 1953. davale samo kratkoročne kredite do 1 godine, a od tada praktikuju srednjeročne, pa i dugoročne, uglavnom izvozne kredite. Godine 1955. osnovano je združeno preduzeće više banaka (AOFC) za kreditiranje prekograničnog izvoza na srednji rok do pet godina. Davanje zajmova državama pokazalo se rizičnim, ukoliko nisu bili pokriveni dobrim garancijama. Kada se kreditiraju proizvodnja i izvoz sirovina u ZUR, ako prodaje zapadnu u krizu, banke ostaju bez posla i prihoda. Kada je rezervni fond nedovoljan banke zapadaju u gubitke. I davanje zajmova za očuvanje stabilnosti valute, najčešće je rizičan posao, gde se u ulozi gubitnika javlja centralna banka odnosno država.

U drugoj polovini pedesetih automatizovane su bankarske operacije u SAD, zatim u Evropi i Japanu: vođenje depozita, kreditiranje, transfer akcija, računovodstvo, kontrola. Zapadne banke drže 66% bankarske aktive zemalja u tranziciji, koja se krajem 2003. procenjuje na 375 milijardi dolara. Svaki građanin zemalja u tranziciji duguje 1600 evra (ukupno sve zemlje oko 200 milijardi dolara), a u razvijenim zemljama 22857 evra. Ceni se da se kroz sektor bankarstva godišnje opere preko 1000 milijardi dolara "prljavog novca" (pored ostalog i kroz kupovinu državnih obveznica)

Među prvih 20 banaka u svetu pet je iz SAD, četiri iz Velike Britanije, po tri iz Japana i Holandije, dve iz Francuske, po jedna iz Švajcarske, Španije i Kine (The Banker, 2005). Među 50 banaka u svetu, 9 su iz SAD, 8 iz Nemačke, 6 iz Francuske, 6 iz Velike Britanije, 5 iz Japana, 4 iz Kine, 3 iz Holandije, 2 iz Švajcarske, 2 iz Španije, 2 iz Italije, 1 iz Belgije, 1 iz Kine, i 1 iz Danske. Aktiva svih banaka Rusije iznosi 40% njihovog BDP-a, dok je aktiva banaka razvijenih zemalja na zapadu 3,5 puta veća od njihovog BDP. Aktiva svih banaka Indije jedva dostiže aktivu jedne američke banke Citigroup. Banke se sve više udružuju u investicione asocijacije (trustove) koje nastaju grupisanjem vodećih banaka i formiranjem institucija poreklom iz više zemalja. Kao primer navodimo Societe Financiere Europeenne sa sedištem u Parizu, koje je vlasništvo sledećih banaka: britanske Barclays Bank, američke Bank of America, italijanske Banco Nazionale de Lavoro, holandske Algemense Bank i belgijske Banque de Bruxelles, a mogli bi se navesti i mnogi drugi primeri. (Euro-money 2004/2005).

Aktivnost multinacionalnih banaka prepliće se sa aktivnošću multinacionalnih kompanija, tako da one predstavljaju najznačajnije izvore finansiranja

ovih kompanija. Učešće banaka u pravu glasa na skupštinama akcionara transnacionalnih kompanija kreće se od 10 do preko 30%. Banke su postale i uticajni akteri u procesu fuzionisanja kompanija, posebno kada je u pitanju fuzionisanje najvećih.

U vezi sa poslovanjem multinacionalnih banaka je i kreiranje **evrodolarskog tržišta kapitala**, koje je, sa svoje strane, otvorilo nove mogućnosti za ekspanziju međunarodnih kredita. Uzrok nastanka evrodolarskog tržišta, šezdesetih godina, bila je restriktivna monetarna politika SAD da bi se smanjila inflacija. U inostranstvu su, od tada, počele masovno da se osnivaju filijale američkih banaka, kako bi se prikupilo što više sredstava iz depozita u Evropi i na drugim mestima, da bi se nadoknadio potreban kapital transnacionalnih kompanija SAD. Kasnije se, iz ovih operacija, razvilo tržište ogromnih razmera. Ceni se da evrodolarsko tržište (zajedno sa kratkoročnim kapitalom, odnosno dnevnim novcem) obrne 720 hiljada milijardi dolara godišnje (oko 2000 mlrd. dolara dnevno) što je za oko 90 puta više od obima svetske trgovine.

To je jedna drastična cifra, koja, u stvari, prikazuje ogroman rezervni finansijski potencijal za prelivanje novca između zemalja, za korišćenje kredita, oscilacije kamatnih stopa i deviznih kurseva, špekulacije, što, istovremeno, stvara realnu bazu za uvećanje inflacionih potencijala i izazivanje kriza. Kompanije i banke ova sredstva pozajmljuju ili plasiraju na finansijskim tržištima, po pravilu, u trenutku kada se očekuje neka promena koja može povećati njihovu dobit ili smanjiti rizik, na primer, promena pariteta neke nacionalne valute ili promena kamatne stope. Nije bez značaja konstatovati da ove transakcije u svim slučajevima ne pokreću ekonomski motivi, nego se, s vremena na vreme, radi i o političkom pritisku na pojedine zemlje, njihova preduzeća i banke.

Transnacionalne i multinacionalne banke stalno kreiraju nove zaštitne mehanizme u svoju korist, kažnjavajući, po potrebi, mnoge zemlje koje se kod njih zadužuju i držeći ih u stalnoj neizvesnosti da li će im ili neće odobriti preko potrebne kredite. One, često, nameću rigorozne kriterijume kreditne sposobnosti, sve do izolovanja pojedinih zemalja sa međunarodnog tržišta kapitala, na kraće ili duže rokove. Time one direktno utiču na privredni razvoj mnogih zemalja, a u tome im podršku pružaju vlade razvijenih zemalja, pa i Međunarodni monetarni fond. Ovo je posebno potvrđeno u vreme velike krize zaduženosti zemalja u razvoju tokom osamdesetih godina.

Osnovno pravilo poslovanja multinacionalnih banaka je da one višestruko obezbeđuju svoje interese, bez obzira na to kako se to odražava na razvoj mnogih zemalja u razvoju. Budno prate sva kretanja u svetu i okreću ih u svoju korist. Kao što smo objasnili na prvi "naftni šok" iz 1973. godine, odgovorile su privlačenjem arapskog kapitala (tzv. "reciklaža petrodolara"), kao i ekspanzijom kredita van real-

nih potreba zemalja u razvoju, pa i svetske privrede u celini. S drugim "naftnim šokom" iz 1979. godine bogate zemlje i njihove banke, pod vođstvom SAD, traže izlaz kroz skup kredit, stezanje kaiša i obuzdavanje rasta u zemljama u razvoju, kako bi one mogle otplatiti nagomilane kredite uzete od banaka razvijenih zemalja. Ovde je uključeno i prolongiranje otplate kredita zemljama u razvoju, uz naplatu visokih dopunskih kaznenih kamata. Dakle, deluju, uvek u interesu svog kapitala, a suprotno od potreba da se zemlje u razvoju izvuku iz ekonomske krize.

Iako mnoge zemlje u razvoju (Indija, Kina, Brazil i sl.) imaju razvijene banke, najbolji primer uspešnog razvoja banaka daju arapske zemlje članice OPEC-a posle povećanja cena nafte iz 1973. godine, što pokazuje koliko je razvoj banaka zavistan od raspoloživosti kapitala.

Za proces razvoja zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji nema realne alternative jačanju njihovih banaka, jer u protivnom sledi večna zavisnost ovih zemalja od gigantskih banaka razvijenih zemalja.

Trendovi ukрупnjavanja, koncentracije i multinacionalizacije odvijaju se i u osiguranju. Tako u SAD 50 najvećih osiguravajućih kompanija poseduje 83% ukupne imovine u ovoj oblasti koja je 2000. godini procenjena na 3000 milijardi dolara, a slično je i u drugim zemljama. Najveća svetska osiguravajuća kompanija je engleski Loyd, reosiguravajuća nemački Munichre.

I berze su, takođe, postale značajan subjekt svetskih finansijskih kretanja. Na njima brokeri i dileri omogućuju da subjekti koji imaju višak kapitala isti prodaju da bi ostvarili zaradu, a subjekti koji su u deficitu kapitala za razvoj i/ili za ostvarivanje likvidnosti da se snabdeju na berzi. Na berzama se, takođe, kupuju i prodaju akcije i time menja vlasništvo kapitala u preduzećima. Berze, u svetu, su savladale sve viškove evrodolara i petrodolara, postupajući motivom profita, likvidnosti i zaštite od rizika. Takođe su pomogle da se ostvari liberalizacija u međunarodnom kretanju kapitala, a da se to ne odrazi destabilizirajuće na cene, kamate, a delimično i na devizne kurseve.

Brokerske i dilerske firme, kao i berze sve više šire mrežu svojih posrednika, kako bi bile na licu mesta kod potencijalnih partnera i proučavali i zadovoljavali njihove želje, mogućnosti i namere. U istom cilju se sve više naloga plasira telefonski (uz snimanje razgovora) te putem interneta, odnosno elektronskim putem.

Posebno značajni učesnici na svetskim berzama su razni investicioni fondovi (penzioni, zdravstveni, hedžing i sl.). Oni u razvijenim zemljama snabdevaju i do 40% tržišta kapitala.

PRVI DEO

MEĐUNARODNE-SVETSKE
FINANSIJSKE
ORGANIZACIJE

Damnificus ne sis, cui prodesse nequis.

Kome nećeš pomoći, ne čini ni štetu.

PRVI DEO

MEĐUNARODNE-SVETSKE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

1. MEĐUNARODNI MONETARNI FOND	9
2. MEĐUNARODNA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ	24
3. MEĐUNARODNO UDRUŽENJE ZA RAZVOJ	26
4. MEĐUNARODNA FINANSIJSKA KORPORACIJA	28
5. MULTILATERALNA AGENCIJA ZA INVESTICIONE GARANCIJE.	29
6. MEĐUNARODNI CENTAR ZA REŠAVANJE INVESTICIONIH SPOROVA - ICSID	31
KONTROLNA PITANJA	32

1. MEĐUNARODNI MONETARNI FOND

Kod proučavanja međunarodnih ekonomskih odnosa mora se poći od tri najvažnija stuba, a to su:

- 1) Međunarodni monetarni fond (MMF);
- 2) Grupa Svetske banke (WBG);
- 3) Svetska trgovinska organizacija -WTO.

Takođe, potrebno je poznavanje i značajnijih regionalnih finansijskih organizacija, o čemu će biti više reči u narednim izlaganjima.

Grupu Svetske banke čine četiri finansijske institucije (Agencije), i to: Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD); Međunarodna organizacija za razvoj (IDA); Međunarodna finansijska korporacija (IFC); i Međunarodna organizacija za garantovanje investicija od nekomercijalnih rizika (MIGA) i ICSID - Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova.

1.1. Ciljevi osnivanja Fonda

Međunarodni monetarni fond (**IMF–International Monetary Fund**) je specijalizovana agencija Ujedinjenih nacija sa sedištem u Vašingtonu. Statut Međunarodnog monetarnog fonda formalno je usvojen 27.12.1945., kada ga je prihvatila većina zemalja čiji su predstavnici prisustvovali konferenciji u Breton Vudsu jula 1944. godine. Fond je počeo sa radom 25. juna 1946. godine. Fond je sredinom 2007. godine imao **185 zemalja članica**, među koje spada i Srbija.

Prema odredbama člana I Statuta MMF ciljevi osnivanja Fonda su:

- 1) Razvijanje međunarodne monetarne saradnje;
- 2) Olakšavanje širenja i ravnomeran rast međunarodne trgovine;
- 3) Rad na stabilnosti kurseva;
- 4) Pomaganje uspostavljanju multilateralnog sistema plaćanja;

5) Privremeno stavljanje na raspolaganje sredstava Fonda za uspostavljanje ravnoteže u platnom bilansu pojedinih zemalja, kojima je to neophodno.

U navedenom članu utvrđeno je pravo Fonda da vrši nadzor nad međunarodnim monetarnim sistemom, kamatnih stopa i bilansa plaćanja. Članice su dužne da Fondu redovno dostavljaju podatke o ekonomskim pokazateljima privrede (stanje platnog bilansa, izvoz i uvoz, devizne rezerve, cene, budžet, investicije i dr.).

Zemlje članice posluju sa MMF preko ministarstva finansija ili preko centralne banke.

Dakle, tri su glavna područja aktivnosti Fonda: praćenje (nadzor), finansijska pomoć i tehnička pomoć. Nadzor se sastoji od procene propisa o novčanoj razmeni zemalja članica s obzirom na uverenje kako jaka i dosledna ekonomska politika vodi stabilnom deviznom kursu, te pogoduje rastu i razvoju svetske ekonomije. Finansijska pomoć uključuje kredite i zajmove članicama MMF-a s platnim bilansom koji podupire politiku prilagođavanja i reforme. (prema podacima Fonda, na dan 31. januara 2001. godine MMF je devedeset i jednoj zemlji odobrio oko 65,3 milijarde dolara kredita). Što se tiče tehničke pomoći, MMF pruža stručnu i drugu pomoć svojim članicama pri kreiranju i sprovođenju finansijske i monetarne politike, osnivanju institucija, dogovorima s MMF-om, kao i statističke podatke.

Polazeći od činjenice da je odlučivanje u Fondu proporcionalno visini osnivačkog uloga, najvažnije odluke donose 7 najbogatijih država: SAD, Kanada, Japan, Velika Britanija, Francuska, Nemačka i Italija. No, SAD vrše ubedljivo najveći uticaj u kontroli međunarodnih plaćanja. Ilustracije radi, američki dolar je postupno zauzimao svojstvo rezervne valute u Bretton Woodskom monetarnom sistemu zamenivši tako zlatnodevizni standard. Godine 1971. prestaje funkcionisati monetarni sistem zasnovan u Bretton Woodsu, a razlozi za to su odliv kratkoročnog dolarskog kapitala u inostranstvo te održavanje visoke stope inflacije u SAD. Stoga predsednik SAD 1971. ukida konvertibilnost dolara u zlatu i uvodi dodatni porez na sav uvoz u SAD.

1.2. Periodi razvoja

Razvoj Fonda možemo pratiti kroz dva perioda:

Prvi period

U prvom periodu ciljevi MMF-a bili su sledeći:

- Omogućiti ekspanziju uravnoteženog rasta međunarodne trgovine i time doprinijeti povećanju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i visokog nivoa realnog dohotka;
- Učvrstiti stabilnost deviznih kurseva;

- Uspostaviti multilateralni sistem plaćanja tekućih transakcija;
- Na osnovu mogućnosti korišćenja sredstava Fonda za korekcije platnobilansnih neravnoteža, uspostaviti poverenje među zemljama članicama u pogledu dugoročne međunarodne monetarne stabilnosti.

Početna ili pristupna obaveza svake članice Fonda sastojala se uglavnom iz ustanovljavanja pariteta svoje valute i iz uplate odgovarajućeg iznosa finansijskih sredstava. Paritet se određivao u odnosu na zlatu ili u odnosu na dolar, pa se stoga ovaj sistem naziva Sistem zlatnodeviznog standarda. Eventualna promena pariteta mogla se dogoditi samo ako se zemlja nađe u tzv. fundamentalnoj neravnoteži i uz saglasnost Fonda. Određivanje iznosa finansijskih sredstava za uplatu kvote zemlje članice vršilo se proporcionalno parametrima koji reflektuju snagu nacionalne ekonomije. Kvota se uplaćivala 25% u zlatu i 75% u domaćoj valuti.

Uskoro se javlja problem likvidnosti Fonda koji je nastao iz jednostavnog razloga tj. zbog prihvatanja zlatno-deviznog standarda kao osnovne poluge međunarodnih monetarnih relacija. Naime, američki dolar, zbog najснаžnije pozicije i najčvršćeg položaja u svetskoj trgovini, postupno preuzima vodeću ulogu u brettonwoodskom monetarnom sistemu, te postaje glavnom rezervnom valutom zemalja članica. 60-ih godina 20. veka. Uprkos svom posebnom položaju dolar je sve više slabio. Opadanjem vrednosti dolara, narušavao se i mehanizam međunarodnih monetarnih odnosa, pa problem likvidnosti dolazi do punog izražaja. Zbog toga je 28. jula 1969. godine ustanovljena šema kreiranja novih rezervnih sredstava Specijalna prava vučenja (SPV). Ta nova sredstva zapravo se kreiraju samo knjigovodstveno među zemljama članicama.

Drugi period

Drugi period započinje i traje do danas kada MMF početkom 70-ih godina 20. veka zapada u najveću krizu do tada. Odliv kratkoročnog dolarskog kapitala u inostranstvo, dalje održavanje visoke stope inflacije u SAD-u izazvalo je brojne spekulacije na štetu američkog dolara. Predsednik SAD-a je 15. avgusta 1971. godine objavio ukidanje konvertibilnosti dolara u zlatu i uvođenje dodatnog poreza na sav uvoz u SAD. Tim činom je prestao funkcionisati međunarodni monetarni sistem na principima ustanovljenim u Bretton-Woodsu. Krajem 1971. godine postignut je sporazum, gde su SAD povećale cenu zlata za 8,57%, SR Nemačka i Japan su smanjile cenu marke za 5% i jena za 8,5% u odnosu na zlatu, dok su Velika Britanija i Francuska zadržale cene zlata na istom nivou. Nakon toga došlo je do još nekoliko korekcija cena, sve do sastanka na Jamajci 1976. godine, gde se MMF preobrazio u sistem valutnih područja, kao što su sistem evropskog valutnog fluktuiranja ili evropske „zmije”, zatim dolarsko područje, područje francuskog franka, područje britanske funte i područje SPV-a.

Fond danas

Kao i u prošlosti MMF i dalje predstavlja međunarodnu i monetarnu finansijsku instituciju ali danas s gotovo univerzalnim članstvom. Njegova se aktivnosti i politika sprovodi na temelju *Sporazuma* (Articles of Agreement) a izvršava se putem organizovanog vođstva u formi *Odbora guvernera* (A Board of Governors), zatim *izvršnog odbora* (An Executive Board) i *Upravljačkog direktora* (A Managing Director) s timom od oko 2000 zaposlenih iz oko 140 zemalja članica.

1.3. Značajnije odredbe Statuta Fonda

Statut Fonda je tri puta pretrpeo dopune i izmene: prvi put 1969. kada je Prvim amandmanom uveden sistem specijalnih prava vučenja, drugi put, stupanjem na snagu Drugog amandmana 1978. i treći put uvođenjem Trećeg amandmana 1992. U nastavku teksta dajemo pojedine odredbe Statuta u celosti ili delimično.

Kvote i upisi (Član 3)

- Fond svojim članicama koje su učestvovalе na konferenciji u Breton Vud-su određuje kvote u dodatku uz Statut, dok ostalim zemljama kvotu određuje prilikom prijema u članstvo...

Paritet valuta (Član 4)

- Paritet valuta zemalja članica izražava se u zlatu kao zajedničkom imenitelju ili u dolarima SAD, težine i finoće zlata važećim na dan 1. jula 1944. godine.
- Zlato se ne može kupovati ni prodavati po cenama višim odnosno nižim od pariteta korigovanog za maržu koju propisuje Fond.
- Najviši i najniži kursevi ne smeju odstupati od pariteta više od 1%, odnosno od marže koju propisuje Fond.
- Radi stabilnosti deviznih kurseva, svaka zemlja članica obavezna je da sarađuje sa Fondom, zatim da izvršava devizne sporazume sa drugim zemljama članicama, kao i da izbegava konkurenciju na inostranom tržištu menjanjem deviznih kurseva.
- Samo u slučaju postojanja fundamentalne neravnoteže zemlja članica predlažeće Fondu izmenu pariteta svoje valute. Ta promena može se izvršiti samo na predlog odnosno zemlje članice i u konsultaciji sa Fondom. Fond neće stavljati prigovor ako promena ne prelazi 10%, a ako izmena ne prelazi 20% Fond može da se saglasi ili da stavi prigovor, ali u roku od 72 časa, a ako se vrši veća izmena pariteta Fond se može saglasiti ili izjasniti u dužem roku.

- Ako zemlja članica izvrši izmenu pariteta protivno navedenim odredbama gubi pravo korišćenja sredstava Fonda, sem ukoliko MMF ne odluči drugačije.
- Na osnovu većine od 85% ukupnog broja glasova Fond može da izvrši jednoobraznu proporcionalnu izmenu pariteta svih zemalja članica.
- Zemlja članica dužna je da dopuni u odgovarajućoj meri deo svoje kvote u nacionalnoj valuti kada se smanji njen paritet ili kada devizni kurs po mišljenju Fonda padne u znatnoj meri na njenom području.

Transakcije s Fondom (Član 5.)

- Svaka zemlja članica ima pravo da u zamenu za sopstvenu valutu kupuje od Fonda valutu druge zemlje članice u saglasnosti sa odredbama Statuta, s tim da se kupovinom dotične valute neće povećati holdinzi Fonda valuti zemlje članice koja kupuje više od 25% njene kvote u toku dvanaest meseci, niti premašiti 200% kvote...

Opšte obaveze zemalja članica (Član 8.)

- Ograničenja za plaćanja i transfere po tekućim transakcijama mogu se zavoditi samo po odobrenju Fonda.
- Zemlje članice ne mogu zavoditi praksu višestrukih deviznih kurseva ili ulaziti u bilo kakve diskriminatorne devizne aranžmane, osim ako ih Fond ne odobri.
- Zemlje članice dužne su da na zahtev Fonda daju obaveštenja potrebna za njegovo poslovanje, na primer o zvaničnim rezervama i proizvodnji zlata, izvozu i uvozu, nacionalnom dohotku, itd.

Status (Član 9.)

- Fond ima status pravnog lica i uživa određene povlastice (imunitet, oslobođanje od plaćanja poreza i dr.).

Odnosi sa zemljama ne članicama (Član 11.)

Zemljama članicama nije dozvoljeno da u odnosu sa zemljama nečlanicama postupaju protivno odredbama Fonda, ali im je dozvoljeno da zavedu ograničenja u poslovanju sa njima, ako ona ne pogađaju interese zemalja članica ili ako su u skladu sa ciljevima Fonda.

Organizacija i upravljanje (Član 12.)

- Najviši organ Fonda je Odbor guvernera koji sačinjavaju po jedan guverner i zamenik za svaku zemlju članicu. Tu su i: Odbor izvršnih direktora MMF (Izvršni odbor), Generalni direktor i osoblje. Najvažnija pitanja rešava Odbor guvernera, koji se sastaje jedanput godišnje.

- Opšte poslove Fonda vodi izvršni odbor koji se sastoji od najmanje 12 članova, gde su predstavnici pet zemalja sa najvećim kvotama stalno zastupljeni, dok se ostali biraju svake druge godine. Izvršni odbor imenuje generalnog direktora, koji je ujedno i predsednik Odbora.
- Svaka zemlja članica ima 250 glasova i još po jedan glas na svakih 100 000 dolara svoje kvote.

Istupanje iz članstva (Član 15.)

- Svaka zemlja članica može istupiti iz Fonda kada to nađe za shodno, dok pod određenim uslovima, ako ne ispunjava svoje obaveze, može biti i prinudno isključena iz članstva.

Prvi amandman na Statut MMF

Novi članovi Statuta

Specijalna prava vučenja (Član 21.)

- U cilju popunjavanja rezervnih sredstava, kada se pojavi potreba za tim, Fond je ovlašćen da alocira specijalna prava vučenja (SPV) zemljama članicama koje su učesnici u Računu SPV.
- Jedinica SPV predstavlja 0.888671 grama čistog zlata.

Alokacija i poništavanje SPV (Član 24.)

- Fond se stara da odgovori dugoročnoj globalnoj potrebi razvoja, te se vrši popunjavanje postojećih rezervnih sredstava na način koji će unaprediti dostizanje njegovih ciljeva i izbeći privrednu deflaciju i inflaciju u svetu.
- Fond donosi odluku da alocira ili poništi SPV u uzastopnim periodima koji traju pet godina (bazni period). Sve alokacije i poništavanje vrše se u godišnjim intervalima.
- Stopa alokacije izražava se kao procenat kvota učesnica, dok se stopa poništavanja izražava kao procenat neto kumulativne alokacije SPV, i oni su isti za sve učesnice u sistemu SPV.

Poslovi transakcija u SPV (Član 25.)

- Svaki učesnik ovlašćen je da koristi svoja prava SPV za pribavljanje odgovarajućeg iznosa valuta od drugog učesnika, pa taj drugi za datu valutu dobija odgovarajući iznos SPV.
- Osnovna svrha korišćenja SPV sastoji se u finansiranju deficita platnog bilansa učesnika sistema.
- Učesnik koga Fond odredi u skladu s određenim principima daje na traženje konvertibilnu valutu drugom učesniku, s tim što će obaveza učesnika

da da valutu prestati kada njegovi holdinzi SPV pređu neto kumulativnu alokaciju za dvostruki iznos lociranih SPV, ili kad dostignu onu viču granicu o kojoj je postignut sporazum između učesnika i Fonda.

- Učesnik koji koristi SPV dužan je da popuni svoje holdinge tih sredstava. Ako oceni kao potrebno može se izvršiti revizija pravila za popunjavanje kojom prilikom se traži većina od 85% ukupnog broja glasova.

Kamate i troškovi na SPV (Član 26.)

- Fond plaća kamatu po istoj stopi svim vlasnicima na iznose SPV koje poseduju.
- Fond naplaćuje troškove po istoj stopi od svakog učesnika na iznos njegove neto kumulativne alokacije SPV.
- Kamate i troškovi plaćaju se u SPV.

Obustava transakcija u SPV (Član 29.)

- U slučaju hitnosti i nastupanja nepredviđenih okolnosti koje ugrožavaju poslovanje Fonda u odnosu na račun SPV, Izvršni odbor može jednoglasno obustaviti za određeni period primenu bilo kojih odredaba koje se odnose na SPV.

Prestanak učestvovanja (Član 30.)

- Svaki učesnik sistema može prestati da učestvuje u računu SPV u bilo koje vreme podnošenjem otkaza Fondu u pisanoj formi, koji postaje izvršan na dan prijema otkaza u glavnom sedištu Fonda...

Likvidacija računa SPV (Član 31.)

- Račun SPV može se likvidirati samo odlukom Odbora guvernera. U slučaju hitnosti, ako Izvršni odbor odluči da je potrebna likvidacija računa SPV, on može čekajući odluku Odbora guvernera, obustaviti sve transakcije u sistemu SPV.

Drugi amandman na Statut MMF

Glavne promene i dopune Statuta Fonda koje su stupile na snagu 1. aprila 1978, sastoje se u sledećem:

Devizni aranžmani i nadzor MMF

- Svaka zemlja članica obavezuje se da sarađuje s Fondom i s ostalim zemljama članicama radi obezbeđenja pravilnih kursnih aranžmana i unapređenja stabilnog sistema deviznih kurseva.
- Sve zemlje članice slobodne su da izaberu sistem kurseva koji će primenjivati i to: vezivanje i iskazivanje svoje valute prema SPV ili nekom drugom

nominatoru, ali ne u zlatu; vezivanje i iskazivanje svoje valute prema nekoj drugoj valuti; ili prema više valuta drugih zemalja i primena nekog drugog aranžmana za iskazivanje vrednosti sopstvene valute koji izabere zemlja članica.

- Fond je ovlašćen da vrši nadzor nad funkcionisanjem međunarodnog monetarnog sistema, a time i nad politikom deviznih kurseva i da određuje načela koja će članice rukovoditi u pogledu te politike.
- Većinom od 85 % ukupnog broja glasova Fond može da zaključi da uslovi dozvoljavaju zavođenje na širokoj osnovi sistema stabilnih ali i prilagodljivih pariteta.
- U slučaju ponovnog prelaska na sistem stabilnih kurseva Fond bi bio nadležan da utvrdi zajednički nominator; u obzir bi došla SPV ili neki drugi imenitelj, ali ne zlato ili pojedine nacionalne valute.

Smanjenje uloge zlata u međunarodnom monetarnom sistemu

- Ukida se uloga zlata kao zajedničkog nominatora pariteta, čak i u situaciji ponovnog uvođenja sistema pariteta.
- Ukida se zvanična cena zlata i zemlje članice slobodne su da obavljaju transakcije sa zlatom na tržištu i između sebe bez pozivanja na bilo koju zvaničnu cenu.
- Ukidaju se međusobne obaveze plaćanja zemalja članica Fonda u zlatu, i Fond će moći da prima zlato samo na osnovu odluke većine od 85% ukupnog broja glasova.
- Fond će završiti objavljeni program prodaje 50 miliona unci zlata i moći će da vrši buduće prodaje zlata na bazi tržišnih cena i zvanične cene koja je bila na snazi pre stupanja na snagu ovog amandmana.
- Dobit formirana prodajom zlata preko zvanične cene uneće se u specijalni račun isplata, koji će se koristiti za tekuće transakcije i operacije Fonda, ili za ostala korišćenja, uključujući pružanje platnobilansnih pomoći nerazvijenim zemljama članicama.

Proširenje korišćenja SPV

- Račun SPV pretvara se u Odeljenje SPV.
- SPV treba da postanu glavna komponenta međunarodnog monetarnog sistema.
- Izvršenje mnogih obaveza zemalja članica prema Fondu vrši se u SPV umesto u zlatu.
- Postoji mogućnost slobodnog transfera SPV među zemljama članicama bez prethodnog odobrenja Fonda.

- Fond može da proširi kategoriju "drugi posednici SPV" koji mogu da obavljaju transakcije u SPV između sebe.
- Pravila o popunjavanju (rekonstituciji) mogu da se modifikuju sa 70 % ukupnog broja glasova.
- SPV mogu da se koriste i za druge transakcije koje nisu predviđene Statutom.

Pojednostavljenje i proširenje transakcija i operacija MMF koje se sprovode kroz Opšte odeljenje

- Fond u transakcijama može da koristi valutu svake zemlje članice.
- Zemlje članice obavezne su da svoju valutu koja se nalazi u posedu Fonda, u slučaju vučenja od strane drugih zemalja članica, na njihov zahtev konvertuju i ako nisu konvertibilne, ali samo ukoliko im to dozvoljava stanje monetarnih rezervi i platnog bilansa ili da se s njim sporazumeju o drugom rešenju.
- Ukida se detaljna formula o otplati kredita Fondu od strane zemlje članice. Otplata se vrši u proseku od tri do pet godina, s tim što zemlja članica može i ranije da otplati kredit ako se poboljša njena platno bilansna i rezervna pozicija.
- Granica naknade MMF zemlji članici na kreditorskoj poziciji pomera se na 100% kvote potraživanja nacionalne valute od strane MMF.

Organizacione novine

- Osniva se novi organ na ministarskom nivou, Savet od dvadeset članova, koji će biti ovlašćen da donosi političke odluke.
- Odbor izvršnih direktora menja ime u Izvršni savet .
- Sve značajne odluke principijelne i političke prirode donose se većinom od 85% ukupnog broja glasova, dok se odluke operativnog značaja donose većinom od 70% ukupnog broja glasova.
- Dosadašnji Opšti račun postaje Opšte odeljenje u okviru koga je predviđeno obrazovanje: računa opštih poslova, preko koga će se sprovoditi dosadašnje transakcije Fonda; Investicionog računa, koji je predviđen za nove mogućnosti investiranja koje bude vršio Fond; Računa specijalnih isplata, preko koga će Fond usmeravati upotrebu dobiti od prodaje zlata.

Treći amandman na Statut MMF

U dopunjenom tekstu člana 26. odeljak 2. Statuta MMF stoji da Fond može proglasiti nepodobnom da koristi opšta sredstva MMF ako ona ne izvršava bilo koju od svojih obaveza iz Statuta. Ako posle isteka razumnog perioda članica i dalje nastavi da ne izvršava svoje utvrđene obaveze, Fond može većinom od 70% ukupne

glasačke snage, da suspenduje njena glasačka prava. Sa istom glasačkom većinom Fond može da obustavi suspenziju u bilo koje vreme. Ako posle isteka razumnog vremenskog perioda posle donošenja odluke o suspenziji, članica nastavi po starom, Odbor guvernera MMF može sa 85% ukupne glasačke snage da zahteva isključenje sporne zemlje iz članstva MMF. Pre nego se preduzmu gornje akcije, članica treba da bude blagovremeno informisana o žalbi protiv nje i mora joj se dati adekvatna prilika da obrazloži svoj slučaj, i usmeno i pismeno.

U okviru novog dodatka na Statut MMF stoji da u slučaju suspenzije glasačkih prava zemlje članice, ona ne može da učestvuje u prihvatanju predloženih amandmana na njegov statut, niti da bira guvernera i zamenika i izvršnog direktora u Fondu. Takođe broj glasova dodeljenih ovoj članici ne može se upotrebiti u glasanju u bilo kom organu MMF. Pored toga Guverner i njegov zamenik u Odboru guvernera koga bira sporna zemlja treba da napusti svoje zvanične prostorije u sedištu MMF. Najzad ova članica može da pošalje svog predstavnika da prisustvuje bilo kom sastanku Odbora guvernera, Saveta, Izvršnog odbora MMF, ali ne i sastancima njihovih komiteta koji raspravljaju o pitanjima koja su od interesa ove zemlje.

1.4. Organizacija Fonda

U organizacionom smislu, Međunarodni monetarni fond sastoji se od Odbora guvernera, Odbora izvršnih direktora (Izvršnog odbora), Upravnog (ili generalnog) direktora, osoblja i Saveta. Za operacionalizaciju odluka saveta potrebno je 85% ukupnih glasova u Fondu, odnosno da o njemu odluči Odbor guvernera. Odbor guvernera i izvršni odbor formirali su komitete ad hoc i stalne. Postoji Privremeni komitet za međunarodna monetarna i srodna pitanja, kojeg je osnovao Odbor guvernera 1974. godine i koji ima savetodavni karakter.

Odbor guvernera kao viši nivo u strukturi MMFa, sastoji se od po jednog guvernera i zamenika, koje imenuje zemlja članica. Sva ovlašćenja koja nisu data samim Statutom Izvršnom odboru ili upravnom direktoru, data su odboru guvernera, koji ih može preneti u celini ili delimično na Izvršni odbor.

Izvršni odbor sastoji se od izvršnih direktora, i to imenovanih od zemalja članica s najvećim kvotama, izabranih po grupama zemalja članica, kao i upravnog direktora koji mu predsedava. U početku je Izvršni direktor imao 12 izvršnih direktora, a sada 24 u skladu sa rastom broja članica.

Osam izvršnih direktora predstavljaju pojedinačne zemlje: **SAD, Veliku Britaniju, Nemačku, Francusku, Japan, Saudijsku Arabiju, Rusiju i Kinu.**

Drugi direktori predstavljaju grupe ostalih 177 zemalja članica (po principu konstitucije). Geografski činilac je značajan ali ne i presudan za formiranje grupa. Prilikom svakog izbora moguće je menjati broj izvršnih direktora.

Izvršni odbor bavi se širokim aspektom pitanja operacione i administrativne prirode. Vršni izbor upravnog direktora, izdaje godišnje izveštaje, rukovodi diskusijama u vezi sa procesom konsultacija sa članicama i povremeno priprema sveobuhvatne studije o važnim pitanjima. Status izvršnog direktora je specifičan - on je sporna između Fonda i zemlje članice.

Upravni direktor MMF je šef osoblja Fonda. Prima i ocenjuje predloge zemalja članica, dostavljenih neposredno ili posredno preko guvernera i izvršnih direktora. Funkcija izvršnog direktora ogleda se u obezbeđenju koncenzusima o predlozima podnetim organima MM, bez obzira na različitost glasačkih prava i interesa zemalja članica.

Savet nikada nije zaživeo iako ideja o njegovom nastajanju potiče iz najranijih dana Fonda.

1.5. Kvote i glasovi

Svaka zemlja članica ima utvrđenu nacionalnu kvotu, izraženu u specijalnim pravima vučenja SPV – ranije u SAD dolarima, koja su jednaka njenom upisu u MMF. Kvota je osnovni element u finansijskim i organizacionim odnosima članice sa Fondom. Do 25 % kvote se plaća u rezervnoj aktivni, a ostatak u nacionalnoj valuti. Kvota određuje glasačku snagu u MMF, koja se bazira na jednom glasu za svakih 250.000 SPV, plus 250 osnovnih glasova za svaku zemlju. Na osnovu visine kvote određuje se maksimalan pristup sredstvima MMF i učešće u alokacijama SPV.

Inicijalne kvote zemalja osnivača MMF određivale su se po bretonvudskoj formuli, koja je sadržavala promenljive kao što su: Prosečni tokovi uvoza i izvoza, monetarne rezerve i nacionalni dohodak. Tokom vremena se pokazalo da originalna formula više ne odgovara pa je 1963. godine izvršena revizija metoda izračunavanja kvota. Osnovni smisao bio je davanje većeg značaja manjim zemljama članicama u Fondu, putem povećanja značaja faktora trgovine (izvoza i uvoza) i oscilacija u izvozu, a smanjenja značaja faktora nacionalnog dohodka i monetarnih rezervi. Na osnovu toga je bila utvrđena revidirana bretonvudska formula.

Revizijom kvota iz 1983. godine izvršene su značajne promene u načinu njihovog izračunavanja, tako što su izmenjeni podaci koji se upotrebljavaju u kvotnim formulama. Umesto nacionalnog dohotka uvršten je BNP, izvršena je i redefinicija

holdinga rezervi, da bi se uključilo zlato i devize, SPV, evropska novčana jedinica, i rezervna pozicija zemlje u MMF. Takođe i broj formula koje se koriste je smanjena sa deset na pet.

Ukupan zbir nacionalnih kvota 1989. godine je iznosio \$89.987 miliona, 1990. godine \$135.000 miliona, a 2007. godine \$327.000 miliona. Od ukupnog broja kvota 10 vodećih industrijskih zemalja raspolaže sa 55% svih kvota. Ta nesrazmera u korist najbogatijih zemalja limitira korišćenje sredstava Fonda u većem iznosu od strane zemalja u razvoju.

Fast facts on IMF Resources

(as of March 31, 2007)

Total quotas:	\$327 billion
Total usable resources:	\$246 billion
IMF one-year forward commitment capacity:	\$190 billion
Non-concessional credit outstanding:	\$8 billion
Concessional credit outstanding:	\$6 billion
Gold holdings:	103.4 million fine ounces

1.6. Pozajmice Fonda

Iako kvote u MMF predstavljaju osnovni izvor njegove likvidnosti, pozajmice koje on vrši od raznih institucija i kreditora obezbeđuje značajnu privremenu dopunu njegovih redovnih sredstava. MMF ovlašćen je da s kreditorima dogovori iznos sredstava uslove i rokove otplate i tehniku pozajmljivanja, u skladu s tekućim smernicama pozajmice Fonda plus neiskorišćene kreditne linije ne bi trebalo da pređu 50 - 60 % ukupnih kvota. Još 1962. godine MMF je zaključio sporazum sa deset najbogatijih zemalja članica (kasnije je pristupila Švajcarska) koji obezbeđuje Fondu sredstva da predupredi pogoršanje međunarodnog monetarnog sistema. Opšti sporazum o pozajmljivanju (GAB) korišćen je devet puta, i proširivan i revidiran nekoliko puta. U okviru tog revidiranog sporazuma, MMF može da uđe u zajedničke aranžmane pozajmica sa članicama koje nisu učesnici GAB. Tako je sa Saudijskom Arabijom zaključen sporazum na 1.5 milijardi SPV.

1.6.1. Vučenja u okviru kreditnih tranši

Kreditiranje zemalja članica MMF vrši u okviru svog kreditnog potencijala. Njegova sredstva stoje na raspolaganju članicama kroz razne oblike kreditiranja, koji se razlikuju uglavnom zbog platnobilansnih problema i uslova pod kojima se mogu koristiti. Pristup sredstvima Fonda primarno je određena limitima u odnosima na nacionalne kvote, zatim platno-bilansnim potrebama i politikom prilagođavanja članicama, odnosno pravilima pristupa opštim sredstvima Fonda, koja su uniformna za sve zemlje članice.

Kreditne tranše predstavljaju osnovnu politiku kreditiranja MMF. Zemlja zajmotražilac može u svakom momentu automatski da vrši kupovine od Fonda u visini svoje rezervne tranše. Ova tranša ne predstavlja korišćenje kredita fonda zbog čega zemlja članica nije u obavezi da je kasnije otkupi.

Vučenja u okviru tranši pored izvesnih objektiviziranih merila, u velikoj meri sadrže diskreciono pravo Fonda. Fond vrši selekcioniranje uslova za dodelu kredita na osnovu podela kreditnih tranši na po četiri podjednake od po 25% kvote, pri čemu su lakši uslovi kreditiranja u okviru prve kreditne tranše u odnosu na sledeće. Korišćenje prve kreditne tranše podrazumeva da su platnobilansni problemi relativno mali. Ona može da se koristi u okviru direktnih kupovina sredstava od Fonda ili kao deo aranžmana u višim kreditnim tranšama. Vučenja u okviru tranši mogu biti u formi samo stand-by aranžmana, koja zemlja može koristiti u granicama unapred utvrđenog vremenskog perioda. Oni predstavljaju kreditnu liniju, tradicionalni instrument bankara. Zahtevi moraju da imaju čvrsto opravdanje i Fondu se mora podneti sveobuhvatni program mera.

Kupovine strane valute od MMF u okviru kreditnih aranžmana sa MMF raspoložive su u obrocima u određenim vremenskim intervalima. Pravo članice da vuče sredstva fonda zavisi od sprovođenja datih obaveza, odnosno od kriterijuma izvršenja koji dopuštaju zemlji članici Fondu da ocene progres u izvršenju politike u vremenskom okviru tih aranžmana. Neuspeh u tome automatski obustavlja dalje kupovine od MMF, sve dok se u konsultacijama s misijom Fonda ne postigne ponovni sporazum o daljim merama ekonomske politike neophodnim za postizanje ciljeva zacrtanih u programu. Izvršni odbor MMF razmatra sve zahteve za korišćenje opštih sredstava Fonda da bi utvrdio da li je predloženo korišćenje datih sredstava u skladu s politikom i Statutom MMF.

Prema Fondu, kriterijumi izvršenja obezbeđuju vezu između isplate sredstava u okviru finansijskog aranžmana i izvršenja programa. U najvećem broju slučajeva primenjivala su se četiri osnovna principa: limiti ukupnih kredita, budžetskog deficita, spoljnog duga i zabrana uvođenja novih ili pooštavanje postojećih deviznih i spoljnotrgovinskih ograničenja. Međutim poslednjih godina MMF je

uveo povećan broj kriterijuma: Kamatna stopa, politiku deviznog kursa, fiskalne deficite, i liberalizaciju uvoza. Obuhvataju čak i mikroekonomske mere, što je u suprotnosti sa smernicama Fonda za korišćenje sredstava, koje nalažu makro pristup. Povećan broj kriterijuma izvršenja samo je otežao izvršenje programa Fonda, jer se preko njih, kako konstatuju zemlje u razvoju, MMF nepotrebno meša u nacionalni suverenitet.

1.6.2. Stand by aranžmani

Institucija **stand by** aranžmana predstavlja instrument kojim se pojednostavljuje formalnost i skraćuje vreme za pribavljanje sredstava Fonda, i tehnička je pogodnost sa stanovišta vučenja potrebnih stranih sredstava plaćanja. Naime pošto odobravanje kreditnih zahteva u okviru kreditnih tranši zavise od ocene i odluke Fonda, za zemlju tražioca kredita uvek se pojavljuje momenat rizika i neizvesnosti. Zbog toga su i uvedeni stand-by krediti počev od 1952. godine.

Oni su ograničeni kako sa stanovišta vremena korišćenja tako i iznosa koji se mogu vući u periodu važenja tog kredita (stand-by period). Prvobitno su pokrivali samo period od šest meseci. Rok trajanja kredita je jedna godina, a najviše tri. Postoji mogućnost da ti krediti budu produženi pre njihovog isteka. Danas Fond odobrava kredit uglavnom u ovoj Formi. Oni mogu pokrivati poziciju rezervne i deo pozicije kreditnih traži, čime se često narušava orijentacioni uslov korišćenja sredstava Fonda u iznosu od 25% kvote u ma kojem dvanaestomesečnom periodu.

Stand-by krediti predstavljaju instrument putem koga se odobravaju sredstva Fonda preko prve kreditne tranše, ako se zemlje pridržavaju sprovođenja mera monetarne politike, koje se podnose Fondu na odobrenje u posebnom dokumentu, na primer u Pismu o namerama. Dokument sadrži određene obaveze koje ugrožena zemlja treba da izvrši kako bi se kvalifikovala za dobijanje sredstava Fonda. Mere ekonomske politike zajmotražioca, predložene u ovom dokumentu moraju se uklopiti u standarde i klišee stabilizacionog programa Fonda, koji se razlikuju od slučaja do slučaja, ali sadrže jedinstvene kriterijume ekonomske politike. Stand-by aranžmani predstavljaju u stvari kreditnu liniju kojoj Fond unapred određuje modalitete na zahtev zemlje članice. Na taj način zemlja članica dobija od Fonda garancije da može da vuče njegova sredstva do određenog iznosa u određeno vreme, a da MMF neće više ispitivati opravdanost takvog vučenja sredstava. Prema tome, stand-by aranžmani predstavljaju kombinaciju automatizma kreditiranja s donošenjem kreditne ocene i odluke od strane Fonda, pošto donošenjem saglasnosti

Fonda zemlja stiče pravo automatskog vučenja u granicama predviđenog limita i roka kreditiranja. Jedan od osnovnih uzroka uvođenja u praksu ove institucije jeste saznanje o nedovoljnom nivou nacionalnih kvota u pojedinim slučajevima, pa zato treba omogućiti zemljama članicama povlačenje stranih sredstava plaćanja u iznosima većih od predviđenih.

Više informacija možete dobiti na Web adresi Fonda: www.imf.org

2. MEĐUNARODNA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ

Međunarodnu banku za obnovu i razvoj osnovale su, kao prvu od institucija Svetske banke (1944. u Bretton Woods-u, SAD), **44 zemlje**, među kojima je bila i (bivša) Jugoslavija sa ciljem da pod povoljnijim uslovima od tržišnih finansira obnovu i razvoj u zemljama u razvoju, usmeravanjem finansijskih sredstava iz razvijenih zemalja. Banci su do sada pristupile **185 zemlje**. Članice IBRD mogu da budu samo zemlje - članice MMF.

Iako prvobitno osnovana s namerom da učestvuje u finansiranju ratom razrušene Evrope, IBRD je danas postala isključivo banka za razvoj. Osnovni zadaci Banke su da olakšavanjem investiranja kapitala u proizvodne svrhe pomaže obnovu i razvoj na teritorijama zemalja članica; da podstiče privatne investicije u inostranstvu putem garancija ili učestvovanje i drugim vrstama privatnih investicija, da stavlja na raspolaganje, pod povoljnim uslovima i za proizvodne svrhe, finansijska sredstva i podsticanjem međunarodnih investicija pomaže na duži rok ravnomerno razvijanje međunarodne trgovine i održavanje ravnoteže u bilansima plaćanja.

Sedište IBRD je u Vašingtonu.

Visina kvote koju svaka zemlja članica upisuje utvrđuje se sporazumom između Banke i svake pojedine članice, a na temelju nje određuje se i glasačka prava zemalja.

Na politiku Banke najviše uticaja ima vlada SAD-a, koja tradicionalno učestvuje u formiranju kapitala Banke sa blizu 1/5. Od ukupnog kapitala Banke najveći udeo sredstava otpada na SAD, Japan, Veliku Britaniju i Nemačku.

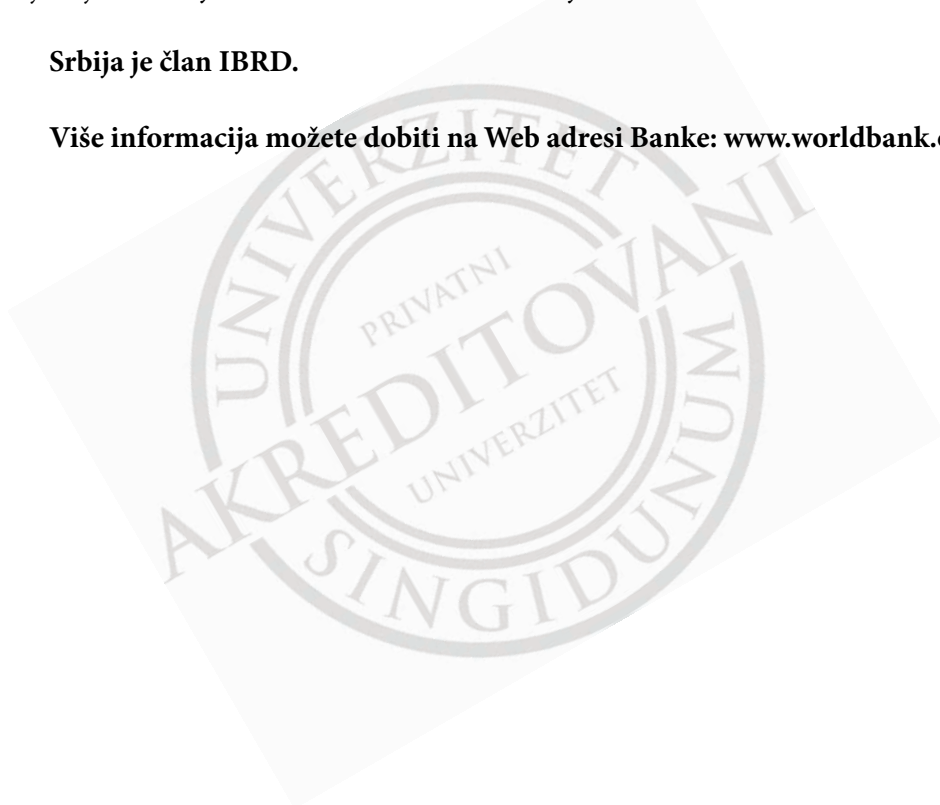
U cilju obnove i razvoja svojih članica Međunarodna banka odobrava dugoročne zajmove. Banka godišnje odobri 15 do 20 milijardi dolara kredita, mada te sve zajmove ne iskoriste u godini na koju se odnose. Najveći korisnici sredstava su Kina, Indija, Meksiko i Brazil, ali sve više sredstava koriste i bivše republike SSSR-a.

Zajam Banke odobrava se direktno vladi određene zemlje ili uz garanciju vlade lokalnim bankama ili preduzećima. Zajmovi Banke odobravaju se s periodom **počeka otplate do pet godina i sa rokom otplate do 25 godina**. Prosečna kamatna stopa se do kraja fiskalne 1983. godine određivala u fiksnom iznosu i uvek je bila znatno ispod tekuće tržišne kamatne stope. Od početka fiskalne 1984. godine zajmovi se odobravaju sa varijabilnom kamatnom stopom.

Zajmovi Banke odobravaju se **od 1. jula 1982. uz varijabilnu kamatnu stopu**, koja se određuje svakih 6 meseci a odražava stvarne troškove Banke prilikom uzimanja zajmova. **U januaru 1994. kamata Banke je iznosila 8.5%.**

Srbija je član IBRD.

Više informacija možete dobiti na Web adresi Banke: www.worldbank.org

3. MEĐUNARODNO UDRUŽENJE ZA RAZVOJ

Međunarodno udruženje za razvoj - IDA (International Development Association), osnovano je 1960. kao fond kojim upravlja Svetska banka. Stoga u članstvo IDA mogu biti primljene samo one zemlje koje su učlanjene u Svetsku banku. IDA ima u svom članstvu **166 držav-članica**, među koje spada i naša zemlja.

Kredit IDA namenjeni su skoro isključivo, veoma siromašnim zemljama u razvoju koje ne bi ni mogle biti u stanju da uzmu sredstva na zajam pod uslovima pod kojima ih odobrava Svetska banka.

Prema statutu IDA postoje dve kategorije članstva: Prvi deo obuhvata bogatije zemlje, a drugi deo obuhvata zemlje u razvoju.

U prvoj kategoriji, tj. kategoriji razvijenih zemalja ima ih svega dvadesetak, dok sve ostale zemlje pripadaju drugoj kategoriji, u koje se ubraja i naša zemlja.

Prilikom odobravanja "kredita" IDA daje prednost projektima kojima se ubrzava razvoj poljoprivrede, poboljšava obrazovanje, povećava proizvodnja električne energije, razvija industrija, stvaraju bolje gradske službe, proširuje telekomunikaciona mreže, modernizuje saobraćajni sistem, snabdevanje vodom i uređuje kanalizacioni sistem.

Bitno je napomenuti da IDA odobrava kredite isključivo vladama. IDA odobrava sredstva najsiromašnijim zemljama, tamo gde je život takoreći na ivici opstanka, i na najsiromašnije ljude. Grupisanje zemlje prema prosečnom dohotku koji ostvare po stanovniku (tzv. dohodak per capita) ne ukazuje na raspodelu dohotka u tim istim zemljama. Otuda su i projekti koje sačinjava IDA upravo takvog karaktera da **najviše koriste onim masama stanovništva koje imaju najniži dohodak u zemljama koje ispunjavaju uslove za dobijanje ovakve vrste pomoći. Sada je ta granica 1025 USD per capita.**

U pogledu rokova vraćanja odobrenih sredstava "zajmove" Svetske banke, prema dosadašnjoj praksi, obično je trebalo otplatiti za najmanje od 20 godina, dok se "kredit" koje IDA odobrava najmanje razvijenim zemljama, po pravilu, treba

da otplate najduže za 50 godina. Pored toga, “kredit” se počinju otplaćivati tek posle 10 godina (grace period), tako što se u narednih deset (od jedanaeste do dvadesete godine) vraća po 1% od iznosa uzetog “kredita”, a poslednjih trideset godina vraća se po 3% od “kredita”.

U pogledu kamate i drugih troškova “kredit” IDA su znatno povoljniji. Na “kredite” IDA kamata se uopšte ne plaća. **Naknada za uslugu plaća se oko 1% godišnje na iznos isplaćenog dela svakog “kredita”.** Ova naknada ima svrhu da pokrije administrativne troškove oko odobravanja (korišćenja) “kredita”. Od nedavno se plaća i commitment fee na “kredite” IDA i iznosi 0.5%. Troškovi “zajmova” koje odobrava Svetska banka znatno su viši.

Naša zemlja je član IDA i kontinuirano popunjava sredstva IDA (nalazi se u II grupi zemalja - privredno nedovoljno razvijenih zemalja). Na osnovu članstva u IDA naša zemlja je stekla pravo da učestvuje na međunarodnim licitacijama za projekte u privredno nedovoljno razvijenim zemljama, gde je do sada dobila poslove u vrednosti više stotina miliona USD.

Više informacija možete dobiti na Web adresi Banke: www.worldbank.org

4. MEĐUNARODNA FINANSIJSKA KORPORACIJA

Međunarodna finansijska korporacija osnovana je 1965. godine od strane IBRD (kao njena afilijacija) sa ciljem da pomaže privredni razvoj privatnih proizvodnih preduzeća u zemljama članicama, posebno u nerazvijenim oblastima. Aktivnost Korporacije time dopunjuje aktivnost IBRD. Korporacija ima status specijalizovane agencije OUN u okviru Grupe Svetske banke.

Danas IFC ima 179 zemalja - članica, među koje spada i naša zemlja.

Članice Korporacije mogu biti sve zemlje pod uslovom da su članice Međunarodne banke za obnovu i razvoj.

Sedište Korporacije je u Vašingtonu.

Iako je IFC povezana sa Bankom ipak je ona posebno pravno lice i njena sredstva su odvojena od Banke. Naša zemlja je u poslednjih 30 godina koristila kredite IFC za razne projekte: "Zastava" Kragujevac, FAP Priboj, FRIKOM Beograd, i dr.

Više informacija možete dobiti na Web adresi Banke: www.worldbank.org

5. MULTILATERALNA AGENCIJA ZA INVESTICIONE GARANCIJE

Na inicijativu predsednika Banke (IBRD), iznetu na godišnjoj skupštini 1981. u Banci je, posle dužeg razmatranja i uobičajene procedure, pripremljen nacrt Konvencije o osnivanju Multilateralne agencije za investicione garancije (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA), čiji bi cilj bio da podstiče kretanje privrednog kapitala u zemlje u razvoju **putem izdavanja garancija protiv nekomercijalnih rizika**. Pored toga, Agencija će potencijalnim investitorima davati informacije o izgledima za strane investicije u ZUR. **Međunarodna banka je, na godišnjoj skupštini 11. oktobra 1985. odobrila tekst Konvencije i uputila ga na potpisivanje zainteresovanim zemljama članicama.**

MIGA, kao asocijacija u okviru Grupe Svetske banke (pored IBRD, IDA, IFC), izdaje garancije za strane investicije u zemlji i garantuje ulaganja u zemljama članicama MIGA.

MIGA izdaje garancije za nekomercijalne rizike kao što su: transfer valuta, eksproprijacija, kršenje ugovora, rat i socijalni potresi.

MIGA ne garantuje rizike vezane za akciju ili odsustvo akcije vlade zemlje domaćina na koje je korisnik garancije pristao, ili za koju snosi sam odgovornost, kao ni za događaje nastale pre zaključenja ugovora o garanciji.

Pre u članjivanja u Svetsku banku, uključujući i sve njene asocijacije, prvi uslov je bio da zemlja postane član Međunarodnog monetarnog fonda.

Danas MIGA ima 171 država- članica.

Sedište Agencije je u Vašingtonu.

Zemlje članice podeljene su u dve kategorije: u prvu kategoriju spadaju razvijene zemlje (21 zemlja), a drugu kategoriju su svrstane sve ostale zemlje (u razvoju). Najveći broj akcija poseduju SAD 20.519 (20,5% od ukupnog kapitala), zatim slede: Japan sa 5.095 akcija, SR Nemačka sa 5.071 akcija, V. Britanija i Francuska sa po 4.860 akcija, itd.

Iz druge kategorije zemalja najveći broj akcija imaju: Kina 3.138 akcija, Saudi Arabija 3.137 akcija, Indija 3.048 akcija, Brazil 1.479. akcija, itd.

Naša zemlja je od 2002. godine postala punopravni član Međunarodne agencije za garantovanje investicija (MIGA).

Više informacija možete dobiti na Web adresi Banke: www.worldbank.org

6. MEĐUNARODNI CENTAR ZA REŠAVANJE INVESTICIONIH SPOROVA - ICSID

U toku 1965. godine u okviru Grupe Svetske banke osnovan je Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova - ICSID, u čijem se okviru obrazuje arbitraža za rešavanje sporova među zemljama članicama u slučajevima kada one žele da prihvate takav postupak. Centar je osnovan u skladu sa Konvencijom o rešavanju investicionih sporova između država i državljana drugih država, za koju je Srbija položila instrumente ratifikacije 9. maja 2007. godine.

Više informacija možete dobiti na Web adresi Banke: www.worldbank.org

KONTROLNA PITANJA

1. Navedite tri stuba savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa i objasnite ciljeve osnivanja MMF-a?
2. Objasnite periode razvoja MMF-a i sadržinu Amandmana I, II i III na Statut Fonda?
3. Objasnite organizaciju Fonda, a zatim formiranje kvota i glasova u MMF-u?
4. Navedite i objasnite vrste pozajmica koje odobrava MMF?
5. Objasnite ciljeve osnivanja, članstvo i uslove kreditiranja od strane IBRD?
6. Šta znate o Međunarodnom udruženju za razvoj (navedite osnovne odrednice)?
7. Navedite ciljeve osnivanja Međunarodne finansijske korporacije i uporedite je sa IDA?
8. Navedite i objasnite ciljeve osnivanja MIGA?

DRUGI DEO

REGIONALNE I OSTALE
ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE
ORGANIZACIJE

Alienum aes homini ingenuo acerba east servitus.

Za slobodnog čoveka, dug je tužno ropstvo.

DRUGI DEO

REGIONALNE I OSTALE ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

1. REGIONALNE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE	35
2. OSTALE ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE	64
KONTROLNA PITANJA	70

1. REGIONALNE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

Po istom modelu, kao što su organizovane svetske, organizovane su i regionalne finansijske organizacije. Među najznačajnije spadaju:

- 1) **Evropska investiciona banka;**
- 2) **Evropska banka za obnovu i razvoj;**
- 3) **Afrička banka za obnovu i razvoj;**
- 4) **Azijska banka za obnovu i razvoj, itd;**
- 5) **Interamerička banka za obnovu i razvoj.**

Ove banke su osnovane sa ciljem da (su)finansiraju razvojne projekte uglavnom u svojim regionima, ali izvan regiona.

Naša zemlja je članica većine pomenutih regionalnih finansijskih organizacija, prvenstveno evropskih. Time smo stekli pravo na korišćenje povoljnijih kredita, a naša preduzeća stižu pravo da se pojavljuju na međunarodnim tenderima koji se (su)finansiraju iz sredstava tih regionalnih finansijskih organizacija. Za našu zemlju posebno su značajne Evropska investiciona banka i Evropska banka za obnovu i razvoj.

Od ostalih značajnijih formalnih i neformalnih finansijskih organizacija daćemo kraći prikaz o Banci za međunarodne obračune (BIS), Američkoj korporaciji za privatna ulaganja u prekomorske zemlje i o Pariskom i Londonskom klubu.

1.1. Evropska investiciona banka

1.1.1. Osnivanje i članstvo

Evropska investiciona banka je **osnovanja 1958.** (počela je sa radom 1959) **radi rešavanja problema finansiranja u vezi sa ostvarenjem zajedničkog tržišta** i sprovođenja politike zajedničkog razvoja zemalja članica EEZ (danas zemalja Evropske unije).

Banka služi kao mehanizam za olakšanje mobilizacije kapitala unutar EEZ-a, kao i priliva kapitala iz zemalja izvan Zajednice. Članice Evropske investicione banke su zemlje članice EEZ-a odnosno Evropske unije. **EIB odobrava kredite za finansiranje projekata za razvoj manje razvijenih regiona u zemljama** Unije, kao i za modernizaciju privrede zemalja članica, a takođe finansira i projekte **od zajedničkog interesa za više zemalja članica**. Evropska investiciona banka je naročito proširila svoju aktivnost među zemljama mediteranskog basena, a finansira i projekte 57 zemalja Afrike, Azije, Latinske Amerike, Kariba i Pacifika.

Sedište Banke je u Briselu.

EIB je međunarodna organizacija specijalizovana za bankarski sektor, čija se misija i organizacija nalaze u okvirima Evropske unije. Pravni položaj EIB daje za pravo da raspolaže sopstvenim kapitalom i imovinom, da ima sopstvene organe vlasti, agente koji je predstavljaju, kao i da ima sopstvene privilegije i imunitete.

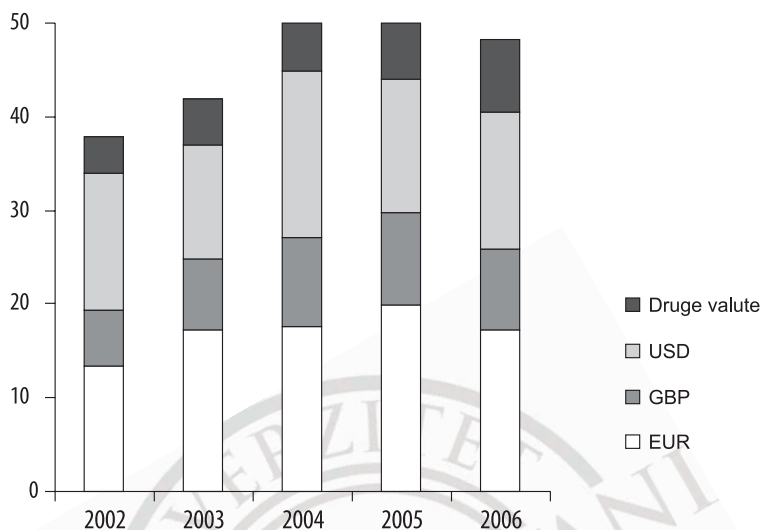
Nezavisna pozicija EIB unutar EU u vezi sa zajedničkim investicijama može se uporediti sa pozicijom Bretonvudskih institucija u odnosu na Ujedinjenje nacije. Statut EIB je značajan, vrlo sličan po sadržaju osnivačkom ugovoru Svetske banke. Osnivanje EIB nije bilo bez osporavanja, jer je Svetska banka već jačala efikasno u sferi aktivnosti namenjenih EIB. Međutim, politička shvatanja su prevladala: pošto su obnovili ekonomsku snagu Evropljani su hteli da se ograde od onoga što je viđeno kao američki vođena institucija. Banka služi kao organ za olakšanje mobilizacije kapitala unutar EU, kao i prenosa kapitala iz zemalja izvan zajednice. Ona daje odobrenje na kredite i finansira projekte za prosperitet razvoja manje razvijenih regiona u zemljama Evropske unije, finansira projekte od zajedničkog interesa za više zemalja članica, kao i projekte za osavremenjavanje privrede zemalja članica Evropske unije.

EIB ima danas pravnu podlogu u članovima 266. i 267. Ugovora o EU. U skladu sa članom 129. Ugovora EU prve zemlje koje su postepeno ulazile u EU, pa su postale osnivači su: Belgijsko Kraljevstvo, Kraljevina Danska, Republika Nemačka, Francuska Republika, Irska, Republika Italija, Luksemburg, Holandsko Kraljevstvo, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske, Grčka Republika.

Statut EIB se utvrđuje protokolom koji je deo ugovora o osnivanju EZ.

Zemlje članice EU su automatski i članice EIB. One su preuzele kolektivnu obavezu da ulože sredstva u kapital banke u iznosu od 62 milijarde ECU (danas evra). Zatim, tokom 2001. godine EIB 32,3 milijarde evra pozajmila i dala zajmove od 36,8 milijardi evra i postala jedan od najvećih poverilaca i dužnika na međunarodnom finansijskom tržištu.

Obim zaduženja od 2002-2006: 228 mlrd. EUR

Sredstva koja je EIB pozajmila u periodu 2002 -2006.¹

Na grafiku je prikazan iznos sredstava koje je EIB pozajmila u periodu između 2002. i 2006. godine.

Pre nego što je došlo do uvođenja evropske i monetarne unije EIB je svojim sponzorstvom i finansiranjem značajno podržala uvođenje evra – zajedničke valute.

Svaka zemlja članica bi, po pravilu, trebalo prilikom pristupanja u članstvo EIB da uloži deo novčanih sredstava u zavisnosti od razvijenosti njene privrede i novčanog fonda sa kojim država raspolaže. EIB ima dosta svojih poslovnica, kao što su: Lisabon, Madrid, London, Pariz, Amsterdam.

Do sada ona je sakupila značajna sredstva koja usmerava ka finansiranju kapitalnih projekata u skladu sa ciljevima Unije, a pod najpovoljnijim uslovima. Banka je finansijski nezavisna institucija koja posluje na osnovu načela samofinansiranja, prikupljanja sredstava kroz izdavanje obveznica i druge oblike zaduživanja, uglavnom javno objavljene širom sveta na berzama.

Kao Banka EIB se rukovodi uobičajenim bankarskim načelima davanjem kredita i ostvaruje saradnju sa drugim finansijskim institucijama.² Ipak, cilj poslovanja banke nije prvenstveno sticanje dobiti. Ona odobrava zajmove i daje garancije na neprofitnoj osnovi svim sektorima privrede.

¹ <http://www.eib.org>.

² Babić, I., Pravo Evropske unije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2006., str. 42

Banka odobrava zajmove uglavnom za projekte u zemljama članicama EU i pridruženim zemljama članicama, ali u izuzetnim slučajevima mogu se finansirati i projekti u drugim zemljama. Glavni deo zajmova iznosi 95%. Za banku nema značaja da li projekat podnosi privatna kompanija, privatno lice ili državna institucija. Banka odobrava kredite i daje garancije i to najčešće u oblasti saobraćaja, telekomunikacija i prenosnih sistema.

Kada banka vrši pozajmice one mogu biti samo deo ukupnih troškova projekta: maksimum je od 50%, ali u praksi prosečno nije više od 25% kofinansirano od strane banke. Samim tim se pretpostavlja da je Banka u stvari pomoćni izvor finansiranja i saraduje intenzivno sa drugim privatnim i državnim finansijskim institucijama.

Banka fokusira davanje zajmova u stabilnim valutama sa kojima banka raspolaže u tom trenutku, vraćanje novca mora biti u istoj valuti. Statut EIB ne dozvoljava olakšice za kamatu. Krediti se odobravaju **sa rokom od 6 do 20 godina**, uz kamatnu stopu koja se određuje u odnosu na tržišnu kamatnu stopu na emitovane obveznice Banke.

Veoma je važno napomenuti da je osnovan je i Evropski investicioni fond sa ukupno 2 milijarde ECU, pod tripartitivnim vlasništvom EIB (40%), EU (30%) i poslovnih investicionih banaka (30%). U 2000. godini doneta je odluka o formiranju Evropskog investicionog fonda koji sa EIB sačinjava EIB grupu.³

Od 2001. godine EIB je naročito proširila svoju aktivnost među zemljama mediteranskog basena, kako u finansiranju projekata 57 zemalja Afrike, Kariba, Pacifika, a u kontekstu posleratne rekonstrukcije i razvoja posebno je orijentisana ka Balkanu.

1.1.2. Organizaciona struktura

Upravljačku strukturu EIB sačinjavaju: **deoničari, bord guvernera, bord direktora, menadžment komitet, revizorski komitet.**⁴

Deoničari EIB su 27 država članica EU. Udeo svake države članice u kapitalu banke se izračunava u skladu sa njenom ekonomskom moći unutar EU (iskazano u bruto dohotku) u trenutku njenog pristupanja.⁵ Ukupan kapital banke iznosi više od **164 milijardi evra**. Države članice EU su u potpunosti podesne za finansijske poslove banke, bez ikakvih geografskih i sektorskih

³ Role and organisation of the EIB, <http://www.eib.org>.

⁴ Barać, S., Hadžić, M., Stakić, B., Ivaniš, M., Organizacija bankarstva, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2005., str. 121

⁵ <http://www.eib.org>.

ograničenja.⁶ Prema Statutu, maksimalni krediti banke mogu da budu dva i po puta veći od njenog ukupnog kapitala. Stoga, postoji čvrsta osnova za ispunjavanje njenih obaveza.

Vrhovnu vlast u Banci ima Savet guvernera u kome zemlje članice predstavljaju njihovi ministri finansija. Odbor guvernera (Bord guvernera) je sastavljen od ministara iz 27 zemalja članica, koji se sastaje jednom godišnje, a svaka članica šalje svog predstavnika.⁷ On postavlja smernice kreditne politike, odobrava godišnje obračune, bilans stanja, odlučuje o učešću banke u finansijskoj aktivnosti van Evropske unije, kao i o mobilizaciji i povećanju kapitala. Uglavnom se odlučuje većinom glasova od kojih 45% mora predstaviti uloženi kapital, ali je jednoglasnost potrebna za važne odluke, npr. povećanje kapitala. Predstavništvo funkcioniše prema rotirajućem principu. Imenuje članove odbora, direktora upravnog odbora, i nominuje revizore. **Bord guvernera bira članove Borda direktora.**⁸ Bord direktora donosi odluke u vezi sa kreditima, garancijama, pozajmicama, dodeli zajmova i garancija, povećanju fonda i o fiksiranju kamatnih stopa. Stara se da Banka na zadovoljavajući način funkcioniše i da se njome upravlja u skladu sa odredbama ugovora i Statuta, i sa opštim direktivama koje popunjavaju guverneri.

Članove ovog odbora imenuju guverneri na period od 5 godina koji se može obnoviti, nakon imenovanja od strane države članica i oni su odgovorni isključivo Banci.⁹ Odbor direktora se sastoji od 28 direktora gde svaka država članica imenuje po jednog direktora, a jednog imenuje Evropska komisija. Postoji 18 zamenika, što znači da neke od ovih pozicija dele grupacije država. Kako bi se proširila stručnost odbora direktora u pojedinim oblastima, odbor će moći da saraduje sa najviše 6 stručnjaka (3 direktora i 3 zamene) koji će učestvovati na sastancima odbora save-
todavno, bez prava glasa.

Od prvog maja 2004. godine odluke donosi većina koju sačinjava najmanje jedna trećina članova sa pravom glasa, a koji predstavljaju 50% kapitala.¹⁰ Članovi ne dobijaju lična primanja od Banke. **Upravni odbor** je stalno izvršno telo banke.¹¹ Sadrži 9 članova. Pod nadležnošću predsednika i pod nadzorom odbora direktora on prati svakodnevni rad EIB-a, priprema odluke za direktore i osigurava da se one sprovedu. Predsednik predsedava sastancima odbora direktora. Članovi upravnog odbora su isključivo odgovorni banci, njih imenuje odbor guvernera na predlog odbora direktora na period od 6 godina koji se može obnoviti.¹²

⁶ <http://www.eib.org>.

⁷ Kovačević, R., Međunarodne finansijske institucije, Beograd, 1999, str. 209

⁸ Bord of Directors, <http://www.eib.org>.

⁹ Periodični informacioni bilten, <http://www.eib.org>.

¹⁰ <http://www.eib.org>.

¹¹ <http://www.eib.org>.

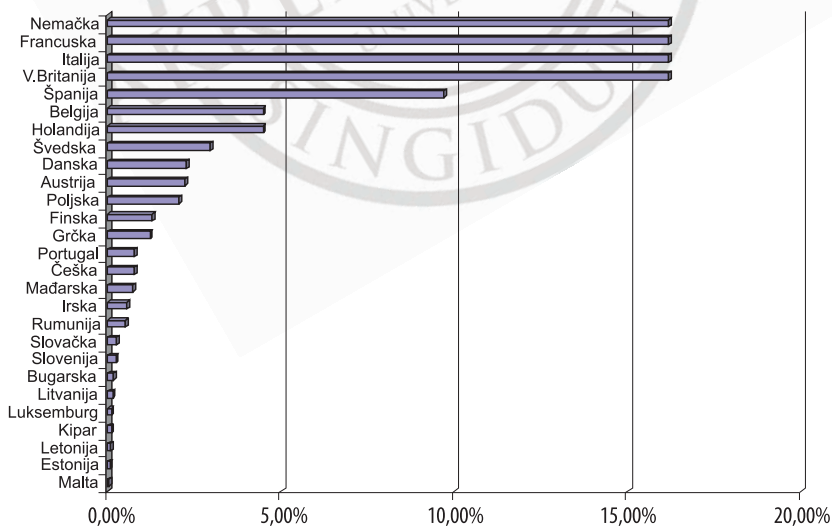
¹² <http://www.eib.org>.

Revizorska komisija je nezavisno telo direktno odgovorno bordu direktora, i ona je odgovorna za verifikaciju ili potvrđivanje da se Banka, a i njene poslovne knjige i evidencije vode na adekvatan način. Podnosi izveštaj odboru guvernera i kada guverneri odobre Godišnji izveštaj odboru direktora ona izdaje izjavu o sprovedenim revizijama.¹³ Revizorsku komisiju sačinjavaju 3 člana i 3 posmatrača koje imenuje guverner na period od 3 godine. I ovi članovi ne primaju plate od banke. Revizorska komisija je bitan oslonac poslovanja EIB.

1.1.3. Kapital banke

Od 1. maja 2004. godine akcionari su 25 zemalja članica Evropske unije. Međutim, sa ulaskom 10 novih zemalja članica Unije, kapital se znatno uvećao i to sa 150 milijardi na 163,7 milijardi evra. Od toga 8,2 milijardi upisanog kapitala biće uplaćeno u više od osam tranši, a ostatak ukoliko Banci bude potreban, biće dostupan za kreditiranje. Prag pozajmljivanja koji se utvrđuje Statutom ocenjen je na 25% upisanog kapitala. U 2004. godini 92% upisanog zajma je odobreno u okvirima proširene Evropske unije sa velikim brojem garancija od strane država članica ili javnih institucija.

Sa ciljem stvaranja velikih emisija obveznica u visokom stepenu likvidnosti, EIB je novije vreme izgradila niz načela koje daju olakšavajuće mogućnosti kroz različite stabilne valute, kao što su evro, GBP, USD. Likvidnost sekundarnog tržišta obezbeđuje velike investicione banke.

Presek kapitala EIB, januar 2007. (izvor <http://www.eib.org>.)

¹³ <http://www.eib.org>.

Presek kapitala na dan 1.1. 2007. Iznosi u EUR i procentualno učešće zemalja

Nemačka	26.649.532.500	16,17%
Francuska	26.649.532.500	16,17%
Italija	26.649.532.500	16,17%
V.Britanija	26.649.532.500	16,17%
Španija	15.989.719.500	9,70%
Belgija	7.387.065.000	4,48%
Holandija	7.387.065.000	4,48%
Švedska	4.900.545.500	2,97%
Danska	3.740.253.000	2,27%
Austrija	3.666.973.500	2,22%
Poljska	3.411.263.500	2,07%
Finska	2.106.816.000	1,28%
Grička	2.003.725.500	1,22%
Portugal	1.291.287.000	0,78%
Češka	1.258.785.500	0,76%
Mađarska	1.190.868.500	0,72%
Irska	935.070.000	0,57%
Rumunija	863.514.500	0,52%
Slovačka	428.490.500	0,26%
Slovenija	397.815.000	0,24%
Bugarska	290.917.500	0,18%
Litvanija	249.617.500	0,15%
Luksemburg	187.015.500	0,11%
Kipar	183.382.000	0,11%
Letonija	152.335.000	0,09%
Estonija	117.640.000	0,07%
Malta	69.804.000	0,04%
Ukupno:	164.808.099.000	100,00%

1.1.4. Nove inicijative - JASPERS i JEREMIE

U oktobru 2005. Evropska komisija i EIB su predstavile državama članicama i zemljama u pristupu dve velike inicijative zajedničke politike. JASPERS (Joint Assistance to Support Projects in European Regions – zajednička pomoć projektima u evropskim regionima) i Evropski investicioni fond JEREMIE (Joint European Resources for Micro-to-Medium Enterprises – udružena evropska sredstva za mala i srednja preduzeća).

Prva inicijativa ima za cilj da pokaže zemljama korisnicama da apsorbuju EU strukturne i kohezione fondove kako bi finansirali potrebne investicije u narednom periodu budžetskog planiranja EU, od 2007. do 2013. godine, dok drugi pomažu povećanju pristupa finansijama u regionima kako bi se podsticalo više započetih poslova i novih poduhvata.¹⁴

Jaspers sažeto predstavlja: tehnička podrška od strane EIB i Evropske Komisije u EBRD; potencijalni korisnici su države članice koje ulaze u EU, (deset zemalja koje su se pridružile EU u 2004. godini zatim Grčka, Portugal, Španija i Bugarska i Rumunija); neophodna pomoć za TENS i projekte zaštite životne sredine, efikasnog iskorišćavanja energije, obnavljanja energije, internacionalni transportni sistemi, transport, škole i bolnice, RD, TLC mreže i industrijski projekti; pomoć u smislu obnavljanja naplate provizije od strane EIB; nepostojanje fiksnih kvota za projekte u svakoj od zemalja, bez obaveze korišćenja pomoći Jaspers programa, niti obaveze uzimanja kredita od EIB.

Evropska Investiciona Banka, Evropski investicioni fond, Evropska Komisija, Evropska banka za obnovu i razvoj, kao i ministri odgovorni za regionalnu politiku u državama članicama i zemljama kandidatima za članstvo, sastali su se u oktobru 2005. godine, da bi razgovarali o dve nove velike inicijative za kohezivnu politiku.

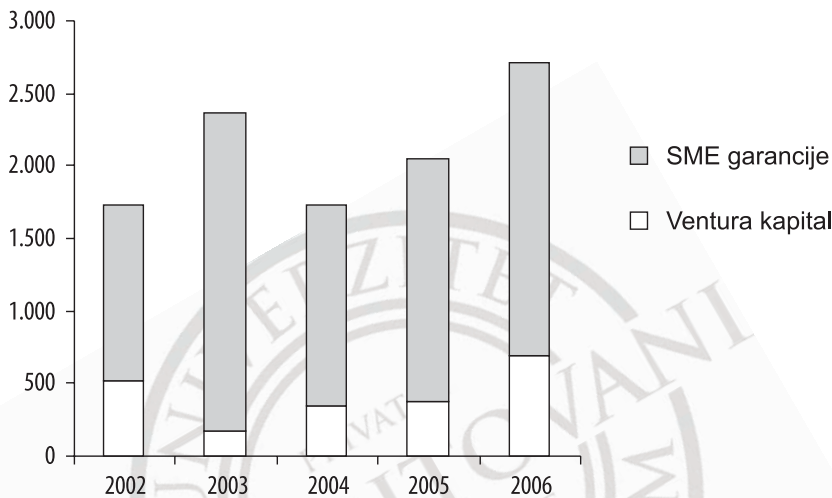
Ove dve inicijative (Jaspers i Jeremie) su osmišljene da bi pomagale nacionalnim i regionalnim vlastima u znatnoj meri pripremu velikih infrastrukturnih projekata, kao i poboljšanje pristupa finansijama za mala i srednja preduzeća.

Glavni fokus operativnih aktivnosti EIB je **pomoć investicijama malih i srednjih preduzeća**. Stručnost EIB i Evropskog Investicionog Fonda (EIF) se kombinuju kako bi se podržale aktivnosti u sektoru malih i srednjih preduzeća, što opravdava više od 75 miliona vrednih poslova i 99% svih evropskih preduzeća, koliko predstavlja učešće malih i srednjih preduzeća u ukupnom broju preduzeća.

Zahtevi za finansiranje prema ovim kreditnim linijama se šalju direktno finansijskim posrednicima sa kojima je EIB zaključila takve sporazume.

¹⁴ JASPERS I JEREMIE, <http://www.eib.org>.

Najdostupniji načini EIB grupe za pružanje pomoći malim i srednjim preduzećima su: EIB linije kredita za mala i srednja preduzeća u aranžmanu sa lokalnim bankama; EIF aktivnosti za preduzetnički kapital; EIF portfolio garancije za mala i srednja preduzeća; JEREMIE.

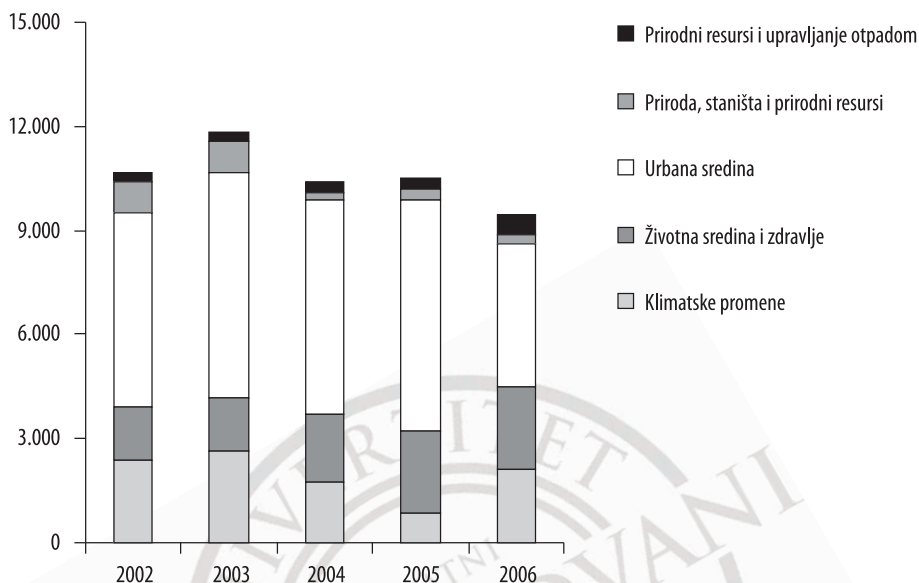
EIF aktivnosti za preduzetnički kapital¹⁵ (u milionima EUR)

Ekološka održivost

EIB se fokusira na 5 oblasti interesovanja za **kreditiranje životne sredine**. One se zasnivaju na 4 glavna prioriteta EU šestom akcionom programu za životnu sredinu „Životna sredina 2010: naša budućnost, naš izbor“ i na novoj strategiji Komisije za gradsko okruženje ili gradsku sredinu: poboljšanje kvaliteta života u gradskom okruženju, konkretno kroz gradsku obnovu i projekte održivog gradskog transporta; rešavanje ekoloških i zdravstvenih pitanja (npr. smanjenje industrijskog zagađenja, prerada voda i otpadnih voda); bavljenje klimatskim promenama, uključujući energetska efikasnost i obnovljivu energiju; zaštita prirode i divljeg sveta; očuvanje prirodnih resursa upravljanje otpadima (uključujući svođenje na minimum, recikliranje, ponovno korišćenje i odstranjivanje domaćeg, komercijalnog i industrijskog otpada).

¹⁵ EIB Annual Report 2006. <http://www.eib.org>.

Individuralni yajmovi 2002-2006: 52,9 mlrd. EUR

Individualni zajmovi za zaštitu životne sredine 2002-2006. (u milionima EUR)

EIB će podržavati nove strategije u EU politici životne sredine gde god je to moguće unutar svog okvira za kreditiranje životne sredine.

Trans-evropske mreže (TEN)

Trans-evropske mreže su velike infrastrukturne mreže transporta, energije i telekomunikacija koje se nalaze u osnovi razvojnih i integracijskih ciljeva EU.

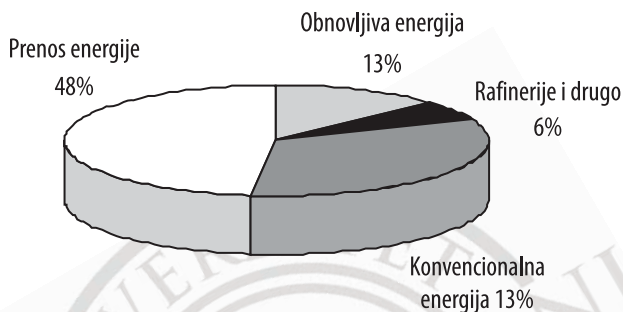
Trans-evropske mreže - TEN omogućavaju: ekonomsku i društvenu integraciju Unije; slobodno kretanje ljudi i dobara; razvoj manje favorizovanih oblasti EU. Transevropske mreže transporta energije i telekomunikacija pokrivaju celokupnu Uniju, tj. svih 27 država članica.

U kontekstu transportnih koridora u zemljama šireg evropskog okruženja, takođe se obraća pažnja na EU susede, konkretno: zemlje pristupnice (Hrvatska i Turska); evropska ekonomska oblast (Norveška, Island i Lihtenštajn); Balkan; mediteranske partnerske zemlje; Rusija, Ukrajina, Moldavija i Belorusija. U periodu 2002. – 2006. godine krediti za TEN projekte su dosegli cifru od 35 milijardi evra.

Energija

Energija se nalazi na vrhu dnevnog reda politike EU vezano za: sigurnost snabdevanja; razmatranje klimatskih promena; konkurentnost.¹⁶

Finansiranje energije predstavlja jedno od EIB strateških prioriteta kreditiranja i unutar i van EU.

Finansiranje u oblasti energije u 2006.

EIB je ojačala svoje finansiranje u 5 prioriternih oblasti: obnavljanje energije; energetska efikasnost; istraživanje, razvoj i inovacije; diversifikacija i sigurnost internog snabdevanja; sigurnost spoljne energije i ekonomski razvoj.

Kvantifikovani ciljevi kreditiranja EIB u energetskom sektoru su:

- globalno godišnje kreditiranje, vrednosti 4 milijarde evra za projekte koji pripadaju bar jednoj od 5 prioriternih oblasti (potpisnice unutar i van EU);
- godišnji pod-cilj od 600 - 800 miliona evra za projekte obnovljive energije, uz 50% EIB kreditiranja za dobijanje električne energije koje je povezano sa tehnologijama obnovljive energije.¹⁷

Dotatna vrednost u projektima koji su vezani za energiju će obuhvatiti:

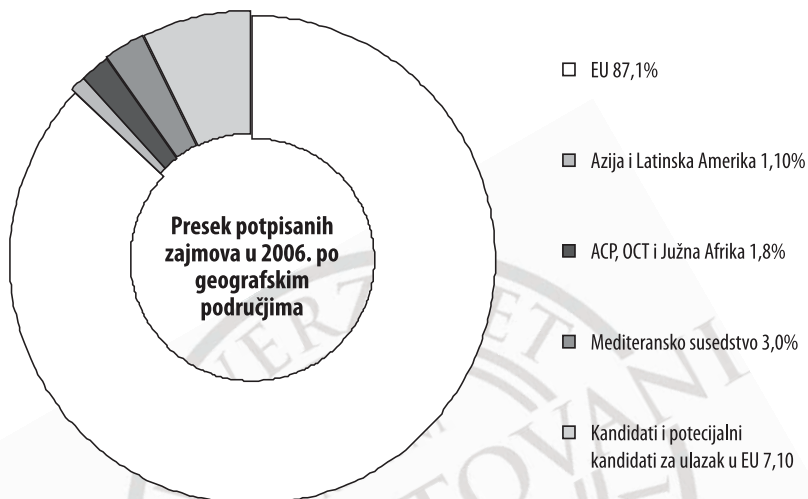
- inovativne finansijske instrumente i strukture
- doprinose u tehničkoj pomoći u saradnji sa Komisijom i drugim Međunarodnim finansijskim institucijama (IFI – International Financial Institutions).

¹⁶ <http://www.eib.org>.

¹⁷ <http://www.eib.org>.

1.1.5. Odobreni zajmovi po oblastima i regionima

U 2006, EIB je dala zajmove u vrednosti 45.7 mlrd evra, od toga je uloženo u EU: 39.8 mlrd i 5.9 mlrd evra u partnerske zemlje.

Presek zajmova potpisanih u 2006. po geografskim područjima

Odobreni zajmovi u 2006. i tokom poslednjih 5 godina po regionima

Regioni	Tekuća godina (EUR)	Poslednjih 5 godina (EUR)
Evropska unija	18,093,592,566	198,426,544,002
Član 18	146,000,000	1,054,587,327
<u>Hrvatska</u> , Turska i Zapadni Balkan	243,000,000	2,401,530,831
Mediterranske zemlje	978,813,307	11,245,095,791
Afrika, Karibi, Pacifik + OCT	111,805,053	2,411,969,031
Južna Afrika	113,000,000	635,000,000
Azija, Latinska i Centralna Amerika	120,000,000	1,994,180,975
<u>Komonvelt</u> i SAD	0	85,000,000
Ukupna suma	19,806,210,926	218,253,907,957

Odobreni zajmovi u 2006. i tokom posljednjih 5 godina po oblastima

OBLAST	Tekuća godina (EUR)	Posljednjih 5 godina (EUR)
<u>Ekonomska</u> i socijalna kohezija	10,201,098,163	104,396,315,690
Infrastruktura	3,076,018,992	45,914,136,784
Projekti u oblasti energije	3,117,562,135	15,336,613,607
Ekološki projekti	5,312,958,979	57,721,972,576
<u>Inovacije</u> i inicijative 2010	5,541,047,296	38,504,297,898
Ljudski resursi	3,241,002,121	22,179,356,840
Ukupna suma	30,489,687,685	284,052,693,395

Individualni zajmovi

Korisnici ovih zajmova mogu biti iz javnog i privatnog sektora, uključujući i banke.

EIB direktno odobrava zajmove kada investicioni projekat prelazi iznos od 25 miliona evra, odnosno kada 50% od ukupne vrednosti projekta prelazi navedeni iznos. Period otplate kredita iznosi do 12 godina, a za infrastrukturne projekte 20 godina ili više u izuzetnim slučajevima.

Otplata zajmova se obično vrši polugodišnje ili godišnje, a može se odobriti i grejs period za vreme trajanja konstrukcione faze projekta.¹⁸

Globalni zajmovi

Globalni zajmovi odobravaju se bankama koje kao posrednici odobravaju zajmove za male i srednje investicione projekte.

Kao korisnici ovih zajmova mogu se pojaviti lokalne samouprave ili preduzeća sa manje od 500 zaposlenih za projekte u vrednosti do 25 miliona evra.

Maksimalan iznos odobrenih kredita može biti do 12.5 miliona evra i iznos zajma ne može preći 50% od ukupne vrednosti investicije. Period otplate kredita je 5 do 12 godina, a u izuzetnim slučajevima do 15 godina. Kredit se može dobiti direktnim apliciranjem kod posredničke banke.¹⁹

¹⁸ <http://www.centarzarazvoj.org>

¹⁹ <http://www.centarzarazvoj.org>

1.1.6. Novi projekti koje finansira EIB

Edukacija i obuka

Evropska Unija teži ka unapređenju edukacije i obuke, kompjuterskog opismenjavanja, doživotnog učenja i obučavanje nastavnog kadra u celoj Evropi.

Države članice EU, trebale bi značajno povećaju ulaganje u ljudske resurse u cilju postizanja nivoa obučenosti i kvaliteta edukacije.

Inicijativa inovacije 2010 je podrška od strane EIB izdavanjem finansijskih sredstava za obuku i edukaciju: modernizaciju škola, univerziteta i poslovnih centara za obuku (posebno instaliranju informatičke opreme) u cilju unapređenja elektronskog opismenjavanja učenika i jednakog pristupa internetu i multimedijalnim resursima; centri za nastavnu obuku koji se specijalizuju za nove tehnologije; centri za obuku stručnjaka u oblasti informatike i komunikacija u cilju smanjenja nedostataka kvalifikovanog osoblja u novim disciplinama širom Evrope.

Istraživanje i razvoj

EIB promoviše ciljeve Lisabonskog sporazuma uključujući stvaranje Evropskog područja za istraživanje i razvoj- RD – European research and Development Area, kao generatora ekonomskog rasta, zaposlenosti i socijalnog povezivanja.

Inicijativa inovacija 2010 EIB podržava ulaganja u istraživanja i razvoj: javnih RD programa, posebno tamo gde je ulaganje uključuje kooperativnu povezanost sa programima zajednice ili čak međunarodnih javnih centara za istraživanje; učešće privatnog sektora u javnom istraživanju putem doprinosa kofinansiranju iz vlastitih resursa; osnivanje centara za usavršavanje istraživanja i razvoj; inovativna industrija teži da se zbliži sa naučnim bazama i velikim istraživačkim centrima i univerzitetima. Promoteri ovog tipa infrastrukture imaju mogućnost dobijanja dugoročnih zajmova i fleksibilnih modaliteta otplate; apstraktna ulaganja, kao na primer prilikom patentiranja posebno malih i srednjih preduzeća u okviru globalnih zajmova ili kredita.

Tehnologija informacija i komunikacija

Ulaganja EIB pomažu ciljeve Lisabonske strategije davanjem prioriteta projektima koji olakšavaju rasprostranjen pristup velikom broju kvalitetnih informacija i infrastrukturi i mreži komunikacione tehnologije.

Operacije EIB pomažu inicijative koje se kreću ka što većoj rasprostranjenosti i razvoju mreži za transfer podataka između poslova i pojedinaca kao i povezivanje lokalne infrastrukture u ove mreže.

Inicijativa za inovacije 2010 podržavaju investicije u informacionoj i komunikacionoj tehnologiji finansiranjem: projekata informacione i komunikacione tehnologije koje se fokusiraju na multimedijalne tehnologije, koje podržavaju vrhunske usluge po razumnim cenama u svim zemljama EU, naročito u manje razvijenim regionima; modernizacija i proširenje postojećih mreža, bez koje ne bi bilo moguće sprovesti projekte inovacija na uravnoteženoj bazi između svih regiona Evrope; uspostavljanje fizičke i virtualne infrastrukture, koja omogućava pristup svim mrežama.

EIB daje prioritet takvim projektima smeštenim u manje atraktivnim područjima Unije i iskorištavanjem inovativne tehnologije kao što su ADSL, XDSL, ili UMTS.

1.1.7. Ulaganja u Srbiju

U Srbiji se kreditiraju od strane EIB industrija (uključujući i agroindustriju), sektor usluga i turistički projekti koji se realizuju od strane privatnih ili javnih preduzeća, malih i srednjih.²⁰ Projekti infrastrukture koji se realizuju od strane opštine ili privatnog ili javnog preduzeća bilo koje veličine u sektorima: energetika, zaštite životne sredine, lokalnih puteva, lokalnih telekomunikacija, gradskog prevoza, vodovoda i kanalizacije. Projekti u oblasti zdravstva i obrazovanja takođe se mogu uzeti u obzir.

Naša država i Narodna banka Srbije potpisale su sa EIB, AREH – globalni kredit – Ugovor o dugoročnom finansiranju malih i srednjih preduzeća u iznosu od 20 miliona evra. Nakon uspešne realizacije ove kreditne linije 11.6.2007. godine potpisana je nova kreditna linija sa EIB-om u iznosu od 45 miliona evra.

Na realizaciju ove kreditne linije uključene su tri posredničke banke: Eksim banka A.D. Beograd, sada Uni Credit banka a.d. (ranije HVB Banka); Komercijalna banka A.D. Beograd i Kulska banka A.D. Novi Sad, sada OTP Banka a.d.

Uslovi kreditiranja: iznos pojedinačnog kredita 200.000 evra; ročnost: do 12 godina sa periodom početka do 3 godine za finansiranje malih i srednjih preduzeća u sektoru industrije i usluga; do 15 godina sa periodom početka do 5 godina, za finansiranje projekta infrastrukture malog i srednjeg obima; kamatna stopa: može biti fiksna i varijabilna; dinamika otplate glavnice i kamata: polugodišnja²¹

U okviru ovog kredita, posredničkim bankama mogu se dostaviti zahtevi za dodelu sredstava koja se odnose na sledeće delatnosti: industriju, sektor usluga i turističke projekte koji se realizuju (od strane privatnih ili javnih preduzeća uobičajeno je da preduzeća u ovim sektorima spadaju u kategoriju malih i srednjih, odnosno preduzeća čija neto vrednost osnovnih sredstava ne prelazi protivvrednost od 25

²⁰ <http://www.centarzarazvoj.org>

²¹ <http://www.nbs.yu>

miliona evra pre izvođenja projekta; koji imaju manje od 500 zaposlenih; ili kod kojih je najviše jedna trećina u vlasništvu velikog preduzeća (odnosno preduzeća koje ne ispunjava jedan ili oba gore navedena uslova, osim ako cilj tog preduzeća nije promovisanje malih i srednjih preduzeća. Međutim, najviše jedna trećina globalnog kredita može biti dodeljena malim i srednjim preduzećima kada su u sastavu velikog preduzeća ili samostalnim malim i srednjim preduzećima, koja imaju više od 500 zaposlenih, ali čija je neto vrednost osnovnih sredstava ispod nivoa od 75 miliona evra; projekte infrastrukture koji se realizuju u (od strane opštine i privatnog ili javnog preduzeća bilo koje veličine) u nekom od sledećih sektora: energetika, zaštita životne sredine, lokalni putevi, lokalne telekomunikacije, rekonstrukcija delova grada, gradski prevoz, vodovod i kanalizacija. Projekti u oblasti zdravstva i obrazovanja, mogu se takođe uzeti u obzir.

Zajmovi za mala i srednja preduzeća i urbanu infrastrukturu

EIB kao dugoročna finansijska institucija EU odobrila je zajam u iznosu od 30 miliona evra Raiffeisen banci AD Beograd i Raiffeisen lizing d.o.o. Beograd. Sredstva će biti iskorišćena za obezbeđenje dugoročnog finansiranja malih i srednjih preduzeća (SME) i ulaganje u infrastrukturu. Raiffeisen Lizing d.o.o. će biti u poziciji da podržava industrijska SME, doprinoseći razvoju operacija lizinga na lokalnom finansijskom tržištu. Obe finansijske institucije će prenositi na svoje klijente dugoročne beneficije ponuđene od strane EIB. Uključujući ove zajmove EIB je do sada odobrila ugovore ukupne vrednosti 779 miliona evra za projekte u našoj zemlji.

APEKS globalni kredit za mala i srednja preduzeća

Naša država i NBS potpisale su sa EIB-om jula 2002. godine sporazum o APEKS globalnom kreditu u iznosu od 20 miliona evra.

Nakon uspešne realizacije ove kreditne linije juna 2004. godine potpisana je nova kreditna linija u iznosu od 45 miliona evra.

Na realizaciji ove kreditne linije uključene su tri posredničke banke kojima se predaju prijave za ove kredite:

- EKSIM BANKA a.d. Beograd, www.eksim.co.yu, sada Uni Credit Banka;
- Komercijalna banka a.d. Beograd, www.komerc.com;
- KULSKA BANKA a.d. Novi Sad, www.kulbank.co.yu, sada OTP Banka.

EIB učestvuje u finansiranju i sledećih projekata u Srbiji:

1. APEKS globalni kredit za mala i srednja preduzeća započeo 20 miliona EUR;
2. APEKS globalni kredit za mala i srednja preduzeća započeo 45 miliona EUR;

3. Transport – Putevi Evropski putevi Predlog 120 miliona EUR;
4. Transport – Aerodrom Kontrola letenja Predlog 47 miliona EUR;
5. Transport – Gradski prevoz Obnova gradske zone Beograd - Predlog 90 miliona EUR;
6. Obrazovanje – Pобољшanje škola - Predlog 25 miliona EUR;
7. Transport – Železnica Projekat obnove železnice započet 70 miliona EUR;
8. Transport – Putevi Projekat rehabilitacije puteva - Započet 95 miliona EUR;
9. Energetika – EPS Projekat unapređenja telekomunikacija u EPS-u i Sistem za upravljanje energijom - Predlog 22 miliona EUR;
10. Energetika - Prenos Rehabilitacija prenosa, Predlog 59 miliona EUR;
11. Hitna rehabilitacija vodovoda (Niš, Novi Sad), Predlog 26 miliona EUR;
12. Hitna rehabilitacija zdravstva Predlog 50 miliona EUR;
13. Hitna rehabilitacija puteva, započet 50 miliona EUR;

Ukupno aplicirano 718 miliona EUR, a realizovano 456 miliona EUR.

Ugovor o zajmovima u vrednosti od 66 miliona evra za obnovu mosta „Gazela” u Beogradu i još 100 mostova u Srbiji je potpisan 16. 07. 2007. Zajam će biti iskorišćen za sanaciju mosta „Gazela” na raskršnici autoputeva E70/E75 i rehabilitaciju približno 100 mostova na glavnim i regionalnim putevima na teritoriji Srbije. Zajam EIB-a za „Gazelu” biće povlačen u maksimalno osam tranši, u iznosu od najmanje četiri miliona evra, dok bi sve tranše trebalo da budu iskorišćene do 31. marta 2010. godine. Period počeka za zajam biće pet godina, a period otplate 20 godina, dok će se kamatna stopa kretati između 4,5 i 4,7 odsto.²²

Za više informacija o Banci otvorite Web adresu: www.eib.org

1.2. Evropska banka za obnovu i razvoj

1.2.1. Ciljevi i zadaci osnivanja

EBRD je osnovana 1990. godine, na predlog Francuske.

Cilj joj je da prikupi kapital za finansiranje i pomoć zemljama Centralne i Istočne Evrope **“za primenu principa višepartijske demokratije, pluralizma i tržišne ekonomije... jača prelaz na otvorenu i tržišno orijentisanu privredu i unapređuje privatnu i preduzetničku inicijativu”** (čl. 1) To se naročito odnosi na **efikasno sprovođenje privatizacije i decentralizacije njihovih privreda i njihovo uključivanje u međunarodnu privredu**. Kao ciljevi navode se još i uvođenje pravne države i poštovanje ljudskih

²² Zajam EIB-a od 66 miliona evra za obnovu „Gazele” i 100 mostova u Srbiji, <http://www.mfin.sr.gov.yu>

prava. Navedeni i drugi ciljevi treba da se ostvare: razvojem privatnog sektora, naročito malih i srednjih preduzeća; mobilizacijom domaćeg i stranog kapitala i prenošenjem znanja upravljanja privredom; podsticanjem privrednih investicija i investicija u oblasti usluga i infrastrukture (transformacije iz centralizovanog u tržišni sektor privređivanja) neophodne za razvoj privatnog preduzetništva (pružanjem tehničke pomoći, razvojem tržišta kapitala, očuvanja životne sredine, itd).

U izvršavanju svojih zadataka banka tesno saraduje sa MMF, IBRD, MIGA, OECD na realizaciji zdravih ekonomskih programa razvoja u zemljama korisnicima sredstava Banke.

Sedište EBRD je u Londonu.

1.2.2. Članstvo

Zemlje članice podeljene su u četiri grupe:

- 1) zemlje članice Evropske Unije;
- 2) ostale evropske zemlje;
- 3) zemlje korisnice sredstava;
- 4) vanevropske zemlje.

Inače članice EBRD mogu biti: evropske zemlje, neevropske zemlje članice MMF-a, zemlje članice EU, zemlje članice Evropske investicione banke (EIB).

Danas EBRD ima 61 državu- članoicu i dve međunarodne institucije.

1.2.3. Osnivački kapital

Osnivački kapital EBRD bio je 10 milijardi ECU (ECU je 1.1.1999. zamenjen uvođenjem evra). Ukupan kapital podeljen je na 1,000.000 akcija, a vrednost svake akcije nominalno iznosi 10.000 ECU (evra).

Ukupan kapital deli se na uplaćene akcije i akcije na poziv. Početni kapital koji je efektivno uplaćen (u pet jednakih godišnjih rata) bio je 3,0 milijarde ECU (evra). Preostali deo kapitala uplaćuje se "na poziv".

Upis kapitala vršen je u ECU, USD ili japanskim jenima na bazi prosečnog kursa odnosno valute prema ECU u periodu od 30.9.1989. do 31.3.1990. godine.

Po predlogu Odbora guvernera kapital se može uvećati otkupom novih akcija.

Zemlje Evropske zajednice zajedno sa Evropskom Unijom i Evropskom investicionom bankom imaju većinsko učešće u kapitalu Banku od 51%. SAD su najveći

pojedinačni akcionar sa 10% kapitala, slede V. Britanija, SR Nemačka, Francuska, Italija i Japan sa po 8,5%,

Učešće naše zemlje u početnom kapitalu EBRD je 128 mil. ECU (evra), što obezbeđuje 1,28% glasova u Banci.

1.2.4. Korisnici kapitala

Prema pravilima Banke, kapital mogu koristiti samo one zemlje Centralne i Istočne Evrope koje su započele prelazak na tržišnu privredu, koje razvijaju privatnu svojinu i preduzetništvo i koje su u praksi prihvatile principe parlamentarne višestranačke demokratije.

Banka svoje ciljeve i zadatke ostvaruje odobravanjem zajmova, kofinansiranjem sa drugim finansijskim izvorima, davanjem garancija i tehničke pomoći, pre svega privatnim preduzećima, ali i preduzećima u državnom vlasništvu koja posluju pod konkurentskim uslovima (bez subvencija) ili su u vezi privatizacije.

Banka može da investira kako u privatna tako i u državna preduzeća, zatim da kupuje hartije od vrednosti koje emituju privatna i državna preduzeća i da daje garancije za zaduživanje na domaćem i stranom tržištu kapitala.

Banka ne ulazi u poslove kreditiranja izvoza i poslove osiguranja.

U toku godine najviše 40% od ukupnih plasmana može biti uloženo u državni sektor.

Banka posluje na osnovu zdravih bankarskih principa, tj. pod finansijskim uslovima (rok, otplata, kamata, provizija i dr.) koji će joj osigurati dobit. EBRD ne finansira ni jedan projekat koji nema podršku zemlje članice u kojoj se kapital plasira.

1.2.5. Organizacija i rukovođenje

Bankom upravljaju:

- 1) Odbor guvernera,
- 2) Odbor direktora,
- 3) Predsednik Banke (i jedan ili više potpredsednika).

U Odbor guvernera svaka zemlja članica imenuje po jednog guvernera i njegovog zamenika. Na redovnim godišnjim sastancima Odbor guvernera bira jednog od guvernera za predsedavajućeg koji je na toj dužnosti do sledećeg godišnjeg skupa.

Odbor direktora sastoji se od 23 člana koji nisu članovi Odbor guvernera. Od tog broja zemlje EU i EIB imenuju 11 članova (koji predstavljaju: Nemačku, Francusku, Italiju, V. Britaniju, Španiju, Belgiju, Holandiju, Dansku, Grčku,

Portugal, Irsku, Luksemburg, EU i Evropsku investicionu banku), a ostale zemlje 12 članova. Guverneri zemalja korisnika sredstava (tj. zemlje Istočne i Centralne Evrope, među koje spada i Srbija, imenuju 4 direktora, ostale zemlje Evrope 4 i neevropske zemlje, takođe 4 člana. Predsednika Banke bira Odbor guvernera na period od 4 godine.

1.2.6. Status naše zemlje

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) je u aprilu 2001. godine odobrila prijem u članstvo (tadašnje) SRJ. Uskoro zatim otvorena je kancelarija u Beogradu i odobren je prvi projekat. Od tada EBRD je odobrila preko 20 novih projekata, uključujući zajmove za infrastrukturu (transport i energija), investicije u lokalne banke i investicije u privatne kompanije uključujući i poljoprivredu.

Ratifikacijom Sporazuma o osnivanju EBRD naša zemlja se obavezala da upiše 12.800 akcija, odnosno 128 mil. ECU (evra), što čini 1,28% ukupnog osnivačkog kapitala Banke. Uplata je izvršena u pet jednakih godišnjih rata. Plaćanje 50% ovih sredstava moglo se izvršiti izdavanjem menica ili drugih obligacija koje su unovčive na zahtev Banke u valuti denominacije (ove hartije ne nose kamatu i ne mogu biti predmet tržišnog prometa).

Od svih međunarodnih finansijskih organizacija, jedino Evropska banka za obnovu i razvoj odobrava kredite neposredno privrednim subjektima prvenstveno u cilju započinjanja privatnog biznisa u privatnom sektoru.

Banka je potpisala svoj prvi projekat za našu zemlju u aprilu 2001. godine, a sa 31. avgustom 2004. godine neto kumulativni obim poslovanja je dostigao iznos od **563 miliona**, od čega 560 miliona u **Srbiji** a preostalih 3 miliona na Kosovu i Metohiji. Sektori energetike i druge infrastrukture (saobraćaj i opštine) dominiraju portfeljom i predstavljaju 27, odnosno 38 procenata zbog velikih projekata koji su koncipirani da pruže hitnu **podršku zemlji u prvom delu tranzicije**.

Ostali sektori su skoro podjednako zastupljeni u portfelju Banke u kome agrobiznis čini 11 procenata, finansijski sektor i podrška malim i srednjim preduzećima 13 procenata, a privredni sektor 8 procenata. Projekti sa državnom garancijom čine 55 procenata od ukupnog neto obima poslovanja, a prosečna veličina projekta je 36 miliona.

Nekoliko sektora uživa prioritet:

- 1) Privatizacija i restrukturiranje kompanija nakon privatizacije, ulaganje kapitala u novu tehnologiju i unapređenja zaštite životne sredine uglavnom sa lokalnim investitorima.

- 2) Agrobiznis, gde Srbija ima značajne prednosti i mnogo lokalnih kompanija sa dobrim finansijskim pokazateljima i sa značajnim učešćem na tržištu.
- 3) Projekti u sektoru nekretnina, pošto je ovaj sektor u početnim fazama razvoja, a postoji značajna tražnja za dobrim poslovnim, maloprodajnim i stambenim prostorom.
- 4) Ulaganja koja počinju od nule sa inostranim strateškim investitorima koji imaju komercijalne i održive investicione planove i koji su postigli dobre rezultate u datoj grani.

Od ukupnih uloženih sredstava treba napomenuti da je samo 7% uneto u vidu stranih ulaganja, dok je ostalo dato u vidu kredita.

Za više informacija o Banci otvorine Web adresu: www.ebrd.org

1.3. Afrička banka za razvoj

Afrička banka za razvoj (ADB) je međunarodna finansijska organizacija **regionalnog tipa**. Osnovana je 4. avgusta 1963. godine sa ciljem da pruži doprinos socijalno-ekonomskom preobražaju članica Banke. Pristup Banci je slobodan za sve nezavisne države Afrike. Ukupno **53 afričkih država, kao i 24 neregionalnih članica** čine ADB.

Regionalne članice Afričke banke za razvoj su: Alžir, Angola, Benin, Bocvana, Burkina Faso, Burundi, Centralnoafrička Republika, Čad, Džibuti, Egipat, Erijea, Ekvatorijalna Gvineja, Etiopija, Gabon, Gambija, Gana, Gvineja, Gvineja Bisao, Kamerun, Kenija, Komori, Kongo, Lesoto, Liberija, Libija, Madagaskar, Malavi, Mali, Maroko, Mauricijus, Mauritanija, Mozambik, Namibia, Niger, Nigerija, Obala Slonovače, Ruanda, Sao Tome i Principe, Sejšeli, Senegal, Siera Leone, Somalija, Sudan, Svazilend, Tanzanija, Togo, Tunis, Uganda, Zair, Zambija, Zimbabve, Zelenortska Ostrva.

Neregionalne članice su: Argentina, Austrija, Belgija, Brazil, Kanada, Kina, Danska, Finska, Francuska, Nemačka, Indija, Italija, Japan, Koreja Južna, Kuvajt, Holandija, Norveška, Portugal, Saudijska Arabija, Španija, Švajcarska, Švedska, Velika Britanija i SAD.

Sedište Banke je u Abidžanu, Obala Slonovače.

Afričkoj banci za razvoj su pridruženi **Afrički fond za razvoj (ADF)** osnovan aprila 1972. godine i **Nigerijski fond za razvoj (NTF)** osnovan 26. februara 1976. godine. Afrička banka za razvoj, Afrički fond za razvoj i Nigerijski fond sačinjavaju tzv. Grupu Afričke banke za razvoj.

Banka koristi sledeće redovne **izvore finansiranja**:

- potvrđeni kapital banke;
- zajmove koje banka uzima na međunarodnom tržištu kapitala;
- fondove formirane zajmovima banke;
- sredstva ostvarena otplatama zajmova;
- kamate i provizije na odobrene zajmove, odnosno garancije i
- druga sredstva ili prihodi, koji ne predstavljaju posebne izvore.

Banka može osnovati ili joj može biti povereno upravljanje specijalnim fondovima radi ostvarenja njenih ciljeva. Izvori specijalno formiranih fondova različiti su od uobičajenih izvora finansiranja. Banka propisuje specijalna pravila i regulativu u pogledu upravljanja i korišćenja specijalnih fondova.

U potvrđenom kapital (ADB) učešće regionalnih članica je 60% a neregionalnih članica 40%. U okviru kvota - akcija članica 6% se uplaćuje odmah a 94% akcija se uplaćuje na poziv. Plaćanje se može izvršiti u bilo kojoj konvertibilnoj valuti.

Uplate akcija po pozivu vrše se samo na zahtev Banke (Saveta guvernera), a u cilju ispunjavanja postavljenih zadataka Banke. U slučaju da Savet guvernera donese odluku o povećavanju kapitala banke, članice mogu proporcionalno uvećati svoj ulog, mada nisu i obavezne da to učine. Akcije ne mogu biti založene niti bilo kako opterećenje.

Izvori sredstava Afričke banke, primera radi, krajem 1990. godine pokazuju sledeće stanje:

- od ukupno ovlašćenog kapitala u iznosu od 6.605,23 miliona dolara, upisani kapital iznosi 6.502,77 miliona. Deo koji se uplaćuje iznosio je 1.625,69 miliona dolara, a deo kapitala na poziv iznosio je 4.877,08 miliona dolara. Zajmovi Banke na međunarodnom tržištu kapitala iznosili su 2.155,91 miliona dolara (bruto), a stanje duga bilo je 1.401,09 miliona dolara.
- ukupni upisani doprinosi Afričkom fondu za razvoj krajem 1990. iznosili su 4.290,88 miliona dolara, a sredstva Nigerijskog namenskog fonda iznosili su 305,36 miliona dolara.

Više informacija o Afričkoj banci za razvoj vidi na Web adresi: www.afdb.org

1.4. Azijska banka za razvoj

Na inicijativu Ekonomske komisije UN za Aziju i Daleki Istok (ECAFE) osnovana je Azijska banka za razvoj. Predstavnici 22 zemlje (17 sa područja Azije zatim SAD, Kanada, Velika Britanija, Holandija i SR Nemačka) prihvatili su Statut Banke na konferenciji održanoj u Manili decembra 1965.

Banka je formalno počela sa radom 19. decembra 1966. kada je imala već 31 članicu. Krajem 1984. imala je ukupno 45 članova, od toga 14 zemalja izvan azijskog područja. Naša zemlja nije članica Banke.

Osnovni zadatak Banke je da podstiče priliv kapitala za finansiranje razvoja azijskih zemalja, da podstiče investicije, da finansira razvoj nedovoljno razvijenih zemalja i podstiče razvoj interregionalne trgovine.

Sedište se nalazi u Manili, Filipini.

Prvobitni kapital Banke iznosio je 1 milijardu dolara, u čemu su zemlje azijskog područja učestvovala sa 650, a ostale sa 350 miliona dolara. Od upisanog kapitala uplaćena je polovina, od čega 50% u zlatu ili konvertibilnim valutama, a 50% u nacionalnim valutama. Kapital je u više mahova povećavan, tako da je krajem 1990. ovlašćeni kapital iznosio 14.476 miliona dolara, a upisani kapital 14.058 miliona dolara. Na osnovu rezolucije usvojene u aprilu 1983., a da bi se obezbedila sredstva za finansiranje aktivnosti Banke u periodu 1983-87., izvršeno je treće opšte popunjavanje ovlašćenog kapitala Banke za 7.901,9 miliona dolara.

Banka odobrava zajmove vladama, regionalnim ustanovama za razvoj ovog područja i pojedinim preduzećima. Ona, po pravilu, (ko)finansira projekte.

Banka je osnovala nekoliko specijalizovanih fondova: za poljoprivredni razvoj jugoistočne Azije, za višestrani razvoj i tehničku pomoć. Zajmovi koji se odobravaju iz specijalnih fondova daju se po veoma povoljnim uslovima.

U 1990. Banka je odobrila 49 zajmova za 47 projekata u 18 zemalja u ukupnom iznosu od 2,23 milijarde dolara.

Od početka poslovanja do kraja 1990. Banka je odobrila zajmova u ukupnom iznosu od 15,6 milijardi dolara za 658 projekata. Od ovog iznosa 10,7 milijardi je odobreno iz redovnih sredstava Banke, a 4,9 milijardi iz sredstava specijalnih fondova.

Prosečni rokovi zajmova iz sredstava redovnog kapitala kretali su se oko 20 godina. Kamatna stopa na ove kredite iznosi 10,25%.

U 1985. Banka je uvela novu politiku odobravanja zajmova i to privatnom sektoru, bez garancije vlade i pod uslovima približno komercijalnim. Cilj je da se pomogne privatnom sektoru da investira u rentabilne srednje i velike projekte, da privuče značajnije iznose domaćih i stranih sredstava putem bankinog aktivnog uključivanja i da pomogne regionalnim članicama, da unaprede privatni sektor za efikasnije i produktivnije korišćenje sredstava.

U junu 1974. godine osnovan je Azijski fond za razvoj, koji zemljama azijskog i pacifičkog područja odobrava kredite pod izuzetno povoljnim uslovima, uz proviziju od 1% i rokove duže od 40 godina. Sredstva Fonda u početnom periodu iznosila su 525 hiljada dolara i formirana su doprinosima tri regionalne zemlje (Japana, Austrije i Novog Zelanda) i 14 neregionalnih razvijenih zemalja. Prvo popunjavanje sredstava u iznosu od 830 miliona dolara izvršeno je 1976., a drugo popunjavanje

sredstava u iznosu od 2,15 milijarde dolara odnosilo se na četvorogodišnji period od 1979. do 1982. U 1982. godini postignut je Sporazum o trećem popunjavanju sredstava Fonda za period od 1983. do 1986. godine u iznosu od 3,2 milijarde dolara. Popunjavanje je stupilo na snagu 15.04.1983. Krajem 1990. sredstva Fonda iznosila su 4,6 milijarde dolara.

Sredstva specijalnog Fonda za tehničku pomoć iznosila su 69,2 miliona dolara.

Danas ADB ima 67 zemalja članica (od toga dve provincije Hong Kong i Tajvan), **uključujući i 19 neregionalnih zemalja članica.**

Članice Azijske Banke za razvoj- stanje 2005. godine

Members	Year Joined	Subscribed Capital Number of Shares	Percent of Total	Voting Power Number of Votes	Percent of Regional	Percent of Total
Regional Members						
Afghanistan	1966	1,195	0.034	14,904	0.522	0.340
Armenia	2005	10,557	0.301	24,266	0.850	0.553
Australia	1966	204,74	5.834	218,449	7.654	4.979
Azerbajjan	1999	15,736	0.448	29,445	1.032	0.671
Bangladesh	1973	36,128	1.029	49,837	1.746	1.136
Bhutan	1982	220	0.006	13,929	0.488	0.317
Cambodia	1966	1,75	0.050	15,459	0.542	0.352
China, People's Republic of	1986	228	6.496	241,709	8.469	5.510
Cook Islands	1976	94	0.003	13,803	0.484	0.315
Fiji Islands	1970	2,406	0.069	16,115	0.565	0.367
Hong Kong, China	1969	19,27	0.549	32,979	1.156	0.752
India	1966	224,01	6.383	237,719	8.329	5.419
Indonesia	1966	192,7	5.490	206,409	7.232	4.705
Japan	1966	552,21	15.734	565,919	19.829	12.900
Kazakhstan	1994	28,536	0.813	42,245	1.480	0.963
Kiribati	1974	142	0.004	13,851	0.485	0.316
Korea, Republic of	1966	178,246	5.079	191,955	6.726	4.375
Kyrgyz Republic	1994	10,582	0.302	24,291	0.851	0.554
Lao PDR	1966	492	0.014	14,201	0.498	0.324

Members	Year Joined	Subscribed Capital Number of Shares	Percent of Total	Voting Power Number of Votes	Percent of Regional	Percent of Total
Malaysia	1966	96,35	2.745	110,059	3.856	2.509
Maldives	1978	142	0.004	13,851	0.485	0.316
Marshall Islands	1990	94	0.003	13,803	0.484	0.315
Micronesia, Federated States of	1990	142	0.004	13,851	0.485	0.316
Mongolia	1991	532	0.015	14,241	0.499	0.325
Myanmar	1973	19,27	0.549	32,979	1.156	0.752
Nauru	1991	142	0.004	13,851	0.485	0.316
Nepal	1966	5,202	0.148	18,911	0.663	0.431
New Zealand	1966	54,34	1.548	68,049	2.384	1.551
Pakistan	1966	77,08	2.196	90,789	3.181	2.069
Palau	2003	114	0.003	13,823	0.484	0.315
Papua New Guinea	1971	3,32	0.095	17,029	0.597	0.388
Philippines	1966	84,304	2.402	98,013	3.434	2.234
Samoa	1966	116	0.003	13,825	0.484	0.315
Singapore	1966	12,04	0.343	25,749	0.902	0.587
Solomon Islands	1973	236	0.007	13,945	0.489	0.318
Sri Lanka	1966	20,52	0.585	34,229	1.199	0.780
Taipei, China	1966	38,54	1.098	52,249	1.831	1.191
Tajikistan	1998	10,134	0.289	23,843	0.835	0.543
Thailand	1966	48,174	1.373	61,883	2.168	1.411
Timor-Leste	2002	350	0.010	14,059	0.493	0.320
Tonga	1972	142	0.004	13,851	0.485	0.316
Turkmenistan	2000	8,958	0.255	22,667	0.794	0.517
Tuvalu	1993	50	0.001	13,759	0.482	0.314
Uzbekistan	1995	23,834	0.679	37,543	1.315	0.856
Vanuatu	1981	236	0.007	13,945	0.489	0.318
Viet Nam	1966	12,076	0.344	25,785	0.903	0.588
Total Regional		2,223,452	63.351	2,854,066	100.000	65.056

Members	Year Joined	Subscribed Capital Number of Shares	Percent of Total	Voting Power Number of Votes	Percent of Regional	Percent of Total
Non-regional Members						
Austria	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Belgium	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Canada	1966	185,086	5.274	198,795	12.967	4.531
Denmark	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Finland	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
France	1970	82,356	2.347	96,065	6.266	2.190
Germany	1966	153,068	4.361	166,777	10.879	3.802
Italy	1966	63,95	1.822	77,659	5.066	1.770
Luxembourg	2003	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
The Netherlands	1966	36,294	1.034	50,003	3.262	1.140
Norway	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Portugal	2002	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Spain	1986	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Sweden	1966	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
Switzerland	1967	20,65	0.588	34,359	2.241	0.783
Turkey	1991	12,04	0.343	25,749	1.680	0.587
United Kingdom	1966	72,262	2.059	85,971	5.608	1.960
United States	1966	552,21	15.734	565,919	36.915	12.900
Total Non-Regional		1,286,276	36.649	1,533,038	100.000	34.944
Grand Total		3,509,728	100.000	4,387,104		100.000

(U pomenuti broj 67 uključene su i dve nove članice od 2. februara 2007. godine, a to su Brunei Darussalam i Gruzija).

Šest azijskih zemalja kroz koje protiče reka Mekong dogovorili su se u vezi projekata vrednih oko 10 milijardi dolara u tom regionu. Premijeri Kine, Vijetnama, Tajlanda, Laosa, Kambodže i Mijanmara su se sastali pred Samit 10 članica Udruženja zemalja jugoistočne Azije (ASEAN), Kine, Japana, Južne Koreje i Indije 4. novembra 2004. godine u Pnom Penu. Azijska banka za razvoj je glavni pokretač

inicijative za region Mekonga koji je veličine zapadne Evrope i ima 250 miliona stanovnika. Najveći deo tog područja se još uvek oporavlja od ratova, ali ADB smatra da će zbog svojih prirodnih bogatstava postati novi centar ekonomskog razvoja u Aziji. ADB planira pomoć regionu Mekonga u izgradnji infrastrukture uz očuvanje životne sredine. Među projektima vrednim oko 10 milijardi dolara su putevi, željeznice, luke, telekomunikacije, raspodela proizvodnje energije, kao i ekološka zaštita uz kontrolu poplava i razvoj turizma.

Više detalja o ADB možete saznati putem Web adrese: www.adb.org

1.5. Interamerička banka za razvoj

Interamerička banka za razvoj (IADB) je osnovana 1959. u Vašingtonu, kao regionalna razvojna finansijska organizacija, koja okuplja zemlje Južne, Centralne i Severne Amerike i Kariba, osim Kube. Do 1972. članice Banke mogle su da postanu samo regionalne države članice Organizacije američkih država. Od tada je, u cilju angažovanja dodatnog kapitala, omogućeno i državama izvan tog regiona da postanu članice Banke. U Interameričku banku je učlanjeno 28 zemalja iz tih regiona (od kojih SAD i Kanada ne koriste sredstva Banke) i 19 zemalja izvan regiona zemalja Amerike.

Regionalne članice Banke su: Argentina, Bahami, Barbados, Belize, Bolivija, Brazil, Čile, Kolumbija, Kostarika, Dominikanska Republika, Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Gvajana, Haiti, Honduras, Jamajka, Meksiko, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Peru, Surinam, Trinidad i Tobago, Urugvaj i Venecuela, a od razvijenih zemalja (koje ne koriste sredstva Banke) SAD i Kanada.

Neregionalne zemlje članice su: Austrija, Belgija, Hrvatska, Danska, Finska, Francuska, SR Nemačka, Izrael, Italija, Japan, Republika Koreja, Holandija, Norveška, Portugal, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska i Velika Britanija. Naša zemlja je bila neregionalna članica Interameričke banke od 1976. godine, ali je u vreme sankcija, koje je Savet bezbednosti UN uveo protiv naše zemlje maja 1992. godine, suspendovana iz članstva.

Sedište Banke je u Vašingtonu.

Interamerička banka danas predstavlja glavni izvor inostranog javnog finansiranja za većinu zemalja Latinske Amerike. Banka vrši i funkciju katalizatora za mobilizaciju inostranog privatnog kapitala za razvoj regiona Latinske Amerike, kroz pozajmice na međunarodnim finansijskim tržištima, kao i kroz promovisanje aranžmana na bazi kofinansiranja sa drugim finansijskim institucijama, za razvojne projekte u regionu Latinske Amerike.

Jedan od prioriteta ciljeva Banke je da pomogne latinoameričkim zemljama u podizanju životnog standarda kroz jačanje proizvodnih mogućnosti zemalja-članica, podizanje nivoa poljoprivredne proizvodnje (posebno u poljoprivrednim oblastima-selu), razvoj energetike, vodoprivrede, zdravstva i sl. Svi pravci aktivnosti Banke usmereni su na snaženje privreda članica i dovođenje na nivo nezavisnog razvoja.

Članstvo u Banci omogućava neregionalnim članicama šansu da učestvuju u projektima regionalnih članica, u sprovođenju politike Banke i nadgledanju njenih operacija. Neregionalne članice takođe imaju šansu da se uključe u obezbeđenje robe i usluga za projekte finansirane od strane Banke.

Zajmovi Banke za projekte u sektorima energetike, transporta i komunikacija imali su i indirektan uticaj na razvoj drugih sektora, a pre svega na razvoj i unapređenje privatne inicijative i proizvodnje sitnih sopstvenika i farmera u celoj Latinskoj Americi. Takođe, putem periodičnih konsultacija i konferencija za međunarodnu saradnju i putem izlaganja pred grupama privrednog sektora u industrijskim zemljama, Banka pokušava da stvori mogućnosti za planiranje direktnih investicija u tom regionu.

Redovni kapital Banke sastoji se od kapitala koji se uplaćuje (paid-in capital) i kapitala na poziv (callable capital), koji se uplaćuje isključivo na zahtev Banke, a služi kao jemstvo za njene obaveze po zajmovima koje uzima na međunarodnom tržištu kapitala. Polovina kapitala koji se uplaćuje plaća se uglavnom u američkim dolarima kao i u drugim konvertibilnim valutama, a druga polovina u valuti zemlje članice. Pored redovnog kapitala, finansijska sredstva Banke čini kapital Fonda za specijalne operacije, iz kojeg se odobravaju zajmovi pod specijalno povoljnim uslovima.

Prvobitni kapital Banke iznosio je 1 milijardu dolara, od čega je udeo SAD 450 miliona. Od ukupnog iznosa, 850 miliona dolara bio je osnovni kapital Banke, a 150 miliona dolara su iznosila sredstva Fonda za specijalne operacije. Kapital Banke je u više mahova povećavan. U 1983. (šesta popuna sredstava) povećan je za 15,7 milijardi dolara. Od ovog povećanja 15 milijardi dolara se odnosi na osnovni kapital Banke, a 703 miliona dolara na Fond za specijalne operacije. Sedma popuna sredstava izvršena je 1987-1990. godine.

Krajem 1990. upisani kapital Banke zajedno sa sredstvima fondova kojima Banka upravlja iznosio je 43,6 milijarde dolara.

Interamerička banka odobrava zajmove s rokom otplate u intervalu od 15 do 20 godina i kamatnom stopom uglavnom nižom od tržišne. Pored ovoga, iz Fonda za specijalne operacije odobravaju se zajmovi s rokom otplate od 20 do

40 godina i kamatnom stopom od 2-4%. Pravila Interameričke banke nalažu da se nabavka robe i usluga iz odobrenih kredita vrši u najvećem broju slučajeva međunarodnim licitacijama. Od početka rada Interamerička banka je odobrila najviše zajmova za potrebe infrastrukturnih ulaganja, za poljoprivredu i za industriju. Preostali znatno manji deo odobrenih sredstava odnosio se na tehničku pomoć i ostale usluge.

Na kraju pomenimo i to da se broj zajmova koje Banka odobrava povećava iz godine u godinu. Tako je u toku 2006. godine Banka odobrila 90 zajmova u vrednosti od oko 5,4 mlrd USD sopstvenih sredstava, dok su u toku 2005. godine bila odobrena 72 zajma u vrednosti od oko 6,4 mlrd USD.

Više detalja o Banci možete saznati putem Web adrese: www.iadb.org

2. OSTALE ZNAČAJNIJE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE

2.1. Banka za međunarodne obračune (BIS)

Banka za međunarodne obračune je osnovana 1930. Registrovana je kao pravno lice po švajcarskom pravu sa sedištem u Bazelu. Osnivači su centralne banke Belgije, Engleske, Nemačke, Italije i Japana, zajedno sa određenom grupom koja predstavlja interese vodećih banaka SAD. Njena prvobitna uloga bila je sprovođenje Sporazuma o nemačkim reparacijama iz Prvog svetskog rata. Kasnije su pristupile i upisale kapital i centralne banke skoro svih ostalih evropskih država, među kojima i Narodna banka Srbije. Samo centralne banke mogu biti akcionari BIS-a.

Banka vrši određene bankarske funkcije, naročito u vezi sa zlatom, njegovim prodajama i zalogom na ime i za račun pojedinih centralnih banaka. Posle drugog svetskog rata i osnivanja Evropske platne unije (EPU), BIS je bio centralno mesto za sve obračune zemalja članica EPU. Posle prestanka rada EPU, decembra 1958. BIS je preuzeo funkciju agenta i obračunskog mesta u okviru Evropskog monetarnog sporazuma.

BIS vrši i funkciju depozitara visoke vlasti Evropske zajednice za uglj i čelik.

Posle Drugog svetskog rata, tačnije 1948. godine Banci je povereno sprovođenje evropskog platnog i obračunskog prometa.

Banka za međunarodne obračune odobrava centralnim bankama zemalja članica isključivo kratkoročne kredite za održavanje tekuće finansijske likvidnosti prema inostranstvu. Zemlje članice stiču pravo na korišćenje ovih kredita pošto u Banci deponuju određeni deo svojih zlatnih i deviznih rezervi. Kratkoročni krediti koje odobrava BIS su znatno povoljniji od odgovarajućih kredita koje nude komercijalne banke. Naime, kada su u pitanju krediti BIS-a, kamatna stopa, po pravilu,

odgovara jednoj trećini tekuće tržišne kamatne stope. Članice BIS-a su sve evropske zemlje. Sve knjige i bilanci BIS-a iskazuju se u zlatnim francima (1 zlatni franak = 0,29032258 grama čistog zlata).

Prvobitni kapital Banke iznosio je 500 miliona zlatnih švajcarskih franaka koji je podeljen na 200.000 akcija. Od ovoga je uplaćeno samo 25%, a za ostatak Banka ima pravo da pozove članice da izvrše uplatu, ukoliko to zahteva stanje njene likvidnosti. Na vanrednoj godišnjoj skupštini održanoj 9. juna 1969. akcionari Banke su doneli odluku da se kapital Banke poveća od 500.000 na 1.500.000 zlatnih franaka i to u dve tranše. Prva tranša povećanja (odnosno druga transa kapitala) iznosi 500.000 zlatnih franaka i ponuđena je na upis u celosti dosadašnjim akcionarima. I od ovog dela kapitala uplaćuje se samo 25% i to iz specijalnog fonda Banke. Treća tranša kapitala od 500.000 zlatnih franaka treba da omogući da centralne banke evropskih zemalja koje nisu članice ove banke to postanu. Odluke akcionara o povećanju kapitala stupile su na snagu 10. decembra 1969., kada je na njih dala saglasnost Vlada Švajcarske.

Tokom poslednjih nekoliko godina preko BIS-a su se odvijale akcije za reprogramiranje spoljnih dugova zemljama u razvoju.

Više detalja o BIS možete saznati putem Web adrese: www.bis.org

Odnosi naše Centralne banke sa BIS-om

Narodna banka Kraljevine Jugoslavije postala je 1931. godine članica Banke za međunarodne obračune (BIS). Učešće bivše SFRJ u kapitalu BIS-a iznosi 8.000 akcija, od čega je 4.000 upisano 30. juna 1931. godine, a ostatak 9. juna 1969. Ukupna vrednost akcija iznosi oko 20 miliona zlatnih švajcarskih franaka, a to predstavlja 1,33% ukupnog kapitala BIS-a (pet miliona u efektivu i 15 miliona u vidu „kapitala na poziv”, što donosi dividendu od oko 200 zlatnih švajcarskih franaka po akciji godišnje).

Narodna banka Jugoslavije zaključila je poseban aranžman sa BIS-om 18. decembra 2000. godine u iznosu od 100 miliona SAD dolara, na osnovu zaloge zlatnih i deviznih rezervi bivše SFRJ u toj banci. SR Jugoslavija je 10. juna 2001. godine ponovo postala članica Banke za međunarodne obračune. Na Skupštini BIS-a, na kojoj je doneta odluka o obnavljanju članstva SR Jugoslaviji, izvršena je i podela akcija, zlata i deviza bivše SFRJ koji su u njoj bili deponovani. BIS je izdala odgovarajući broj novih akcija, koje su podeljene među centralnim bankama pet (tadašnjih) zemalja naslednica bivše SFRJ - Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Republike Makedonije, Slovenije i SR Jugoslavije. Tom podelom SR Jugoslavija je

dobila 2.920 akcija, čija je pojedinačna vrednost 16.000 švajcarskih franaka, kao i zlato i devize u vrednosti od oko 160 miliona dolara, za koji iznos su povećane devizne rezerve zemlje. (Izvor: www.nbs.yu)

2.2. Američka korporacija za privatna ulaganja u prekomorske zemlje

Američka korporacija za privatna ulaganja u prekomorske zemlje osnovana je decembra 1969. Sedište Korporacije je u Vašingtonu.

Glavni zadaci Korporacije su da iznalazi, ocenjuje, nadgleda i unapređuje mogućnosti za ulaganja američkog privatnog kapitala u zemljama u razvoju, pri čemu se koristi privatnim organizacijama i privatnim investitorima. Podsticaj privatnim ulaganjima Korporacija daje putem finansijskog učešća čije rokove i usluge sama određuje.

Aktivnost Korporacije obavlja se pomoću programa koji je ona preuzela od američke Agencije za međunarodni razvoj - IDA, koji obuhvataju:

- a) pomoć koja prethodi investicijama i daje se u obliku obaveštenja i saveta o ulaganjima, kao i stimulativnog finansiranja, kako bi američke kompanije mogle lakše da ocene i razviju mogućnost investiranja u zemljama u razvoju;
- b) osiguranje investicija od nekomercijalnih rizika (nekonvertibilnosti valute, eksproprijacije i štete prouzrokovane ratom, revolucijom ili ustanom); osigurane američke investicije privlače približno isti iznos investicija drugih zemalja;
- c) finansiranje investicija, prvenstveno putem izdavanja garancija za privatne zajmove ili ulaganja u akcije, a u ograničenom obimu putem direktnih zajmova u dolarima ili u stranim lokalnim valutama.

Korporacija je ovlašćena da osigurava do iznosa od 7,5 milijardi dolara i da izdaje pojedinačne garancije do iznosa od 750 miliona dolara. U svom poslovanju Korporacija primenjuje kriterijum pomaganja samo onih investicija koje su finansijski i poslovno zdrave i konkurentne, a koje se, sa gledišta potreba i interesa zemalja u kojima se investicije ulažu, smatraju poželjnim.

2.3. Međunarodne neformalne finansijske organizacije

2.3.1. Pariski klub

Pariski klub je **formiran 1956.** godine kao neformalna (ad hoc) grupa **predstavnik vlada razvijenih zemalja-poverilaca**, koja se bavi reprogramom zajmova, najčešće zemljama u razvoju. Te godine u Parizu sastala se grupa zemalja-poverilaca da bi pregovarala o reprogramu dugova koje su agencije zemalja-poverilaca za izvozne kredite odobrile Argentini. Od te godine uvedena je tradicija da se **pregovori vode u Parizu o reprogramu između zemalja poverilaca i zemalja dužnika po određenim standardnim procedurama**, čime je procedura institucionalizovana kao - **Pariski klub**. Formiran je i stalni sekretarijat Pariskog kluba u okviru Francuskog trezora. Pariski klub, najkraće rečeno, je skup procedura koje se koriste u pregovorima radi reprogramiranja i (eventualnog delimičnog) otpisivanja dospelih obaveza po kreditima koje su dale ili garantovale vlade ili vladine institucije zemalja poverilaca privatnim ili javnim subjektima zemlje dužnika koja ni u stanju da uredno i u celini izmiruje svoje obaveze.

Ovaj klub se bavi samo državnim bilateralnim zajmovima i izvoznim kreditima odobrenim uz garanciju država. Sporazum koji se zaključi u okviru Pariskog kluba, u kojem su detaljno razrađeni uslovi dogovoreni od strane Kluba i navodi kamatna stopa koju dužnik plaća za vreme moratorijuma, realizuju se kroz posebne bilateralne sporazume sa svakom državom pojedinačno.

Kao prethodnica pregovorima u Pariskom klubu, često je potrebno prethodno prihvatanje programa od strane Međunarodnog monetarnog fonda za period u kojem dospevaju reprogramirani dugovi, odnosno za vreme tzv. konsolidacionog perioda.

Postupak pregovora započinje inicijativom zemlje - dužnika.

Iskustveno je formirana šema toka pregovora koja izgleda ovako:

- Reprogramira se 85 do 90% duga od ukupnog duga koji dolazi u obzir za reprogram, a otplata duga odlaže se za 8 do 10 godina uz grace period od 4 do 5 godina;
- Zemlja dužnik ne sme da daje bolji tretman dugovima o kojima se pregovara van Pariskog kluba i ne bi trebalo da pokušava da i druge dugove reprogramira pod sličnim uslovima;
- Zemlja dužnik je obavezna da prihvati stabilizacioni program MMF pre nego što stupe na snagu odredbe sporazuma o reprogramu zaključenog u okviru Pariskog kluba.

Naša zemlja je takođe, u 2002. godini zaključila Sporazum sa Pariskim klubom o reprogramu i delimičnom otpisu dospelog duga.

PARISKI KLUB I SRBIJA

Usaglašeni zapisnik o konsolidaciji duga SR Jugoslavije prema poveriocima Pariskog kluba potpisan je u Parizu decembra 2001. godine. Na osnovu tog dokumenta pristupilo se bilateralnim pregovorima sa državama članicama Pariskog kluba pojedinačno, što je rezultiralo potpisivanjem sporazuma sa 17 zemalja (Danskom, Švedskom, Španijom, Holandijom, Austrijom, Nemačkom, Kanadom, Norveškom, Belgijom, Francuskom, Velikom Britanijom, Švajcarskom, SAD, Ruskom Federacijom, Finskom, Japanom i Italijom).

Narodna banka Srbije, u saradnji sa poslovnim bankama, obavila je kompleksan postupak usaglašavanja duga koji je prethodio potpisivanju bilateralnih sporazuma.

Prva faza otpisa duga u visini od 51% realizovana je 2002. godine nakon zaključenja trogodišnjeg Aranžmana za produženo finansiranje sa Međunarodnim monetarnim fondom. Uslov za realizaciju druge faze otpisa duga ispunjen je februara 2006. godine, kada je nakon pozitivne ocene Međunarodnog monetarnog fonda o uspešnom završetku trogodišnjeg Aranžmana, Sekretarijat Pariskog kluba odobrio dodatno smanjenje duga od 15% prema ovoj kategoriji poverilaca, sa primenom počev od 6. februara 2006. godine.

Usled prestanka postojanja državne zajednice Srbija i Crna Gora juna 2006. godine, predstoji postupak izmene potpisanih bilateralnih sporazuma kako bi Republika Srbija i Republika Crna Gora pojedinačno regulisale obaveze prema poveriocima Pariskog kluba. (Izvor: www.nbs.yu)

2.3.2. Londonski klub

Slično modelu Pariskog kluba formiran je i Londonski klub, koji čini grupa **predstavnika komercijalnih banaka a bavi se reprogramom zajmova odobrenih od strane komercijalnih banaka.**

Londonski klub **nastao je početkom osamdesetih godina** kada se ukazala potreba formiranja raznih ad hoc konzorcijuma sa zadatkom da reprogramiraju dugove koje su komercijalne banke odobrile privatnim korisnicima. Polazeći od činjenice da se najveći deo toga duga sastoji od sindiciranih zajmova i neosiguranog trgovačkog ili projektnog finansiranja, broj banaka koje učestvuju u procedurama Londonskog kluba - ne retko prelazi i celih sto poverilaca. Da bi se pregovori o reprogramu olakšali, obično se formira savetodavni komitet

u koji se uključuju predstavnici banaka čije je proceduralno učešće najveće u odobrenim projektima.

Procedure Londonskog kluba su ponekad vrlo teške i složene a kratkoročni karakter reprograma znatno uvećava troškove ionako samo privremenog olakšanja položaja dužnika. Stoga se u poslednje vreme sve više nameće potreba sveopšteg rešavanja i privatnih i državnih dugova od strane svih grupa glavnih poverilaca: MMF, Svetske banke, Pariskog kluba i Londonskog kluba.

LONDONSKI KLUB I SRBIJA

Posle višegodišnjih pregovora sa stranim komercijalnim bankama (2002–2004), potpisan je 7. jula 2004. godine okvirni sporazum sa poveriocima Londonskog kluba – »Memorandum o razumevanju o restrukturiranju duga po NFA i TDFA između Republike Srbije i Međunarodnog koordinacionog komiteta«, koji predviđa otpis od oko 62% duga i otplatu u periodu od 20 godina sa 5 godina počeka. Memorandum je ratifikovan 24. jula iste godine.

U skladu s odredbama okvirnog sporazuma, početkom aprila 2005, posle potpisivanja pratećih pravnih dokumenata, izvršena je zamena duga Republike Srbije za obveznice u iznosu od oko 1.020 miliona SAD dolara i kotacija na Luksemburškoj berzi.

Nakon okončanja pravno-tehničkih aktivnosti u vezi sa zamenom duga Republike Srbije za preostalog kreditora Londonskog kluba poverilaca, krajem septembra 2005. realizovana je dodatna emisija obveznica u iznosu od oko 57 miliona SAD dolara pod istim uslovima kao prvobitno emitovane.

Obveznice su emitovane u skladu sa Zakonom o restrukturiranju duga po NFA i TDFA izdavanjem obveznica Republike Srbije, kojim je predviđena ukupna emisija obveznica Republike Srbije u iznosu do 1.080 miliona SAD dolara.

Potpisivanjem sporazuma sa poveriocima Londonskog kluba, Republika Srbija prvi put je postigla dogovor o otpisu duga sa ovom kategorijom poverilaca i dobila kreditni rejting za obveznice S&P i Fitch (trenutno 'BB-'). (Izvor: www.nbs.yu).

KONTROLNA PITANJA

1. Nabrojte najvažnije regionalne finansijske organizacije (formalne, neformalne i ostale) i objasnite njihovu ulogu i značaj?
2. Evropska investiciona banka (EIB): Osnivanje i članstvo; Organizaciona struktura Banke; Kapital Banke?
3. Evropska investiciona banka (EIB): Nove inicijative Banke; Odobreni zajmovi po oblastima i regionima; Novi projekti koje finansira EIB?
4. Navedite projekte ulaganja EIB u Srbiju?
5. Navedite ciljeve osnivanja Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), njene osnivače i visinu osnivačkog kapitala Banke?
6. Navedite zemlje-korisnike kapitala EBRD, projekte finansiranja, organizaciju i rukovođenje Bankom i status Srbije?
7. Šta znate o Afričkoj banci za razvoj i njenoj regionalnoj saradnji (osnivanje, članstvo, kapital, projekti finansiranja)?
8. Šta znate o Azijskoj banci za razvoj i njenoj regionalnoj saradnji (osnivanje, članstvo, kapital, projekti finansiranja)?
9. Šta znate o Interameričkoj banci za razvoj i njenoj regionalnoj saradnji (osnivanje, članstvo, kapital, projekti finansiranja)?
10. Šta znate o Banci za međunarodne obračune (BIS), osnivanje, članstvo, kapital i odnosi sa NBS?
11. Šta znate o Američkoj korporaciji za privatna ulaganja u prekomorske zemlje?
12. Šta znate o Pariskom i Londonskom klubu i odnosima Srbije sa njima?

TREĆI DEO

EVROPSKA I
MONETARNA UNIJA
I MEĐUNARODNE
FINANSIJE

Experto credite.

Verujte iskusnome.

TREĆI DEO

EVROPSKA I MONETARNA UNIJA I MEĐUNARODNE FINANSIJE

1. KRIZA DOLARA I NASTANAK EVROPSKOG MONETARNOG SISTEMA	73
2. STVARANJE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE	75
3. TRI FAZE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE	76
4. POSLEDICE I EFEKTI UVOĐENJA EVRA	93
5. EVRO I JEDINSTVENO FINANSIJSKO TRŽIŠTE	95
KONTROLNA PITANJA	96

1. KRIZA DOLARA I NASTANAK EVROPSKOG MONETARNOG SISTEMA

Breton-Wudskim sporazumima, iz jula 1944. godine stvorene su dve međunarodne institucije: Svetska banka (SB), čiji je zadatak brži proces obnove i razvoja svetske ekonomije i Međunarodni fond (MMF) koji je u sklopu međunarodnog monetarnog sistema imao ulogu kontrolnog organa. Stvoreno je monetarno tržište sa regulisanim kursovima razmene između nacionalnih moneta čiji je cilj bio da obezbedi stabilnost i lakše obavljanje međunarodne trgovine. Pariteti nacionalnih moneta su izražavani u zlatu, koje je postalo njihov zajednički imenilac, ili u američkim dolarima. Tako je svaka moneta mogla da izrazi svoju vrednost ili u zlatu ili u dolarima, dok je samo dolar bio direktno “vezan” za zlato na osnovu zvanično utvrđenog kursa od 35 dolara za uncu zlata (zlatni standard).

Statutom MMF-a je utvrđen formalno-pravni okvir monetarnog tržišta: maksimalni i minimalni kursevi razmene monete neke zemlje članice MMF mogu odstupati najviše 1% u odnosu na zvanično utvrđene paritete u međusobnoj razmeni. Takva članica je imala mogućnost da predloži promenu pariteta samo u slučajevima kada se radilo o korekciji osnove dispariteta. Na ovaj način je stvoren sistem fiksno propisanih pariteta.

Marža ostalih moneta od $\pm 1\%$ u odnosu na dolar, je bila obavezna i u slučajevima kada su marže fluktuacije između dve monete iznosile $\pm 2\%$. Početak kraja zlatne podloge dolara je nastupio 1968. godine kada su zlatne rezerve SAD uspevale pokriti nešto više od jedne četvrtine dolarske mase koja je bila u opticaju izvan SAD i američke monetarne vlasti nisu mogle da kontrolišu tržište. Kriza je dostigla vrhunac 15. avgusta 1971. godine kada je predsednik Nikson najavio prestanak zlatnog etalona, što je najavilo prestanak konvertibilnosti dolara. Ovo je predstavljao početak uspostavljanja plivajućih kurseva svih svetskih moneta, uprkos saglasnosti postignutoj u razgovorima u Smithsonian institutu decembra 1971. godine kojom se predviđala devalvacija sa 35 na 38 dolara za uncu zlata. Članice EEZ suočene sa platnobilansnim problemima SAD nastojale su da stvore monetarnu stabilnost, ali su jak

inflacioni pritisak i naftni udar kao posledicu imale uspostavljanje plivajućeg kursa za sve svetske monete 1973. godine. Dominantna pozicija dolara u međunarodnim odnosima je omogućila SAD da međunarodnu monetarnu politiku podrede svojim interesima. Od tog trenutka dolar je postao instrument nezavisnog tržišta.

Sa druge strane, tržište evropskih moneta je funkcionisalo na osnovu dolara i bilo je zavisno od dolara. Posledica toga je da su se evropske monete našle u podređenom položaju u odnosu na dolar, u međunarodnim odnosima i na međunarodnom planu.

Uzimajući u obzir nezadovoljavajuće rezultate devalvacije dolara, iz decembra 1971.godine, na stabilizaciju tržišta razmene i ukidanje konvertibilnosti dolara u zlatu, tako da je međunarodnu monetarni sistem izgubio svoju osnovnu ulogu.

2. STVARANJE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE

Zemlje članice EEC-a su 7. februara 1992. godine u holandskom gradu Maastrichtu potpisale Sporazum o Evropskoj uniji koji je stupio na snagu 1. novembra 1993. godine. On je predstavljao prvu najavu stvaranja zajedničke valute zemalja Evropske unije. Zemlje članice: Belgija, Irska, V. Britanija, Luksemburg, Grčka, Italija, Nemačka, Danska, Francuska, Španija, Portugal, Holandija odlučile su da u etapama ustanove zajedničku spoljnu i bezbedonosnu politiku i da stvore Ekonomsku i monetarnu uniju sa jedinstvenim valutom.

EMU je zasnovana na dva koncepta: koordinacija ekonomskih politika i nezavisna monetarna institucija tj. Evropska centralna banka. Savet ministara finansija koji okuplja ministre privrede i finansija zemalja članica, nadležan je za definisanje glavnih principa ekonomske politike.

Ekonomska i monetarna unija (EMU) predstavlja ključni element stabilnog i socijalnog razvoja Evrope i novu šansu za dalji razvoj evropske političke integracije.

Stvaranje Ekonomske i monetarne unije je dugoročni proces započet još 1. januara 1971. godine, a ne, kako mnogi smatraju 1. jula 1990. godine na osnovu odluke Evropskog saveta iz Madrida, juna 1989. godine. Za datum početka treba uzeti prve pokušaje Zajednice na formiranju Evropske i monetarne unije, konkretizovane u "Planu Werner" i rezoluciji Evropskog saveta od 22. marta 1971. godine. Prvi pokušaj nije uspeo. Neuspeh je posledica opšteg stanja ekonomske integracije na nivou Zajednice, koja je tek završila put ka otvaranju nove carinske unije, takođe i događaji vezani za okruženje međunarodno monetarno kao i promene koje se tiču dolara.

U prvom pokušaju utvrđeni su monetarni instrumenti i mehanizmi, kao što je monetarna zmija, evropska monetarna jedinica i stvoren je Evropski fond za monetarnu saradnju. Kasnije će one predstavljati deo Evropskog monetarnog sistema 1979. godine, gde su otkriveni mnogi nedostaci ali i prednosti, što je omogućilo formiranje EMUu drugom pokušaju, devedesetih godina.

3. TRI FAZE EKONOMSKE I MONETARNE UNIJE

Uspešna realizacija odredbi Jedinistvenog evropskog akta iz 1997. godine je stvorila uslove za prelazak na više faze evropske konstrukcije i njeno finalizovanje u oblasti Ekonomske i monetarne unije. Predviđena je postepena realizacija EMU, s obzirom na to da se radi o složenom projektu, kao i visokim zahtevima koji su postavljeni pred zemlje članice i Evropskom unijom, kao celinom. Ugovor iz Mاستrihta je definisao Evropsku i monetarnu uniju kao proces koji će se realizovati u tri faze, postavljajući precizne rokove po svim segmentima njenog ostvarivanja.

Ugovorom iz Mاستrihta su utvrđene, u skladu sa Delorovim predlogom, tri faze realizacije EMU, koje predstavljaju neizbežne i nepovratne sukcesivne procese. Izveštaj Delor sadrži, takođe, tri potvrde ovog razvoja: definisanje pravno-institucionalnog okvira jedinstvene monetarne politike, smanjenje ekonomskih razlika između zemalja članica i tehničku pripremu jedinstvene monete.

Ambicije članica Zajednice na stvaranju Ekonomske i monetarne unije su istakle u prvi plan neophodnost uspostavljanja ekonomske konvergencije pre prelaska na finalnu fazu EMU, kao i stvaranje uslova koji će omogućiti zemljama članicama da u tranzitornom periodu smanje ekonomske razlike.

Stvaranje jedinstvene monete zahtevalo je obavljanje neophodnih tehničkih priprema kod svih subjekata sa ciljem da se izbegnu poremećaji koji bi mogli dovesti do negativnih posledica. Kod Evropske centralne banke je vezano za utvrđivanje instrumenata monetarne politike, izgradnju infrastrukture plaćanja, imenovanje direktora i sl. Kod bankarskog i finansijskog sistema se odnosi na usvajanje jedinstvenog računovodstvenog i finansijskog sistema preduzeća, zatim za proizvodnju novčanica i metalnog novca, i posebno, pripremu građana sa ciljem da se izbegnu problemi koji su 1960. godine pratili zamenu francuskog franka.

Navedeni razlozi su nametnuli obavezu definisanja pravno-institucionalnog okvira, uspostavljanje prethodne ekonomske konvergencije i tehničku pripremu.

3.1. Prva faza nastanka EMU

Prva faza Ekonomske i monetarne unije je počela 1. jula 1990. godine i u funkciji pripreme neophodnih uslova za obezbeđenje zadovoljavajućeg nivoa ekonomske i monetarne konvergencije, koji će se realizovati u drugoj fazi. U ovoj fazi se insistiralo na politikama koordinacije, koje su omogućavale zemljama članicama da sačuvaju svoju suverenost i jednakost u procesu donošenja odluka tako što je svaka članica delegirala isti broj predstavnika u novoformiranim telima. Bila je to, u suštini, **faza navikavanja na nove odnose**.

U toku prve faze ekonomske i monetarne unije je precizirano oko 300 mera za sukcesivno **otklanjanje fiskalnih, tehničkih i poreskih prepreka**, koje je Komisija iznela u dokumentu pod nazivom „Bela knjiga”. To je omogućilo potpunu **liberalizaciju kretanja kapitala u svim zemljama članicama i usklađivanje njihovih monetarnih politika**. Pravno-institucionalni okvir je dopunjen ukidanjem prepreka u unutrašnjem prometu između zemalja članica, sredinom 1990. godine, čime su stvoreni uslovi za prelazak sa zajedničkog na jedinstveno tržište 1. januara 1993. godine.

Na institucionalnom planu, ojačan je Monetarni komitet (ili, kako ga neki nazivaju, Komitet guvernera), na osnovu ovlašćenja Saveta od 12. marta 1990. godine. Zadatak Komiteta guvernera je da daje mišljenja i priprema godišnji izveštaj o monetarnom stanju Zajednice i zemalja članica. Prvi izveštaj Komiteta je usvojen aprila 1992. godine.

U okviru Komiteta guvernera, u skladu sa predlogom iznetim u Delorovom izveštaju, formirana su tri specijalizovana podkomiteta, i to: (1) za pitanja kurseva razmene, (2) za monetarnu politiku i (3) za kontrolu bankarskog sistema. Formirane su, takođe 1992. godine, brojne radne grupe po različitim pitanjima. Izvestan problem je predstavljalo što u svim zemljama članicama ekspertske grupe nisu bile u dovoljnoj meri oslobođene „vezanosti” za svoje centralne banke.

Ipak, i pored svih slabosti koje su bile neizbežni pratilac brze integracije finansijskog sistema i uloge nacionalnih centralnih banaka, ova inicijativa se pokazala neophodnom.

Na planu osposobljavanja za preuzimanje novih obaveza i zadataka, Komitet guvernera je ojačao sekretarijat formiranjem ekspertske ekipe za ekonomsku i monetarnu oblast.

Kod koordinacije monetarnih politika zemalja članica napori su bili usmereni na sledeće osnovne aktivnosti, i to:

Koordinacija ciljeva monetarnih politika u okviru Evropskog monetarnog sistema. Sprovodila se u četvrtom kvartalu svake godine i to „ex ante”, kod zemalja koje su ispoljile najveću fleksibilnost u kretanju monetarnih agregata: Nemačke, Španije, Francuske, Italije i Velike Britanije. Ciljevi su morali biti kompatibilni sa stabilnošću kurseva razmene i bez tenzija na tržištu. Male zemlje sa otvorenim ekonomijama, kao što su članice Beneluksa, su se zadovoljile prilagođavanjem svojih kurseva razmene.

Sprovedena su statistička istraživanja monetarnih agregata koja su imala iste sadržaje u svim zemljama. Njihova sličnost u svim članicama je olakšala „ex ante” istraživanje, sa ciljem da se naknadno utvrde monetarne rezerve na nivou Zajednice, kao monetarne zone. Istraživanja su vršena periodično, pod zajedničkom kontrolom (multilateralnim nadzorom), koji je obezbeđivao njegovu primenu bez naknadnih deformacija.

Monetarni komitet je odigrao značajnu ulogu u pripremi i usvajanju odluka političkog karaktera iz monetarne oblasti u Savetu ministara i definisanju scenarija pripreme za prelazak na jedinstvenu monetu. Među prvim dokumentima Komiteta bio je, 1990. godine predlog Statuta Evropskog sistema centralnih banaka, koji je kasnije sa malim izmenama unet u Ugovor i Mاستrihta 1992. godine.

3.2. Druga faza nastanka EMU

Druga faza EMU je u funkciji pripreme treće, finalne faze EMU i predstavlja prelaznu etapu u procesu razvoja ekonomske monetarne integracije. Članom 109E. Ugovora i Mاستrihta je predviđeno da počne 1. januara 1994. godine i mora se završiti najkasnije 31. decembra 1998. godine.

Značaj druge faze je u dužini njenog trajanja, promena do kojih će dovesti kod **usklađivanja ekonomskih i monetarnih politika zemalja članica** i jačanja mehanizama ekonomskih i monetarnih politika kao i neophodnih uslova za prelaz u treću, finalnu fazu.

3.2.1. Evropski monetarni institut

Evropski monetarni institut (EMI) je osnovan na bazi člana 109F, tačka 1. Ugovora iz Mاستrihta i protokolu o statutu Evropskog monetarnog instituta. EMI je formiran na sastanku šefova država ili vlada u Briselu, 29. oktobra 1993. godine. Za sedište EMI je određen Frankfurt, čime je prejudicirana odluka o utvrđivanju sedišta Evropske centralne banke. Institut je počeo sa radom 1. januara 1994. godine. Njegovo formiranje je u funkciji institucionalne pripreme Evropskog sistema centralnih banaka (ESCB), koji će početi sa radom 1. januara 1999. godine.

Članice EMI su nacionalne centralne banke zemalja članica Luksemburški monetarni institut, koji ima ulogu centralne banke. Početkom rada EMI raspušteni su Komitet guvernera centralnih banaka i Evropski fond za monetarnu saradnju (EFMS).

EMI ima svojstvo pravnog lica i u svakoj državi članici ima najširi pravni subjektivitet koji se priznaje pravnim licima u okviru nacionalnog zakonodavstva.

Cilj Evropskog momentarnog instituta je da doprinese obezbeđenju uslova potrebnih za prelazak u treću fazu ekonomske i monetarne unije. Na tom planu obavlja sledeće poslove: obezbeđuje jače usklađivanje monetarnih politika zemalja članica i uspostavljanje tešnje saradnje između nacionalnih centralnih banaka koje treba da omogući bržu realizaciju makroekonomske konvergencije. Vršiti pripremu instrumenata i definiše postupke koji su neophodni za pripremu jedinstvene monetarne politike u toku treće faze. Radi se o aktivnostima koje su u istom pravnom okviru utvrđene i za Evropski sistem centralnih banaka sa ciljem da održe stabilnost cena.

EMI kontroliše tehničku pripremu novčanica izraženih u jedinstvenoj moneti, evru. EMI dostavlja, takođe, izveštaj Savetu o zadovoljenju uslova konvergencije zemalja članica, pre nego što ovaj donese odluku o članicama EU koje će preći u treću fazu ekonomske i monetarne unije i usvojiti jedinstvenu monetu.

Upravljanje ekonomski monetarnim institutom i donošenje odluka. Na čelu Evropskog monetarnog instituta se nalazio Savet (član 109F, tačka 1.), kao organ rukovođenja i upravljanja. Sačinjavaju ga predsednik i guverneri centralnih banaka zemalja članica.

EMI je ukinut osnivanjem ECB i predsednik EMI napušta svoju funkciju odmah po njenom osnivanju.

3.2.2. Kriterijumi ekonomske konvergencije

Kriterijumi ekonomske konvergencije predstavljaju najmanji zajednički imenilac zdravih i stabilnih ekonomsko-socijalnih odnosa. Njihovo unošenje u Ugovor iz Maastrichta i insistiranje na zadovoljenju utvrđenih kriterijuma je posledica razlika u ekonomskom i socijalnom razvoju zemalja članica i u funkciji su obezbeđenja njihove istovetne startne pozicije. Obuhvataju stabilnost cena, zdrave javne finansije i monetarne uslove, kao i stabilni platni bilans.

U drugoj fazi utvrđeni su **kriterijumi ekonomske konvergencije**, u cilju pripreme za prelazak na treću fazu, a to su:

(1) **Kriterijum visokog stepena stabilnosti cena** se ocenjuje na osnovu stope inflacije koja treba da bude bliska istoj kod najviše tri ostale zemlje članice koje su ostvarile najbolje rezultate u oblasti stabilnosti cena. U članu 1. Protokola i kriterijumima konvergencije je precizirano da je neka zemlja članica „ostvarila trajnu stabilnost cena” kada „*prosečna stopa inflacije u jednogodišnjem periodu pre ispitivanja ne prelazi više od 1,5% stopu inflacije koju imaju tri države članice sa najboljim rezultatima na planu stabilnosti cena.*” Inflacija se računa korišćenjem indeksa potrošačkih cena na uporedivom osnovu, imajući u vidu razlike u nacionalnim definicijama, na osnovu podataka koje dostavlja statistika služba Evropske komisije (EURO-STAT).

(2) **Kriterijum poštovanja dopuštene granice fluktuiranja kursa.** Kriterijum učešća zemlje članice u deviznom mehanizmu Evropskog monetarnog sistema je bliže određen članom 3. Protokola o kriterijumima konvergencije. To znači da je neka zemlja članica „poštovala dopuštene granice fluktuacije kursa, predviđene deviznim mehanizmom Evropskog monetarnog sistema, bez ozbiljnijih tenzija, u toku najmanje dve godine koje su prethodile ispitivanju”. Dakle, valuta zemlje članice koja želi da pređe u treću fazu mora biti uključena u EMS i zemlja članica *ne sme da devalvira nacionalnu monetu u periodu od dve godine koji je prethodio njenom zahtevu za prelazak u treću fazu EMU.*

(3) **Kriterijum usklađenosti dugoročnih kamatnih stopa** je definisan članom 4. Protokola o kriterijumima konvergencije. Znači, da je neka „zemlja članica imala, u periodu od dve godine pre ispitivanja, *dugoročnu prosečnu nominalnu kamatnu stopu, koja nije prelazila 2% te stope ostvarene u najviše tri druge zemlje članice sa najboljim rezultatima u oblasti stabilnosti cena*”.

(4) **Kriterijum limitiranja budžetskog deficita.** Budžetska disciplina, odnosno postojanje prekomernih javnih deficita je regulisano članom 104C. Ugovora iz Mاستrihta i Protokolom broj 5, kojim su utvrđene referente vrednosti za budžetski deficit i javni dug. Za **budžetski deficit iznosi 3% BNP**, a izračunava se na osnovu odnosa između predviđenog i ostvarenog javnog deficita i unutrašnjeg bruto proizvoda merenog tržišnim cenama. Pod deficitom se podrazumeva potreba za neto zajmom, u skladu sa definicijom Evropskog sistema objedinjenih privrednih računa.

(5) **Kriterijum limitiranja javnog duga.** Da javni dug iznosi 60% BNP, izračunava se odnosom između ukupnog bruto zaduženja i unutrašnjeg bruto proizvoda. Izražava odnos između (1) predviđenih i ostvarenih dugovanja i (2) unutrašnjeg bruto proizvoda, merenog tržišnim cenama. Javni dug obuhvata ukupna bruto dugovanja izražena u nominalnoj vrednosti na kraju kalendarske godine, utvrđene po sektorima javnih organa. U ovu kategoriju spadaju: zaduženja centralnih organa vlasti (centralne administracije), regionalnih i lokalnih organa uprave i fondova za socijalno osiguranje. Kod fondova socijalnog osiguranja izuzetak predstavljaju komercijalne operacije utvrđene Evropskim sistemom objedinjenih privrednih računa. Poštovanje kriterijuma konvergencije predstavlja suštinsko, a ne formalno-pravno pitanje, uspešnog razvoja Ekonomske i monetarne unije. Zbog toga su definisani na nedvosmislen način u Ugovoru iz Mاستrihta.

3.2.3. Priprema treće faze EMU

Evropski savet u Madridu, decembra 1995. godine, je usvojio „Zelenu knjigu” Evropske komisije, čime je utvrdio osnovne etape prelaska na jedinstvenu monetu

1. januara 1999. godine. Scenario je kompletiran u periodu 1996-98. godine zajedničkim naporima Komisije i različitih socio-profesionalnih kategorija, kao što su sindikati, udruženja potrošača, administracije, banaka, preduzeća i dr. sa ciljem da se obezbedi usklađeni prelazak.

Odluke koje su šefovi država ili vlada usvojili u Madridu su od ključnog značaja za dalji razvoj EMU i obuhvataju tri grupe pitanja:

- (1) usvajanje naziva jedinstvene monete, „evro”,
- (2) definitivno utvrđivanje 1. januara 1999. godine kao datuma početka treće faze EMU i
- (3) kalendar prelaska.

(1) **Utvrđivanjem novog naziva jedinstvene monete, „evro”,** umesto ranije obračunske jedinice „eki”, je stavljen kraj neizvesnostima oko imena. Promena naziva predstavlja, pored simboličnog značaja, meru psihološkog uticaja na građane, ekonomske i druge subjekte Unije. Umesto ranije obračunske jedinice „eki” koja je izgubila skoro 40% vrednosti, od formiranja Evropskog monetarnog sistema 1979. do 1995. godine, u odnosu na stabilne monete iz svoje „eki-korpe”, promena naziva treba da pokaže da je u pitanu nova, jaka i stabilna moneta i da iza nove monete stoji nacionalne banke najjačih i najstabilnijih zemalja članica. Euro, kao jedinstvena moneta odražava najbolje zajedničke ekonomske performanse zemalja članica, dobijene na osnovu strogih kriterijuma konvergencije, za razliku od ECU-ja koji predstavlja aritmetičku sredinu različitih evropskih moneta, što je velika razlika.

(2) **Za datum prelaska na jedinstvenu monetu je određen 1. januar 1999. godine.** Prelazak na evro je zahtevao donošenje posebne odluke Saveta. Za to su postojali pravni i ekonomski razlozi. Evropski savet u Dablinu, 13-14. decembra 1996. godine, je odlučio da će treća faza EMU početi 1. januara 1999. godine. Prvi alternativni datum 1. januar 1997. godine, nije prihvaćen zbog toga što je dvanaest, od petnaest zemalja članica EU imalo 1995. godine budžetski deficit veći od predviđenog i nije ispunjavalo uslove za prelazak na jedinstvenu monetu.

(3) **Kalendar uvođenja evra.** Scenario uvođenja jedinstvene monete je utvrđen „Zelenom knjigom” Evropske komisije, od 31. maja 1995. godine, o modalitetima uvođenja evra. Zasniva se na odredbama člana 109L. tačka 4. Ugovora, kojim je predviđeno brzo uvođenje evra. Scenario prelaska **sadrži tri etape** koje bi se realizovale tokom treće faze Ekonomske i monetarne unije.

Scenario predviđa **tri etape, kao i jedan period između 1999. i 2002. godine** u kome bi evro i nacionalne monete bile zajednički u opticaju.

Prva etapa, poznata kao etapa A, počinje pre stupanja na snagu treće faze Ekonomske i monetarne unije. Evropski savet utvrđuje listu zemalja učesnica treće faze i formira Evropski sistem centralnih banaka.

Druga etapa, poznata kao etapa B, je vremenski ograničena na period od 1. januara 1999. do 1. januara 2002. godine. Predstavlja početak efektivnog funkcionisanja treće faze Ekonomske i monetarne unije u toku koje će se obavljati veliki broj operacija u evru. Etapa B počinje definitivnim i nepovratnim utvrđivanjem nivoa konverzije između moneta zemalja učesnica u evro. Predviđena dužina njenog trajanja je najviše **tri godine** i za to vreme je potrebno da komercijalne banke obave pripreme za prelazak na evro, proizvodnju evro novčanica i metalnog novca. Ugovorom je utvrđeno da, na dan stupanja na snagu treće faze, Savet **nepovratno utvrđuje kurseve razmene između moneta zemalja članica, kao i kurs po kome će se jedan evro zameniti za ostale monete.**

Kursevi konverzije između ekija i evra je utvrđen u odnosu 1:1. Evro će zameniti eki.

U toku etape B svi subjekti mogu koristiti evro na osnovu sopstvenog opredeljenja, bez "zabrane i primoravanja". Počev od 1. januara 1999. godine nastupiće sledeće promene i to:

- Vlade zemalja članica evro-zone izražavaju svoja dugovanja isključivo u evru. Neke zemlje članice su već početkom 1998. godine obavestile da će postojeća dugovanja konvertovati iz nacionalnih moneta u evro.
- Banke i druge finansijske organizacije članice evro-zone će početi, na inicijativu političkih monetarnih organa svojih zemalja, da obavljaju u evru velike finansijske operacije na međubankarskom i monetarnom tržištu, na tržištu razmene i tržištu obveznica. Francuska je obavestila da će berzansko tržište početi da funkcioniše u evru od 4. januara 1999. godine zbog toga što 1. januar pada u petak.
- Sve operacije iz javnog sektora obavljace se u evru. Kada se radi o ekonomskim operacijama iz privatnog sektora, ostavljena je mogućnost da u trogodišnjem periodu tranzicije koriste evro ili nacionalnu monetu.

Sa promenama na tržištu kapitala, do kojih će doći prelaskom na evro početkom 1999. godine prvo će se sresti vlasnici vrednosnih papira, učesnici na berzi i druga klijentela što će se iskoristiti uspostavljanje bližih odnosa sa širom populacijom u fazi puštanja evra u promet 2002. godine.

Bankarske institucije će nastojati da na prigodan način obavestavaju svoje klijente o načinima na koje će svoje poslove moći da realizuju korišćenjem jedinstvene monete. Posebno će se voditi računa da se izbegne mogućnost javljanja sumnje u monetu ili način njenog uvođenja.

Treća etapa, poznata kao etapa C, ce početi 1. januara 2002. godine i trajaće do 30. juna 2002. godine. Posvećena je **uvođenju u opticaj evro – papirnih novčanica i metalnog novca**, koji će obaviti bankarski sektor učesnica evro – zone. U ovom periodu, koji je poznat kao vreme **kohabitacije nacionalnih i jedinstvene monete**,

izvršiće se kompletna zamena nacionalnih moneta zemalja članica sa evrom. U opticaju će se naći istovremeno nacionalne monete i evro, s tim što nacionalne monete neće imati međusobni valutni kurs već će se vršiti njihova konverzija u evro. Zamena će se obaviti povremeno.

Puštanjem evra u opticaj 1. januara 2002. godine takođe će moći da ga koriste i građani kao što su i do sada koristili nacionalne valute u svakodnevnom plaćanju. Međutim, cene proizvoda i usluga biće još neko vreme izražene u nacionalnoj valuti pre i posle uvođenja evra.

Na kraju ove etape C, koja će se završiti **30. juna 2002. godine pretaće da postoje nacionalne monete zemalja članica**. Preostale papirne novčanice i metalni novac više neće biti legalno sredstvo plaćanja i svi koji ga budu koristili moraće da izvrše njegovu zamenu u evro na bankarskim šalterima.

3.2.4. Pravni status jedinstvene monete

Uvođenje jedinstvene monete je otvorilo **pitanje njenog pravnog statusa** s obzirom na to da EU nije raspolagala odgovarajućom pravnom regulativom. Rešenje je nađeno na osnovu "Zakona o novcu", koji čini skup pravila sakupljenih na osnovu sudskih presuda u SAD, zemljama zapadne Evrope, Japana u toku XX veka. Zasniva se na principu da je emitovanje novca na određenoj teritoriji suvereno pravo vladara, koji utvrđuje njegov izgled i legalni kurs i jedini ovlašćen da vrši izmene na tom planu.

Članice Evropske unije imaju pravo da emituju novčanice na svojoj teritoriji.

Po pitanju **pravnog statusa dugovanja i potraživanja koja su bila iskazana u ekiju**, osnovni principi su usvojeni u skladu sa članom 235. Ugovora, a sadržani su u uredbi Saveta od 17. juna 1997. godine, koji se odnose na uvođenje evra u opticaj. To su:

- Svi iznosi utvrđeni u ekijima na osnovu ugovora ili drugih pravnih instrumenata biće zamenjeni ekvivalentnim iznosima izraženim u evrima, počev od 1. januara 1999. godine. Princip ekvivalentnosti se primenjuje za sve monete iz zvanične eki-korpe, a utvrđen je preporukom Komisije iz aprila 1994. godine, po kojoj se sve u kojima se sve što je utvrđeno u ekijima prenosi na evro.
- Potvrđen je ugovorni kontinuitet prava i obaveza stvorenim u nacionalnim monetama zemalja članica ili u ekijima, koje dospevaju na naplatu posle 1. januara 1999. godine.
- Utvrđena je regulativa na osnovu koje će se obaviti nepovratna konverzija nacionalnih moneta u evro, utvrđena za 1. januar 1999. godine, kao i druge utvrđene radnje.

- Potvrđena su prava i obaveze koje proizilaze iz ugovora zaključenim u monetama iz eki-korpe.
- Olakšaće se tehnička priprema za prelazak na evro, posebno na planu prilagođavanju informatičkih sistema.

Uredbom je uveden u komunitarnu regulativu novi naziv jedinstvene monete “evro”.

Konverzija nacionalnih moneta u evro i iz evra u nacionalne monete, vrši se na osnovu unapred utvrđenih pravila:

- Kurs razmene izražava vrednost evra u svakoj nacionalnoj moneti zemalja članica;
- Kurs razmene sadrži šest cifara, od čega su pet decimalne;
- Jednom utvrđeni kursevi razmene se ne mogu menjati;
- Sva plaćanja konvertovana iz jedne nacionalne valute u drugu moraju se predhodno konvertovati u evro, a tek posle toga u drugu nacionalnu valutu, na osnovu utvrđenog kursa razmene.

Utvrđena je **tehnika konverzije**. Evro se sastoji od 100 jedinica, od kojih se svaki zove “cent”. Kod tehnike računanja, u postupku konverzije, vrši se “zaokruživanje” cifara. Ako je cifra posle decimale na koju se završava obračun veća od 5, zaokruživanje se vrši na 6. Ako je manja od 5, zaokruživanje se vrši na 4.

1. Ukoliko je treća decimala veća od 5, zaokruživanje na trećoj cifri se vrši na manji cent.
2. Ukoliko je treća cifra manja od 5, zaokruživanje se vrši na manji cent.

Konverzija nacionalne monete u evro je regulisana članom 4. Reglemena 3320/94, na osnovu kojeg su utvrđeni kursevi konverzije svake nacionalne monete članica “evro-zone” u evro. Savet će utvrditi vrednost svake valute u odnosu na evro. Navedena metoda je korišćena za utvrđivanje srednjeg kursa kod Evropskog monetarnog sistema.

Rekonverzija nije dozvoljena, tj. ponovno pretvaranje jednom konvertovanih moneta iz evra u nacionalne monete, zbog toga se kod deljenja kurseva nacionalnih monete sa kursom evra javljaju razlike.

Unakrsna konverzija različitih moneta, odnosno konverzija iz jedne u drugu monetu se vrši posredstvom evra. To znači da se prvo vrši konverzija nacionalne valute u evro, a posle toga iz evra u drugu nacionalnu monetu. Ovim je utvrđeno da “svi novčani iznosi konvertovani iz jedne monetarne jedinice u drugu moraju najpre konvertovati u evro”. Posle toga se vrši konverzija u drugu nacionalnu monetu.

Za korišćenje evra u **tranzicionom periodu** je prihvaćen princip po kome se ekonomski subjekti mogu slobodno odlučiti o vrsti monete koju će koristiti: evro ili nacionalnu monetu. Ugovorne strane imaju pravo da izaberu monetu, evro ili jednu

od svojih moneta, u kojoj će kvantificirati ugovorene vrednosti. To je značilo da **zemlje nisu u obavezi da koriste evro** u periodu 1999-2001. godine.

Početak konverzije nacionalnih u jedinstvenu monetu nije vezan za početak EMU, već može početi u toku tranzicionog perioda 1999-2001. godine. Može se izvršiti i kod drugih operacija na tržištu.

Privatni ekonomski subjekti imaju mogućnost korišćenja evra bez prinude u tranzicionom periodu 1999-2001. godine. Ostavljena im je mogućnost slobodnog izbora ("nije zabranjeno, nije obavezno").

Kada se radi o ekonomskim subjektima koji žele da koriste različite monete, jedni evro, a drugi nacionalnu monetu. Uredbom o uvođenju evra je precizirano da će svi ugovoreni iznosi u evru ili nacionalnoj moneti zemlje članice učesnice evro-zone, i njihovo regulisanje u ovoj zemlji članici, ići preko posebnog kreditnog računa, kao i da dužnici mogu obavljati plaćanja u evru ili u svojoj nacionalnoj moneti. Konverzija će se obaviti na osnovu utvrđenog kursa razmene.

Banka primalac plaćanja u evru je ovlašćena da izvrši konverziju iz jedinstvene u nacionalnu monetu.

Pravni kontinuitet zaključenih ugovora je utvrđen u okviru scenarija prelaska na jedinstvenu monetu. Evropski savet je utvrdio određena rešenja i uspostavio pravnu i ekonomsku jednakost između evra i nacionalnih moneta zemalja članica "evro-zone".

3.3. Treća faza ekonomske i monetarne unije

Treća faza Ekonomske i monetarne unije je počela 1. januara 1999.godine. Stupanjem na snagu treće faze EMU uvodi se jedinstvena evropska moneta-evro, počinje da funkcioniše Evropski sistem centralnih banaka (ESCB), kojeg sačinjavaju Evropska centralna banka i centralne banke zemalja članica, i izvršiće se nepovratno utvrđivanje pariteta nacionalnih moneta u odnosu na jedinstvenu.

3.3.1. Jedinstvena monetarna politika

Evropski savet je u Briselu, 2. maja 1998. godine, utvrdio **listu zemalja koje su ispunile neophodne uslove za prelazak u treću fazu** Ekonomske i monetarne unije i spremne za usvajanje jedinstvene monete.

Prihvatanjem Ugovora iz Mاستrihta **formiran je Evropski sistem centralnih banaka, sa Evropskom centralnom bankom i centralnim bankama zemalja članica.** To je nametnulo potrebu za obezbeđenjem tesne koordinacije ekonomskih

politika zemalja članica i njihovo vođenje u institucionalno definisanom okviru utvrđenom za ekonomsku i monetarnu integraciju.

Ugovorom iz Maastrichta je jasno postavljena struktura Evropskog sistema centralnih banaka i definisani su njegovi zadaci.

Monetarna vlast je centralizovana i nezavisna, od 1. januara 1999. godine, a monetarnu politiku će voditi Centralna evropska banka.

3.3.2. Evropski sistem centralnih banaka

Primarno institucionalno obeležje treće faze Ekonomske i monetarne unije je **Evropski sistem centralnih banaka (ESCB)**. Sačinjavaju ga Evropska centralna banka (ECB) i centralne banke zemalja članica, nezavisno da li je određena zemlja članica treće faze EMU ili nije.

Evropska centralna banka (ECB) je najviši monetarni organ za članice „evrozone”. Sedište Banke je u Frankfurtu.

Glavni cilj ESCB je očuvanje stabilnosti cena. U meri u kojoj ovi ciljevi neće biti znak popuštanja, odnosno zanemarivanja glavnog cilja, ESCB” podržava opštu ekonomsku politiku koja se vodi u Zajednici”.

Osnovni zadaci ESCB su utvrđivanje i sprovođenje jedinstvene monetarne politike Unije.

To podrazumeva definisanje ciljeva Unije na unapređivanju skladnog i uravnoteženog privrednog razvoja, trajnog i neinflatornog rasta, visokog stepena usklađenosti ekonomskih rezultata.

Ekonomske aktivnosti Unije nisu eksplicitno navedene među ciljeve i zadatke ECB, koji su definisani u Ugovoru.

Nezavisna uloga ESCB je osnovna karakteristika Ekonomske i monetarne unije u toku treće faze. Ističu se dva ključna razloga:

- Prvi uslov da jedinstvena evropska moneta postane i bude jaka je obezbeđenje niske stope inflacije u krugu zemalja koje učestvuju u trećoj fazi EMU.
- Drugi uslov je stvaranje mogućnosti da svaka zemlja članica, direktno u Savetu guvernera iznosi svoje interese, poglede i stavove.

Stupanjem na snagu treće faze EMU sve monetarne operacije će se voditi u jedinstvenoj moneti – evru, uključujući i konverziju svih računa u centralnim bankama zemalja članica, danom stupanja na snagu treće faze EMU.

Funkcionisanje EMU zasniva se na nekoliko osnovnih principa, koji obezbeđuju primenu različitih instrumenata monetarne politike i modaliteta aktivnosti ESCB i ECB.

Stavljanjem monetarne politike u ingerenciju Saveta guvernera i Izvršnog odbora menja se položaj centralnih banaka zemalja članica. One postaju izvršni organi Evropske centralne banke, bez mogućnosti da u svom radu primenjuju odredbe nacionalnog zakonodavstva, koje je u prošlosti bilo specifično od zemlje do zemlje.

Princip decentralizovanog sprovođenja monetarne politike je utvrđen u Ugovoru iz Mاستrihta, prihvatile su ga sve zemlje članice i kao takav izražava političku volju svih većih finansijskih centara u Evropi.

Organi ESCB i njihove nadležnosti

Organizacija ESCB je slična organizaciji Federalnih američkih rezervi ili nemačke centralne banke, Bundesbanke. Donošenje odluka iz monetarne oblasti je centralizovano u Evropskoj centralnoj banci, u okviru koje se utvrđuju osnovni pravci monetarne politike; nacionalne centralne banke zemalja članica imaju ulogu konkretnog realizatora odluka mera koje se nalaze u njihovoj nadležnosti.

Organ odlučivanja ECB je Savet guvernera, koji utvrđuje osnovne pravce monetarne politike, odnosno, faktički rukovodi sistemom centralnih banaka, i **Izvršni odbor**, koji je zadužen da realizuje odluke Saveta guvernera, kao organa odlučivanja.

– Savet guvernera sačinjavaju članovi Izvršnog odbora i guverneri centralnih banaka zemalja članica treće faze Ekonomske i monetarne Unije odnosno „evro- zone”.

Odluke donosi prostom većinom, osim u posebno određenim slučajevima kada se glasovi Saveta guvernera određuju u skladu sa učešćem nacionalnih centralnih banaka u upisanom kapitalu ECB. Svaki član Saveta guvernera ima, u principu, jedan glas. U slučaju jednakog broja glasova odlučujući je glas predsednika.

Za donošenje punovažne odluke, potrebno je da na sastanku Saveta guvernera prisustvuju dve trećine članova.

– Izvršni odbor (IO) se sastoji od šest članova: predsednika, potpredsednika i četiri člana, koji se biraju iz zemalja članica „evro- zone”. Za člana Izvršnog odbora može biti biran poznati stručnjak sa priznatim autoritetom i profesionalnim ugledom u monetarnoj oblasti ili bankarskim poslovima. Članove Izvršnog odbora imenuje Evropski savet, na preporuku Saveta ministra finansija, a posle konsultacija sa Evropskim parlamentom i Savetom guvernera.

Odluke donosi prostom većinom glasova. Pravo glasa ima svaki član koji prisustvuje sednici i raspolaže sa jednim glasom.

Zadatak Izvršnog odbora je da realizuje monetarnu politiku, u skladu sa smernicama i odlukama Saveta guvernera.

Formiran je **Generalni savet**, kao treći organ odlučivanja ECB. Sačinjavaju ga predsjednik i potpredsjednik ECB i guverneri nacionalnih centralnih banaka. Ostali članovi Izvršnog odbora mogu, bez prava glasa, da učestvuju u radu Generalnog saveta (ministra) i jedan član Evropske komisije, takođe, bez prava glasa.

Organizacija ECB

Kapital ECB je 5 mlrd evra koji su uplatile članice ESCB. Formula za utvrđivanje učešća u osnivačkom kapitalu bila je zasnovana na učešću u GDP i stanovništvu EU. Svaka zemlja članica takođe učestvuje u formiranju **deviznih rezervi ECB do ukupnog iznosa od 50 mlrd evra**.

3.3.3. Uvođenje papirnih i metalnih novčanica - evra

Evropska komisija i Evropski monetarni institut su obavili neophodne pripreme za početak treće, finalne faze Ekonomske i monetarne unije.

Radnje koje se odnose na izdavanje novčanica i metalnog novca su u nadležnosti zemalja članica i to je Zajednicu suočilo sa određenim problemima zbog postojanja različite pravne regulative i prakse u njima. Tome treba dodati probleme brzog uništavanja papirnih novčanica, čija je dužina trajanja oko četiri godine, zatim razlike u broju novčanica po stanovniku između različitih zemalja, kao i veličinom apoena. Broj novčanica u opticaju je mnogo veći u Italiji nego u Francuskoj. Vrednost novčanica u opticaju je različita u različitim zemljama Unije: u Finskoj iznosi 2,6% BNP, dok je u Španiji 11% BNP.

Vreme funkcionisanja evra do njegovog uvođenja u promet potrebno je zameniti 16,5 milijardi komada papirnih novčanica i preko 70 milijardi metalnih novčića, koji sada cirkulišu u Evropi. Potrebno je prilagoditi preko 6 miliona raznih aparata za korišćenje nove monete, kao što su distributeri novca, parking aparati i dr. automati. Na psihološkom planu, potrebno je pripremiti građane zemalja članica na promenu monete.

Scenario pripreme prelaska na evro je usvojio Evropski savet u Madridu, decembra 1995. god. Predviđeno je da štampanje novčanica i proizvodnja metalnog novca, koje će se naći u opticaju 1. januara 2002. god., počne 1998. god., neposredno po određivanju zemalja koje će postati članice evro-zone i donošenju odluke o osnivanju ECB i ESCB.

Pripreme radnje vezane za novčanice su poverene posebnoj Grupi za mone-
tu, koja radi po instrukcijama Monetarnog komiteta.

Tehničke karakteristike evra su određene u dogovoru sa Evropskim monetarnim institutom.

Metalni novčići evra će se pojaviti u osam apoena, i to: 1, 2, 5, 10, 20 i 50 centi i 1 i 2 evra. Tehnički su pripremljeni, utvrđene su diametri, debljina, težina.

Papirne novčanice će se pojaviti u sedam apoena, i to : 5, 10, 20, 50, 100, 200 i 500 evra. Novčanice će se međusobno razlikovati po veličini i boji, a sadržaće posebne zaštitne oznake, ugrađene u papir od koga se izrađuje, sa ciljem postizanja bolje zaštite od mogućnosti falsifikovanja koje će ujedno poslužiti i kao znak prepoznavanja od strane automata.

Odluku o izgledu evro-novčanica doneo je Evropski savet u Dublinu 13-14. decembra 1996. godine. Utvrđivanju izgleda novčanica je posvećena posebna pažnja, a donošenju odluke je prethodilo osam faza selekcije.

- U prvoj fazi je izvršen izbor teme koje će se nalaziti na novčanicama,
- U drugoj fazi je izvršen izbor znakova za osiguranje novčanica od falsifikovanja,
- Treća faza je predstavljala izbor oznaka za lakše korišćenje novčanica,
- U četvrtoj fazi je izvršen izbor grafičkih elemenata,
- U petoj fazi je izvršeno preuzimanje radova uz poštovanje anonimnosti autora,
- U šestoj fazi je žiri, sastavljen od nezavisnih eksperata za marketinške poslove, izvršio izbor radova,
- U sedmoj fazi je izvršena sondaža mišljenja o prethodno izabranim radovima,
- U osmoj etapi, savet EMI je 3. decembra 1996. godine izabrao seriju od 10 motiva za novčanice koje su prethodno odabrali.

3.3.4. Transevropski sistem plaćanja (TARGET)

Na planu regulisanja međusobnih plaćanja formiran je sistem transevropskog ekspresnog transfera bruto plaćanja u realnom vremenu, poznat pod nazivom TARGET. Radi se o novom sistemu koji ima zadatak da omogući realizaciju operacija iz oblasti monetarne politike, koji je počeo da funkcioniše isključivo u evru, od prvog dana stupanja na snagu Ekonomske i monetarne unije.

TARGET obuhvata sisteme bruto plaćanja u realnom vremenu (RTBR). RTBR je sistem transfera sredstava u kome se nalozi obrađuju jedan po jedan, po redu njihovog pristizanja i gde se plaćanje po svakom nalogu vrši odmah i po njegovoj obradi, pod uslovom da davalac naloga za plaćanje raspolaže potrebnim iznosom sredstava ili da može imati nepokriven saldo kod banke kod koje ima račun.

TARGET sistem je nastao kao posledica problema vezanih za bankrot Herstatt banke 1974. god. Nacionalne centralne banke su postale svesne postojanja problema i opasnosti zbog nedostatka adekvatnog sistema plaćanja, što je označeno kao zajednička opasnost za celokupni bankarski sektor. Sistemi plaćanja su do tada funkcionisali na bazi neto plaćanja to jest u slučaju da je neka banka postala nelikvidna u dužem vremenskom periodu, ceo bankarski sistem je podnosio potencijalno destabilizirajuće posledice takvog sistema pre nego što se utvrdi stanje banke.

Kada se radi o funkcionisanju sistema, EMI je u izveštaju iz 1996. god. utvrdio određene principe na kojima TARGET sistem treba da funkcioniše i to su:

1. Snabdevanje gotovinom u toku dana,
2. Tarifni principi,
3. Radno vreme,
4. Odnosi sa drugim sistemima plaćanja, i
5. Rokovnik projekta.

Kalendar TARGET projekata se odvija u pet faza, i to:

- prva je obuhvatila obradu mehanizama plaćanja za finalnu fazu EMU i završena je marta 1995. godine,
- druga faza je obuhvatila detaljnu specifikaciju TARGET sistema i završena je jula 1996. godine,
- treća faza obuhvata realizaciju i završena je jun 1997. godine,
- četvrta faza je testiranje sistema i završena je juna 1998. god., i
- peta je probna faza a njen završetak je bio decembra 1998. godine.

3.3.5. Utvrđivanje kurseva konverzije

Ugovorom iz Maastrichta je određeno da se kursevi konverzije nacionalnih moneta zemalja članica „evro- zone” u jedinstvenu monetu utvrđuju na dan stupanja na snagu Evropske i monetarne unije. Na osnovu ove odredbe, Savet ECOFIN „utvrđuje kurseve razmene po kojima su njihove valute neopozivo fiksirane, kao i neopozivo fiksiranu stopu po kojoj će evro zameniti ove monete”.

Vrednost ekija će ostati očuvana zbog toga što je Ugovorom određeno da utvrđivanje kurseva konverzije nacionalnih moneta u evro „ne menja, samo po sebi, eksternu vrednost ekija”.

Konverzija kurseva predstavlja jedno od ključnih pitanja za obezbeđenje uspešnog funkcionisanja EMU.

Na dan 31. decembra 1998. godine izvršeno je trajno i nepovratno **fiksiranje konverzionih kurseva između pojedinih nacionalnih valuta i evra:**

BEF	40,3399	belgijski franak
DEM	1,95583	nemačka marka
IEP	0,787564	irska funta
GRD	340,750	grčka drahma
ESP	166,386	španska pezeta
FRF	6,55957	francuski franak
ITL	1936,27	italijanska lira
LUF	40,3399	luksemburški franak
NLG	2,20371	holandski gulden
ATS	13,7603	austrijski šiling
PTE	200,482	portugalski eskudo
SIT	239,640	slovenački tolar
FIM	5,94573	finska marka

Kursevi između ekija i valuta zemalja EMU su i posle 31. decembra 1998. godine nastavili da fluktuiraju jedino zato što i valute tri zemlje članice Evropskog monetarnog sistema – Velike Britanije, Danske i Švedske (koje nisu članice EMU)-predstavljaju deo ekija, a njihove valute i dalje fluktuiraju u odnosu na valute zemalja EMU.

S obzirom na to da sve zemlje EU nisu pristupile EMU od 1. januara 1999. godine, od tog datuma je stupio na snagu novi mehanizam valutnih kurseva (ERM II – Exchange Rate Mechanism) između evra i valuta zemalja EU koje ne učestvuju u drugom talasu. Centralni kursevi valuta tih zemalja su bili određeni u odnosu na evro uz standardnu marginu fluktuacije, i to za svaku valutu posebno u zavisnosti od njene stabilnosti i procenjenog vremena ulaska u EMU. ECB je u cilju podrške valutama tih zemalja intervenisala samo u slučaju ako su one vodile stabilizacionu fiskalnu politiku i nisu odstupale od zacrtanog cilja koji se odnosi na ispunjenje kriterijuma konvergencije.

Evropska banka za obnovu i razvoj – EBRD smatra da će konvergencija za zemlje koje su 1. maja 2004. godine učlanjenje u Evropsku uniju trajati mnogo duže nego što je potrebno da se ispune kriterijumi konvergencije iz sporazuma iz Mاستrihta. Zbog toga te zemlje ne bi trebalo da svoje valute isuviše brzo vežu za evro. EBRD smatra da finansijskoj integraciji sa Evropskom unijom treba pristupati postepeno, te da bi stoga i proces liberalizacije računa kapitala trebalo da se odvija u fazama.

Postoje nekoliko pravila za primenu konverzionih kurseva:

- Konverzacioni kursevi će biti izraženi kao vrednost jednog evra u odnosu na svaku od nacionalnih valuta i biće šestocifreni (npr.1,23456 ili 123,456).
- Pri procesu konverzije, konverzacioni kursevi se ne smeju zaokruživati.
- Ovi kursevi će se koristiti u oba smera. Kada se evro želi konvertovati u neku od nacionalnih valuta, evro će se množiti konverzionim kursom. Kada se neka od nacionalnih valuta konvertuje u evro, iznos u nacionalnoj valuti će se deliti konverzionim kursom.
- Konverzija iz jedne nacionalne valute u drugu ne može se vršiti direktno. Potrebno je prvo iznos u jednoj nacionalnoj valuti konvertovati u iznos u evrima (koji se može zaokružiti, ali ne ispod tri decimale), a zatim taj iznos konvertovati u drugu nacionalnu valutu.

Konverzioni kursevi između evra i valuta jedanaest zemalja članica EMU su nepovratno fiksirani, a primenjuju se od 1. januara 1999. godine. Konverzioni kursevi su izraženi kao vrednost jednog evra u odnosu na svaku od bivših nacionalnih valuta i moraju biti izraženi sa šest cifara.

4. POSLEDICE I EFEKTI UVOĐENJA EVRA

U decembra 1995. odlučeno je da **jedinstvena evropska valuta bude EVRO.**

U maju 1998. Savet ministara usvojio odluku da se 11 zemalja članica kvalifikovalo za EMU (Belgija, Nemačka, Španija, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Austrija, Portugal i Finska). Grčka se pridružila EMU 2001, a Slovenija 1.1.2007. godine. Posledice i efekti uvođenja evra ogledaju se u sledećem:

- Stvaranjem Ekonomske i monetarne unije (EMU) zemlje EU su učinile veliki korak ka finansijskoj integraciji i učvršćivanju i jačanju ekonomske unije. Stvaranje EMU je osiguralo jačanje, porast efikasnosti i veću konkurentnost finansijskog sektora, a posredno i privrede. Monetarne reforme i reforme u finansijskom sektoru su stvorile osnovu za znatno transparentniju saradnju u okviru EMU i intenzivniju i efikasniju saradnju sa EMU sa svetom.
- Porast atraktivnosti tako reformisanog evropskog tržišta EU čini još poželjnijim privrednim, trgovinskim i finansijskim partnerom i povećava interes za investiciju u Evropi. Integracija nacionalnih finansijskih tržišta u evro zoni vodi većoj efikasnosti alokacije kapitala. Kada svih 27 članica EU postanu i članice EMU, njihovo jedinstveno tržište kapitala će biti drugo po veličini u svetu posle SAD.
- Evro uz dolar i jen postaje jedna od najjačih svetskih valuta. Evro će zasigurno od dolara preuzeti deo denominacije međunarodne trgovine i finansijskih transakcija i očekuje se da će vrlo brzo postati po značaju druga rezervna valuta u svetu. Upravljanje novčanim sredstvima se centralizuje na nivou evro zone, što dovodi do racionalizacije i smanjenje troškova.
- Dolazi do unifikacije evropskog finansijskog tržišta i tržišta kapitala, povećanja njihovog ukupnog obima i poboljšanja njihove produktivnosti. Vršiti se institucionalna reorganizacija i modifikacija (investicioni fondovi i penzioni fondovi) i nastaju veliki privatni portfoliji hartija od vrednosti i akcija;

- Kroz zajedničko donošenje odluka zemlje članice EMU će uticati na ekonomsku politiku drugih zemalja članica. Vladama će biti u interesu da dovedu u red zemlje sa manjkom finansijske discipline u okviru EMU. S obzirom na to da svaka zemlja članica ima jedan glas u procesu donošenja odluka ECB o monetarnoj politici, manje zemlje imaju mogućnost uticaja na ekonomije većih zemalja. Čvrsta politika javnih finansija trebalo bi da vodi smanjenju prosečnih kamatnih stopa što će pozitivno uticati na investicije i zaposlenost.
- Uvođenje evra diktira odmah radikalne promene pre svega u poslovanju tržišta “na veliko” kao što su tržišta kapitala, tržišta novca, tržišta akcija i tržišta hartija od vrednosti, odnosno promene u denominaciji i strukturi instrumenata koje ta tržišta koriste – obveznice, akcije, druge hartije od vrednosti, derivati i drugi finansijski instrumenti. Evro dovodi i do velikih promena i u broju i strukturi bankarskih računa. U finansijskom i bankarskom sektoru će zahtevati značajne promene u strategiji, taktici, ali i u operativnom poslovanju banaka.
- Uprkos troškovima uvođenja jedinstvene valute, banke će profitirati od monetarne unifikacije i ustanovljavanja stabilnog makroekonomskog okruženja, ekspanzije tržišta i novih mogućnosti za zaključivanje profitabilnih poslova. Uvođenje evra i sveobuhvatna integracija evropskog ekonomskog područja ojačaće konkurentsku sposobnost.
- Jedinstvena valuta i povećana transparentnost tržišta omogućavaju lakšu uporedivost cena i zarada, jednostavniju procenu troškova, pouzdaniju osnovu za donošenje poslovnih odluka i bolju procenu uspešnosti poslovanja na evropskim tržištima, a doprinose i sniženju cena kroz povećanje konkurencije i efikasnosti. Od 1. januara 1999. godine, preduzeća imaju pravo da vode knjigovodstvo u evrima, a od 1. januara 2002. godine to pravo postaje obaveza. Pojednostavljeno je pripremanje konsolidovanih finansijskih izveštaja. Svi računi se objedinjuju pa se računi za DEM, FF, Lit, i druge valute zamenjuje jednim računom u evrima.
- Snižavaju se bankarski troškovi za preduzeća zahvaljujući ukidanju provizija za konverziju i smanjenju troškova za plaćanja između zemalja učesnica;
- Nestaje rizik promene kursa (valutni rizik). Procenjuje se da će ukidanje valutnog rizika i troškova konverzije rezultirati u uštedama vrednim do 0,5% profita kompanijama. Nestaje potreba za hedžingom (hedging) odnosno za zaštitom od rizika promene kurseva i cena na robnim, deviznim i finansijskim tržištima. Hartije od vrednosti u drugim valutama ostaje važće do roka dospeća, odnosno i nakon 1. januara 2002. godine u skladu sa principom kontinuiteta ugovora.

5. EVRO I JEDINSTVENO FINANSIJSKO TRŽIŠTE

Zemlje koje su 1. januara 1999. god. stvorile euro-zonu su od 1. januara 2002. godine najzad dobile i banknote i kovanice svoje jedinstvene valute. Pojava evro banknote sada mnogo jasnije pokazuje koliko je EU napredovala na putu prema stvaranju jedinstvenog finansijskog tržišta. Iako će Evropljani moći da mnogo lakše porede cene i kupuju u drugim zemljama eurozone, za njih još uvek neće biti jednostavno da šalju novac iz sopstvene zemlje u drugu zemlju evrozone ili da kupuju finansijske usluge iz drugih zemalja evrozone. Velike kompanije već sada mogu da, kada se radi o mobilisanju kapitala ili o upravljanju sopstvenim sredstvima, evrozonu realno tretiraju kao jedinstveno finansijsko tržište. Potrošači su međutim još uvek u velikoj meri zatvoreni u okvire nacionalnih granica. Sa izuzetkom obračunskih sistema koje su osnovale i koriste kompanije za kreditne kartice, odsustvo obračunskih sistema koji pokrivaju celu evrozonu je glavna prepreka za evro kao jedinstvenu valutu evrozone. Za velike transakcije između zemalja eurozone postoje sistemi kao što je Target kojim upravlja ECB, zatim Euro 1 kojim upravlja Euro Banking Association (EBA) i drugi sistem EBA – Step 1 za inose manje od 50.000 evra koji je lansiran 2000. godine (tzv. SEPA). Međutim visoki troškovi vezani za korišćenje ovih sistema praktično znače da se najveći broj manjih transakcija među pojedinim bankama još uvek obavlja preko inokorespondenata. Za sada svaka od 13 zemalja evrozone ima sopstveni sistem za obradu i malih i velikih transakcija. Učesnici na tržištima na veliko–tržištima kapitala, novca, akcija i hartija od vrednosti već od 1999. rade sa evrom, a odgovarajuće institucije razvijaju i primenjuju panevropske strategije. S druge strane u poslovanju sa stanovništvom tek treba da budu osmišljene promene koje će biti u skladu sa stvaranjem jedinstvenog finansijskog tržišta. Za sada je još uvek u primeni tehnologija uvedena sedamdesetih godina prošlog veka. Evropska komisija nastoji da podstakne kretanja ka jedinstvenom finansijskom tržištu pa pokušava da obaveže sve banke da cene transfera između zemalja evrozone što pre svedu na cenu domaćih transfera. Pri tome, međutim, još uvek nailazi na veliki otpor banaka koje traže duže rokove za realizaciju potrebnih reformi tvrdeći da još uvek ne postoje zajednički informacioni sistemi, a ni neophodni tehnički standardi.

Više detalja o EMU vidi na Web adresi: www.ecb.int

KONTROLNA PITANJA

1. Objasnite početke krize dolara i uzročno-posledičnu vezu sa stvaranjem Ekonomske i monetarne unije (EMU)?
2. Objasnite Prvu fazu nastanka Ekonomske i monetarne unije (EMU)?
3. Objasnite mere i aktivnosti Druge faze EMU, i to: Stvaranje Evropskog monetarnog instituta; Kriterijume ekonomske konvergencije?
4. Navedite i objasnite aktivnosti koje su obuhvaćene Pripremom treće faze EMU?
5. Objasnite pitanja u vezi sa pravnim statusom jedinstvene monete - evra?
6. U okviru Treće faze EMU, objasnite: Vođenje jedinstvene monetarne politike; Osnivanje Evropskog sistema centralnih banaka (ESCB) i njihove organe;
7. Objasnite pitanja u vezi sa uvođenjem papirnih i metalnih novčanica-evra?
8. Šta znate o Transevropskom sistemu plaćanja (TARGET) i utvrđivanju kurseva konverzije nacionalnih valuta u evro?
9. Navedite i objasnite posledice i efekte uvođenja evra?
10. Objasnite uticaj uvođenja evra na jedinstveno finansijsko tržište u evro-zoni EU?

ČETVRTI DEO

HARMONIZACIJA DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA

Humanitatis optima certatio est.

Najbolje je takmičenje u čovečnosti.

ČETVRTI DEO

HARMONIZACIJA DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA

1. OSNIVANJE I POSLOVANJE BANAKA U SRBIJI.	99
2. DAVANJE OVLAŠĆENJA BANKAMA ZA OBAVLJANJE POSLOVA SA INOSTRANSTVOM	111
3. OSNIVANJE FILIJALA I PREDSTAVNIŠTAVA BANAKA U INOSTRANSTVU, ODNOSNO U SRBIJI	113
4. USAGLAŠAVANJE DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA.	118
KONTROLNA PITANJA.	132

1. OSNIVANJE I POSLOVANJE BANAKA U SRBIJI

1.1. Pravna regulativa i karakteristike

Novi Zakon o bankama¹ stupio je na snagu 10. decembra 2005. godine, a u celosti se **primenjuje se od 1. oktobra 2006. godine**. Pojedine odredbe primenjuju se počev od 1. jula 2006. godine (odredbe koje se odnose na osnivanje banke, kao i kontrolnu funkciju Narodne banke Srbije u vezi sa sticanjem vlasništva u banci), odnosno od 31.12.2006. godine (odredbe koje se odnose na kontrolu bankarske grupe na konsolidovanoj osnovi).

Započeta reforma bankarskog sistema nalagala je neophodnost donošenja novog Zakona o bankama, kojim se stvaraju osnovi za dalji razvoj i modernizaciju ovog sektora. Zakon je nastao **kao rezultat detaljne analize Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke o stanju finansijskog sektora u Srbiji** (FSAP – Financial Sector Assessment Program).

Razlozi za donošenje Zakona su **harmonizacija bankarskog prava sa direktivama Evropske unije, principima Bazelskog komiteta za nadzor nad poslovanjem banaka (tzv. Bazel II), aktuelnim tendencijama u uporednom bankarskom zakonodavstvu, kao i usaglašavanje sa već izvršenom reformom privrednog zakonodavstva** - novim Zakonom o privrednim društvima, Zakonom o registraciji privrednih subjekata, Zakonom o stečajnom postupku i dr. Krajnji cilj ovih promena je uvođenje nove, znatno strožije bankarske regulative kako bi se dosledno sistemski uredilo bankarsko tržište za normalnu konkurenciju banaka i jačanje poverenja klijenata u banke, u regulatorna tela i institucije, zaštita potrošača i veća sigurnost i stabilnost bankarskog sistema.

Novine u Zakonu su brojne, a najznačajnije promene odnose se na **strožu kontrolu rada banke, kvalitetnije korporativno upravljanje, definisanje vrste rizika i efikasnije upravljanje rizicima, uvođenje kontrole na konsolidovanoj osnovi i**

unošenje više reda u promene vlasničke strukture, dvofazni postupak osnivanja banke, uspostavljanje nadležnosti Narodne banke Srbije u oblasti zaštite konkurencije u bankarskom sektoru; po prvi put detaljno su uređeni bankarska tajna i prava klijenata, uvodi se obaveza veće transparentnosti poslovanja banaka, nova rešenja kod spoljne revizije i ukidanje drugih finansijskih organizacija.

1.2. Osnovne odrednice zakona o bankama

Zakonom o bankama je uređeno osnivanje, poslovanje, organizacija banke i način upravljanja, kontrolna funkcija, kao i prestanak rada banke. Zakon više ne uređuje druge finansijske organizacije.

Detaljno su definisani pojedini pojmovi neophodni za pravilno razumevanje nove zakonske regulative. Zbog potrebe konsolidovane kontrole uvedeni su pojmovi: subordinirano društvo, bankarska grupa, bankarski holding, najviše matično društvo.

Zakon definiše banku kao akcionarsko društvo sa sedištem u Republici Srbiji, koja ima dozvolu za rad NBS i obavlja depozitne i kreditne poslove, a može obavljati i druge poslove u skladu sa zakonom. Banka u svom poslovnom imenu mora imati reč "banka", a niko osim banke ne može u svom poslovnom imenu imati, odnosno koristiti reč "banka"

1.3. Poslovi koje banka može obavljati

Zakon uređuje poslove koje banka može da obavlja nabrojanjem tih poslova, uz prethodnu saglasnost Narodne banke Srbije, a to su:

- 1) Depozitni poslovi (primanje i polaganje depozita);
- 2) Kreditni poslovi (davanje i uzimanje kredita);
- 3) Devizni, devizno-valutni i menjački poslovi;
- 4) Poslovi platnog prometa;
- 5) Izdavanje platnih kartica;
- 6) Poslovi s hartijama od vrednosti (izdavanje hartija od vrednosti, poslovi kastodi banke i dr.);
- 7) Brokersko-dilerski poslovi;
- 8) Izdavanje garancija, avala i drugih oblika jemstva (garancijski posao);
- 9) Kupovina, prodaja i naplata potraživanja (faktoring, forfeting i dr.);
- 10) Poslovi zastupanja u osiguranju (uz prethodnu saglasnost Narodne banke Srbije);

- 11) Poslovi za koje je ovlašćena zakonom;
- 12) Drugi poslove čija je priroda srodna ili povezana sa napred navedenim poslovima (1-11) a u skladu sa osnivačkim aktom banke.

Banka može obavljati i poslove čija je priroda srodna ili povezana sa nabrojanim poslovima, u skladu sa zakonom, osnivačkim aktom i statutom banke. Kao **novi poslovi navode se kupovina, prodaja i naplata potraživanja (faktoring, forfeiting i dr.), kao i poslovi zastupanja u osiguranju.** Zakon propisuje da je primanje depozita ekskluzivan bankarski posao, kojim se ne mogu baviti druga lica osim banke, kao i davanje kredita i izdavanje platnih kartica, osim ako je obavljanje ovih poslova opisano drugim zakonom.

1.4. Uslovi osnivanja banke

Banka se osniva kao akcionarsko društvo. Mogu je osnovati domaća i strana pravna i fizička lica (osnivači banke). Više nema odrednice da banku mogu osnovati najmanje dva osnivača, što znači da se **kao osnivač banke može pojaviti samo jedno lice.** Polazeći od odredbi zakona koji uređuje privredna društva, banka može biti akcionarsko društvo otvorenog ili zatvorenog tipa. Ako u osnivačkom aktu banke nije preciziran oblik, smatra se da je u pitanju otvoreno akcionarsko društvo. Za razliku od ranijeg ugovora kao osnivačkog akta, Zakon sada pominje osnivački akt, ne određujući pri tom njegovu pravnu formu (**ugovor ili odluka, kada je osnivač jedno lice**). Zakon propisuje obavezan sadržaj ovog akta, ostavljajući mogućnost da Narodna banka Srbije propiše i druge obavezne elemente, odnosno podatke.

Novina je da osnivački akt sadrži broj akcija banke i njihovu nominalnu vrednost kod prvog izdavanja, vrste i klase akcija koja je banka ovlašćena da izda, kao i prava iz akcija svake klase. Osnivački akt više ne sadrži uslove za sticanje i prestanak prava osnivača, obzirom da ovakve odredbe više odgovaraju društvu ograničene odgovornosti.

Novčani deo osnivačkog kapitala ostao je nepromenjen i iznosi 10 miliona evra u dinarskoj protivuvrednosti prema zvaničnom srednjem kursu na dan uplate.

Kod postupka osnivanja banke uvode se dve faze:

- u prvoj fazi osnivačima se izdaje preliminarno odobrenje za osnivanje banke,
- u drugoj fazi daje se dozvola za rad,

čime se postiže racionalniji i ekonomičniji postupak osnivanja banke. Kada dobiju preliminarno odobrenje, osnivači u roku od 60 dana podnose zahtev za izdavanje

dozvole za rad uz koji podnose i odgovarajuće dokaze o uplati novčanog dela osnivačkog kapitala, odnosno prenosu nenovčanih sredstava u kapital, o obezbeđenju poslovnog prostora i opreme, o angažovanju spoljnog revizora, da su organizaciono i kadrovski osposobljeni.

1.5. Poslovanje banke

Banka je dužna da u svakom trenutku održava propisani kapitalni cenzus (10.000.000 evra po zvaničnom srednjem kursu), kao i pokazatelje poslovanja u propisanim granicama. Kapital se sastoji od osnovnog i dopunskog i eventualno drugih oblika koje propiše Narodna banka Srbije.

Radi zaštite interesa deponenata i investitora i stabilnosti bankarskog sistema, utvrđene su proporcije osnovnog kapitala banke prema drugim stavkama bilansne i vanbilansne aktive.

Narodna banka Srbije svojim aktima propisuje oblike kapitala, način njihovog izračunavanja, način izračunavanja adekvatnosti kapitala i drugih pokazatelja poslovanja. Banci koja je izložena rizicima koji nisu u skladu sa obimom njenog poslovanja, Narodna banka Srbije može odrediti i veći pokazatelj adekvatnosti kapitala od propisanog. Zbog toga će neke banke koje preuzimaju veće rizike od uobičajenih morati da raspolažu većim kapitalom, saglasno propisanim kriterijumima Narodne banke Srbije, a radi stabilnog i sigurnog poslovanja banke i zaštite poverioca.

Zakonom su utvrđeni slučajevi kada je banci zabranjena raspodela dobiti isplatom članovima organa upravljanja i zaposlenima u banci.

1.6. Upravljanje rizicima banke

Zakonom je detaljno regulisano upravljanje rizicima, vrste rizika kojima je banka u svom poslovanju izložena, kao i njihovo identifikovanje, merenje, procena i upravljanje tim rizicima. Banka mora imati posebno obrazovanu organizacionu jedinicu u čijem je delokrugu upravljanje rizicima.

Banka svojim aktima propisuje procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika, kao i upravljanje rizicima, u skladu sa propisima, standardima i pravilima struke. Ovim aktima se obuhvataju sve vrste rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju, a naročito:

- **rizik likvidnosti;**
- **kreditni rizik;**
- **kamatni i devizni rizik i ostali tržišni rizici;**

- **rizici izloženosti banke prema jednom licu** ili grupi povezanih lica;
- **rizici ulaganja banke u druga pravna lica** i u osnovna sredstva;
- **rizici koji se odnose na zemlju porekla lica** prema kome je banka izložena;
- **operativni rizik, uključujući i pravni rizik**, kao i rizik neodgovarajućeg upravljanja informacionim i drugim tehnologijama značajnim za poslovanje banke.

Upravljanje rizicima usklađuje se s veličinom i organizacionom strukturom banke, obimom njene aktivnosti i vrstama poslova koje banka obavlja. Narodna banka Srbije može propisati bliže uslove i način identifikacije, merenja i procene rizika, kao i upravljanje njima.

1.7. Odnos banke prema klijentima

Zakon značajnu pažnju posvećuje odnosu banke i klijenata.

Banka je dužna da opšte uslove poslovanja, kao i njihove izmene i dopune istakne u svojim poslovnim prostorijama na vidno mesto.

Klijent može od banke da traži odgovarajuća objašnjenja i instrukcije koje se odnose na primenu opštih uslova poslovanja. Klijent ima pravo prigovora na postupak banke na koji banka mora da odgovori u razumnom roku. Na ovaj način **Zakon uvodi novi pravni institut - prigovor klijenata.**

Kako bi se obezbedila transparentnost poslovanja banaka, pre svega po osnovu depozitnih i kreditnih poslova, Narodna banka Srbije može propisati jedinstveni način obračuna i objavljivanja troškova, kamata i naknada bankarskih usluga ("**efektivna kamatna stopa**").

NBS ovlašćena je da proverava da li se banka pridržava dobrih poslovnih običaja, objavljenih opštih uslova poslovanja i odredaba ugovora zaključenih sa klijentima i propisati bliže uslove i način postupanje banke po prigovoru klijenata.

1.8. Tajnost podataka

Zakonom je detaljno uređeno pitanje bankarske tajne, a posebno:

- koji se podaci smatraju bankarskom tajnom;
- na koja lica se odnosi obaveza čuvanja bankarske tajne;
- izuzeci od obaveze čuvanja bankarske tajne, kao i
- postupanje s podacima koji predstavljaju bankarsku tajnu.

Bankarskom tajnom smatraju se podaci koji su poznati banci a odnose se:

- na lične podatke,

- na finansijsko stanje i transakcije,
- na vlasništvo ili poslovne veze klijenata te ili druge banke;
- podaci o stanju i prometu na individualnim depozitnim računima, i
- drugi podaci do kojih banka dođe u poslovanju sa klijentima.

Zakonom je izričito predviđeno da se podaci koji se odnose na **urednost ispunjavanja obaveza klijenta prema banci ne smatraju bankarskom tajnom**, kao i da obaveza čuvanja bankarske tajne ne postoji između ostalog i ako se podaci saopštavaju licu koje su banke osnovale radi prikupljanja podataka u ukupnom iznosu, vrsti i ažurnosti u ispunjavanju obaveza fizičkih i pravnih lica, klijenata banaka.

Na ovaj način stvaraju se uslovi za **efikasniju procenu rizika prilikom donošenja odluka o plasmanu banaka, favorizovanju “dobrih dužnika”** koji su uredni u ispunjavanju svojih obaveza i istovremeno uskraćivanju pružanja usluga dužnicima koji ne ispunjavaju svoje obaveze, čime se obezbeđuju preduslovi za uvođenje više reda u međusobnim odnosima banke i klijenata i poštovanje ugovornih, a pre svega finansijskih obaveza.

Zbog toga je veoma važno da klijent banke unapred realno proceni visinu svoje obaveze i mogućnost izmirivanja obaveza, kako se kao dužnik ne bi našao na “crnoj listi”.

1.9. Spoljna revizija banke

Zakonom je detaljno i na nov način uređena spoljna revizija. **Pooštreni su uslovi za obavljanje revizije, tako što su uvedena određena pravila kod izbora revizora koja obezbeđuju objektivnost i sprečavaju sukob interesa**, a koja se ogledaju u sledećem:

- reviziju finansijskog izveštaja banaka, bankarskog holdinga ili bankarske grupe, može da obavlja samo preduzeće za reviziju koje se nalazi na listi koju objavi Narodna banka Srbije,
- banka ne može imenovati revizore čiji je prihod od revizije te banke u prethodnoj godini veći od polovine njegovih ukupnih prihoda,
- spoljni revizor ne može kod banke obavljati više od tri uzastopne revizije godišnjeg finansijskog izveštaja,
- spoljni revizor ne može u istoj godini obavljati reviziju i pružati banci konsultantske usluge, niti može vršiti reviziju za poslovnu godinu u kojoj je pružao te usluge.

Izveštaj spoljnog revizora u skraćenom obliku banka i bankarski holding objavljuju u najmanje jednim dnevnom novinama, a **kompletan izveštaj banka objavljuje na svojoj Internet prezentaciji**.

Narodna banka Srbije može da zahteva i posebnu reviziju banke i člana bankarske grupe ako su njihovi izveštaji netačni ili su zaključili transakcije koje su po banku mogle imati ili su imale znatnu štetu.

Pored izveštaja koji se odnosi na godišnji finansijski izveštaj banke i njen finansijski položaj, spoljni revizor daje upravnom i izvršnom odboru banke, kao i NBS mišljenje o efikasnosti funkcionisanja unutrašnje revizije, sistemu upravljanja rizicima i sistemu unutrašnje kontrole.

1.10. Organizacija banke i način upravljanja bankom

Organizacija banke je prilagođena modernom konceptu korporativnog upravljanja bankom, sadržanom u principima OESO i preporukama Komisije EU.

Odredbe o organizaciji i upravljanju bankom na potpuno nov način uređuju organe banke, njihov sastav, nadležnost i način rada, kao i organizacione delove banke.

1.10.1. Organi banke

Organi banke su:

- 1) **skupština** (redovna i vanredna),
- 2) **upravni odbor banke** kao organ upravljanja i
- 3) **izvršni odbor** kao organ rukovođenja.

Kao organi banke više ne postoje direktor i nadzorni odbor.

Skupština je uglavnom zadržala postojeće nadležnosti. Novina u odnosu na dosadašnju regulativu je da pored poslovne politike, skupština usvaja i strategiju banke, kao i izmene i dopune osnivačkog akta.

Narodna banka Srbije može zahtevati da se određena pitanja uvrste u dnevni red redovnog ili vanrednog zasedanja skupštine kao i da podnese zahtev za sazivanje vanredne skupštine.

Akcionari koji imaju najmanje 1% akcija s pravom glasa imaju pravo na neposredno vršenje prava glasa.

Upravni odbor ima ključnu ulogu u definisanju strategije i poslovne politike banke. Upravni odbor je odgovoran da poslovanje banke bude u skladu sa zakonom, propisima i aktima Narodne banke Srbije, kao i aktima i procedurama koje utvrde organi banke. On je posebno odgovoran za uspostavljanje jedinstvenog sistema upravljanja rizicima i za nadzor nad tim sistemom.

Narodna banka Srbije daje prethodnu saglasnost na imenovanje članova upravnog i izvršnog odbora koji moraju imati odgovarajuće kvalifikacije, kao i dobru poslovnu reputaciju.

Zakon propisuje i prisustvo nezavisnih članova u upravnom odboru (koji nemaju učešće u banci).

Izvršni odbor je kolektivni organ od najmanje dva člana koje bira upravni odbor banke.

Predsednik izvršnog odbora predstavlja i zastupa banku, ali pri preduzimanju pravnih radnji u ime i za račun banke, predsednik izvršnog odbora je **dužan da obezbedi potpis još jednog člana** tog odbora.

Izvršni odbor čine lica stalno zaposlena u banci s punim radnim vremenom koji su i odgovorni za dnevno poslovanje i funkcionisanje banke.

Upravni i izvršni odbor dužni su da preduzimaju mere radi sprečavanja nezakonitih ili neprimerenih radnji i uticaja koji nanose štetu odnosno nisu u interesu banke i akcionara koje vrše lica koja imaju znatno ili kontrolno učešće u banci.

1.10.2. Obavezni odbori banke

Zakonom su utvrđeni kao **obavezni odbori banke**:

- 1) **Odbor za praćenje poslovanja banke** (odbor za reviziju),
- 2) **Kreditni odbor** i
- 3) **Odbor za upravljanje aktivom i pasivom**.

Odbor za praćenje poslovanja banke čine najmanje tri člana, od kojih su najmanje dva članovi upravnog odbora banke koji imaju odgovarajuće iskustvo iz oblasti finansija, dok najmanje jedan član odbora mora biti lice nezavisno od banke. Ovaj odbor pomaže upravnom odboru banke u nadzoru nad radom izvršnog odbora i zaposlenih u banci.

On je posebno dužan da:

- analizira godišnje izveštaje koji se upravnom odboru podnose na razmatranje i usvajanje,
- analizira i usvaja predloge politika i procedura banke u vezi sa upravljanjem rizicima i sistemom unutrašnjih kontrola koje se upravnom odboru podnose na usvajanje, kao i da
- analizira i nadzire njihovu primenu i dr.

Jednom mesečno izveštava upravni odbor o svojim aktivnostima i utvrđenim nepravilnostima i predlaže način da se otklone nepravilnosti, odnosno unapredi politika i procedure za upravljanje rizicima.

Kreditni odbor odlučuje o kreditnim zahtevima u okvirima utvrđenim aktima banke i obavlja druge poslove u skladu sa aktima banke.

Odbor za upravljanje aktivom i pasivom prati izloženost banke rizicima koji proizilaze iz strukture njenih obaveza i potraživanja, predlaže mere za upravljanje kamatnim rizikom i rizikom likvidnosti, i obavlja druge poslove utvrđene aktima banke.

1.10.3. Unutrašnja kontrola, funkcija kontrole usklađenosti poslovanja banke i funkcija unutrašnje revizije

Članovi izvršnog odbora banke odgovorni su za vršenje unutrašnje kontrole nad poslovanjem banke u skladu sa uspostavljenim sistemom te kontrole.

Odbor za praćenje poslovanja banke i unutrašnja revizija vrše kontrolu pravilnosti rada banke i efikasnosti funkcionisanja sistema unutrašnje kontrole.

Banka je dužna da postupke sistema unutrašnjih kontrola uredi i sprovodi na način da omogućavaju **kontinuirano praćenje i merenje rizika** koji mogu negativno uticati na ostvarivanje utvrđenih poslovnih ciljeva banke, kao što su kreditni rizik, rizik zemlje dužnika, devizni rizik, rizik tržišta i drugi rizici.

U banci postoji **organizaciona jedinica u čijem je delokrugu kontrola usklađenosti poslovanja banke**. Rukovodioca ove organizacione jedinice imenuje i razrešava upravni odbor.

Rizik usklađenosti poslovanja banke nastaje kao posledica propuštanja **usklađivanja poslovanja sa zakonom i drugim propisom, standardima poslovanja, procedurama o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, kao i sa drugim aktima kojima se uređuje poslovanje banke.**

Zaposleni u banci dužni su da zaposlenima u toj organizacionoj jedinici koji su potpuno nezavisni u svom radu, omogućće uvid u dokumentaciju koju poseduju i da im pruže potrebne informacije.

Banka je dužna da organizuje i **organizacionu jedinicu u čijem je delokrugu unutrašnja revizija**. Njen zadatak je da upravnom odboru banke pruža nezavisno i objektivno mišljenje o pitanjima koja su predmet revizije, da obavlja savetodavnu aktivnost radi unapređenja postojećeg sistema unutrašnjih kontrola i poslovanja banke i dr. Rukovodioca ove organizacione jedinice, koga bira i razrešava upravni odbor banke, ima pravo da se neposredno obrati upravnom odboru, da predloži sazivanje sednice odbora za praćenje poslovanje banke, o čemu obaveštava upravni odbor, a ako sednica ne bude održana, o tome obaveštava skupštinu na prvoj narednoj sednici.

Organizaciona jedinica za unutrašnju reviziju o svom radu izveštaj podnosi odboru za praćenje poslovanja banke i upravnom odboru banke.

1.11. Kontrolna funkcija NBS

1.11.1. Učešće u banci

Bez saglasnosti Narodne banke Srbije ne može se steći direktno ili indirektno vlasništvo u banci ili pravo glasa u upravljanju bankom veće od 5%, za razliku od dosadašnjeg zakonskog režima kada je ova saglasnost bila neophodna za učešće preko 15% i to samo za direktno vlasništvo.

Zakonom je uveden raspon za učešće u glasačkim pravima ili kapitalu u banci za koje je potrebno uvek **pribaviti posebnu saglasnost Narodne banke Srbije (5% - 20%, 20% - 33%, 33% - 50% i preko 50%).**

U slučaju kada je sticalac strano lice iz finansijskog sektora, postavljeni su i dodatni uslovi koji se odnose na mogućnost sprovođenja kontrole na konsolidovanoj osnovi prema tom licu. Pod jednim sticaocem vlasništva u banci podrazumevaju se sva lica između kojih postoje veze utvrđene Zakonom.

Lice koje je steklo akcije, nezavisno od svoje volje (nasleđe, pravno sledbeništvo i dr.) dužno je da NBS u propisanom roku od 30 dana podnese zahtev za davanje saglasnosti ili da stečene akcije otuđi.

U slučaju da je na nedozvoljen način, bez saglasnosti NBS stečeno učešće u banci, Narodna banka Srbije je ovlašćena da naloži prodaju akcija, zabrani posredno ili neposredno ostvarivanje glasačkog prava u banci, kao i uticaj na upravljanje bankom ili na poslovnu politiku banke, a krajnja mera je poništenje vlasništva u banci. Na ovaj način **pojačan je nadzor nad vlasničkom strukturom banaka**, čime se smanjuje mogućnost negativnog uticaja akcionara na poslovanje banaka.

Jednom datu saglasnost NBS može ukinuti. Lica koja su dobila saglasnost najmanje jednom godišnje dostavljaju podatke o ispunjenosti uslova za dobijanje saglasnosti.

1.11.2. Kontrola boniteta i zakonitosti poslovanja banke

Zakonom je detaljno regulisan postupak kontrole banke i bilo kog člana bankarske grupe.

Pri vršenju kontrole NBS ima pravo uvida u poslovne knjige i drugu dokumentaciju pravnih lica koja su s bankom povezana imovinskim, upravljačkim i poslovnim odnosima.

U postupku kontrole banke mogu učestvovati i ovlašćena lica stranog regulatornog tela koje kontroliše poslovanje članova iz bankarske grupe u kojoj je i banka, u skladu sa sporazumom o saradnji zaključenim sa NBS.

Data je mogućnost NBS da rešenjem o privremenoj meri banci zabrani preduzimanje radnji čiji je cilj otuđenje imovine predviđene u okviru korektivnih i prinudnih mera i naložiće joj da preduzme jednu ili više aktivnosti za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti.

1.11.3. Korektivne i prinudne mere

Zakonom su razrađeni kriterijumi za izricanje korektivnih mera prema banci. Ove mere su ostale nepromenjene u odnosu na dosadašnja zakonska rešenja, a mogu se izreći:

- **kao pismena opomena;**
- **nalogodavno pismo;**
- **rešenje o izricanju naloga i mera za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti;**
- **uvođenje prinudne uprave, i**
- **kao krajnja mera - oduzimanje** dozvole za rad banke.

Nezavisno od preduzetih mera, Narodna banka Srbije može izreći novčanu kaznu banci, čija je maksimalna visina povećana sa sadašnjih 1% na 5% propisanog novčanog dela kapitala, kao i članu upravnog i izvršnog odbora banke (od 1 do 12 zarada tog lica).

Zakonom su propisana i ograničenja poslovanja za potkapitalizovane banke (čiji je pokazatelj adekvatnosti kapitala, odnosno ukupan kapital niži od propisanog) i značajno potkapitalizovane banke (visina kapitala za 1/3 ili više manja od propisanog).

Definisane su i mere (razrešenje i suspenzija) prema članovima upravnog ili izvršnog odbora banke u slučaju ako se utvrdi da to lice ne ispunjava uslove iz zakona, ili da postupa suprotno odredbama zakona, odnosno da snosi odgovornost za nepravilnost u poslovanju banke.

1.11.4. Kontrola bankarske grupe na konsolidovanoj osnovi

S obzirom na to da je sve veći broj domaćih banaka deo bankarskih grupa u zemlji i inostranstvu, Zakon po prvi put uređuje i kontrolu bankarske grupe na konsolidovanoj osnovi.

Bankarska grupa predstavlja grupu društava koju čine isključivo lica u finansijskom sektoru i u kojoj najmanje jedna banka ima svojstvo najvišeg matičnog društva ili svojstvo zavisnog društva.

Struktura bankarske grupe mora biti transparentna kako bi omogućila adekvatnu unutrašnju i spoljnu reviziju, kao i nesmetano vršenje kontrolne funkcije centralne banke.

Ukoliko organizaciona struktura bankarske grupe ne omogućava vršenje kontrole na konsolidovanoj osnovi, NBS može naložiti bankarskoj grupi da prilagodi svoju strukturu ili naložiti banci da istupi iz takve grupe.

Propisana je saradnja sa nadležnim organima u zemlji i inostranstvu u cilju sveobuhvatne kontrole na konsolidovanoj osnovi. Mada strana regulatorna tela vrše kontrolu bankarskih grupa čiji je bankarski holding u inostranstvu, NBS može naložiti banci čiji je bankarski holding van Republike Srbije da izvrši konsolidaciju finansijskih izveštaja članica bankarske grupe sa sedištem u Republici Srbije.

Propisano je ovlašćenje NBS da preduzme mere i prema članovima bankarske grupe i licima sa učešćem.

1.12. Statusne promene banke

Zakonom su predviđene statusne promene banke – **spajanje i pripajanje**.

Zakonom nije definisana statusna promena podele banke koju reguliše Zakon o privrednim društvima.

Propisana je mogućnost za preuzimanje prava i obaveza banke u stečaju, odnosno likvidaciji **uz saglasnost Narodne banke Srbije**.

Sredinom 2007. godine u Srbiji je sa dozvolom Narodne banke Srbije poslovalo 37 banaka, od toga dve na teritoriji AP Kosova i Metohije.

Više o osnivanju i poslovanju banaka videti na adresi: w.w.w.nbs.yu

2. DAVANJE OVLAŠĆENJA BANKAMA ZA OBAVLJANJE POSLOVA SA INOSTRANSTVOM

Na osnovu ovlašćenja iz čl. 66. Zakona o Narodnoj banci Srbije, Narodna banka Srbije donela je Odluku o uslovima za davanje ovlašćenja bankama za obavljanje poslova sa inostranstvom, kao i o uslovima za oduzimanje tog ovlašćenja („Sl. glasnik RS”, br. 5/07).

Narodna banka Srbije daje banci, na njen zahtev, ovlašćenje za obavljanje poslova platnog prometa i kreditnih poslova sa inostranstvom (ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom) ako ta banka ispuni sledeće uslove:

- 1) da je od NBS dobila dozvolu za rad i da je upisana u registar privrednih subjekata;
- 2) da je tehnički opremljena i organizovana na način koji obezbeđuje da poslove sa inostranstvom obavlja efikasno i u skladu s međunarodnim standardima;
- 3) da su zaposleni u njenim organizacionim delovima koji posluju sa inostranstvom stručno osposobljeni za obavljanje poslova sa inostranstvom i da se služe odgovarajućim stranim jezikom, a da rukovodioci tih organizacionih delova aktivno govore jedan od svetskih jezika.

Banka koja dobije ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom je dužna:

- 1) da najkasnije u roku od 90 dana od dana dobijanja ovlašćenja za obavljanje poslova sa inostranstvom uspostavi mrežu korespondentskih odnosa i kontokorentnih računa s bankama u inostranstvu;
- 2) da Narodnu banku Srbije obavesti o računima otvorenim u inostranstvu – u roku od 15 dana od dana otvaranja računa;
- 3) da u poslovanju sa inostranstvom uredno i u rokovima izvršava obaveze u zemlji i inostranstvu, pridržavajući se međunarodnih pravila i uzansi, kao i domaćih propisa;
- 4) da održava nivo likvidnosti u skladu s propisima kojima se uređuje upravljanje rizicima;

5) da uredno i u rokovima izmiruje obaveze prema Narodnoj banci Srbije, kao i obaveze prema drugim bankama u zemlji.

Ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom daje se u formi rešenja, koje je konačno.

Narodna banka Srbije može oduzeti ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom banci koja ne ispunjava napred navedene propisane. Ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom oduzima se u formi rešenja, koje je konačno.

Banka koja je do dana stupanja na snagu predmetne odluke dobila ovlašćenje za obavljanje poslova sa inostranstvom nastavlja da obavlja te poslove u skladu s tačkom 2. predmetne odluke.

Odluka je stupila na snagu 19. januara 2007. godine.

Pomenimo, na kraju, i to da se banke ovlašćene za poslovanje sa inostranstvom upisuju u registar privrednih subjekata, a ne u sudski registar, što je bio ranije slučaj (vidi Odluku o izmeni Odluke o uslovima za upis i načinu vođenja registra banaka ovlašćenih za obavljanje poslova sa inostranstvom („Sl. glasnik RS”, br. 5/07).

Spisak ovlašćenih banaka može se videti na Web adresi: www.nbs.yu

3. OSNIVANJE FILIJALA I PREDSTAVNIŠTAVA BANAKA U INOSTRANSTVU, ODNOSNO U SRBIJI

3.1. Osnivanje predstavništva i filijale domaće banke u inostranstvu

Na osnovu ovlašćenja iz Zakona o Narodnoj banci Srbije i Zakona o bankama, guverner NBS doneo je Odluku o bližim uslovima i načinu davanja i oduzimanja saglasnosti za otvaranje filijale ili predstavništva banke u inostranstvu („Sl. glasnik RS”, br. 53/06). Tom odlukom propisuju se bliži uslovi i način davanja banci saglasnosti NBS za otvaranje filijale ili predstavništva u inostranstvu, kao i uslovi i način oduzimanja saglasnosti.

Banka koja otvara filijalu ili predstavništvo u inostranstvu (banka osnivač) podnosi Narodnoj banci Srbije pismeni zahtev za dobijanje saglasnosti.

Uz zahtev za otvaranje filijale u inostranstvu, banka osnivač dostavlja Narodnoj banci Srbije:

- 1) podatke o svom nazivu, sedištu i adresi;
- 2) podatke o predmetu poslovanja, tj. o vrsti bankarskih i drugih finansijskih poslova kojima će se baviti filijala u inostranstvu;
- 3) podatke o iznosu sredstava svog osnivačkog uloga;
- 4) podatke o svom finansijskom stanju (finansijski izveštaj s mišljenjem ovlašćenog revizora za prethodnu poslovnu godinu);
- 5) odluku svog nadležnog organa o otvaranju filijale u inostranstvu;
- 6) nacrt statuta, ugovora ili drugog akta na osnovu kog će filijala poslovati u inostranstvu;
- 7) izvode iz propisa zemlje u kojoj se otvara filijala u inostranstvu koji se odnose na njenu delatnost i ovlašćenja;
- 8) pismenu izjavu kojom se obavezuje da će obezbediti pravnu zaštitu uložених sredstava u skladu s propisima zemlje u kojoj se otvara njena filijala u

inostranstvu, kao i da će za obaveze filijale odgovarati do visine uložениh sredstava;

- 9) pismenu izjavu da će obezbediti kontrolu poslovanja svoje filijale u inostranstvu;
- 10) podatke o licu koje se predlaže za direktora filijale u inostranstvu, uz koje prilaže sledeću dokumentaciju:
 - izjavu predloženog lica da ne postoje razlozi iz člana 72. stav 3. tačka 1. Zakona o bankama (da nije kažnjavan za krivična dela);
 - izjavu predloženog lica da nije član bilo kog organa upravljanja druge banke,
 - uverenje nadležnog organa da predloženo lice nije pravnosnažno osuđivano za krivično delo na bezuslovnu kaznu zatvora ili za krivična dela iz člana 72. stav 3. tačka 3. Zakona o bankama, odnosno drugo kažnjivo delo koje ga čini nepodobnim za obavljanje te funkcije,
 - overenu fotokopiju lične karte iz koje se vidi jedinstveni matični broj građana – za predloženo domaće fizičko lice, odnosno overenu fotokopiju pasoša iz koje se vidi broj pasoša, datum i zemlja njegovog izdavanja, kao i datum važenja pasoša – za predloženo strano fizičko lice,
 - dokaz da ima najmanje tri godine iskustva na rukovodećem položaju u licu u finansijskom sektoru ili šest godina iskustva u oblasti finansija i bankarstva,
 - preporuku direktora pravnog lica kod koga je predloženo lice zaposleno ili direktora pravnog lica s kojim to lice poslovno saraduje, koja sadrži obrazloženo mišljenje o profesionalnim i moralnim kvalitetima ovog lica, kao i o njegovom doprinosu zakonitom i stabilnom poslovanju filijale u inostranstvu,
 - poslovnu biografiju predloženog lica.

Banka osnivač, uz zahtev za otvaranje svog predstavništva u inostranstvu, Narodnoj banci Srbije dostavlja navedenu dokumentaciju, s tim što za lice odgovorno za poslovanje tog predstavništva dostavlja odluku nadležnog organa banke osnivača o imenovanju tog lica i njegovu poslovnu biografiju.

Na otvaranje drugog organizacionog oblika banke u inostranstvu primenjuju se odredbe ove odluke koje se odnose na otvaranje filijale banke u inostranstvu.

Pri davanju saglasnosti, NBS naročito ceni finansijsko stanje banke osnivača.

O navedenim zahtevima, Narodna banka Srbije donosi rešenje – u roku od 30 dana od dana podnošenja urednog zahteva. Rešenje je konačno.

Banka osnivač je dužna da, u roku od godinu dana od dana dobijanja rešenja Narodnoj banci Srbije dostavi:

- izvod iz registra strane zemlje da su filijala, predstavništvo ili drugi organizacioni oblik banke u inostranstvu registrovani u skladu s

propisima zemlje u kojoj su otvoreni, u originalu ili overenoj fotokopiji, s prevodom;

- statut, ugovor ili drugi akt na osnovu koga filijala, predstavništvo ili drugi organizacioni oblik banke u inostranstvu posluju u zemlji u kojoj su otvoreni.

Ako postupak registracije traje duže od godinu dana, banka osnivač je dužna da o tome NBS bez odlaganja dostavi obrazloženo obaveštenje, i da joj, u roku od 15 dana od dana izvršene registracije, dostavi propisane dokaze.

Ako se registracija iz ove tačke ne obavi u roku iz te tačke, Narodna banka Srbije oduzeće banci osnivaču datu saglasnost.

Banka osnivač je dužna da Narodnoj banci Srbije podnese izveštaj o poslovanju filijale, predstavništva ili drugog organizacionog oblika u inostranstvu u protekloj godini, i to do 31. marta tekuće godine, kao i da je bez odlaganja obavesti o svim promenama značajnim za njihovo poslovanje.

Ako filijala, predstavništvo ili drugi organizacioni oblik banke u inostranstvu prestane da radi, banka osnivač je dužna da o tome bez odlaganja obavesti NBS. U suprotnom, NBS oduzeće banci osnivaču datu saglasnost.

U slučajevima nepostupanja po napred navedenim odredbama, NBS će banci osnivaču rešenjem oduzeti datu saglasnost. Rešenje je konačno.

Za primenu predmetne odluke NBS donela je i posebnu odluku o načinu vođenja registra datih saglasnosti. Navedene odluke primenjuju se počev od 1. oktobra 2006. godine.

Više o osnivanju predstavništva i filijale banke u inostranstvu videti na adresi: w.w.w.nbs.yu

3.2. Osnivanje predstavništva strane banke u Srbiji

Istovremeno sa donošenjem propisa o uslovima za osnivanje filijala i predstavništava naših banaka u inostranstvu, doneta je i Odluka o bližim uslovima i načinu davanja i oduzimanja saglasnosti za otvaranje predstavništva strane banke u Republici Srbiji („Sl. glasnik RS”, br. 53/06). Navedenom odlukom propisuju se bliži uslovi i način davanja stranoj banci saglasnosti NBS za otvaranje predstavništva u Republici Srbiji, kao i uslovi i način oduzimanja saglasnosti.

Strana banka koja otvara predstavništvo u Republici Srbiji podnosi NBS pismeni zahtev za dobijanje saglasnosti.

Zahtev za otvaranje predstavništva sadrži:

- naziv, sedište i adresu strane banke;

- naziv, sedište i adresu predstavništva koje se otvara;
- podatke o licu odgovornom za rad predstavništva koje se otvara i podatke o broju lica koja će biti zaposlena u tom predstavništvu.

Uz zahtev, strana banka dostavlja Narodnoj banci Srbije:

- 1) potvrdu regulatornog tela države porekla da ima dozvolu za rad i potrebno ovlašćenje za otvaranje predstavništva u Republici Srbiji ili dokaz da takvo ovlašćenje nije potrebno prema propisima te države;
- 2) podatke o svom nazivu, pravnom statusu i sedištu;
- 3) kopiju svog osnivačkog akta;
- 4) podatke o svom finansijskom stanju (finansijski izveštaj sa mišljenjem ovlašćenog revizora za prethodnu poslovnu godinu);
- 5) odluku svog nadležnog organa o otvaranju predstavništva;
- 6) odluku o imenovanju lica odgovornog za rad predstavništva i ovlašćenje za to lice;
- 7) podatke o poslovnom imenu i sedištu predstavništva;
- 8) predlog aktivnosti i program rada predstavništva;
- 9) podatke o rukovodstvu predstavništva, tj. biografiju lica odgovornog za rad predstavništva i odobrenje za njegovo stalno nastanjenje ili privremeni boravak u Republici Srbiji;
- 10) overenu izjavu kojom potvrđuje da preuzima obaveze koje proisteknu iz poslovanja njenog predstavništva.

Dokumentacija se dostavlja se u originalu ili overenoj fotokopiji, a ako je na stranom jeziku – uz kopiju se dostavlja i prevod, koji je overio sudski tumač.

O zahtevu strane banke Narodna banka Srbije donosi rešenje – u roku od 30 dana od dana podnošenja urednog zahteva. Rešenje je konačno.

Strana banka podnosi prijavu za upis svog predstavništva u Registar privrednih subjekata – u roku od 30 dana od dana dobijanja saglasnosti.

Predstavništvo strane banke dužno je da rešenje o upisu u Registar privrednih subjekata dostavi NBS u roku od pet dana od dana prijema tog rešenja.

Predstavništvo strane banke dužno je da NBS podnese izveštaj o radu u protekloj godini, i to do 31. marta tekuće godine, kao i da je bez odlaganja obavesti o svim promenama značajnim za rad predstavništva.

Narodna banka Srbije oduzeće stranoj banci datu saglasnost:

- 1) ako stranoj banci u državi porekla prestane da važi dozvola za rad, o čemu je predstavništvo strane banke dužno da bez odlaganja obavesti NBS;
- 2) kad utvrdi da predstavništvo strane banke obavlja poslove koje, prema propisima, ne može obavljati;
- 3) ako strana banka podnese organu nadležnom za registraciju privrednih subjekata zahtev za brisanje predstavništva iz Registra privrednih subjekata, o čemu je dužna da obavesti NBS bez odlaganja, a najkasnije u roku

od pet dana od dana podnošenja tog zahteva. U navedenim slučajevima, NBS će stranoj banci rešenjem oduzeti datu saglasnost. Rešenje je konačno. O donošenju pomenutog rešenja NBS obaveštava organ nadležan za registraciju privrednih subjekata, radi brisanja predstavnništva strane banke iz Registra privrednih subjekata.

Za primenu predmetne odluke, NBS donela je i odgovarajuću odluku o načinu vođenja registra datih saglasnosti za otvaranje predstavnništava stranih banaka u Republici Srbiji. Obe odluke primenjuju se počev od 1. oktobra 2006. godine.

**Više o osnivanju predstavnništva strane banke u Srbiji videti na adresi:
[w.w.w.nbs.yu](http://www.nbs.yu)**

4. USAGLAŠAVANJE DOMAĆEG BANKARSTVA SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA

4.1. Usaglašavanje sa STO-GATS

Prilikom osnivanja **Svetske trgovinske organizacije (STO)** koja je počela sa radom 1995. godine u okviru 28 sporazuma **zaključen je Sporazum o trgovini uslugama – GATS**, gde su između ostalog **regulisana i pitanja finansijskih usluga, odnosno bankarskih usluga.**

Polazeći od našeg prvenstvenog interesa za izučavanje pitanja usluga, posebno ćemo se osvrnuti na Sporazum o trgovini uslugama (GATS).

Sporazum o trgovini uslugama (GATS) zasniva se na tri elementa: prvi je serija osnovnih obaveza u vezi sa trgovinom uslugama koje će se primenjivati na sve članice STO-a; **drugi su nacionalne liste koncesija** koje sadrže obaveze koje će biti predmet kontinuiranog procesa liberalizacije; **treći čine aneksi** koji se odnose na specifičnosti liberalizacije pojedinih sektora usluga.

Prvi deo Sporazuma o trgovini uslugama reguliše obuhvat njegove prime – konkretno, usluge koje se pružaju sa teritorije jedne zemlje na teritoriji druge zemlje; usluge koje se pružaju na teritoriji jedne zemlje korisnicima iz neke druge zemlje (npr. u **turizmu**); usluge koje se obezbeđuju putem komercijalnog prisustva privrednih subjekata jedne zemlje na teritoriji neke druge zemlje (npr. u **bankarstvu, osiguranju, itd.**), i usluge koje pružaju fizička lica, državljani jedne zemlje, na teritoriji neke druge zemlje (npr. građevinski projekti i **konsalting**).

Drugi deo Sporazuma reguliše opšte obaveze i discipline zemalja.

Obaveza transparentnosti obuhvata publikovanje svih relevantnih zakona i propisa. Sporazum sadrži i odredbe o zahtevima za **priznavanje (npr. školskih kvalifikacija)**, u cilju obezbeđenja dobijanja ovlašćenja, dozvola ili certifikata u

relevantnim oblastima pružanja usluga, i u tom smislu Sporazum podstiče priznavanje kroz harmonizaciju i putem međunarodno dogovorenih kriterijuma.

Od članica STO-a se zahteva da obezbede da monopoli i **ekskluzivni pružaoci usluga svojim ponašanjem ne narušavaju konkurenciju**, a restriktivna poslovna praksa bi trebalo da bude predmet konsultacija između članica, sa ciljem njene eliminacije.

Sporazumom se predviđa obaveza članica STO-a **da ne uvode restrikcije na međunarodne transfere i plaćanja povodom tekućih transakcija**, koje se obavljaju u vezi sa obavezama po osnovu Sporazuma.

Treći deo Sporazuma obuhvata obaveze o pristupu tržištu i nacionalnom tretmanu.

Četvrti deo Sporazuma obezbeđuje osnovu za progresivnu liberalizaciju u oblasti usluga, putem sukcesivnih rundi pregovora o trgovini usluga u kojima će se dalje liberalizovati uslovi utvrđeni u nacionalnim listama koncesija.

Peti deo Sporazuma sadrži institucionalne odredbe, uključujući konsultacije i rešavanje sporova, kao i uspostavljanje Saveta za usluge, čije su nadležnosti određene posebnom Ministarskom odlukom.

Posebna pitanja ovog Sporazuma su regulisana **aneksima**, njih ima **osam** među koje spada i **Aneks o finansijskim uslugama (bankarstvo i osiguranje)**.

Značajna je i **Odluka o profesionalnim uslugama** kojom se osniva Radna grupa za profesionalne usluge. Mandat grupe je da se ispita i hitno podnese izveštaj, sa preporukama o disciplinama koje je potrebno primeniti kako bi se obezbedilo da mere kojima se regulišu **priznavanje školskih kvalifikacija i odgovarajuća procedura, tehnički standardi i izdavanje dozvola u oblasti profesionalnih usluga**, ne predstavljaju nepotrebne barijere za trgovinu ovom vrstom usluga. Odlukom je **prioritet dat računovodstvenim uslugama**.

Platno bilansne odredbe STO (Članovi XII i XVIII:B)

Nova pravila predviđaju znatno oštrije uslove kada je reč o mogućnostima korišćenja restriktivnih trgovinskih mera radi zaštite platnog bilansa. Tako je propisano da zemlje koje primenjuju uvozne restrikcije iz platno–bilansnih razloga treba da daju prioritet merama koje utiču na cene, kao npr. carine, razne uvozne dažbine i uvozni depozit, u odnosu na kvantitativna ograničenja.

Samo izuzetno, u nastanku kritičnih okolnosti po platno–bilansnu situaciju zemlje, mogu se koristiti kvantitativne restrikcije, ali uz obrazloženje zašto u konkretnom slučaju mere zasnovane na cenama ne bi predstavljale adekvatan instrument rekonstrukcije ravnoteže njenog platnog bilansa. Čak i u takvim okolnostima

je data zemlja u obavezi da tokom svojih konsultacija u Komitetu za platno–bilansne restrikcije, pruži informacije o tome kakav je progres učinila na planu smanjivanja obima i njihovog restriktivnog efekta. Istovremeno je i u obavezi da ne primenjuje više od jednog tipa restrikcije na jedan konkretan proizvod.

Novina koja dalje otežava mogućnost pribegavanja merama ograničavanja uvoza iz razloga zaštite platnog bilansa je i to da se moraju objaviti rokovi faznog ukiđanja svih restriktivnih mera koje zemlja primenjuje iz platno–bilansnih razloga.

Zemlja koja primenjuje navedene mere dužna je da godišnje notifikuje Sekretarijatu STO–a sve promene odgovarajućih zakona i drugih pravnih akata, a ukoliko uvodi nova ograničenja ili povećava postojeći nivo restrikcija uvoza, promene mora notifikovati u roku od 4 meseca od uvođenja tih mera. Ove novine u interpretaciji platno–bilansnih odredaba GATT–a su posebno relevantne za našu platno–bilansnu situaciju, što je neophodno imati u vidu ne samo u kontekstu našeg povratka GATT–u odnosno ulaska u članstvo STO–a, već i u vezi dugoročnih generalnih postavki zaštitnog sistema.

SEKTORSKA KLASIFIKACIJA USLUGA STO

Prema klasifikaciji STO, sve usluge su razvrstane u 12 sledećih grupa:

1. **Profesionalne usluge** (gde spadaju: pravne, računovodstvene, usluge oporezivanja, medicinske i stomatološke, veterinarske, arhitektske, inženjerske, kompjuterske, usluge vezane za nekretnine, usluge lizinga, ostale poslovne usluge (usluge propagande, istraživanje tržišta, menadžerskog konsaltinga, tehničkog testiranja i analiza, naučni i tehnički konsalting, itd);
2. **Usluge komuniciranja**, gde spadaju: poštanske usluge, kurirske usluge, telekomunikacione usluge (telefonske usluge, teleks usluge, usluge telegrama, elektronska pošta, zvučna pošta, pretraživanje baza podataka, elektronska razmena podataka (EDI), konverzije kodova i protokola, on-line informacije, itd), audiovizuelne usluge (proizvodnja i distribucija igranih filmova i video traka, projekcija igranih filmova, usluge radija i televizije, snimanje zvuka, itd);
3. **Građevinske i ostale usluge u vezi sa građevinarstvom** (građevinski radovi na zgradama, niskogradnja, instalacioni radovi i montaža, završni radovi na zgradama, itd);
4. **Distributivne usluge** (komisione, trgovina na malo, trgovina na veliko, franšizing, itd.);
5. **Obrazovne usluge:**
 - Osnovno obrazovanje;
 - Srednje obrazovanje;
 - Više obrazovanje;
 - Obrazovanje za odrasle;
 - Ostale usluge obrazovanja;
6. **Komunalne usluge;**
7. **Finansijske usluge** (usluge osiguranja i reosiguranja, brokerske i agentske usluge, ban-karske i druge finansijske usluge: depozitni poslovi, pozajmice svih vrsta, finansijski lizing, poslovi plaćanja i transfer novca, garancije i jemstva, trgovina za svoj račun ili

za račun klijenta na berzi ili na slobodnom tržištu, učestvovanje u izdavanju svih vrsta hartija od vrednosti, brokerski novčani poslovi, upravljanje sredstvima kao što je gotovina, penzioni fondovi itd., usluge poravnania i prebijanje finansijskih potraživanja i dugovanja finansijskih sredstava, uključujući i hartije od vrednosti, **savetodavne i druge pomoćne finansijske usluge, obezbeđenje i prenos finansijskih informacija i obrada finansijskih podataka, kao i softvera pružalaca finansijskih usluga**);

8. **Zdravstvene i socijalne usluge** (bolničke usluge, socijalne usluge i ostale usluge).
9. **Turizam i usluge vezane za putovanja** (hoteli i restorani, uključujući i ugostiteljstvo, putničke agencije i usluge turoperatera, usluge turističkih vodiča i ostale usluge);
10. **Usluge rekreacije, usluge vezane za sport i kulturu** (usluge zabave, uključujući i pozorišta i cirkuse, usluge novinskih agencija, biblioteke, arhivi, muzeji i usluge vezane za kulturu, sport i rekreacija);
11. **Saobraćajne usluge** (usluge u pomorskom saobraćaju, unutrašnji vodeni transport, usluge vazdušnog saobraćaja, svemirski saobraćaj, železnički saobraćaj, drumski saobraćaj, cevni saobraćaj, pomoćne usluge u svim vidovima saobraćaja i ostale saobraćajne usluge);
12. Ostale usluge koje nisu uključene na drugom mestu.

Više detalja o WTO-GATS videti na adresi: w.w.w.to.org

4.2. Usaglašavanje sa ISO standardima

ISO (the International Organization for Standardization) je svetska federacija sastavljena od nacionalnih tela (ISO članica). Rad na pripremanju internacionalnih standarda odvija se u ISO tehničkim komitetima. Svaka ISO članica, kada je zainteresovana za predmet rada nekog od tehničkih komiteta, ima pravo da delegira svoje predstavnike u taj komitet. Internacionalne organizacije, vladine i nevladine, u vezi sa ISO, takođe učestvuju u radu.

Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO)

Nacrti internacionalnih standarda, koje usvoje tehnički komiteti, šalju se svim ISO članicama radi odobranja, pre nego što ih Savet ISO prihvati kao međunarodne standarde. Standardi se usvajaju u saglasnosti sa ISO postupcima, po kojima standard mora glasanjem da odobri najmanje 75% članica.

ISO 9000 standardi su međunarodno priznati i širom sveta poznati **standardi o upravljanju i obezbeđenju kvaliteta**. Odmah nakon donošenja, 1987 g. postali su svetski model savremenih sistema kvaliteta. Do sada ih je usvojilo ili sa njima usaglasilo svoje nacionalne standarde 90 zemalja širom sveta:

- ISO 9000, ISO 9004
- ISO 9001, ISO 9002 i ISO 9003

Oni predstavljaju međunarodnu osnovu za razvoj jedne nove, savremene koncepcije “**borbe za kvalitet**”.

Naša zemlja je veoma brzo nakon usvajanja u ISO-u, izradila odgovarajuće **analogne standarde sa oznakom JUS ISO**.

Uslovi i postupak osnivanja banke su utvrđeni Zakonom o bankama. Ovaj zakon se, međutim, ne upušta u organizacionu šemu banke, već navodi samo poslove kojima se banka može baviti i to kreditnim, depozitnim, deviznim, valutnim, menjačkim, poslovima sa hartijama od vrednosti itd. Proističe da se bankarska organizacija bliže opredeljuje svojim sopstvenim aktima (Statutom banke), pri tom poštujući standarde i to **ISO 9000 za sve bankarske poslove** osim poslova sa **HOV za koje važi standard ISO 15000**.

Utvrđivanje poslovnih standarda je bitno i sa gledišta bankarske delatnosti i tehnološke opremljenosti banaka informatičkim tehnologijama, a funkcionalno su definisani standardima ISO 9002 procedure is osnovne bankarske delatnosti i organizacije i 15022 oblast standarda koja se odnosi na poslove sa HOV.

U skladu sa ISO standardima svaka banka treba sa po odgovarajućoj proceduri donese Poslovnik o radu kojima uvodi ISO standarde (koji se inovira, po pravilu, svakih pet godina).

Srbija je član ISO organizacije, a njen registrovani međunarodni **standard** ima oznaku ISS.

Web adresa Međunarodne organizacije za standardizaciju je: www.iso.org

4.3. Usaglašenost sa uslovima za osnivanje banaka u EU

4.3.1. Osnivački kapital i drugi uslovi za osnivanje banke

U zakonodavstvu EU propisani su strogi uslovi za osnivanje kreditnih ustanova. Da bi kreditna ustanova mogla da započne svoju delatnost, mora dobiti dozvolu od neke države članice. Dozvola dobijena u bilo kojoj državi članici važi na teritoriji cele EU.

Uslovi za dobijanje dozvole su:

- a) Kreditna ustanova mora imati zaseban sopstveni fond (own funds) i **početni kapital od 5 miliona evra**. Izuzeci su kreditne ustanove koje su bile osnovane po ranijim propisima. Sem toga, ostavljena je mogućnost država-članicama da mogu izdati dozvolu za početak rada kreditne ustanove i s manjim iznosom početnog kapitala, ali ne manjim od 1 milion evra.
- b) **Iznos sopstvenih fondova kreditne ustanove pri njenom osnivanju ne može biti manji od iznosa propisanog početnog kapitala**. Izuzetak su

ustanove koje su postojale 1. januara 1993. godine. One mogu da nastave rad i s nižim iznosima navedenih sredstava. Ali, njihovi sopstveni fondovi ne mogu biti niži od najvišeg nivoa koji je bio dostignut nakon 22. decembra 1989. godine.

Kod integracije više kreditnih ustanova (merger) ukupni iznos sopstvenih fondova ne može biti manji od zbira sopstvenih fondova integrisanih kreditnih ustanova.

- c) Da bi se dobila dozvola od nadležne vlasti, **u efektivnom vođenju posloводства moraju učestvovati najmanje dva lica**. Ova lica moraju biti na dobrom glasu i s potrebnim iskustvom za obavljanje poslova.
- d) Svaka država članica mora zahtevati da:
 - svaka kreditna ustanova koja ima svojstvo pravnog lica, i koja po svom nacionalnom zakonodavstvu, ima registrovano sedište (registered office), mora imati glavno sedište (head office) u državi članici u kojoj je registrovano njeno službeno sedište (registered office);
 - svaka druga kreditna ustanova (to jest koja nema svojstvo pravnog lica) mora imati glavno sedište u državi članici koja joj je izdala dozvolu za rad i u kojoj stvarno obavlja svoju delatnost. Ovo je nužno zbog ostvarivanja nadzora nad savesnošću poslovanja.² Tako je isključena mogućnost fiktivnog osnivanja kreditnih ustanova u okviru EU, korišćenjem razlika u nacionalnim zakonodavstvima.
- e) Da bi kreditna ustanova dobila dozvolu za rad, nadležna vlast mora biti obavještena o identitetu njenih akcionara odnosno članova, fizičkih ili pravnih lica, koji imaju “značajne udele” (qualifying holdings) u njima i o iznosima tih udela. “Značajni udeo” je udeo u nekoj poslovnoj jedinici od najmanje 10% kapitala ili glasačkih prava ili koji omogućava bitno uticanje na donošenje poslovnih odluka u kreditnoj ustanovi u kojoj postoji takav udeo.
- f) Svaka dozvola se dostavlja Komisiji radi unošenja u spisak koji se objavljuje u “Službenom listu” EU.
- g) Prihvatna država članica ne može uslovljavati izdavanje dozvole za rad ili visinu snabdevenosti kapitalom (capital endowment) za podružnicu (branch) kreditne ustanove koja je dobila dozvolu u nekoj drugoj članici.
- h) Direktivom je propisano da prihvatna država članica mora zahtevati od kreditne ustanove da obezbedi “zdrave administrativne i računovodstvene procedure i odgovarajuće mehanizme unutrašnje kontrole”.

Povrh toga, članice moraju zahtevati da glavno sedište (head office) kreditne ustanove uvek bude u njenoj matičnoj zemlji i da stvarno posluje u njoj. Ovo je mera protiv fiktivnog označavanja glavnog sedišta.

Propisano je u kojim slučajevima države članice mogu uskratiti ili povući već izdatu dozvolu za rad kreditnim ustanovama iz drugih članica EU. Najvažniji razlozi su:

- a) Princip uzajamnog priznavanja i nadzora matične države članice zahteva da nadležni organi država članica ne smeju izdati dozvolu ili moraju da povuku dozvolu kreditnoj ustanovi ako činioци kao što su: program delatnosti, geografski raspored poslovanja, ili delatnosti koje ona stvarno obavlja, jasno pokazuju da je ta kreditna ustanova optirala za nacionalni pravni sistem u cilju izbegavanja striktnijih standarda na snazi u nekoj drugoj državi članici na čijoj teritoriji posluje ili ima nameru da obavlja veći deo poslovanja.
- b) Nadležne vlasti ni jedne države članice ne smeju izdati dozvolu ili je produžiti kreditnoj ustanovi koja bi onemogućavala njihov nadzor zato što ona ima “uske veze” (close links) sa nekim drugim fizičkim ili pravnim licem.
- c) Svaka država članica može povući dozvolu za rad izdatu nekoj kreditnoj ustanovi ako proceni da ona ne može da obavlja poslove na adekvatan način, ili se ne može vršiti odgovarajući nadzor nad njenim poslovanjem.

U našem Zakonu o bankama na posredan način su uređeni uslovi za osnivanje banaka, o čemu je napred bilo više reči.

4.3.2. Nadzor nad bankama

Država vrši nad bankama nadzor **na dva nivoa**: (a) **upravni nadzor** (structural supervision); (b) **nadzor nad savesnošću poslovanja** (prudential supervision); i **ovlašćena revizija** (statutory auditing).

A - Upravni nadzor (structural supervision)

Upravni nadzor prati banku od ulaska na tržište do izlaska s tržišta. Država, drugim rečima, mora da bdi nad svim fazama života banke - od njenog osnivanja do likvidacije. Stoga je ovo najvažnija vrsta nadzora. Ako nadležni organi obezbede poštovanje dosledno poštovanje zakona kod osnivanja banaka, imaće manje posla u fazama sanacije, stečaja i likvidacije.

B - Nadzora nad savesnošću poslovanja (prudential supervision)

Nadzor nad savesnošću poslovanja kreditnih ustanova je noviji od upravnog. On je uveden radi obezbeđivanja reda na finansijskom tržištu uključujući lojalnu

konkurenciju. Ovaj nadzor je propisan u odlukama bazelskog komiteta. Odatle je preuzet i u zakonodavstvu Evropske unije.

Nadzor države nad savesnošću poslovanja vrši se na konsolidovanoj osnovi, to jest nad matičnom ustanovom i njenim poslovnim jedinicama u celoj EU. Nadzor na konsolidovanoj osnovi mora uzeti u račun sve delatnosti iz Anex-a I.³ Glavni instrumenti za nadzor nad savesnošću poslovanja kreditnih ustanova su: sopstveni fondovi, “značajni udeli”, koeficijent solventnosti”, “veliki krediti”.

C - Ovlašćena revizija

Ovlašćena revizija (statutory auditing) je oblik posrednog nadzora države nad poslovnim jedinicama na tržištu finansijskih usluga. **Obavljaju je ovlašćeni revizori** (statutory auditor), koji mogu biti fizička i pravna lica, to jest revizorske firme (auditing company).

U zakonodavstvu EU ovlašćena revizija je obavezna za banke, osiguravajuća društva i za poslovne jedinice koje se bave ulaganjima u prenosive hartije od vrednosti. To uključuje sve poslovne jedinice koje zakonodavstvo EU određuje kao “kreditne ustanove” i “finansijske ustanove”.

U svim zemljama članicama EU predviđena je i građansko-pravna (civil liability) i krivičnopravna odgovornost (criminal liability) ovlašćenih revizora (OR).

Zakonodavstvo Evropske unije (franc. “acquis communautaire”) je zajednički pravni sistem, koga su sve države članice EU preuzele u svoju nacionalnu regulativu, a to moraju uraditi i države koje se pridružuju – i to najkasnije do svog punopravnog članstva u EU. Ove države će morati u periodu pridruživanja i “harmonizacije” preuzeti oko 20.000 zakona i propisa. To mora učiniti i Srbija.

Ovakav projekat preuzimanja zakonskih i tehničkih propisa EU traži sistematičan pristup i koordinaciju u izvođenju od strane države. Međutim, to istovremeno zahteva da uspešna preduzeća koja nameravaju da izvoze svoje proizvode na tržište EU, u potpunosti upoznaju i primenjuju propise EU i pre nego što zemlja-kandidat postane član EU. Preporuka Evropske komisije odnosi se na oko 1.200 onih propisa, koji su od bitnog značaja za uređenje «zajedničkog tržišta EU» ili «unutrašnjeg tržišta EU» (common market, internal market), a koje treba «države – kandidati» što pre da preuzmu u svoje nacionalno zakonodavstvo. Među njima su i sve harmonizovane direktive EU (EEC, EC), koje se odnose na tehničko zakonodavstvo i označavanje proizvoda sa CE oznakom.

Zakonodavstvo EU obuhvata niz pravnih akata kao što su:

- direktive (engl. directives) – obavezne po cilju, koji žele ostvariti;
- odluke (engl. decisions) – obavezne samo za onoga na koga su adresirane;

- uredbe (engl. regulation) – obavezne u celini za sve;
- mišljenja (engl. opinion) i
- preporuke (eng. recommendations).

Najvažniji dokumenti su direktive, koje predstavljaju glavnu aktivnost pri harmonizaciji zakonodavstva. Državama članicama je trebalo od 5 do 10 godina za prihvatanje i uvođenje u praksu svake pojedine direktive. Slovenija je u periodu od 5 do 6 godine prihvatila i uvela u upotrebu celokupno zakonodavstvo EU i uz to još uspostavila svu potrebnu infrastrukturu (standardizacija, akreditacija, sertifikacija i utvrđivanje usaglašenosti).

Više informacija o bankarskoj regulativi EU videti na adresi: www.europa.eu.int

4.4. Usaglašavanje sa novim Bazelskim sporazumom

Bazelski komitet je međunarodna neformalna institucija koja okuplja centralne banke i ustanove za nadzor nad banaka iz razvijenih zemalja. Čine ga stručnjaci za bankovni nadzor iz 12 zemalja: Belgija, Velika Britanija, Italija, Japan, Kanada, Luksemburg, Nemačka, SAD Francuska, Holandija, Švedska i Švajcarska.

Nastanak bazelskih kapitalnih standarda

Bazelski Sporazum o kapitalu (Capital Accord) nastao je 1988. godine pod uticajem guvernera centralnih banaka zemalja "Grupe 10". Glavni razlog je bio njihova zabrinutost zbog erozija kapitala krupnih banaka usled trajne međusobne konkurencije. To je pretilo neredom na svetskom finansijskom tržištu. Da bi se on predupradio, dogovoreno je da se propiše nužna mera kapitala (minimum capital requirement) koji banke moraju posedovati da bi mogle da pokrivaju gubitke koje ne mogu pokriti iz profita. Drugi cilj bio je da se time istovremeno podstiču banke za uvećavanje savesnosti u poslovanju.

Prema Sporazumu o kapitalu iz 1988. godine banke s međunarodnim poslovanjem u zemljama "Grupe 10" obavezne su da raspoložu sopstvenim kapitalom od najmanje 8% aktive uključujući neke vanbilansne stavke.

U izračunavanju adekvatnosti kapitala za pokrivanje rizika od gubitaka banke moraju primenjivati portfolio pristup. Aktiva se razvrstava u četiri kategorije, prema stepenu rizičnosti dužnika s ponderima od 0%, 20%, 50% i 100%. To znači da neke vrste aktive (bančini paketi aktive kao što su državne obveznice i bonovi) ne

zahtevaju nikakav kapital kao pokriće protiv rizika, jer se smatraju potpuno sigurnim. Međutim potraživanja od banaka imaju ponder od 20%, što znači da je toliki rizik od gubitka, pa zahteva pokriće u kapitalu od 1,6% aktive i vanbilansnih stavki banke (to jest petinu od 8%). Međutim, skoro sva potraživanja banke od nebankovnih privatnih dužnika zahteva standard od 8% kapitala. To jest, računa se da je ova aktiva banke izložena riziku od 100%.

Ciljevi Sporazuma o kapitalu iz 1988. godine

Glavni ciljevi Sporazuma o kapitalu iz 1988. bili su:

- a) **adekvatan nivo kapitala** u međunarodnom bankovnom sistemu; i
- b) **lojalna konkurencija na tržištu bankarskih usluga** tako da nijedna banka više ne može da posluje ako nema adekvatni obim kapitala.

Ciljevi Novog Sporazuma o kapitalu

Novi Sporazum je namenjen organima koji vrše nadzor nad poslovanjem banaka. Opštoj primeni Sporazuma doprinose i Međunarodni monetarni fond i Svetska banka tako što koriste standarde Bazelskog komiteta u svojim misijama.

Bazelski komitet je u Novom Sporazumu o kapitalu na nov način definisao njegove ciljeve.

Krajnji cilj je jačanje finansijskog sistema kombinovanjem kvantitativnih i kvalitativnih standarda. Adekvatnost kapitala sada se povezuje s mogućim rizikom u bankovnom poslovanju. To treba da se postigne ostvarivanjem sledećih neposrednih ciljeva:

- a) povećavanje sigurnosti i poslovnosti finansijskog sistema, zbog čega se i u novom okviru zadržava najmanje sadašnji opšti nivo kapitala;
- b) učvršćivanje načela jednakosti uslova konkurencije;
- c) izgradnja celovitijeg pristupa upravljanju rizikom;
- d) adekvatnost kapitala treba da bude na odgovarajući način osetljiva na stepen rizika i bankovnom poslovanju;
- e) Sporazum stavlja težište na banke s međunarodnim poslovanjem, mada je poželjno da njegova načela budu primenjivana i na druge banke.

Drugim rečima, na osnovu dosadašnjeg iskustva Bazelski komitet je došao do zaključka da njegovi ciljevi ne mogu biti ostvarivani oslanjanjem samo na kvantitativni standard - minimum nužnog kapitala (minimum capital requirements). Stoga su ovom kvantitativnom standardu u Novom Sporazumu dodata dva nova - kvalitativne prirode: nadzor nad bankama i tržišna disciplina.

Komitet podvlači da je na poslovodstvu banaka krajnja odgovornost za upravljanje rizikom i obezbeđivanje iznosa kapitala primerenog stepenu sposobnosti banke da upravlja rizikom.

Bazelski odbor za nadzor banaka utvrdio je **Načela upravljanja rizikom u e-bankarstvu, koja su raspoređena u tri grupe:**

- A) Nadzor kojim rukovodi odbor i menadžment, gde spadaju načela:
 - 1) Delotvoran nadzor poslova e-bankarstva od strane menadžmenta,
 - 2) Uspostavljanje sveobuhvatnih procesa kontrole sigurnosti,
 - 3) Detaljna analiza pri ekternalizaciji i ostalim oblicima zavisnosti o trećim stranama.
- B) Kontrola sigurnosti, u koju spadaju načela:
 - 4) Provera identiteta klijenta koji se koriste uslugama e-bankarstva;
 - 5) Neporicanje obaveze i odgovornosti za transakcije e-bankarstva;
 - 6) Odgovarajuće mere u cilju osiguranja razdvajanja dužnosti;
 - 7) Odgovarajuće kontrole provere identiteta unutar sastava e-bankarstva, baza podataka i aplikacija;
 - 8) Integritet podataka, dokumentacije i informacija koji se odnose na transakcije e-bankarstva;
 - 9) Uspostavljanje jasnih pisanih revizijskih zapisa za transakcije e-bankarstva;
 - 10) Poverljivost ključnih informacija banke.
- C) Upravljanje pravnim rizikom i rizikom ugleda, gde spadaju načela:
 - 11) Odgovarajuće izveštavanje za usluge e-bankarstva;
 - 12) Poverljivost informacija o klijentu;
 - 13) Kapacitet, poslovni kontinuitet i planiranje za slučaj nepredviđenih okolnosti kako bi se osigurala raspoloživost sastava i usluga e-bankarstva;
 - 14) Planiranje postupaka za incidentne slučajeve.

U prilogu navedenih Načela dati su prilozi u kojima su dati primeri dobre prakse u e-bankarstvu.

Novi pristup

Novi Sporazum je kompleksniji od Sporazuma iz 1988. godine. Ključna novina je veća osetljivost na rizik. On sadrži niz opcija za merenje kreditnog rizika (credit risk) i rizika poslovanja (operational risk). Sem toga, Novi Sporazum podvlači značaj i ulogu procesa nadzora nad bankama i tržišne discipline kao bitnih dopuna nužnom minimumu kapitala.

Struktura novog Sporazuma - tri stuba

Novi Sporazum predviđa “tri stuba” sigurnosti finansijskog sistema i zdravog poslovanja banaka:

- a) **Prvi stub: nužni minimum kapitala;**
- b) **Drugi stub: postupak vršenja nadzora nad bankama;**
- c) **Treći stub: tržišna disciplina.**

Komitet podvlači da ova “tri stuba”, koja se uzajamno dopunjuju i ojačavaju, čine “paket”. Nije dovoljna primena jednog ili dva stuba. Trajno rešenje je usaglašena primena sva tri stuba. Prema tome, Novi Sporazum ne može se primeniti ako se ne ostvare sva tri stuba istovremeno. Zato Bazelski komitet preporučuje nadzornim organima primenu sva tri stuba.

Operativna primena Bazela II

Prema terminskom planu operativna primena Bazela II počela je 2006. godinom, koja je određena za godinu paralelne primene Bazelskog Sporazuma I i Bazelskog Sporazuma II. **Od 2007. godine, trebalo bi da u primeni bude samo Bazelski Sporazum II.** Bitno je međutim naglasiti, da ovaj terminski plan ne znači i automatsku pravnu obaveznost njegove primene, s obzirom na to da **Bazelski Komitet za bankarski nadzor nije međunarodna formalna finansijska organizacija.**

Dakle, operativna primena preporuka Bazelskog Komiteta, pretpostavlja odgovarajuće zakonodavne procedure (ugradnju preporuka iz Bazelskog Sporazuma II u zakonsku i drugu regulativu), odnosno, saglasnost i odluku parlamenata.

Primena Bazela II u Evropskoj uniji

Evropski parlament je 28. septembra 2005. godine izglasao predlog Direktive Evropske komisije o kapitalnoj adekvatnosti kreditnih institucija i investicionih kompanija - CAD III. Na taj način su novi standardi o adekvatnosti kapitala finansijskih institucija zemalja članica Evropske Unije, kao i pravila Bazelskog Komiteta u formi Bazela II, omogućili da zahtevi za kapitalom budu mnogo realniji u odnosu na osnovne rizike i omogućile institucijama sa većom osetljivošću na rizike uvođenje viših standarda u upravljanju rizicima.

Operativno, ovom odlukom Evropskog parlamenta, omogućena je implementacija odredbi CAD III, koje su zasnovane na preporukama Bazelskog Sporazuma II, u zakone zemalja - članica Evropske Unije.

Primena Direktive teče od 01. januara 2007. godine sa ciljem da omogući razumne prelazne aranžmane, odnosno, **institucije će biti u mogućnosti da koriste postojeću regulativu do kraja 2007. godine.**

Primena sofisticiranijih pristupa merenju kreditnog i operativnog rizika po CAD III, predviđena je za početak 2008. godine.

Primena Bazela II u propisima Srbije

Harmonizacija nacionalne regulative, putem Zakona o bankama i podzakonskih akata, sa preporukama Bazelskog Komiteta, odnosno odredbama Sporazuma o kapitalu (Bazelski Sporazum I), je počela još 1989. godine.

U novom Zakonu o bankama tri segmenta upućuju na to da se približavamo poštovanju pravila Bazela II:

- deo koji se odnosi na **regulaciju minimalne adekvatnosti kapitala u bankama** u odnosu na rizikom ponderisanu aktivu (**min. 8 %**), ali i na pravo nacionalnih kontrolora da ovaj kvantitativni standard određuju selektivno u odnosu na pojedine banke, u zavisnosti od njihovog rizičnog profila,
- **uvođenje operativnog rizika** u postupak utvrđivanja rizičnosti kreditnog portfolija banke, i
- deo koji se odnosi na **kontrolnu funkciju Narodne banke Srbije.**

Ono što nije učinjeno Zakonom **moguće je regulisati pratećom podzakonskom regulativom**, jer za to postoje ovlašćenja NBS u Zakonu.

Za informacije o Bazelskim standardima pogledajte sajt: www.bis.org

4.5. Usaglašavanje sa pravilima MTK

U pogledu regulisanja plaćanja, naplata, garancija i drugih međunarodnih komercijalnih transakcija, neminovno se nameću i veći broj jednoobraznih pravila, koja je utvrdila MTK u Parizu. Međunarodna trgovinska komora u Parizu usvojila je veći broj jednoobrazni pravila, od kojih navodimo najvažnija, a to su:

- 1) **Jedoobrazna pravila i običaji za INKASO**, 1933. godine;
- 2) **Jednobrazna pravila za tumačenje trgovačkih termina - Incoterms**, 1936. godine (poslednja izmene 2000. godine);
- 3) **Jedoobrazna pravila i običaji za akreditive**, 1958. godine, (poslednja revizija bila je 2007, Publikacija MTK br. 600 (UCP) su pravila koja se primenjuju na svaki dokumentarni akreditiv (važe od 1. jula 2007.).

- 4) **Jednobrazna pravila za ugovorne garancije** - MTK je usvojila 1978. godine, u saradnji sa Komisijom UN za međunarodnu trgovinsku saradnju (UNCITRAL). Ova pravila se zasnivaju na pravičnoj ravnoteži između ugovornih strana poštujući komercijalnu svrhu garancija. Naše banke se u potpunosti pridržavaju svih navedenih pravila MTK.

Više informacija o MTK možete dobiti preko: www.icc.org

Napomene

- ¹ “Službeni glasnik RS” br. 107 od 2. decembra 2005. godine
- ² Directive 2000/12/EC.
- ³ Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions, “Official Journal of the European Communities” L 126, 26/05/2000, Čl. 6

KONTROLNA PITANJA

1. Objasnite: Osnovne odrednice (karakteristike) novog Zakona o bankama; Vrste poslova koje banke mogu obavljati; Uslove osnivanja i poslovanja banaka u Srbiji?
2. Objasnite: Upravljanje rizicima banke; Odnos banke prema klijentima; Pitanje bankarske tajne; Spoljna revizija banke?
3. Objasnite organizaciju banke i način upravljanja bankom u Srbiji?
4. Objasnite kontrolnu funkciju Narodne banke Srbije nad bankama i statusne promene banke?
5. Navedite i objasnite uslove za davanje ovlašćenja bankama za obavljanje poslova sa inostranstvom?
6. Navedite i objasnite uslove za dobijanje saglasnosti od NBS za osnivanje predstavništva i filijale domaće banke u inostranstvu?
7. Navedite i objasnite uslove za dobijanje saglasnosti od NBS za osnivanje predstavništva strane banke u Srbiji?
8. Objasnite u čemu se sastoji usaglašavanje domaće banke sa pravilima Svetske trgovinske organizacije-GATS?
9. Navedite međunarodnu instituciju koja se bavi pitanjima standardizacije, uključujući i standardizaciju u „Finansijskoj industriji” i objasnite njenu ulogu?
10. Navedite i objasnite propise (uslove) EU koji regulišu pitanja osnivanja i poslovanja banaka i uporedite sa propisima Srbije?
11. Navedite i objasnite tri stuba koji čine novi Bazelski sporazum o kapitalu?
12. Navedite i objasnite najvažnija regulatorna pravila koja donosi MTK Pariz iz oblasti bankarskog poslovanja i trgovine?

PETI DEO

TEKUĆE
DEVIZNO-VALUTNO
POSLOVANJE

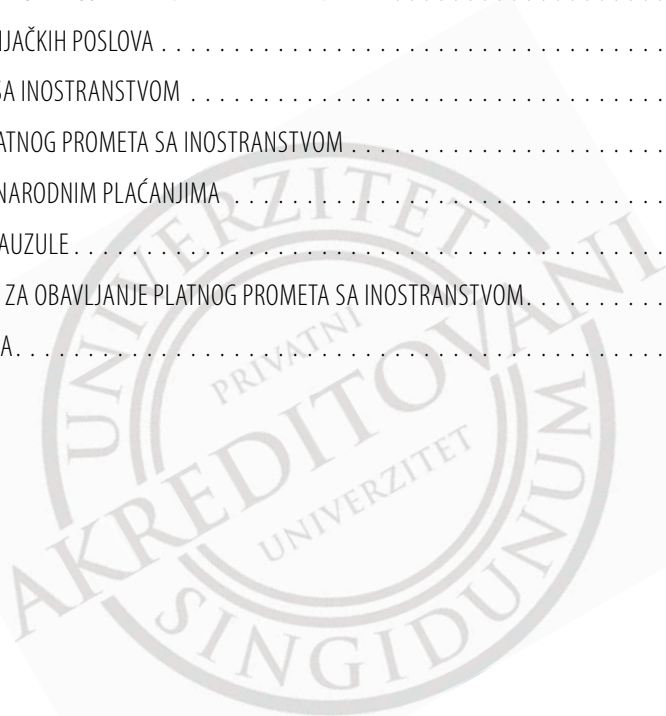
Faber est suae quisque fortunae.

Svako je kovač svoje sreće.

PETI DEO

TEKUĆE DEVIZNO-VALUTNO POSLOVANJE

1. REGULATIVA DEVIZNOG POSLOVANJA	135
2. RAD DEVIZNOG TRŽIŠTA	146
3. OTVARANJE I VOĐENJE RAČUNA REZIDENATA I NEREZIDENATA	152
4. OBAVLJANJE MENJAČKIH POSLOVA	160
5. PLATNI PROMET SA INOSTRANSTVOM	172
6. INSTRUMENTI PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM	174
7. KLIRING U MEĐUNARODNIM PLAĆANJIMA	194
8. TRANSPORTNE KLAUZULE	200
9. TEHNIČKI PROPISI ZA OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM	203
KONTROLNA PITANJA	204

1. REGULATIVA DEVIZNOG POSLOVANJA

Zakon o deviznom poslovanju¹, osnovni je zakonski propis koji reguliše devizno poslovanje. Zakon je u primeni od jula 2006. godine. U nastavku dajemo **osnovne odrednice deviznog sistema**.

1.1. Rezidenti i nerezidenti

Novim deviznim propisima reči “domaća i strana lica”, zamenjene su rečima “rezidenti i nerezidenti”, što predstavlja značajnu novinu.

Rezidenti su, prema odredbama Deviznog zakona:

- 1) **pravno lice** koje je registrovano i ima sedište u Republici;
- 2) **preduzetnik** – fizičko lice koje je registrovano u Republici i koje radi sticanja dobiti, u vidu zanimanja, obavlja zakonom dozvoljenu delatnost;
- 3) **ogranak stranog pravnog lica** upisan u registar kod nadležnog organa u Republici;
- 4) **fizičko lice koje ima prebivalište u Republici**, osim fizičkog lica koje ima boravak u inostranstvu duži od godinu dana;
- 5) **fizičko lice – strani državljanin** koji na osnovu dozvole za boravak, odnosno radne vize boravi u Republici duže od godinu dana;
- 6) **državni organ i organizacija**, korisnici budžetskih sredstava Republike, korisnici sredstava organizacija obaveznog socijalnog osiguranja i korisnici budžetskih sredstava lokalne vlasti;
- 7) **diplomatsko, konzularno i drugo predstavništvo u inostranstvu** koja se finansiraju iz budžeta Republike i domaći državljani zaposleni u tim predstavništvima, kao i članovi njihovih porodica.

Nerezidenti su sva lica koja nisu navedena pod pojmom rezidenata.

1.2. Banka

Banka je akcionarsko društvo sa sedištem u Republici, koje ima dozvolu za rad Narodne banke Srbije i obavlja depozitne poslove i kreditne poslove a može obavljati i druge poslove u skladu sa zakonom.

Pod bankom smatra se i banka koja ima ovlašćenje NBS za obavljanje poslova platnog prometa i kreditnih poslova sa inostranstvom.

1.3. Tekuće devizno poslovanje

Deviznim zakonom kao tekući poslovi definisani su oni **tekući poslovi** uključeni između rezidenata i nerezidenata čija namena nije prenos kapitala.

Plaćanje, naplaćivanje i prenos po tekućim poslovima između rezidenata i nerezidenata vrši se slobodno.

Plaćanja i prenosi po osnovu tekućih poslova obuhvataju, bez ograničenja:

- 1) **plaćanja po osnovu spoljnotrgovinskih poslova** i po drugim tekućim poslovima sa inostranstvom u smislu zakona koji uređuje spoljnotrgovinsko poslovanje;
- 2) **plaćanja po osnovu otplate dela glavnice i kamata na kredite;**
- 3) **povraćaj sredstava uložениh u investicije**, kao i prenos u inostranstvo i unos dobiti po osnovu direktnih investicija;
- 4) **prenose u korist fizičkih lica** po osnovu: penzija, invalidnina i ostalih socijalnih primanja, prenose po osnovu poreza i taksi, međudržavne saradnje, likvidiranih šteta po osnovu ugovora o osiguranju, prenose po osnovu pravosnažnih i izvršnih odluka, prenose po osnovu dobitaka u igrama na sreću, naknada za koncesije, članarina i kazni (penala) i druge prenose, kao i prenose po osnovu iznosa troškova potrebnih za izdržavanja porodice.

1.4. Sredstva plaćanja i strana sredstva plaćanja

Devizni zakon razlikuje sredstva plaćanja i strana sredstva plaćanja.

Sredstva plaćanja su dinar i strana sredstva plaćanja.

Strana sredstva plaćanja su:

- 1) **devize** - potraživanja u inostranstvu koja glase na stranu valutu;
- 2) **efektivni strani novac** – potraživanja u gotovini, odnosno papirni ili kovani novac koji glasi na stranu valutu.

1.5. Instrumenti plaćanja

Prema odredbama deviznog zakona, instrumenti plaćanja su:

- čekovi,
- menice,
- akreditivi,
- doznake,
- platne kartice i
- **drugi instrumenti plaćanja** – potraživanja od izdavaoca - nerezidenta, koja glase na stranu valutu i mogu se unovčiti u stranu valutu.

1.6. Redovan izvoz/uvoz i izvoz/uvoz na kredit

Devizni zakon obavezuje rezidente da sredstva plaćanja po osnovu izvoza robe ili usluge, unosu u Republiku u roku do 180 dana od dana izvoznog carinjenja robe, odnosno od dana izvršenja usluge.

Posao izvoza robe ili usluge sa ugovorenim rokom naplate dužim od 180 dana od dana izvoznog carinjenja robe, odnosno od dana izvršenja usluge, kao i posao izvoza robe ili usluge koji nije naplaćen u roku od 180 dana, **smatra se kreditnim poslom sa inostranstvom.**

Rezident sredstva plaćanja ostvarena po osnovu prodaje plaćene robe koja se nalazi u inostranstvu i neposredno isporučuje u inostranstvo (reeksportni poslovi), unosi u Republiku u roku do 180 dana od dana izvršenog plaćanja.

Rezident unapred plaćenu robu ili uslugu uvozi u Republiku u roku do 180 dana od dana izvršenog plaćanja robe ili usluge.

Rezident koji ne uveze robu ili uslugu u roku od 180 dana vrši povraćaj unapred plaćenog iznosa odmah, a najkasnije u roku od pet dana od dana isteka navedenog roka.

Posao uvoza unapred plaćene robe ili usluge sa ugovorenim rokom uvoza dužim od 180 dana od dana izvršenog plaćanja **smatra se kreditnim poslom sa inostranstvom.**

Narodna banka Srbije, na predlog Ministarstva finansija, propisuje uslove i način evidentiranja kreditnih poslova.

Rezident - pravno lice može realizovan posao izvoza robe i usluga izuzetno naplatiti realizovanim uvozom robe i usluga pod uslovima i na način koji propiše Vlada. Time se omogućuje prebijanje dugovanja i potraživanja nastalih po spoljnotrgovinskim poslovima. Ovde se radi o poslovima koje privredni subjekti obavljaju sa istim inopartnerima u odnosu 1:1, te u tom slučaju, iako nema priliva deviza,

nema ni odliva deviza iz Republike, niti pritiska na devizno tržište. Istovremeno se stvara mogućnost da pravna lica, koja su u Republici osnovale multinacionalne kompanije, vrše obračun i plaćanje usaglašenih potraživanja i dugovanja po spoljnotrgovinskim poslovima sa kompanijama iz sistema svoje korporacije.

1.7. Kupo-prodaja potraživanja i dugovanja po spoljnotrgovinskim poslovima rezidenata

Banke, odnosno rezidenti, osim rezidenata-fizičkih lica, mogu kupovati ili prodavati, odnosno platiti ili naplatiti potraživanja i dugovanja koja su nastala po spoljnotrgovinskim poslovima rezidenata.

Navedeni poslovi mogu se vršiti **samo na osnovu ugovora, zaključenog u pismenoj formi** između svih učesnika u poslu.

Banke su dužne da o navedenim poslovima izveste Narodnu banku Srbije na način i u rokovima koje ona propiše.

Vlada propisuje rezidentima bliže uslove, način obavljanja i izveštavanja Deviznog inspektorata o navedenim poslovima.

Nerezidenti mogu kupovati potraživanja i dugovanja po osnovu spoljnotrgovinskih poslova **samo pod uslovima i na način koje propiše Vlada.**

Na ovaj način se omogućuje izvoznicima i vlasnicima robe koja se izvozi da, usled nedostatka obrtnih sredstava i otežanog dobijanja kredita, lakše i brže obezbede neophodna sredstva za finansiranje privrednih aktivnosti.

1.8. Kapitalni poslovi između rezidenata i nerezidenata

Kapitalni poslovi su **poslovi između rezidenata i nerezidenata čija je namenjena prenos kapitala.**

Plaćanje, naplaćivanje i prenos po kapitalnim poslovima između rezidenata i nerezidenata vrše se slobodno, osim ukoliko zakonom nije propisano ograničenje bilo koje vrste.

Napomenimo da član VIII Statuta MMF-a ne dozvoljava zemljama-članicama da vrše ograničenja u tekućim transakcijama sa inostranstvom, što se ne odnosi i na kapitalne transakcije (gde države - članice zadržavaju pravo uvođenje izvesnih ograničenja).

Devizni zakon precizira koji se poslovi smatraju kapitalnim poslovima, i to:

- 1) direktne investicije,
- 2) ulaganja u nekretnine,

- 3) poslovi sa hartijama od vrednosti,
- 4) poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima,
- 5) kreditni poslovi,
- 6) depozitni poslovi,
- 7) poslovi po osnovu ugovora o osiguranju u skladu sa zakonom koji uređuje osiguranje,
- 8) jednostrani prenosi sredstava plaćanja (lični i fizički).

O kapitalnim transakcijama sa inostranstvom biće više reči u posebnoj poglavlju ovog udžbenika.

1.9. Valutna klauzula i devizna plaćanja u zemlji

Devizni zakonom je dozvoljeno ugovaranje u devizama u Republici s tim što se plaćanje i naplaćivanje po tim ugovorima vrši u dinarima.

Rezidenti i nerezidenti koriste devize, po pravilu, za plaćanje inostranstvu, ako zakonom nije drukčije određeno.

Plaćanje, naplaćivanje i prenos između rezidenata i između rezidenata i nerezidenata u Republici vrše se u dinarima.

Izuzetno, plaćanje, naplaćivanje i prenos sredstava u Republici mogu se vršiti i u devizama po osnovu:

1. **deviznog kreditiranja u zemlji** za namene za plaćanje uvoza robe i usluga iz inostranstva a fizičkom licu odobriti kredit u devizama radi kupovine nepokretnosti u zemlji;
2. **uplate depozita** kao sredstva obezbeđenja;
3. **kupovine potraživanja i dugovanja** po spoljno-trgovinskim poslovima - na osnovu ugovora;
4. **premija osiguranja** i prenosa po osnovu osiguranja života;
5. **po osnovu prodaje i davanja u zakup nepokretnosti.**

Plaćanje, naplaćivanje i prenos po navedenim poslovima može se vršiti i po poslovima koji su uređeni zakonima koji uređuju tržište hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata i osiguranje depozita, kao i u drugim slučajevima propisanim zakonom.

NBS propisuje u kojim slučajevima se **plaćanje, naplaćivanje, uplate i isplate** mogu vršiti i **u efektivnom stranom novcu.**

NBS donela je Odluku o plaćanju, naplaćivanju, uplati i isplati koji se mogu vršiti u efektivnom stranom novcu („Sl. glasnik RS”, br. 9/07).

Rezident – pravno lice, preduzetnik i ogranak stranog pravnog lica mogu, u obavljanju delatnosti za koju su registrovani, vršiti naplatu u efektivnom stranom novcu u sledećim slučajevima:

- a) kada pružaju usluge rezidentima – fizičkim licima i nerezidentima – fizičkim licima u međunarodnom robnom i putničkom prometu;
- b) kada prodaju robu rezidentima – fizičkim licima i nerezidentima – fizičkim licima u slobodnoj carinskoj prodavnici;
- c) kada snabdevaju strane vazduhoplove i brodove gorivom i mazivom i drugom potrošnom robom u lukama u Republici Srbiji;
- d) kada naplaćuju putarinu za vozila strane registracije.

Diplomatsko i konzularno predstavništvo Republike Srbije u inostranstvu mogu konzularne takse naplaćivati u efektivnom stranom novcu koji polažu na devizni račun u inostranstvu u skladu s propisom kojim se uređuje držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu.

1.10. Devizno tržište i kurs dinara

1.10.1. Devizno tržište

Devize i efektivni strani novac mogu se kupovati i prodavati samo na deviznom tržištu, za namene koje su dozvoljene deviznim propisima.

Devizni zakon predviđa, kao i ranije, dva nivoa deviznog tržišta: neposrednu kupo-prodaju i kupo-prodaju na Međubankarskom sastanku deviznog tržišta, o čemu će više reći biti kasnije.

1.10.2. Kurs dinara

Kurs dinara prema stranim valutama na deviznom tržištu formira se slobodno, u skladu s ponudom i tražnjom deviza.

Zvanični srednji kurs dinara formira se na način utvrđen propisom NBS. Za potrebe knjigovodstva i statistike primenjuje se zvanični srednji kurs dinara.

Za obračun carine i drugih uvoznih dažbina primenjuje se zvanični srednji kurs dinara utvrđen poslednjeg radnog dana u nedelji koja prethodi nedelji u kojoj se utvrđuje iznos carine i drugih uvoznih dažbina, u skladu sa Carinskim zakonom.

1.11. Kreditni poslovi sa inostranstvom

Kreditni poslovi sa inostranstvom su krediti i zajmovi između rezidenta i nerezidenta zaključeni u devizama.

Kreditni su poslovi između:

- 1) banke i nerezidenta, kojima banka uzima od nerezidenta kredit, odnosno daje nerezidentu kredit i
- 2) rezidenta i strane banke, kojima rezident uzima kredit.

Zajmovi su poslovi između rezidenta i nerezidenta, kojima rezident uzima od nerezidenta ili daje nerezidentu zajam.

Kreditni poslovi obuhvataju naročito:

- 1) komercijalne kredite,
- 2) robne kredite,
- 3) finansijske kredite,
- 4) kratkoročne oročene bankarske depozite,
- 5) kratkoročne bankarske kreditne linije.

Kreditnim poslovima sa inostranstvom smatraju se i:

- 6) bankarske garancije, koje banke daju u korist nerezidenta po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu i
- 7) jemstva i druga sredstva obezbeđenja koja u skladu sa deviznim zakonom rezidenti - pravna lica daju u korist nerezidenta – kreditora po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu.

1.12. Direktne investicije

Direktne investicije su **ulaganja rezidenta u inostranstvu i nerezidenta u Republici u pravno lice sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica.**

Pod ulaganjem smatra se: osnivanje pravnog lica, ogranka ili predstavništva, kupovina udela ili akcija u kapitalu pravnog lica, dokapitalizacija pravnog lica kao i svaki drugi oblik ulaganja **kojim ulagač stiče najmanje 10% učešća u osnovnom kapitalu, odnosno najmanje 10% glasačkih prava**, u roku ne dužem od godinu dana od dana prvog ulaganja u to pravno lice u slučaju sukcesivnih ulaganja (radi dostizanja praga od 10%).

Pod ulaganjem smatraju se takođe i **kreditni sa rokom dospeća od pet godina ili dužim** ukoliko imaju prirodu podređenog potraživanja (**subordinirani krediti**).

1.13. Poslovi sa hartijama od vrednosti i finansijskim derivatima

Poslovi s hartijama od vrednosti su poslovi:

- 1) **sa dugoročnim hartijama od vrednosti,**
- 2) **kratkoročnim hartijama od vrednosti,**
- 3) **vlasničkim hartijama od vrednosti i**
- 4) **finansijskim derivatima.**

Hartije od vrednosti su hartije od vrednosti određene zakonom koji uređuje tržište hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata.

Domaće hartije od vrednosti su hartije od vrednosti koje **emituje rezident na domaćem i stranom tržištu**, a mogu glasiti i na stranu valutu ako je to propisano posebnim zakonom.

Strane hartije od vrednosti su hartije od vrednosti koje **emituje nerezident** i koje glase na stranu valutu.

Dugoročne hartije od vrednosti su dužničke hartije od vrednosti, **s rokom dospeća dužim od jedne godine.**

Kratkoročne hartije od vrednosti su dužničke hartije od vrednosti, **s rokom dospeća do godinu dana.**

Finansijski derivati su finansijski instrumenti u smislu zakona koji uređuje tržište hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata.

1.14. Lični i fizički prenosi sredstava plaćanja

Lični prenos sredstava plaćanja je **prenos sredstva iz Republike** u inostranstvo **ili** iz inostranstva **u Republiku koji se ne zasniva na izvršenju posla** - vrši se **između rezidenta fizičkog lica i nerezidenta**, uključuje poklone i pomoć, nasledstva, rente, podmirenje duga useljenika i sredstava koja iznose iseljenici.

Fizički prenos sredstava plaćanja je svaki prenos gotovine u dinarima, kao i prenos efektivnog stranog novca i hartija od vrednosti iz Republike i u Republiku.

1.15. Zaštitne mere u slučaju poremećaja u platnom bilansu

U slučaju nastupanja ozbiljnijih poremećaja u platnom bilansu, kada kretanje kapitala prozrokuje ili preti da prouzrokuje ozbiljne poteškoće u sprovođenju monetarne politike i politike deviznog kursa, koje su rezultat prekomernog

priliva ili odliva kapitala iz Republike, Vlada na predlog NBS može doneti sledeće zaštitne mere:

- 1) propisati uslove pod kojima rezident i nerezident mogu držati devize na računima kod banka u inostranstvu ili na računima kod banaka u Republici;
- 2) obavezati banke da Narodnoj banci Srbije prodaju efektivni strani novac na osnovu menjačkih poslova banaka i ovlašćenih menjača;
- 3) ograničiti obavljanje plaćanja i naplata nastalih na osnovu obaveza i potraživanja u poslovima sa inostranstvom;
- 4) ograničiti prenos hartija od vrednosti, zlata i efektivnog stranog novca u Republiku i iz Republike;
- 5) ograničiti obavljanje transakcija sa hartijama od vrednosti između rezidenata i nerezidenata;
- 6) ograničiti obavljanje kreditnih poslova između rezidenata i nerezidenata;
- 7) ograničiti davanja garancija ili jemstava, zaloga ili drugih sredstava obezbeđenja u korist nerezidenata;
- 8) propisati polaganje određenog procenta deviznog depozita na račun kod Narodne banke Srbije;
- 9) propisati nerezidentima mogućnost plaćanja radi kupovine domaćih kratkoročnih hartija od vrednosti;
- 10) propisati rezidentima mogućnost plaćanja radi kupovine stranih kratkoročnih hartija od vrednosti;
- 11) propisati obavezu unosa dobiti rezidentima koji obavljaju privrednu delatnost u inostranstvu ukoliko se ne reinvestira u inostranstvu.
- 12) Ograničiti kupovinu nekretnina u inostranstvu od strane rezidenta.

Navedene mere mogu se primenjivati dok traju poremećaji zbog kojih su donesene, a **najduže šest meseci** od dana njihovog donošenja.

1.16. Kontrola i evidencija deviznog poslovanja

Devizno poslovanje podleže deviznoj kontroli.

Kontrolu deviznog poslovanja vrše **organi kontrole**:

- 1) **Narodna banka Srbije,**
- 2) **Devizni inspektorat,**
- 3) **Carinski organi, odnosno drugi nadležni organi** koji imaju pravo da, radi provere, zahtevaju svu dokumentaciju o tom poslovanju kao i drugu dokumentaciju neophodnu za deviznu kontrolu.

Carinski organ vrši kontrolu iznošenja iz Republike i unošenja u Republiku, efektivnog stranog novca, dinara, čekova i hartija od vrednosti u putničkom, robnom i poštanskom saobraćaju.

Carinski organ na graničnom prelazu privremeno oduzima od rezidenta i nerezidenta uz izdavanje potvrde, dinare i efektivni strani novac, čekove i hartije od vrednosti koji glase na stranu valutu koji prelaze iznos koji propiše Narodna banka Srbije.

Organi kontrole dužni su da saraduju u vršenju devizne kontrole i da stavljaju na raspolaganje podatke, nalaze i informacije kojima raspolažu a potrebni su za vršenje devizne kontrole kao i da, po potrebi, angažuju druge nadležne organe.

1.16.1. Narodna banka Srbije

Narodna banka Srbije vrši kontrolu deviznog poslovanja banaka i drugih finansijskih organizacija, menjača, kao i rezidenata i nerezidenata koji su sa bankom i drugom finansijskom organizacijom, odnosno menjačem povezani imovinskim, upravljačkim i poslovnim odnosima.

1.16.2. Devizni inspektorat

Devizni inspektorat vrši kontrolu deviznog poslovanja rezidenata i nerezidenata.

Devizni inspektorat vrši kontrolu deviznog poslovanja banaka i drugih finansijskih organizacija, menjača, kao i rezidenata i nerezidenata koji su sa bankom i drugom finansijskom organizacijom, odnosno menjačem povezani imovinskim, upravljačkim i poslovnim odnosima.

Devizni inspektorat obrazuje se kao organ uprave **u sastavu Ministarstva finansija**, za vršenje inspekcijskih poslova, poslova vođenja prekršajnog postupka i s njime povezanih stručnih poslova.

Deviznim inspektoratom rukovodi direktor. Prilikom vršenja neposredne kontrole devizni inspektor mora imati službenu legitimaciju. Devizni inspektor u kontroli donosi rešenje kojim nalaže ispravljanje nepravilnosti, odnosno nezakonitosti i nalaže izvršenje mera, pod pretnjom prinudnog izvršenja. Rešenje je konačno.

Devizna kontrola vrši se u skladu sa zakonom koji uređuje upravni postupak.

Prekršajni postupak u prvom stepenu vodi i odluku o prekršaju donosi Komisija za prekršaje Deviznog inspektorata. Protiv prvostepenog rešenja o prekršaju može se izjaviti žalba.

Prekršajni postupak za prekršaje propisane deviznim zakonom vodi se u skladu sa zakonom koji uređuje prekršaje.

1.16.3. Oduzimanje deviza, efektivnog stranog novca i dinara

Devize, efektivni strani novac, čekove i hartije od vrednosti, koje su privremeno oduzeli zbog osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo ili prekršaj - organi kontrole dužni su da deponuju na namenski račun Deviznog inspektorata koji se vodi kod Narodne banke Srbije ili u depo kod Narodne banke Srbije, a dinare - na namenski račun Deviznog inspektorata koji se vodi kod ministarstva nadležnog za poslove finansija u roku od dva radna dana od dana njihovog oduzimanja.

Prihodi ostvareni po osnovu naplaćenih kazni i naplaćenih troškova prekršajnog postupka, predstavljaju prihod budžeta Republike.

1.16.4. Obaveza vođenja evidencije

Rezidenti i nerezidenti vode evidenciju o poslovanju propisanom odredbama Deviznog zakona. Vlada propisuje uslove i način vršenja kontrole deviznog poslovanja rezidenata i nerezidenata, kao i uslove i način izveštavanja i vođenja predmetne evidencije.

Više o tome vidi na sajtu NBS: www.nbs.yu - Odluka o obavezi izveštavanja u poslovanju sa inostranstvom, i Uputstvo za sprovođenje Odluke o obavezi izveštavanja u poslovanju sa inostranstvom („Sl. glasnik RS”, br. 24/07).

2. RAD DEVIZNOG TRŽIŠTA

2.1. Pravno regulisanje

Uslove i način rada deviznog tržišta propisala je Narodna banka Srbije **Odlukom o uslovima i načinu rada deviznog tržišta**². Tom odlukom propisani su i poslovi kupovine i prodaje deviza i efektivnog stranog novca između učesnika na deviznom tržištu, kao i način formiranja zvaničnog srednjeg kursa dinara prema stranim valutama.

Narodna banka Srbije je, radi dalje liberalizacije deviznog tržišta u zemlji, propisala nove uslove i način rada deviznog tržišta, čija **primena je počela 4. juna 2007. godine**.

Time je Narodna banka izmenila i način svog učešća na deviznom tržištu. Ona više neće svakodnevno organizovati sastanak Međubankarskog deviznog tržišta (MDT) u 14.30 časova, već će ubuduće **sastanak MDT-a organizovati samo po potrebi**, kada oceni da je njeno učešće potrebno radi stabilizovanja deviznog tržišta, pri čemu će vreme održavanja sastanka u toku dana zavisiti od kretanja na deviznom tržištu. Pored toga, uslovi koje banke treba da ispune da bi učestvovala na sastanku MDT-a su fleksibilniji od prethodno propisanih.

Donoseći ove izmene, Narodna banka je imala u vidu činjenicu da se već duže vreme trgovina devizama u najvećoj meri obavlja direktno među bankama, uz sve manje njeno učešće i simboličan promet na sastanku MDT-a. Od 5. marta 2007. godine, kada je uveden novi način utvrđivanja zvaničnog srednjeg kursa dinara prema evru, Narodna banka je organizovala 60 sastanaka MDT-a. Pri tome je na četiri prodala devize u ukupnom iznosu od 122,5 miliona evra, na jednom je bila zaključena samo jedna međubankarska transakcija od 0,5 miliona evra, dok na ostalih 55 sastanka uopšte nije bilo realizovanih transakcija. Nasuprot tome, u istom periodu, promet između banaka van sastanka MDT-a iznosio je čak 4,1 milijardu evra, što najbolje govori o tome da se kurs formira tržišno, u direktnoj međubankarskoj trgovini.

Način utvrđivanja zvaničnog srednjeg kursa dinara prema evru ostaje nepromenjen i kurs se i dalje utvrđuje na nivou prosečnog ponderisanog kursa dinara prema evru, pri čemu kao ponderi služe učešća obima svake pojedinačne transakcije obavljene na međubankarskom tržištu deviza u ukupnom obimu trgovine. Takvim načinom obračuna zvanični kurs dinara prema evru će se i dalje u punoj meri formirati na tržišni način i biće, kao i do sada, objavljivan na posebnoj listi na sajtu Narodne banke: www.nbs.yu.

Izostavljanje srednjeg kursa iz kursne liste za devize, na kojoj se objavljuju kupovni i prodajni kurs, samo je tehnička izmena, s obzirom na to da u načinu utvrđivanja zvaničnog srednjeg kursa dinara prema evru nisu izvršene nikakve izmene.

2.2. Vrste deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu

Odlukom o vrstama deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu³, koju je donela NBS, propisane su vrste deviza i efektivnog stranog novca koje banke i Narodna banka Srbije, kao i rezidenti - pravna lica i preduzetnici koji imaju ovlašćenje NBS za obavljanje menjačkih poslova (ovlašćeni menjači), mogu kupovati i prodavati na deviznom tržištu. Odluka je u primeni od 7. avgusta 2006. godine.

Banke i Narodna banka Srbije na deviznom tržištu mogu kupovati i prodavati sledeće vrste deviza i efektivnog stranog novca:

- 1) australijski dolar (AUD),
- 2) kanadski dolar (CAD),
- 3) dansku krunu (DKK),
- 4) japanski jen (JPY),
- 5) kuvajtski dinar (KWD),
- 6) norvešku krunu (NOK),
- 7) švedsku krunu (SEK),
- 8) švajcarski franak (CHF),
- 9) funtu sterlinga (GBP),
- 10) američki dolar (USD),
- 11) evro (EUR).

Banke i ovlašćeni menjači, pri obavljanju menjačkih poslova, pored napred navedenih valuta, mogu kupovati i prodavati i sledeće vrste efektivnog stranog novca:

- 1) hrvatsku kunu (HRK),
- 2) slovačku krunu (SKK),
- 3) češku krunu (CZK),

- 4) mađarsku forintu (HUF),
- 5) konvertibilnu marku (BAM),
- 6) poljski zlot (PLN).

NBS, pri obavljanju menjačkih poslova, može, pored napred navedenih jedanaest valuta kupovati i prodavati i sledeće vrste efektivnog stranog novca:

- 1) češku krunu (CZK),
- 2) mađarsku forintu (HUF),
- 3) konvertibilnu marku (BAM),
- 4) poljski zlot (PLN).

2.3. Dva nivoa deviznog tržišta

Devizni zakon uvodi **dva nivoa deviznog tržišta: neposrednu kupoprodaju (banka-klijent) i kupoprodaju na međubankarskom deviznom tržištu (MDT).**

Kupovina i prodaja deviza i efektivnog stranog novca na deviznom tržištu u Republici vrši se:

1. neposredno:

- između banaka i rezidenata, kao i između banaka i nerezidenata;
- između banaka;
- između banaka i Narodne banke Srbije;
- između rezidenata koji imaju ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova i Narodne banke Srbije;
- između banaka i rezidenata koji imaju ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova;
- između rezidenata - državnih organa i organizacija i drugih korisnika budžetskih sredstava i Narodne banke Srbije.

2. na sastanku Međubankarskog deviznog tržišta (MDT):

- između banaka;
- između banaka i Narodne banke Srbije.

Kupovinu i prodaju efektivnog stranog novca na deviznom tržištu obavljaju banka, Narodna banka Srbije, kao i drugi rezidenti koji u skladu sa Deviznim zakonom obavljaju menjačke poslove.

2.4. Spot, terminska i svop kupoprodaja deviza

Odlukom o uslovima i načinu rada deviznog tržišta propisano je da se na deviznom tržištu obavlja:

- spot,

- terminska i
- svop

kupovina i prodaja deviza.

Spot kupovina i prodaja deviza jeste kupovina i prodaja deviza za dinare s datumom izvršenja **dva radna dana** od dana zaključenja kupoprodajnog ugovora.

Terminska kupovina i prodaja deviza jeste kupovina i prodaja za dinare s **rokom izvršenja na određeni dan izvan datuma spot valute** (uključuje termine kraće od spota – “forward outright” i termine duže od spota – “forward”).

Svop kupovina i prodaja deviza jeste kupovina i prodaja deviza za dinare **kad se istovremeno ugovaraju dva različita posla – i to spot prodaja deviza za dinare uz istovremenu terminsku kupovinu tih deviza** za dinare, odnosno spot kupovina deviza za dinare uz istovremenu terminsku prodaju tih deviza za dinare.

2.5. Kupo-prodaja deviza na sastanku MDT-a

Narodna banka Srbije organizuje sastanak MDT-a, koji se održava, po potrebi, u 14.30 časova.

Na sastanku MDT-a može se kupovati i prodavati samo evro.

Poslovi kupovine i prodaje deviza i efektivnog stranog novca između učesnika na deviznom tržištu mogu se obavljati:

- elektronski,
- telefonom i
- telefaksom i
- u direktnom kontaktu prisutnih lica.

Međubankarsko devizno tržište (MDT) jeste deo deviznog tržišta, na kome se obavljaju poslovi kupovine i prodaje deviza i efektivnog stranog novca između NBS i banaka, odnosno između banaka. Međusobni odnosi u vezi s načinom rada MDT-a i u vezi sa zaključivanjem ugovora o kupovini i prodaji deviza na MDT-u između banaka i NBS uređuju se ugovorom.

NBS može radi stabilizovanja deviznog tržišta, organizovati sastanak MDT-a, i to u elektronskoj formi. Za organizovanje sastanka MDT-a NBS naplaćuje banka-ma naknadu utvrđenu propisom kojim se uređuje jedinstvena tarifa po kojoj NBS naplaćuje naknadu za izvršene usluge. Na tom sastanku banke ne mogu naplaćivati naknadu za poslove prodaje, odnosno kupovine evra.

2.6. Formiranje kurseva i objavljivanje kursnih lista

Banke i NBS kupuju i prodaju devize na MDT-u po kursovima koje slobodno formiraju (kotiraju) na osnovu ponude i tražnje.

Na sastanku MDT-a obavlja se kupovina i prodaja evra po kursu koji se formira ukrštanjem ponuđenih kupovnih i prodajnih kurseva, i to na nivou na kome je, u trenutku zatvaranja tog sastanka, moguće obaviti najveći obim prijavljenih kupovina i prodaja.

Banka, na početku svakog svog radnog dana, slobodno formira i objavljuje svoju kursnu listu za devize i kursnu listu za efektivni strani novac – primenom principa pravilno ukrštenih kurseva i u skladu s međuvalutnim odnosima na inostranim tržištima koji važe u vreme formiranja tih kursnih lista. Formirana kursna lista banke važi do objavljivanja njene naredne kursne liste.

NBS, na početku svakog svog radnog dana, utvrđuje zvanični srednji kurs dinara prema evru – na nivou prosečnog ponderisanog kursa dinara prema evru izračunatog na osnovu zaključene spot prodaje deviza (evra) prethodnog radnog dana na MDT-u. NBS, na osnovu zvaničnog srednjeg kursa dinara prema evru, primenom principa pravilno ukrštenih kurseva i u skladu s međuvalutnim odnosima na inostranim tržištima koji važe u vreme formiranja tog kursa – istovremeno utvrđuje zvanični srednji kurs dinara prema drugim valutama utvrđenim odlukom NBS kojom su propisane vrste deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu. Za zvanični srednji kurs dinara NBS formira kursnu listu, koja se objavljuje odmah nakon formiranja i primenjuje od 8,00 časova tog radnog dana do objavljivanja naredne kursne liste.

Kupovni i prodajni kursevi NBS za devize, odnosno za efektivni strani novac formiraju se oduzimanjem, odnosno dodavanjem marži za devize, odnosno za efektivni strani novac u odnosu na zvanični srednji kurs dinara, pri čemu visinu marži utvrđuje guverner. NBS, istovremeno s formiranjem kursne liste za zvanični srednji kurs dinara, formira svoju kursnu listu za devize i kursnu listu za efektivni strani novac, koje objavljuje i primenjuje od 8.00 časova tog radnog dana do objavljivanja naredne kursne liste za devize, odnosno za efektivni strani novac.

Ovlašćeni menjač svoju kursnu listu za efektivni strani novac formira slobodno, jednom dnevno, na početku svog radnog dana, i ona važi do objavljivanja naredne kursne liste tog ovlašćenog menjača.

2.7. Primena kurseva banaka, NBS i ovlašćenih menjača

Banka kupovinu i prodaju deviza, odnosno efektivnog stranog novca s rezidentima i nerezidentima obavlja po kursovima u rasponu kupovnih i prodajnih kurseva za devize, odnosno za efektivni strani novac iz svoje važeće kursne liste.

NBS kupuje od banaka efektivni strani novac i prodaje ga bankama primenom kupovnog, odnosno prodajnog kursa za efektivni strani novac iz svoje važeće kursne liste.

NBS s rezidentima koji na osnovu zakona imaju devizne račune kod NBS, pri kupovini i prodaji deviza i efektivnog stranog novca primenjuje kupovne i prodajne kurseve iz svoje važeće kursne liste.

NBS, pri otkupu, odnosno prodaji efektivnog stranog novca ovlašćenim menjačima s kojima ima zaključen ugovor o obavljanju menjačkih poslova, primenjuje kupovni, odnosno prodajni kurs za efektivni strani novac iz svoje važeće kursne liste.

Ovlašćeni menjač kupuje i prodaje efektivni strani novac primenom kupovnog, odnosno prodajnog kursa iz svoje važeće kursne liste – u rasponu između kupovnog i prodajnog kursa.

2.8. Zaključenje ugovora na MDT-u

Ugovor o kupovini ili prodaji deviza na MDT-u smatra se zaključenim u trenutku kad ponudilac primi prihvat ponude. Izuzetno, ugovor o kupovini ili prodaji evra na sastanku MDT-a smatra se zaključenim u trenutku formiranja kursa ukrštanjem ponuđenih kupovnih i prodajnih kurseva, i to na nivou na kome je, u trenutku zatvaranja tog sastanka, moguće obaviti najveći obim prijavljenih kupovina i prodaja. Nakon zaključenja ugovora o kupovini ili prodaji deviza na MDT-u u kome je Narodna banka Srbije jedna od ugovornih strana, ugovorne strane su dužne da međusobno razmene SWIFT poruke MT300. Nakon zaključenja ugovora o kupovini ili prodaji evra na sastanku MDT-a, ugovorne strane su dužne da međusobno razmene SWIFT poruke MT299, kao i da te poruke razmene s Narodnom bankom Srbije.

Više detalja o radu deviznog tržišta videti na adresi: www.nbs.yu

3. OTVARANJE I VOĐENJE RAČUNA REZIDENATA I NEREZIDENATA

3.1. Rezidenti

3.1.1. Pravno regulisanje

Otvaranje i vođenje deviznih računa rezidenata **regulisano je Odlukom o uslovima i načinu vođenja deviznih računa rezidenata**⁴ koju je donela Narodna banka Srbije (NBS). Navedenom odlukom propisuju se uslovi pod kojima banke otvaraju devizne račune rezidenata, kao i način vođenja i gašenja tih računa.

Rezidentima se smatraju rezidenti iz Zakona o deviznom poslovanju, osim rezidenata:

- državni organ i organizacija, korisnici budžetskih sredstava Republike, korisnici sredstava organizacija obaveznog socijalnog osiguranja i korisnici budžetskih sredstava lokalne vlasti; i
- diplomatsko, konzularno i drugo predstavništvo u inostranstvu koja se finansiraju iz budžeta Republike i domaći državljani zaposleni u tim predstavništvima, kao i članovi njihovih porodica.

Devizni račun je račun na kome se vode devizna sredstva rezidenta ostvarena u skladu sa Zakonom o deviznom poslovanju i propisima donetim na osnovu Zakona, a **može biti tekući i depozitni**.

Depozitni devizni račun može biti po viđenju ili oročen, sa otkaznim rokom ili bez otkaznog roka, s posebnom namenom ili bez namene.

Banka rezidentu **otvara devizni račun na osnovu pismenog zahteva za otvaranje računa i na osnovu zaključenog pismenog ugovora** o otvaranju i vođenju tog računa.

Ugovorom se uređuju prava i obaveze između banke i rezidenta, a naročito: broj i naziv računa koji se otvara, način i rokovi dostavljanja izveštaja o prometu i

stanju na računu, način obračuna i plaćanja kamate i valuta u kojoj se plaćaju glavnica i kamata, uslovi za raskid ugovora, kao i obaveza rezidenta da obavesti banku o statusnim i drugim promenama.

Banka može rezidentu otvoriti devizni račun **samo u vrstama valuta kojima se trguje na deviznom tržištu u devizama.**

Banka rezidentu vodi devizni račun samo u vrsti deviza koje su uplaćene, odnosno u onoj vrsti efektivnog stranog novca koji je položen na taj račun.

Banka je dužna da **dokumentaciju** na osnovu koje otvara i gasi devizni račun rezidenta **čuva najmanje deset godina** od dana gašenja tog računa.

Naloge na osnovu kojih su evidentirane promene na deviznom računu rezidenta, banka je dužna da čuva najmanje deset godina posle isteka godine u kojoj su evidentirane te promene.

Dokumentacija se čuva u izvornom ili drugom pogodnom obliku.

Banke su dužne da kod otvaranja, vođenja i gašenja deviznih računa **preduzimaju radnje i mere utvrđene propisima kojima se uređuje sprečavanje pranja novca.**

Banka je dužna da se pri vođenju deviznih računa rezidenata pridržava propisa kojim se uređuju uslovi i način obavljanja platnog prometa sa inostranstvom po tekućim i kapitalnim poslovima, kao i ugovora.

3.1.2. Devizni računi rezidenata pravnih lica, preduzetnika i ogranaka stranih pravnih lica

Zahtev kojim **banka otvara devizni račun rezidentu pravnom licu, preduzetniku i ogranaku stranog pravnog lica** sadrži: naziv podnosioca zahteva i njegovo mesto – sedište, adresu i telefon, predmet poslovanja – delatnost, matični broj podnosioca zahteva, kao i pečat i potpis lica ovlašćenog za zastupanje.

Uz zahtev se podnosi sledeća dokumentacija:

- rešenje o upisu u registar kod nadležnog organa;
- akt nadležnog organa o osnivanju ako za njega registrovanje nije propisano i ako se osniva neposredno na osnovu zakona, što se dokumentuje odgovarajućim izvodom iz zakona;
- obaveštenje organa nadležnog za poslove statistike o razvrstavanju po delatnostima ako za rezidenta razvrstavanje vrši taj organ, odnosno dokument koji sadrži takav podatak;
- dokument nadležnog organa koji sadrži poreski identifikacioni broj rezidenta;

- karton deponovanih potpisa lica ovlašćenih za potpisivanje naloga, radi raspolaganja sredstvima na deviznom računu, koji je potpisalo ovlašćeno lice iz rešenja o upisu u registar kod nadležnog organa i koji je overen pečatom;
- overen potpis lica ovlašćenih za zastupanje;
- akt o imenovanju lica ovlašćenih za zastupanje.

Kad utvrdi da su ispunjeni propisani uslovi, banka s podnosiocem zahteva zaključuje ugovor i otvara mu devizni račun.

Banka rezidentu gasi devizni račun na njegov zahtev, ili na osnovu ugovora, a sredstva sa ugašenog računa prenosi na račun naveden u tom zahtevu. Zahtev sadrži: naziv rezidenta i njegovo mesto – sedište, adresu i telefon, broj računa čije se gašenje traži, broj računa na koji se zahteva prenos sredstava, matični broj rezidenta, kao i pečat i potpis ovlašćenog lica.

Banka rezidentu gasi devizni račun i kada on prestane da postoji kao pravni subjekt:

- 1) **na osnovu zakona ili drugog propisa,**
- 2) **zbog stečaja ili likvidacije,**
- 3) **zbog nastalih statusnih promena.**

U slučaju gašenja na osnovu zakona ili drugog propisa, banka sredstva sa ugašenih računa rezidenta prenosi na račun pravnog sledbenika, odnosno na račun rezidenta određenog zakonom ili drugim propisom, a ako taj sledbenik, odnosno rezident nije određen – prenosi ih na račun sredstava banke koja se ne koriste (tzv. privremeni računa).

U slučaju da se radi o stečaju ili likvidaciji, banka, na zahtev stečajnog upravnika, gasi račun rezidenta a sredstva zatečena na ovom računu prenosi na račun naveden u tom zahtevu. Uz ovaj zahtev stečajni upravnik daje banci ovlašćenje da sva sredstva usmerena na ugašeni račun rezidenta prenese na njegov račun u stečaju.

Uz zahtev, stečajni upravnik podnosi sledeću dokumentaciju:

- 1) rešenje o otvaranju stečajnog postupka koji je upisan u registar kod nadležnog organa;
- 2) zahtev za otvaranje računa u stečaju;
- 3) obaveštenje organa nadležnog za poslove statistike o razvrstavanju po delatnostima ako razvrstavanje vrši organ nadležan za poslove statistike, odnosno dokument koji sadrži taj podatak;
- 4) dokument nadležnog organa koji sadrži poreski identifikacioni broj rezidenta;
- 5) karton deponovanih potpisa lica ovlašćenih za potpisivanje naloga, radi raspolaganja sredstvima s računa, koji je potpisalo ovlašćeno lice iz rešenja

o upisu u registar kod nadležnog organa i koji je overen pečatom, a kojim će se overavati instrumenti plaćanja;

6) nalog za prenos sredstava.

Rezidentu u navedenom slučaju koji je u registar kod nadležnog organa upisao pokretanje postupka likvidacije, banka gasi račun posle okončanja tog postupka sprovedenog u skladu sa zakonom kojim se uređuju privredna društva, i to na osnovu obaveštenja likvidacionog upravnika tog rezidenta, uz koje prilaže rešenje o upisu brisanja rezidenta koji prestaje da radi u registar kod nadležnog organa.

Rezident pravno lice i preduzetnik koji ima ovlašćenje NBS za obavljanje menjačkih poslova, efektivni strani novac ostvaren u smislu propisa kojim se uređuje obavljanje menjačkih poslova može polagati samo na poseban tekući devizni račun otvoren kod banke za te namene.

3.1.3. Devizni računi rezidenata fizičkih lica

Banka rezidentu fizičkom licu otvara devizni račun na njegov zahtev, uz koji se podnosi dokumentacija kojom se utvrđuje identitet fizičkog lica (lična karta ili druga odgovarajuća lična isprava).

Fizičko lice može ovlastiti drugo lice da u njegovo ime i za njegov račun zaključi ugovor o otvaranju deviznog računa, u kom slučaju banka utvrđuje identitet ovlašćenog lica i devizni račun otvara na osnovu ovlašćenja koje je overio nadležni organ i koje ne može biti starije od šest meseci.

Banka otvara devizni račun maloletnom licu na osnovu ugovora koji, u ime i za račun tog lica, potpisuje njegov zakonski zastupnik i utvrđuje identitet zakonskog zastupnika.

Kod otvaranja deviznog računa na osnovu sudskog rešenja (za lica pod starateljstvom, na osnovu izvršnog sudskog rešenja o nasleđu i sl.), ugovor o otvaranju tog računa potpisuje lice koje je rešenjem starateljskog organa određeno za staratelja, odnosno lice iz izvršnog sudskog rešenja, u kom slučaju banka utvrđuje identitet tog lica.

Navedena lica banci dostavljaju i isprave na osnovu kojih se utvrđuje identitet vlasnika deviznog računa, pri čemu u raspolaganju deviznim sredstvima ne mogu imati veća prava od vlasnika ovog računa.

Banka koja je otvorila devizni račun fizičkom licu, izdaje tom licu deviznu štednu knjižicu – za depozitni devizni račun, odnosno evidencioni karton – za tekući devizni račun, čiji izgled i sadržinu sama utvrđuje.

Ako su na devizni račun fizičkog lica uplaćeni iznosi u različitim devizama, odnosno ako su položene različite vrste efektivnog stranog novca, banka svaku vrstu

deviza vodi posebno, a evidentira ih u deviznoj knjižici na posebnoj stranici, navodeći oznaku vrste deviza.

Devizna štedna knjižica treba da sadrži bitne elemente iz ugovora (uslove pod kojima se vodi primljeni devizni depozit, ročnost tog depozita i dr.), kao i tekst da za devize položene na devizni račun banka garantuje svojom ukupnom imovinom. Jedna devizna štedna knjižica izdaje se za devizne štedne depozite koji imaju istu ročnost i namenu.

Devizna štedna knjižica treba da ima vidnu oznaku da je devizna.

Evidencioni karton treba da sadrži naziv banke, podatke o vlasniku deviznog računa, broj računa i druge neophodne podatke.

Namenski devizni račun otvara se po istom postupku, s tim što ugovor treba da sadrži vrstu i namenu deviznog depozita, kao i podatke o ulagaču.

Banka gasi devizni račun na zahtev vlasnika, odnosno po nalogu lica, kao i na osnovu izvršnog sudskog rešenja, zbog smrti vlasnika računa ili iz drugih razloga. Ovaj propis je u primeni od 7. avgusta 2006. godine.

3.2. Nerezidenti

3.2.1. Pravno regulisanje

Narodna banka Srbije donela je, na osnovu ovlašćenja iz čl. 28. st. 2. Zakona o deviznom poslovanju, Odluku o uslovima otvaranja i načinu vođenja računa nerezidenata („Sl. glasnik RS”, br. 16/07). Odlukom su propisani uslovi otvaranja i način vođenja i gašenja računa nerezidenata u Srbiji.

3.2.2. Vrste računa

Banka može nerezidentu otvoriti dinarski nerezidentni račun i devizni nerezidentni račun, na kojima se vode dinari i devize koje je nerezident stekao u skladu sa zakonom (nerezidentni račun).

Nerezidentni račun može biti tekući i depozitni.

Depozitni nerezidentni račun može biti po viđenju ili oročen, sa otkaznim rokom ili bez otkaznog roka, s posebnom namenom ili bez namene.

Banka otvara nerezidentu nerezidentni račun na osnovu njegovog pismenog zahteva za otvaranje nerezidentnog računa i na osnovu pismenog ugovora zaključenog s tim nerezidentom. Izuzetno, banka nerezidentu može otvoriti nerezidentni račun i ako je to predviđeno zakonom i drugim propisom.

Banka nerezidentu–banci otvara nerezidentni račun na način koji je uobičajen u bankarskoj praksi, kao i na osnovu razmenjenih kontrolnih dokumenata u skladu sa utvrđenim sistemom komunikacije između banaka.

Banka i nerezident ugovorom uređuju međusobne odnose u vezi s primenom opštih uslova poslovanja banke koji se odnose na način vođenja nerezidentnog računa, a naročito: broj i naziv nerezidentnog računa koji se otvara, način i rokove dostavljanja izveštaja o prometu i stanju na nerezidentnom računu, način obračuna i plaćanja kamate i valutu u kojoj se plaćaju glavnica i kamata, uslove za raskid ugovora, kao i obavezu nerezidenta da obavesti banku o statusnim i drugim promenama.

Banka može nerezidentu otvoriti devizni račun samo u vrstama valuta kojima se trguje na deviznom tržištu u devizama, u skladu sa odlukom kojom se utvrđuju vrste deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

Banka je dužna da dokumentaciju na osnovu koje otvara i gasi nerezidentni račun nerezidenta čuva najmanje deset godina od dana gašenja tog računa.

Naloge na osnovu kojih su evidentirane promene na nerezidentnom računu banka je dužna da čuva najmanje deset godina posle isteka godine u kojoj su evidentirane te promene.

Pomenuta dokumentacija čuva se u izvornom obliku ili u drugom obliku pogodnom za dokazivanje.

Banke su dužne da, kod otvaranja, vođenja i gašenja računa nerezidenata u smislu predmetne odluke, preduzimaju radnje i mere utvrđene zakonom kojim se uređuje devizno poslovanje i propisima kojima se uređuje sprečavanje pranja novca.

3.2.3. Nerezidentni računi pravnih lica

Banka nerezidentu – pravnom licu otvara nerezidentni račun, shodno tač. 9. Odluke, na osnovu pismenog zahteva za otvaranje nerezidentnog računa, koji sadrži: naziv podnosioca zahteva, sedište (mesto), adresu i telefon, predmet poslovanja – delatnost, kao i potpis lica ovlašćenog za zastupanje.

Uz navedeni zahtev dostavlja se sledeća dokumentacija:

1) izvod iz registra u kome je nerezident – pravno lice upisan u zemlji u kojoj ima registrovano sedište ili, ako je osnovan u zemlji u kojoj se ne vrši upis u takav registar – drugi validni dokument o osnivanju, u skladu s propisima zemlje sedišta na osnovu kojih se može utvrditi pravni oblik ovog nerezidenta i datum njegovog osnivanja;

2) izvod iz zakona, odnosno drugog propisa ako se nerezidentni račun otvara po tom osnovu;

3) dokument nadležnog organa koji sadrži poreski identifikacioni broj nerezidenta – pravnog lica ako se zahtev odnosi na otvaranje dinarskog nerezidentnog računa;

4) karton deponovanih potpisa lica ovlašćenih za potpisivanje naloga – radi raspolaganja sredstvima na nerezidentnom računu, koji je potpisalo ovlašćeno lice iz rešenja o registraciji nerezidenta – pravnog lica u zemlji sedišta i lica na koje je ovlašćeno lice prenelo pravo potpisivanja, odnosno iz drugog validnog dokumenta o osnovanju koji je overen pečatom.

Izvod iz registra u kome je nerezident – pravno lice upisan u zemlji u kojoj ima registrovano sedište, dostavlja se u kopiji koju je overio nadležni organ i u overenom prevodu na srpski jezik, koji ne mogu biti stariji od tri meseca, pri čemu je nerezident kome banka vodi nerezidentni račun dužan da ovaj dokument dostavi jednom godišnje, odnosno ako ga ne dostavi – banka neće izvršavati transakcije ovog nerezidenta dok ne dostavi taj dokument.

Strana diplomatska i konzularna predstavništva u Republici Srbiji, kod otvaranja nerezidentnog računa u banci, prilažu izvod iz registra koji se vodi kod nadležnih organa u Republici Srbiji i karton deponovanih potpisa lica ovlašćenih za potpisivanje naloga – radi raspolaganja sredstvima na nerezidentnom računu tih predstavništava.

Banka zaključuje ugovor s nerezidentima – pravnim licima i stranim diplomatskim i konzularnim predstavništvima u Republici Srbiji, kad utvrdi da su ispunjeni propisani uslovi.

Banka pomenutim nerezidentima gasi nerezidentni račun na njegov zahtev ili na osnovu ugovora, a sredstva sa ugašenih nerezidentnih računa prenosi na račun naveden u tom zahtevu, odnosno ugovoru. Banka ovom nerezidentu gasi nerezidentni račun i kad on prestane da postoji kao pravni subjekt, u kom slučaju sredstva sa ugašenih računa prenosi na račun pravnog sledbenika tog nerezidenta, a ako taj sledbenik nije određen – na račun sredstava banke koja se ne koriste.

3.2.4. Nerezidentni računi fizičkih lica

Banka nerezidentu fizičkom licu otvara nerezidentni račun na njegov zahtev, uz koji se podnosi dokumentacija kojom se utvrđuje identitet tog lica, kao i njegovo državljanstvo, odnosno mesto prebivališta ili boravišta u poslednjih godinu dana (pasoš ili druga odgovarajuća lična isprava).

Banka fizičkom licu otvara nerezidentni račun i na osnovu sudskog rešenja, u kom slučaju ugovor potpisuje lice iz izvršnog sudskog rešenja, odnosno lice koje je

određeno za staratelja (npr. rešenjem starateljskog organa), a banka utvrđuje identitet tih lica.

Banka nerezidentni račun može otvoriti i maloletnom fizičkom licu – na osnovu ugovora koji u ime i za račun tog lica potpisuje njegov zakonski zastupnik i utvrđuje identitet ovog zastupnika.

Fizičko lice može ovlastiti drugo lice da u njegovo ime i za njegov račun zaključi ugovor, u kom slučaju banka utvrđuje identitet ovlašćenog lica i nerezidentni račun otvara na osnovu ovlašćenja koje je overio nadležni organ i koje ne može biti starije od tri meseca.

Napred navedena lica, uz dokumente propisane u tim tačkama, banci dostavljaju i isprave na osnovu kojih se utvrđuje identitet vlasnika nerezidentnog računa, pri čemu ova lica u raspolaganju sredstvima na nerezidentnom računu ne mogu imati veća prava od vlasnika nerezidentnog računa.

Navedeni dokumenti dostavljaju se u kopiji koju je overio nadležni organ i u overenom prevodu na srpski jezik.

Banka koja je fizičkom licu otvorila nerezidentni račun u smislu predmetne odluke – tom licu izdaje štednu knjižicu, odnosno evidencioni karton, pri čemu štedna knjižica treba da sadrži bitne elemente iz ugovora, kao i vidnu oznaku da je dinarska, odnosno devizna, a evidencioni karton – naziv banke, podatke o vlasniku nerezidentnog računa, broj računa i druge neophodne podatke.

Banka gasi nerezidentni račun fizičkom licu na zahtev vlasnika nerezidentnog računa, odnosno po nalogu ovlašćenog lica, kao i na osnovu izvršnog sudskog rešenja, zbog smrti vlasnika računa ili iz drugih razloga.

4. OBAVLJANJE MENJAČKIH POSLOVA

4.1. Značaj menjačkih poslova

Nesmetano regularno obavljanje menjačkih poslova najbolji je indikator normalnog funkcionisanja deviznog tržišta jedne zemlje i uopšte stabilnog finansijskog poslovanja, bez većih inflatornih kretanja. To se posebno odnosi na mogućnost reotkupa efektivnog stranog novca koji stranac želi nakon napuštanja naše zemlje.

U sklopu mera koje Narodna banka preduzima u procesu usmeravanja ovlašćenih menjača ka bankama, a u skladu s Programom monetarne politike u 2007. godini, **Narodna banka je dodatno smanjila stimulaciju za menjačke poslove**. Počev od 4. juna, 2007. godine pri otkupu efektivne od ovlašćenih menjača koji su sa Narodnom bankom zaključili ugovor o obavljanju menjačkih poslova, Narodna banka će primenjivati nižu stopu stimulacije koju obračunava **na kupovni kurs za efektivu – 0,3% umesto dosadašnjih 0,5%**. Ova mera predstavlja nastavak politike smanjenja stope stimulacije, koja je 1. januara ove godine već bila smanjena sa 0,7% na 0,5%, i u skladu je sa opredeljenjem Narodne banke da se postepeno povlači iz menjačkih poslova i te poslove prepusti poslovnim bankama.

4.2. Pravno regulisanje

Obavljanje menjačkih poslova **regulisano je Odlukom o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova**⁵, koju je donela Narodna banka Srbije.

Menjačke poslove, prema odredbama navedene Odluke, mogu obavljati banke, Narodna banka Srbije (NBS) i ovlašćeni menjači.

Privredni subjekt preko banke podnosi NBS zahtev za dobijanje ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova – radi zaključenja ugovora o obavljanju menjačkih

poslova sa bankom, odnosno neposredno NBS – radi zaključenja ugovora s NBS, sa odgovarajućom dokumentacijom.

NBS proverava da li je privredni subjekt koji je podneo zahtev ispunio uslove za obavljanje menjačkih poslova i o podnetom zahtevu odlučuje u roku od 30 dana od dana dostavljanja tog zahteva s kompletnom dokumentacijom.

Kad oceni da je privredni subjekt ispunio uslove za obavljanje menjačkih poslova – **NBS izdaje tom privrednom subjektu ovlašćenje**, i to posebno za **svako menjačko mesto navedeno u ugovoru**.

Ovlašćeni menjač može ugovor zaključiti s bankom, s NBS, s više banaka, s bankom i NBS, odnosno s više banaka i NBS–kojim se regulišu međusobni odnosi u vezi sa obavljanjem menjačkih poslova.

Banka koja ugovor zaključuje sa ovlašćenim menjačem dužna je da ga odmah dostavi NBS, najkasnije za pet dana od dana zaključenja ugovora.

Menjač otkup, odnosno prodaju efektivnog stranog novca i otkup čekova obavlja u skladu s propisom kojim se utvrđuju vrste deviza i efektivne koji se kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

Menjač od rezidenta – fizičkog lica i nerezidenta – fizičkog lica otkupljuje efektivu i čekove po kupovnom kursu za efektivu, odnosno za čekove koji važi na dan otkupa.

Menjač rezidentu – fizičkom licu prodaje efektivu i čekove za dinare po prodajnom kursu za efektivu, tj za čekove koji važi na dan prodaje.

Menjač nerezidentu–fizičkom licu prodaje efektivu po prodajnom kursu za efektivu koji važi na dan prodaje.

NBS pri obavljanju menjačkih poslova primenjuje kupovni, odnosno prodajni kurs za efektivu i za čekove iz važeće kursne liste

NBS za efektivu, pri čemu kupovni kurs za čekove ne može biti niži od kupovnog kursa za efektivu.

Banka pri obavljanju menjačkih poslova primenjuje kupovni, odnosno prodajni kurs za efektivu i za čekove u rasponu između kupovnog i prodajnog kursa iz važeće kursne liste banke za efektivu, pri čemu kupovni kurs za čekove ne može biti niži od kupovnog kursa za efektivu.

Ovlašćeni menjač pri obavljanju menjačkih poslova primenjuje kupovni, odnosno prodajni kurs za efektivu i za čekove u rasponu između kupovnog i prodajnog kursa iz svoje kursne liste za efektivu, pri čemu kupovni kurs za čekove ne može biti niži od kupovnog kursa za efektivu.

Menjač sopstvenu kursnu listu utvrđuje slobodno, jednom dnevno – na početku radnog dana. Pri otkupu i prodaji efektivne u jednom radnom danu, najniži prodajni kurs banke, odnosno ovlašćenog menjača po jedinici inostrane valute za određenu vrstu efektivne ne može biti jednak njegovom najvišem kupovnom kursu za tu vrstu efektivne ili niži od tog kursa.

4.2.1. Naplata menjačke provizije

Za obavljanje menjačkih poslova menjač može naplatiti proviziju koja se primenjuje na dinarsku protivvrednost efektive, odnosno čekova obračunatu po kupovnom, odnosno prodajnom kursu koji važi na dan otkupa, odnosno prodaje.

Ovlašćeni menjač pri otkupu efektive, i to novčanica koje su ispravne, odnosno koje su u opticaju, od fizičkih lica može naplatiti proviziju najviše do 3%.

Banka, odnosno NBS može, radi obezbeđenja valutne strukture, prodati efektivu ovlašćenom menjaču s kojim ima zaključen ugovor, i to isključivo za prodaju fizičkim licima. Efektiva se prodaje prenosom s tekućeg računa dinarskih sredstava tog menjača ili uplatom gotovog novca podignutog iz blagajne menjačkog mesta – u visini dinarske protivvrednosti tražene efektive.

Ovlašćeni menjač je dužan da, pri uplati banci, odnosno NBS gotovog novca u visini dinarske protivvrednosti efektive, dostavi i potvrdu o internom izlazu dinara iz dinarske blagajne menjačkog mesta.

Ovlašćeni menjač je dužan da, najkasnije u roku od sedam dana od dana kad mu je banka, odnosno NBS prodala efektivu toj banci, odnosno NBS proda efektivu u istom iznosu i istoj valuti ili u protivvrednosti te efektive u drugoj valuti. Za prodatu efektivu NBS isplaćuje ovlašćenom menjaču dinarsku protivvrednost te efektive obračunatu po kupovnom kursu za efektivu NBS koji važi na dan otkupa uvećanu za 0,3% – osim za češku krunu (CZK), mađarsku forintu (HUF), slovenački tolar (SIT), konvertibilnu marku (BAM) i poljski zlot (PLN), kao i za otkupljene čekove, kad se ova dinarska protivvrednost ne uvećava. Za ovu efektivu, banka isplaćuje ovlašćenom menjaču dinarsku protivvrednost te efektive obračunatu po kursu u rasponu kurseva iz kursne liste za efektivu banke koja važi na dan otkupa i u skladu sa ugovorom.

Ovlašćeni menjač je dužan da banci, odnosno NBS najmanje jednom nedeljno, a najkasnije prvog radnog dana do 12.00 časova posle isteka te nedelje, proda najmanje 80% ukupnog neto otkupa efektive ostvarenog u toj nedelji, i to bez obzira na strukturu te efektive po vrstama valuta.

Ovlašćenom menjaču koji NBS proda efektivu, **NBS za otkupljenu efektivu isplaćuje dinarsku protivvrednost** te efektive obračunatu po kupovnom kursu za efektivu NBS koji važi na dan otkupa uvećanu za 0,3% – osim za češku krunu (CZK), mađarsku forintu (HUF), slovenački tolar (SIT), konvertibilnu marku (BAM) i poljski zlot (PLN), kao i za otkupljene čekove, kad se ova dinarska protivvrednost ne uvećava.

Ovlašćenom menjaču koji banci proda efektivu, banka za otkupljenu efektivu isplaćuje dinarsku protivvrednost te efektive obračunatu po kursu u rasponu kurseva iz kursne liste za efektivu banke koja važi na dan otkupa i u skladu sa ugovorom.

Ostvarenu efektivu ovlašćeni menjač može položiti na poseban tekući devizni račun kod banke otvoren u skladu s propisom kojim se uređuju uslovi otvaranja i način vođenja deviznih računa rezidenata.

Češku krunu (CZK), mađarsku forintu (HUF), slovenački tolar (SIT), konvertibilnu marku (BAM) i poljski zlot (PLN) – NBS otkupljuje do iznosa čija protivvrednost **ne prelazi 1.000 evra po transakciji.**

4.2.2. Dužnosti menjača

Menjač je, prema odredbama propisa o menjačkim poslovima, dužan:

- da na vidnom mestu, ispred prostora gde se nalazi menjačko mesto, **stavi natpis “MENJAČNICA” – na srpskom jeziku i na jednom od svet-skih jezika;**
- **da fizičkom licu, korišćenjem standardnog softvera, izda potvrdu o izvršenom otkupu i prodaji efektivne i čekova,** a u slučaju prekida rada elektronskog sistema – da tom licu izda ručno izrađenu potvrdu, sa svim elementima, u skladu sa propisima o menjačkim poslovima;
- da sopstvenu **kursnu listu istakne** na mestu i na način koji su vidljivi za stranke;
- da na reklamnoj tabli– **istakne najmanji iznos koji plaća pri otkupu, odnosno najveći iznos koji naplaćuje pri prodaji efektivne** za sve valute iz svoje kursne liste (po jedinici inostrane valute), **i druge propisane podatke;**
- da **obaveštenje o visini najvećeg procenta provizije** istakne na početku radnog vremena, s tim da ovo obaveštenje ne može menjati u toku radnog vremena;
- da na mestu i na način koji su vidljivi za stranke **istakne tekst “VAŽNO OBAVEŠTENJE: Menjač je obavezan da, pre obavljanja transakcije, fizičko lice obavesti o ukupnom iznosu dinara koje to lice dobija po jedinici inostrane valute koju želi da proda, odnosno o ukupnom iznosu dinara koje to lice plaća po jedinici inostrane valute koju želi da kupi, pri čemu ovi iznosi moraju biti istovetni ili za fizičko lice povoljniji od iznosa istaknutih na reklamnoj tabli”** i da postupi u skladu sa ovim obaveštenjem;
- da **dnevnik blagajne vodi** korišćenjem standardnog softvera;
- da **menjačko poslovanje knjigovodstveno odvoji od druge delatnosti** koju obavlja;
- da menjačko **poslovanje obavlja prema obaveštenju o radnom vremenu** koje je dostavljeno NBS i koje je istaknuto na menjačkom mestu;
- da kod svake transakcije čija protivvrednost u dinarima prelazi iznos utvrđen propisom kojim je uređeno **sprečavanje pranja novca** postupi u skladu s tim propisom.

Ovlašćeni menjač je dužan da, pored napred navedenih obaveza, ispuni i sledeće obaveze:

- da na vidnom mestu **istakne naziv menjačnice** i naziv osnivača, odnosno ime i prezime vlasnika;
- da na vidnom mestu **istakne ovlašćenje** za obavljanje menjačkih poslova;
- da **na tekući račun kod banke**, i to istog a najkasnije narednog radnog dana, **uplati višak dinara** iznad trostrukog prosečnog iznosa dinara kojim je vršen otkup efektive u prethodnom mesecu;
- da **otkupljene čekove dostavi banci, odnosno NBS** u roku i na način koji su utvrđeni ugovorom;
- da **na menjačkom mestu drži samo onu gotovinu u dinarima, efektivu i čekove** koji su namenjeni menjačkom poslovanju i ostvareni menjačkim poslovanjem;
- da ako, pored menjačkog poslovanja, obavlja i drugu delatnost – obezbedi **da se gotovina u dinarima, efektiva i čekovi koji su namenjeni menjačkom poslovanju čuvaju odvojeno od gotovine, efektive i čekova iz druge delatnosti**, a ako se drže u zajedničkoj kasi – moraju biti odvojeno pakovani i obeleženi natpisom “*Menjačko poslovanje*”.

4.2.3. Korišćenje softvera

Ovlašćeni menjač koji je ugovor zaključio s NBS, odnosno s bankom i NBS, odnosno s više banaka i NBS – **koristi softver NBS**.

Ovlašćeni menjač koji je **ugovor zaključio s bankom koristi softver te banke**, u skladu sa ugovorom.

Ovlašćeni menjač koji je ugovor zaključio s više banaka koristi softver jedne od tih banaka, u skladu sa ugovorom.

Izuzetno, ovlašćeni menjač koji već ima instaliran softver NBS može nastaviti da ga koristi, uz plaćanje naknade u skladu sa odlukom kojom se utvrđuje jedinstvena tarifa po kojoj se naplaćuju naknade za usluge koje vrši NBS.

Banka je dužna da NBS svakodnevno, u elektronskom obliku, dostavlja izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima.

Ovlašćeni menjač koji koristi softver NBS dužan je da NBS svakodnevno, u elektronskom obliku, dostavlja izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima.

Ovlašćeni menjač koji koristi softver banke dužan je da toj banci svakodnevno dostavlja izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima.

U slučaju prekida rada elektronskog sistema, banka, odnosno ovlašćeni menjač dužni su da izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima dostave odmah posle uspostavljanja rada tog sistema.

4.2.4. Putujući menjač

Putujući menjač je dužan da **poseduje potvrdu da je uključen u menjačko mesto menjača**, koju mu izdaje menjač.

Za putujućeg menjača koji je uključen u menjačko mesto ovlašćenog menjača, u ugovoru, pored podataka utvrđenih za svako blagajničko mesto, mora biti utvrđeno i gde putujući menjač obavlja menjačke poslove. Putujući menjač je dužan da **izdaje ručno popunjenu potvrdu o otkupu, odnosno o prodaji efektive**. Izveštaj putujućeg menjača uključuje se u izveštaj menjača čiji je on deo.

Menjački poslovi se na privremenom menjačkom mestu **obavljaju u vreme većih privrednih, turističkih ili sličnih manifestacija**, u skladu sa ugovorom.

Menjački poslovi mogu se obavljati **i na bankomatu, koji je sastavni deo blagajničkog mesta**.

Ovaj propis NBS na snazi je od 7. avgusta 2006. godine.

Kontrola menjačkih poslova regulisana je Odlukom o postupku kontrole menjačkih poslova ("Sl. glasnik RS", br. 62/06).

4.3. Uputstvo o menjačkim poslovima

4.3.1. Zaključivanje ugovora

Obavljanje menjačkih poslova tehnički je regulisano **Uputstvom za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova**⁶, koji je donela Narodna banka Srbije (NBS).

Banke, ovlašćeni menjači i NBS menjačke poslove obavljaju u skladu sa Odlukom o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova, uputstvom NBS i **ugovorom o obavljanju menjačkih poslova**.

Ugovorom se uređuju međusobni odnosi banke, odnosno NBS i ovlašćenog menjača.

Ugovor sadrži naročito:

- naziv i sedište ugovornih strana;
- spisak menjačkih mesta ovlašćenog menjača;
- minimalne tehničke uslove za obavljanje menjačkih poslova;

- način predaje efektivne i čekova;
- način obračuna i naplate provizije za obavljanje menjačkih poslova;
- obaveze u slučaju raskida ugovora.

Radi zaključenja ugovora s NBS, **ovlašćeni menjač je obavezan da:**

- **priloži kopiju ugovora** o otvaranju i vođenju tekućeg računa kod banke;
- **nabavi odgovarajuću opremu prema specifikaciji NBS**, a posebno savremene uređaje za otkrivanje falsifikata (uređaji sa sensorima za markere i magnetnu detekciju koji otkrivaju većinu falsifikata SAD dolara, uređaji koji otkrivaju falsifikate evra i UV lampu);
- menjačko mesto opremi brojačkom mašinom.

Nadležna organizaciona jedinica NBS će privrednom subjektu s kojim je zaključila ugovor **instalirati aplikativni softver** tek posle pružanja dokaza o uplati naknade za taj softver, koji će tom privrednom subjektu biti dat na korišćenje za sve vreme trajanja ugovora s NBS.

Banka, odnosno NBS ovlašćenom menjaču s kojim je zaključila ugovor **uručuje, za svako menjačko mesto, ovlašćenje**, koje je ovlašćeni menjač dužan da istakne na menjačkom mestu. Ovlašćenom menjaču s kojim je zaključila ugovor NBS **uručuje, za svako menjačko mesto, i identifikacione kartice** za obavljanje menjačkih poslova korišćenjem standardnog softvera NBS.

Banka, odnosno NBS ugovornoj strani s kojom je zaključila ugovor **dostavlja važeće kursne liste** za efektivu radi informisanja, obaveštenja (cirkulare) u vezi menjačkih poslova i informacije o tehničkoj opremi koja se koristi za obavljanje ovih poslova.

4.3.2. Poslovanje na menjačkom mestu

Na menjačkom mestu ovlašćeni menjač mora posedovati sledeću dokumentaciju: 1) **ovlašćenje NBS** za to menjačko mesto; 2) **kopije važećih ugovora**; 3) **potvrde o otkupu i o prodaji efektivne i čekova, kursne liste** i potvrde ostalih transakcija iz prethodna tri meseca; 4) **ažurnu zbirku opisa stranih (spesimene) i opisa lažnih stranih novčanica**, koju izdaje NBS, overenu pečatom menjačnice.

Menjačke poslove kod ovlašćenog menjača neposredno **mogu obavljati samo lica koja ispunjavaju uslove iz Odluke o menjačkim poslovima**. Pored ovlašćenog lica, na blagajničkom mestu mogu biti prisutni još samo radnici čije je prisustvo opravdano (**radnici obezbeđenja, radnici zaduženi za transport** i dr.), dok je drugim licima pristup zabranjen. Pristup menjačkom mestu dozvoljen je kontrolnom organu, odnosno **ovlašćenom licu NBS koje vrši kontrolu**.

Radnici koji rade na menjačkim poslovima mogu u prostoriji menjačkog mesta **van kase držati samo svoju gotovinu, i to najviše** u iznosu dinarske protivvrednosti **100 evra (džeparac)**.

Rezidenti – fizička lica koja efektivu kupuju **u iznosu većem od 5.000 evra**, ili u odgovarajućoj protivvrednosti u drugoj stranoj valuti, dužni su da tu kupovinu **najave 48 sati ranije**.

O izvršenom otkupu i prodaji efektive i čekova, menjač izdaje potvrdu, koja ima najmanje jednu kopiju. Original potvrde menjač predaje rezidentu – fizičkom licu, odnosno nerezidentu – fizičkom licu, a kopiju, bez obzira na medij na kome se nalazi, čuva do isteka zakonom utvrđenog roka za čuvanje knjigovodstvene dokumentacije. Potvrda sadrži propisane podatke (naziv menjača, naziv i adresu menjačkog mesta, i dr.).

Ovlašćeni menjač koji je ugovor zaključio s NBS, radi **zaštite od falsifikata**, pored navedenih podataka, u potvrdu unosi:

- kod svake prodaje **novčanice apoena od 50 i 100 SAD dolara – ime i prezime rezidenta – nerezidenta fizičkog lica**, njegov lični broj iz važeće lične karte ili broj važeće putne isprave, kao i serijske brojeve novčanica;
- kod svakog **otkupa putničkog čeka – ime i prezime rezidenta – fizičkog lica i nerezidenta – fizičkog lica**, njihov lični broj iz važeće lične karte ili broj važeće putne isprave, mesto stalnog prebivališta i adresu, serijski broj i mesto izdavanja čeka.

Menjač svakodnevno sačinjava dnevnik blagajne o kupovini i prodaji efektive i čekova, koji sadrži propisane elemente.

Dnevnik blagajne ovlašćeni menjač zaključuje na kraju svakog radnog dana i dostavlja ga banci, odnosno NBS – u elektronskom obliku.

4.3.3. Postupanje sa neispravnim stranim novčanicama

Na osnovu podataka iz obaveštenja NBS u vezi sa obavljanjem menjačkih poslova, **menjač je dužan da pri obavljanju menjačkih poslova utvrdi da li je strana novčanica ispravna, odnosno da li je u opticaju, da li je istekao rok za njenu zamenu i da li je eventualno u pitanju falsifikat te novčanice**.

Strana novčanica nije ispravna:

- ako je falsifikovana;
- ako je novčanicu proglasio bezvrednom nadležni organ emitenta;
- ako je procent površine preostalog dela novčanice manji od procenta koji utvrđuje NBS, odnosno banka;

- ako je deo koji nedostaje na novčanici nadoknađen drugom vrstom papira ili papirom s druge novčanice, što se kvalifikuje kao pokušaj prepravke i podleže ekspertizi;
- ako su glavni motivi ili oznake apoen prepravljani na bilo koji način i iz bilo kojih pobuda;
- ako je pranjem ili delovanjem neke supstance izbledela u tolikoj meri da su njene osnovne karakteristike (vrsta valute, apoen, elementi zaštite i dr.) neprepoznatljive;
- ako je umrljana jarkom bojom (“alert colours”), odnosno bojama kojima se zaštićuju novčanice tokom transporta;
- ako na postojećem delu novčanice nedostaju svi zaštitni elementi (npr. vodeni žig, magnetna zaštita, obojena vlakna, sigurnosna nit, mikrotekst) ili su ovi elementi nečitljivi;
- ako na postojećem delu novčanice nedostaju sva obeležja autentičnosti (npr. naziv banke, serijski broj, vrednost novčanice iskazana slovima i brojevima, glavna slika);
- ako je do te mere lepljiva, natopljena uljem, uništena vatrom, hemikalijama, truljenjem i sl., odnosno kontaminirana da ne može biti ispitana.

Ako pri podnošenju strane novčanice na otkup menjač posumnja da je u pitanju falsifikat, dužan je da na odgovarajući način pokuša da zadrži lice koje je podnelo tu novčanicu i da odmah pozove radnika organa unutrašnjih poslova. U prisustvu radnika tog organa sačinjava se zapisnik o oduzimanju sumnjive novčanice, u tri primerka, s podacima o podnosiocu, kao i o samoj novčanici (vrsta valute, apoen, serijski broj i dr.). Sumnjiva novčanica se, uz jedan primerak zapisnika, dostavlja organizacionoj jedinici Narodne banke Srbije u čijem su delokrugu poslovi trezora, radi ekspertize, drugi primerak zapisnika dostavlja se nadležnom sekretarijatu ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, a treći zadržava menjač za svoje potrebe. Licu koje je podnelo sumnjivu novčanicu izdaje se potvrda o oduzimanju te novčanice.

Kod otkrivanja falsifikata strane novčanice posle otkupa, bez obzira na to da li je njen podnosilac poznat, zapisnik se sastavlja komisijski – u četiri primerka: jedan primerak zapisnika i sumnjiva novčanica dostavljaju se organizacionoj jedinici NBS u čijem su delokrugu poslovi trezora, jedan nadležnom sekretarijatu ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, a dva zadržava menjač.

Ako sumnjivu novčanicu na otkup podnese lice s diplomatskim pasošem, tom licu se izdaje potvrda o oduzimanju novčanice, ako je moguće na jednom od svetskih jezika. Od tog lica se (bez prisustva radnika organa unutrašnjih poslova)

uzimaju potrebni podaci i o tome obaveštava nadležni sekretarijat ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove.

Ovlašćeni menjač koji je zaključio ugovor s NBS dužan je da nadoknadi dinarsku protivuvrednost dobijenu za predate novčanice efektivnog stranog novca za koje se, pri preradi efektive a potom i pri njihovoj ekspertizi u NBS pod sumnjom falsifikata, utvrdi da su falsifikati, odnosno da preda ispravne novčanice u istoj valuti.

4.3.4. Otkup putničkih čekova

Putnički ček se otkupljuje po sledećem postupku: korisnik čeka je dužan da drugi potpis na čeku, koji mora da odgovara prvom potpisu, stavi u prisustvu menjača na šalteru. Radi utvrđivanja autentičnosti potpisa, odnosno utvrđivanja da ček na naplatu podnosi pravi korisnik – menjač potpise na čekovima upoređuje s potpisom korisnika na njegovoj putnoj ispravi.

Ako treće lice ovlašćenom menjaču podnese na otkup putnički ček koji je korisnik na oba mesta već potpisao i na kome je, na mestu predviđenom za popunjavanje naredbe (pay to order), naredba već popunjena na ime lica koje taj ček podnosi na otkup – podnosioca ovog čeka ovlašćeni menjač upućuje na banku s kojom je zaključio ugovor.

Kod svakog otkupa putničkog čeka, ovlašćeni menjač je dužan da u potvrdu o otkupu unese: ime i prezime rezidenta – fizičkog lica i nerezidenta – fizičkog lica, njihov lični broj iz važeće lične karte ili broj važeće putne isprave, mesto stalnog prebivališta i adresu, serijski broj i mesto izdavanja čeka.

Ako bankarski ček podnet na otkup ispunjava sve potrebne uslove, menjač će od korisnika (remitenta) zahtevati da ga indosira pred njim – stavljanjem potpisa na poleđini čeka (po njegovoj širini), a identitet korisnika utvrdiće na osnovu važeće putne isprave ili važeće lične karte. Kad se identitet korisnika utvrđuje na osnovu putne isprave, potpis mora biti identičan potpisu na toj ispravi.

Ako ovlašćeni menjač primi na šalteru bankarski ček na kome se iznos ispisan slovima ne slaže sa iznosom ispisanim ciframa, takav ček neće otkupiti, a korisnika će uputiti na banku s kojom je zaključio ugovor da ga preuzme na naplatu (inkaso).

Ako na bankarskom čeku nedostaje neki od bitnih elemenata čeka, ili je neki od tih elemenata prepravljen, nečitak ili radiran (sastrugan) – ovlašćeni menjač takav ček neće otkupiti, a korisnika će uputiti na banku s kojom je zaključio ugovor. Ovlašćeni menjač neće otkupiti ni bankarski ček koji je izdat u više primeraka (što

se vidi iz oznake na samom čeku – First, Original, Second, Duplicate) ako se ne podnesu svi primerci tog čeka. Ovlašćeni menjač može otkupiti bankarski ček kad korisnik preda i original i kopiju tog čeka i kad oba primerka prethodno potpiše (indosira) na poledini. I original i kopiju čeka ovlašćeni menjač dostavlja banci s kojom je zaključio ugovor.

4.3.5. Prodaja efektivne i čekova banci, odnosno NBS

Otkupljenu efektivu, ovlašćeni menjač prodaje banci, odnosno NBS na način i u terminima predviđenim Odlukom o obavljanju menjačkih poslova i ugovorom, uz potvrdu o izlazu efektivne radi prodaje banci, odnosno NBS.

Prilikom predaje NBS novčanica u apoenima od 50 i 100 SAD dolara, ovlašćeni menjač je dužan da priloži specifikaciju tih novčanica s podacima o ovlašćenom menjaču, datumu predaje, apoenskoj strukturi i serijskim brojevima. Specifikacija mora biti overena pečatom ovlašćenog menjača i mora je potpisati ovlašćeni menjač, odnosno lice koje je on ovlastio, a uz specifikaciju se prilaže i overena i potpisana izjava ovlašćenog menjača da pod punom materijalnom odgovornošću prihvata da nadoknadi iznos za predate novčanice apoena od 50 i 100 SAD dolara za koje se pri preradi efektivne u NBS utvrdi da su falsifikati.

Ovlašćeni menjač koji je zaključio ugovor s NBS dužan je da NBS dostavi otkupljene čekove u roku od tri dana od dana otkupa.

Prilikom predaje banci, odnosno NBS otkupljenih čekova, ovlašćeni menjač je dužan da za putničke čekove koji glase na stranu valutu stavi svoj pečat na lice čeka (na mestu za popunjavanje naredbe – order), kao i na njegovu poledinu (po širini), s potpisom ovlašćenog lica. U slučaju da korisnik čeka nije popunio datum, datum otkupa čeka dužan je da stavi ovlašćeni menjač.

Efektivu ostvarenu u smislu Odluke ovlašćeni menjač može, do trenutka prodaje banci ili NBS, položiti na poseban tekući devizni račun kod banke otvoren u skladu s propisom kojim se uređuju uslovi otvaranja i način vođenja deviznih računa rezidenata.

Efektivu čini efektivna koju ovlašćeni menjač kupuje od banke, odnosno NBS radi obezbeđenja valutne odgovarajuće strukture.

4.3.6. Putujući menjač

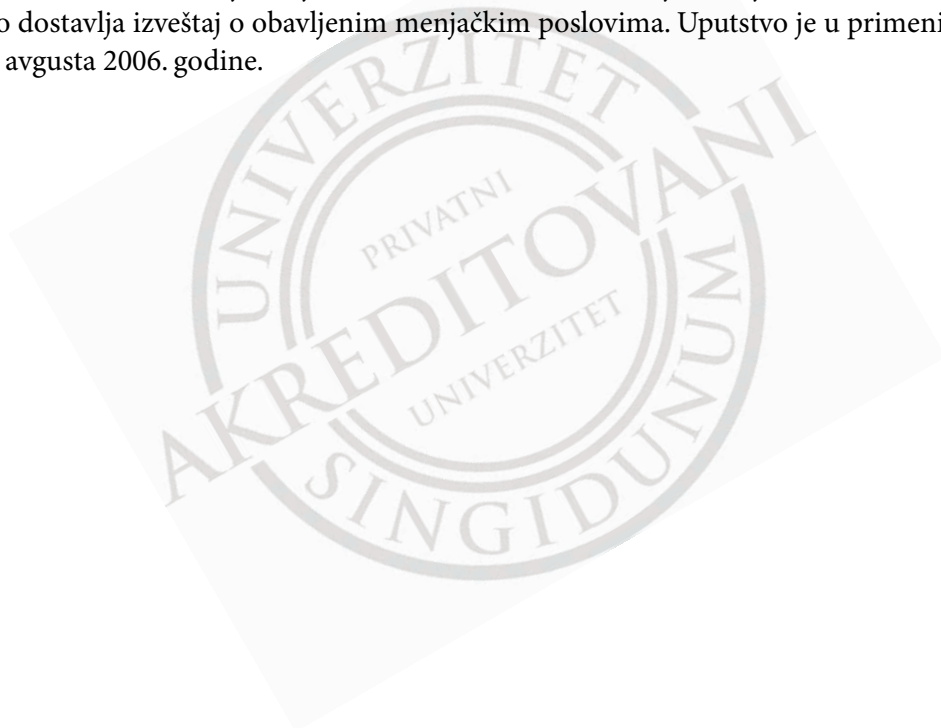
Putujući menjač mora u vreme poslovanja, pored potvrde da je uključen u menjačko mesto menjača, koju mu izdaje menjač, posedovati ovlašćenje menjača čiji

je on deo, kao i na vidnom mestu istaknut bedž sa svojim imenom i prezimenom i oznakom "PUTUJUĆI MENJAČ".

Putujući menjač posluje sa efektivom i gotovinom koje mu dnevno dotira menjačko mesto u koje je uključen. Posle završetka smene, putujući menjač sastavlja dnevnik blagajne i ukupnu efektivu i gotovinu predaje menjačkom mestu u koje je uključen.

Banka je dužna da NBS svakodnevno, u elektronskom obliku, dostavlja izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima. Izveštaj obuhvata i podatke o otkupu efektivne i čekova od ovlašćenog menjača, kao i podatke o prodaji efektivne i čekova ovlašćenom menjaču s kojim banka ima zaključen ugovor.

Ovlašćeni menjač koji koristi softver banke dužan je da toj banci svakodnevno dostavlja izveštaj o obavljenim menjačkim poslovima. Uputstvo je u primeni od 7. avgusta 2006. godine.

5. PLATNI PROMET SA INOSTRANSTVOM

5.1. Uspostavljanje korespondentskih odnosa između banaka

Svaki komercijalni ugovor koji zaključe uvoznik i izvoznik mora da sadrži finansijsku klauzulu koja tačno utvrđuje uslove i način tj. instrument likvidacije određenog dužničko-poverilačkog odnosa tj. plaćanja.

Poslovne banke savetuju svojim klijentima da im se još za vreme preliminarnih dogovora sa inopartnerima obrate radi konsultacije oko izbora najpovoljnijeg načina naplate/plaćanja kako bi im pomogle da profesionalno istupe pred svoje inopartnere i izbegnu sve moguće dileme prilikom sklapanja komercijalnih ugovora kao i da svoj izvozni/uvozni posao obave na što je moguće sigurniji način u pogledu naplate/plaćanja i kako bi izbegli eventualne dodatne troškove i zastoje u poslu.

Komercijalni partneri vrše plaćanje preko svojih poslovnih banaka putem instrumenata bezgotovinskog plaćanja, doznakom, čekom, dokumentarnim inkasom, dokumentarnim akreditivom ili njihovom kombinacijom.

Banke mogu imati razvijene ili samo korespondentske ili korespondentske i kontokorentne odnose u zavisnosti od njihovih poslovnih potreba i potreba privrede koju prate kao i od veličine i razgranatosti bančinog učešća u međunarodnom platnom prometu.

Komunikacija među bankama odvija se standardizovanim porukama putem pošte, teleksa, i Organizacije za međubankarske finansijske telekomunikacije - S.W.I.F.T. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

*Korespondentski odnosi među bankama
(nekontokorenti – indirektni korespondenti)*

Za dve banke iz različitih zemalja kažemo da imaju korespondentske odnose ako imaju međusobno razmenjena kontrolna dokumenta: licencu tj. ovlašćenje za

obavljanje platnog prometa sa inostranstvom, izveštaj o radu uključujući poslednji godišnji izveštaj tj. bilans banke, listu spesimena potpisa ovlašćenih lica, spisak korespondenata i kontokorenata, štampanu tarifu naknada za usluge koje banka zaračunava u poslovima sa inostranstvom, kao i razmenjene teleks i SWIFT ključeve. među njima postoji sporazum o saradnji ali nije dogovoreno otvaranje tekućih računa. Međusobna plaćanja izvršavaju putem tekućih računa kod trećih banaka, dajući tim bankama naloge ili ovlašćenja za izvršavanje potrebnih plaćanja u korist druge korespondentske banke.

*Kontokorentni odnosi među bankama
(kontokorenti – direktni korespondenti)*

Za banku iz jedne zemlje kažemo da ima kontokorentne odnose sa bankom iz druge zemlje ako pored razmenjenih kontrolnih dokumenata postoji i ovlašćenje jedne od tih dveju banaka da druga banka u svojim knjigama otvori tekući račun (kontokorentni račun) na ime prve banke. Na taj način sva plaćanja i naplate vrše se u korist i na teret tog računa.

UVOĐENJE NOVE OZNAKE ZA SRPSKI DINAR-RSD

Narodna banka Srbije obavestila je sve banke, Upravu za trezor Ministarstva finansija i ostale učesnike u RTGS i kliring sistemu Narodne banke Srbije da je međunarodna SWIFT asocijacija od 9. decembra 2006. godine počela da primenjuje novu oznaku za srpski dinar – RSD (**alfa oznaka RSD i numerička 941**). U skladu s tim, nova međunarodna oznaka za srpski dinar RSD primenjuje se u RTGS i kliring sistemu Narodne banke Srbije **od ponedeljka, 11. decembra 2006. godine.**

Učesnici u platnom prometu bili su dužni da na vreme, dakle nakon završetka poslovnog dana RTGS i kliring sistema Narodne banke Srbije u petak 8. decembra iste godine, izvrše potrebne izmene, kojima bi se omogućilo da se u svim porukama koje se koriste u međubankarskom platnom prometu u RTGS i kliring sistemu Narodne banke Srbije koristi nova oznaka za domaću valutu – RSD – umesto dosadašnje CSD. Narodna banka ujedno je upozorila da će sve poruke u domaćem međubankarskom platnom prometu koje posle 9. decembra 2006. godine ne budu imale novu oznaku za srpski dinar biti odbijene i da će se smatrati nevažećim.

6. INSTRUMENTI PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM

6.1. Međunarodni dokumentarni akreditiv

6.1.1. Instrument plaćanja i sredstvo obezbeđenja

Dokumentarni akreditiv je najčešći i najsigurniji platni instrument u međunarodnoj trgovini. On, međutim, ne daje sigurnost da će roba koja je predmet kupovine biti baš ta koja je fakturisana i utovarena. Pošto banke posluju dokumentima a ne robom, kupac mora tačno da zna koja dokumenta da uslovi da bi isporuka odgovarala ugovorenoj robi. Svakom akreditivu treba da prethodi kupoprodajni ugovor između kupca i prodavca. U ugovoru mora da bude sadržana finansijska klauzula kojom se određuje da će plaćanje biti izvršeno putem dokumentarnog akreditiva.

Akreditiv bazira na ugovoru ali je odvojen od ugovora, čak i kada se poziva na njega. Zbog toga u finansijskoj klauzuli koja se odnosi na akreditiv kao instrument plaćanja, moraju tačno da budu navedeni svi detalji koji se odnose na akreditiv.

Za kupca je mnogo pogodnije plaćanje posle otpreme nego u momentu otpreme, a najnepodniji je plaćanje unapred. Prodavcu najviše odgovara plaćanje unapred.

Dokumentarni akreditiv štiti interese kako prodavca tako i kupca i zato predstavlja jedinstven, univerzalno prihvaćen način plaćanja u međunarodnoj trgovini. Prodavac je siguran da će podnošenjem urednih otpremnih i robnih dokumenata navedenih u akreditivu, pod pretpostavkom da je ispunio sve uslove iz akreditiva, moći da naplati protivvrednost izvezeno robe, odnosno izvršene usluge, jer mu za plaćanje garantuje banka koja je otvorila i / ili konfirmirala akreditiv. Kupac je siguran da će plaćanje iz akreditiva biti izvršeno samo u slučaju ako prodavac, unutar predviđenih rokova podnese sva dokumenta koja su uslovljena akreditivom.

Dokumentarni akreditiv je uslovna obaveza banke da plati. U Jednoobraznim pravilima za dokumentarne akreditive u članu 1. - **Revizija 2007, Publikacija MTK br. 600 (UCP)** navodi se da su to „pravila koja se primenjuju na svaki dokumentarni akreditiv („akreditiv”) (uključujući, u meri u kojoj se mogu primeniti, svaki stendbaj akreditiv) kada je u tekstu akreditiva izričito naznačeno da akreditiv podpada pod ova pravila. Ona obavezuju sve strane učesnice i ukoliko u akreditivu nisu izričito modifikovana ili isključena.” (UCP 600).

ŠESTA REVIZIJA JEDNOOBRAZNIH PRAVILA I OBIČAJA ZA DOKUMENTARNE AKREDITIVE UCP 600, REVIZIJA 2007

Imajući u vidu da Jednoobrazna pravila i običaji za dokumentarne akreditive (UCP) imaju dugu tradiciju u međunarodnoj bankarskoj i trgovinskoj praksi (od 1933. god.), mora se istaći da je ovoga puta pristup Reviziji bio izuzetno ozbiljno shvaćen i do sada u istoriji njihovog postojanja, ova revizija je bila „najbogatija” po broju komentara i broju nacionalnih komiteta koji su se aktivno uključili u proces trogodišnjih aktivnosti vezanih za utvrđivanje finalnog teksta Pravila.

Proces je počeo maja, 2003. godine. Formirana je Radna grupa za izradu nacrtu revizije (Drafting group) od devet članova iz Istočne Evrope, Zapadne Evrope, Azije i Severne Amerike, a uključeni su bili i predstavnici SWIFT-a kako bi se blagovremeno, u slučaju potrebe učinile i izmene MT 700. Na čelu grupe bio je gospodin Gary Collyer, direktor u ABN Amro banci, London i tehnički savetnik Komisije za bankarsku tehniku i praksu MTK u Parizu. Formirana je i Konsultantska grupa (Consulting group) od 41 člana iz 26 zemalja, koja je sve komentare pregledala i preko svog predsedavajućeg davala svoje stručno mišljenje na određena ključna pitanja čime je olakšan rad komisije za bankarsku tehniku i praksu.

Dok se došlo do konačnog teksta u toku trogodišnjeg rada, Radna grupa za izradu nacrtu je ponudila Komisiji 15 nacrtu, pregledala je 5000 komentara primljenih od nacionalnih odbora iz raznih zemalja (aktivno je učestvovao i naš Nacionalni odbor). Posebna pažnja je bila posvećena sledećim pitanjima:

- Da li istovremeno sa štampanjem publikacije UCP 600, štampati i Komentar koji bi praktično bio vodič kroz nova Pravila čime će se praktičarima pomoći da se u svim zemljama jedinstveno tumače sve promene do kojih dođe. Time će se omogućiti nesmetani protok dokumenata, robe i finansijskih sredstava.
- Da li i dalje zadržati publikaciju ISBP 645 – Međunarodna standardna bankarska praksa za pregled dokumenata po dokumentarnom akreditivu. Tokom svih razmatranja većina je imala stav da se ova Publikacija i dalje zadrži, s tim što bi se usaglasila sa promenama UCP.

Radna grupa je posebnu pažnju posvetila sledećim ključnim pitanjima:

- **”On its face”** – predloženo je da se ovaj izraz briše, jer kod većine praktičara izaziva sumnju u pravo značenje samog izraza.
- **Reasonable time** – gotovo su svi mišljenja da se ”razumno vreme” izostavi, a da se utvrdi fiksna broj dana za pregled dokumenata. **Razumno vreme je utvrđeno 5 bankarskih dana.**
- **”Parties”** – Još na sastanku u Dublinu, većina se izjasnila da se iz nacрта briše ”parties” i zameni sa ”banks”.
- **Odloženo plaćanje** – Generalna saglasnost u Dublinu je postignuta da se UCP unese klauzula o diskontu. Međutim, Konsultantska grupa nije za to da se u UCP ugradi klauzula o diskontu kod akreditiva sa odloženim plaćanjem, jer je to odgovornost banke koja negocira takav akreditiv i tu se onda primenjuje nacionalni zakon.
- **Čl. 28. UCP 500** – Postavljeno je pitanje da li ovaj član razbiti u tri odvojena člana o transportnim dokumentima ili da se jednim članom obuhvate tri vida transporta. Međutim većina je odlučila da se zadrži kao jedan član.
- U novim Pravilima dosta članova je spojeno, a izostali su pojedini članovi.

Nova pravila su veoma moderna, čine praksu jednostavnijom, a jezik je daleko jasniji i razumljiviji, sadrže termine koji se lako razumeju. UCP 600 će povratiti akreditivima njihovo pravo mesto u međunarodnoj trgovini.

Međunarodna trgovinska komora u Parizu dala je uputstva. U skladu sa tim naš Nacionalni odbor je već štampao Publikaciju UCP 600 (uporedni tekst engleski – srpski). Publikacija je na raspolaganju svim bankama, bankarima, spoljnotrgovcima, osiguravajućim kućama, špediterima, prevoznicima u međunarodnom prometu, fakultetima, studentima i svima koji se na bilo koji način bave dokumentarnim akreditivom. Nijedan, pre svega bankar, spoljnotrgovinac, prevoznik ne može uspešno obaviti svoj posao bez osnovnog alata **”UCP 600”**.

Pravila UCP 600 su usvojena 24. oktobra, 2006. godine u Parizu jednoglasno (90 zemalja, 250 prisutnih) a u praksi se primenjuju od 01. jula, 2007.godine.

6.1.2. Učesnici u akreditivnom poslu

U poslovanju po dokumentarnim akreditivima pojavljuju se najmanje tri učesnika i to: nalogodavac, banka i korisnik akreditiva.

Akreditivna banka je banka koja po nalogu kupca otvara akreditiv. Otvarajući akreditiv, akreditivna banka stupa u neposredne i pravno potpuno samostalne odnose,

s jedne strane, prema kupcu a, sa druge strane, prema prodavcu i prema tome za akreditivnu banku proizilaze sledeće obaveze:

Prema kupcu tj. nalogodavcu:

- da akreditiv otvori blagovremeno tj. odmah po prijemu ispravnog naloga za otvaranje akreditiva,
- da akreditiv otvori tačno prema primljenim instrukcijama koje treba da budu potpune i precizne,
- prilikom korišćenja akreditiva da pažljivo ispita dokumenta da bi utvrdila da li odgovaraju akreditivnim uslovima,
- da dokumenta dostavi kupcu ili da sa njima postupi prema dobijenim instrukcijama.

Prema prodavcu tj. korisniku:

- da izvrši plaćanja, da akceptira ili negocira menice, u zavisnosti od načina realizacije akreditiva samo ukoliko su ispunjeni akreditivni uslovi,
- da se, prilikom pregleda dokumenata, pridržava samo uslova sadržanih u njenom izveštaju o otvaranju akreditiva.

U međunarodnoj trgovini kod realizacije dokumentarnog akreditiva pored akreditivne banke, po pravilu, učestvuje još neka banka i to najčešće banka u zemlji korisnika akreditiva. U zavisnosti od njene uloge i ovlašćenja koje je dobila od akreditivne banke ona može biti avizirajuća /notificirajuća/ ili potvrđujuća /konfirmirajuća/ banka.

Avizirajuća banka je banka obično u zemlji korisnika koja na zahtev akreditivne banke obaveštava prodavca o otvaranju akreditiva u njegovu korist, saopštavajući mu sve uslove otvorenog akreditiva. Ova banka pri tome ne preuzima obaveze prema korisniku akreditiva sem u pogledu tačnosti prenošenja uslova i autentičnosti akreditiva.

Potvrđujuća ili konfirmirajuća banka je banka koja je pozvana ili ovlašćena od akreditivne banke da potvrdi njen neopozivi akreditiv i kada to učini ta potvrda predstavlja čvrstu obavezu, dodatnu obavezu akreditivne banke da, ukoliko su ispunjeni uslovi akreditiva, izvrši plaćanje odnosno akceptira ili negocira menice, u zavisnosti od načina na koji je predviđena realizacija akreditiva.

Rambursna banka je banka koja je ovlašćena od akreditivne banke da prihvati rambursni zahtev isplatne ili negocirajuće banke za vrednost dokumenata koja je podneo korisnik akreditiva. Rambursnoj banci se ne podnose dokumenta već samo rambursni zahtev. Ovlašćenje rambursne banke kreće se u granicama instrukcija akreditivne banke.

6.1.3. Vrste akreditiva

U bankarskoj teoriji izvršene su mnogobrojne podele dokumentarnih akreditiva po raznim osnovama, ali se u praksi primenjuje najčešće sledeća podela:

1. Podela prema kretanju robe uvoz-izvoz: UVOZNI (NOSTRO) i IZVOZNI (LORO)
2. Podela akreditiva prema mogućnosti prenosa akreditiva na drugog korisnika: PRENOSIVI i NEPRENOSIVI;
3. Akreditivi domicilirani u zemlji ili u inostranstvu, itd.

Uvozni i izvozni akreditivi: Ova podela vezana je za pojam uvoza i izvoza u odnosu na domaćeg učesnika u akreditivnom poslovanju. Ako se akreditiv otvara po nalogu domaćeg uvoznika u korist inostranog izvoznika govorimo o uvoznom (nostro) akreditivu u praksi poznatog i kao odlazeći akreditiv. Ako je akreditiv otvoren u korist domaćeg izvoznika a po nalogu inostranog uvoznika govorimo o izvoznom (loro) odnosno dolazećem akreditivu.

Prenosivi akreditivi: Dokumentarni akreditivi su, po pravilu, neprenosivi. Akreditiv se može preneti samo ako je izričito označen kao prenosiv (transferable) od akreditivne banke. Prenosivi akreditiv može biti prenet samo jedanput.

Akreditivi domicilirani u zemlji ili u inostranstvu: Domicil znači mesto plaćanja uz prezentaciju akreditivnih dokumenata. Akreditiv je domiciliran u zemlji kada se isplata vrši u zemlji domaćeg uvoznika ili izvoznika. Ako se isplata vrši u zemlji inostranog uvoznika ili izvoznika ili nekoj trećoj zemlji, onda je akreditiv domiciliran u inostranstvu.

6.1.4. Postupak banke kod otvaranja akreditiva

Sa aspekta banke koja otvara akreditiv, dakle akreditivne banke, u akreditivnom poslu razlikujemo dva momenta: otvaranje akreditiva i korišćenje akreditiva. Tokom trajanja akreditiva može doći i do prepiske vezane za razne izmene po akreditivu/povećanje, umanj enje, produženje rokova, izmene vezane za vrstu dokumenata koja treba prezentirati itd. Kod izmena posebno voditi računa o tome da li je određena izmena u saglasnosti sa važećim propisima u zemlji.

Kod otvaranja akreditiva nalogodavac predaje ovlašćenj banci zahtev za otvaranje akreditiva navodeći sve neophodne elemente.

Određen organizacioni deo u banci, služba deviznog režima, razmatra ispravnost zahteva sa stanovišta deviznih propisa u zemlji i raspoloživosti pokrića a zatim ga prosleđuje službi platnog prometa sa inostranstvom koja pribavlja saglasnost od službe deviznog disponibiliteta, registruje nalog i izvršava ga.

U službi platnog prometa sa inostranstvom nalog se detaljno pregleda da bi se pre otvaranja akreditiva ustanovilo da li su sve instrukcije nalogodavca jasne i precizne kao i da li su skladu sa Jednoobraznim pravilima za dokumentarne akreditive kako bi se izbegla nepotrebna prepiska i dodatni troškovi.

Treba imati u vidu da instrukcije moraju biti u skladu sa komercijalnim ugovorom ali se ne mogu iz njega prepisivati već treba da budu definisani finansijskom klauzulom u ugovoru. Ugovorne strane mogu da traže od svojih banaka da im na bazi predloga teksta ugovora napišu i predlog teksta akreditiva takozvani **draft** kako bi tokom prilikom potpisivanja ugovora imale i tekst budućeg akreditiva, usklađen sa poljima S.W.I.F.T. poruke mt 700 za otvaranje dokumentarnog akreditiva i s toga je potrebno posebno obratiti pažnju na sledeće podatke:

- vrsta akreditiva,
- način otvaranja akreditiva / pošta, teleks, SWIFT,
- avizirajuća banka – banka proverava da li je ista njen korespondent, ako jeste, otvara akreditiv preko naznačene banke,
- ime korisnika,
- iznos akreditiva i valuta,
- krajnji rok za utovar i mesto utovara kao i krajnje odredište,
- datum i mesto isteka važnosti dokumentarnog akreditiva tj. krajnji rok za prezentaciju dokumenata na šalterima akreditivne, avizirajuće ili konfirmirajuće banke (planirati tako da bude dovoljno vremena za pripremu i podnošenje dokumenata),
- period vremena od datuma otpreme u okviru koga se dokumenta moraju podneti banci radi plaćanja,
- da li je akreditiv plativ po viđenju, uz akcept, negociranjem ili na odloženi rok,
- da li su dozvoljene delimične isporuke i pretovar ako je primenljivo – zabrana pretovara ne važi ako je roba utovarena u kontejner,
- da li su jasne instrukcije u pogledu dokumenata koja treba prezentirati da bi se akreditiv koristio npr:
 - potpisana komercijalna faktura original i koliko kopija,
 - transportni dokument – vrsta, ko ga izdaje, ko ga potpisuje, broj originala, da li se vozarina plaća unapred itd.
 - atest o kvalitetu robe, sertifikati o poreklu – vrsta, ko izdaje potpisuje i šta da sadrži,
 - ukoliko se zahteva polisa ili certifikat o osiguranju robe navesti vrstu rizika koji pokriva kao i iznos (110% od vrednosti robe) – polisa pokriva jedan posao a certifikat pokriva više poslova,

- mora se voditi računa da je roba osigurana od momenta utovara i da datum polise o osiguranju ne može biti posle datuma otpreme. Polisa se izdaje u dva originala i oba moraju biti podneta banci,
- koja dokumenta treba poslati direktno kupcu i kojim će se dokumentom to argumentovati ako je tako ugovoreno,
- ako se traži kopija aviza o otpremi treba navesti ko ga šalje, kome, kada i koje podatke da navodi /obično datum otpreme, vrstu i količinu robe,
- opis robe na stranom jeziku – saglasno komercijalnom ugovoru, profakturi, potvrdi porudžbine itd.,
- paritet – obavezno navesti INCOTERMS 2000,
- ko snosi bankarske troškove po akreditivu – obično svaka strana snosi troškove u svojoj zemlji, troškove rambursne banke akreditivna banka ili nalogodavac, troškove konfirmacije po dogovoru (nalogodavac, korisnik ili dele).

Mnogi problemi po dokumentarnim akreditivima su povezani sa dokumentima o transportu, zato je potrebno zatražiti savet od lokalnog špeditera, prevoznika ili agenta kako bi se koristio najpogodniji način i sredstvo.

Od špeditera treba zahtevati da se striktno pridržava uslova koji su navedeni u akreditivu. Ukoliko neki uslov ne može da se ispuni treba kontaktirati inopartnera, dogovoriti se o novim uslovima i dati nalog za izmenu akreditiva.

Takođe je neophodno dobro poznavati **INCOTERMS** - odredbe o otpremi. Prvi put uvedeni 1953, revidirani 1967, 1976, 1980, 1990 i **2000**. koji su sada na snazi. To su odredbe koje definišu odgovornosti kupca i prodavca u okviru spoljnotrgovinskog ugovora, kada i gde odgovornost prelazi sa jedne na drugu stranu a tiču se komercijale, prava i osiguranja. Utvrđene su u obliku kodiranih reči što je prihvaćeno svuda u svetu. U ugovorima ih treba korektno i precizno koristiti kako bi se izbegli sporovi oko obaveza svih strana učesnica.

6.1.5. Uslovi u vezi sa datumima u akreditivu

Kada je akreditiv sa rokom važenja za jedan mesec, za šest meseci itd. Smatraće se da taj rok teče od datuma otvaranja akreditiva, ako nije drugačije određeno.

Treba utvrditi datum do koga transportna i druga dokumenta moraju biti podneta banci.

Ukoliko je poslednji datum za podnošenje dokumenata nedelja ili drugi neradni dan, banke mogu prihvatiti dokumenta koja su podneta prvog narednog radnog dana.

Ukoliko je period važenja akreditiva produžen, rok za otpremu ili period od 21 dan se ne produžava automatski već se mora izričito produžiti.

Izraze kao što su: promptno, odmah, čim pre je moguće i slično ne treba upotrebljavati ako su upotrebljeni banke će ih zanemariti kao da nisu ni napisani.

Izrazi kao: na, oko, značice za banku da će otprema biti izvršena u periodu 5 radnih dana pre naznačenog datuma ili 5 dana posle tog datuma, uključujući prvi i poslednji datum.

Izrazi: do (to, until, till), od (from) značice, ako se primene za bilo koji datum ili period u akreditivu u vezi sa utovarom, da obuhvataju i naznačeni datum.

Izrazi kao: početak meseca, prva polovina meseca itd. Koji se odnose na određeni datum razumeće se na sledeći način:

- Prva polovina meseca – od 01 do i uključujući i 15. u mesecu
- Druga polovina meseca – od 16 do i uključujući poslednji dan u mesecu
- Početak meseca – od 01 do i uključujući i 10. u mesecu
- Sredinom meseca – od 11 do i uključujući 20. u mesecu
- Krajem meseca – od 21 do i uključujući poslednji dan u mesecu.

Reč: posle (after) tumačice se da isključuje naznačeni datum.

6.1.6. Isplatne klauzule kod akreditiva

Veoma značajan segment u sadržaju jednog akreditiva ima isplatna klauzula. Kod nostro akreditiva ona se određuje zavisno od odnosa ovlašćene banke sa korespondentom preko koga se avizira akreditiv, zatim od vrste akreditiva kao i od instrukcija nalogodavca i trenutne likvidnosti banke.

Ako banka ima račun kod strane banke:

1. Za domicil u inostranstvu:
 - Ukoliko su svi uslovi ispunjeni, izvolite izvršiti plaćanje na teret našeg računa kod vas, uz izveštaj nama.
2. Za domicil u zemlji:
 - Po prijemu dokumenata kod nas, koja striktno odgovaraju akreditivnim uslovima, ovlastićemo vas da izvršite isplatu na teret našeg računa kod vas.

Ako strana banka ima račun kod naše banke:

- za domicil kod naše banke - Po prijemu dokumenata kod nas koja odgovaraju akreditivnim uslovima, odobrićemo njihovu vrednost vašem računu kod nas, uz izveštaj vama.

Akreditiv otvoren preko nekontokorenta ili kontokorenta kod koga nema račun u valuti plaćanja:

1. Za domicil u inostranstvu:

- Ukoliko su ispunjeni svi akreditivni uslovi, ovlašćujemo vas da uputite vaš rambursni zahtev za vrednost dokumenata banci koju smo ovlastili da prihvati vaš zahtev. Po prijemu traženog iznosa izvršite isplatu korisniku uz izveštaj nama.

2. Za domicil u zemlji:

- Po prijemu dokumenata kod nas koja odgovaraju akreditivnim uslovima, mi ćemo vam doznačiti njihovu vrednost preko banke

Aviziranje loro akreditiva

Izveštaj strane banke o otvaranju akreditiva u korist našeg izvoznika ovlašćena banka može primiti poštom, teleksom ili putem S.W.I.F.T-a. porukom mt 700.

Po prijemu pisma ili teletransmitovane poruke ili S.W.I.F.T. poruke mt 999 nadležni organizacioni deo ovlašćene banke potvrđuje autentičnost potpisa, odnosno ispravnost šifre. Poruka mt 700 automatski se autentifikuje jer su banke prethodno razmenile SWIFT ključ, tj šifre.

6.1.7. Korišćenje akreditiva

Da bi mogao da naplati vrednost isporučene robe, korisnik mora da podnese banci (nominovanoj, avizirajućoj ili konfirmirajućoj) dokumenta koja striktno odgovaraju uslovima i odredbama u akreditivu. Dokumenta se moraju podneti banci u rokovima utvrđenim u akreditivu.

Ponekad se može dogoditi da korisnik- prodavac podnese dokumenta koja nisu u saglasnosti sa uslovima iz akreditiva. U tom slučaju banka može da postupi na jedan od sledećih načina:

1. Da vrati dokumenta korisniku da ih ispravi i da ih ponovo o roku dostavi banci radi naplate – ukoliko su učinjene greške koje se mogu ispraviti.
2. Da pošalje dokumenta akreditivnoj banci navodeći sva odstupanja i da zatraži saglasnost da se isplata izvrši bez obzira na odstupanja.
3. Da zadrži dokumenta i da traži na najbrži način od akreditivne banke saglasnost za plaćanje, akcept ili negociranje u zavisnosti od stipulisanih uslova.

Rezervu na dokumenta stavlja banka kojoj su dokumenta podneta na naplatu. Ukoliko postupi drugačije to radi na svoj rizik. U praksi se i dalje događa da akreditivne banke traže saglasnost za skidanje rezerve od svojih komitenata, nalogodavaca

što može biti štetno za nalagodavca ukoliko se ispostavi da je i roba bila neuredna. Kada je rezerva skinuta a plaćanje izvršeno ne može se više izvršiti nikakva arbitraža po akreditivu.

Ukoliko je akreditiv plativ po viđenju, korisnik prima sredstva pošto podnese uredna dokumenta koja banka detaljno pregleda korak po korak u okviru takozvanog razumnog roka od sedam bankarskih dana.

Ukoliko je akreditiv plativ sa odloženim plaćanjem, po podnošenju predviđenih dokumenata, banka je ovlašćena (akreditivna ili konfirmirajuća banka) da izda pisanu obavezu da će izvršiti plaćanje na određeni datum. Naravno, u skladu sa uslovima akreditiva mora imati elemente kako bi izračunala datum dospeća.

Ukoliko je akreditiv plativ uz akcept, izvoznik vuče ročnu menicu ili na akreditivnu ili na konfirmirajuću banku ili na neku drugu banku zavisno od uslova. Datum plaćanja po akceptnom akreditivu može biti npr. 90 dana posle datuma fakture ili datuma transportnog dokumenta. Kada se dokumenta podnesu, umesto plaćanja akceptira se menica. Ako menice akceptira treća strana, npr. kupac, akreditivna i konfirmirajuća banka garantuju akceptiranje menice i njeno plaćanje o dospeću. Akceptant menice preuzima neopozivu obavezu da menicu plati na dan dospeća.

Ročni akreditivi, tj. akceptni akreditivi i akreditivi sa odloženim plaćanjem predstavljaju instrumente za finansiranje kupca. Tokom perioda do isplate, kupac obično može da proda kupljenu robu i iz te naplate da plati iznos po akreditivu.

6.1.8. Primena Jednoobraznih pravila MTK

Način poslovanja putem dokumentarnog akreditiva internacionalno je rešen putem Jednoobraznih pravila i običaja za dokumentarne akreditive, koja je Međunarodna Trgovinska Komora u Parizu objavila 1933. godine. Razvoj tehnologije, načina komunikacije, uvođenje novih vrsta akreditiva učinili su da se ova pravila osavremenjuju i prilagođavaju zahtevima kako učesnika u poslu tako i samoj praksi, tako da je do sada vršeno ukupno 6 revizija Pravila /1951,1962,1974,1983 i 1993, 2007/. Kao po pravilu, čim bi se usvojila jedna revizija, odmah bi se pristupilo razmatranju za uvođenjem nove verzije jer praksa nameće uvek nova pitanja koja treba što preciznije formulisati kako ne bi došlo do nesporazuma kod tumačenja odredaba. **Počev od 1. jula 2007. godine u primeni je šesta revizija Jednoobraznih pravila i običaja za dokumentarne akreditive, pod nazivom UCP 600.**

Jednoobrazna pravila su prvi izvor prava kod dokumentarnog akreditiva. Pored ovih pravila, za regulisanje materije akreditiva koriste se i Pravila i Procedura za ramburs po dokumentarnom akreditivu pod nazivom Jednoobrazna pravila za

ramburs banka – banci po dokumentarnim akreditivima, publikacija MTK 525 /The Uniform Rules for Bank - to - Bank Reimbursements under Documentary Credits, ICC Publication No 525/URR 525/ kao i Međunarodna pravila za tumačenje trgovinskih termina - INCOTERMS 2000.

6.2. Međunarodni dokumentarni inkaso

6.2.1. Pojam dokumentarnog inkasa

Pod dokumentarnim inkasom, ili tačnije, **pod ugovorom o dokumentarnom inkasu podrazumeva se takav bankarski posao kod koga banka preuzima obavezu da po nalogu i za račun svog komitenta (prodavca, principal) naplati novčano potraživanja koje ovaj ima prema trećem licu (kupcu, trasatu) uz istovremenu predaju određenih dokumenata, dok se komitent (principal) obavezuje da za to plati banci proviziju i troškove koje je imala prilikom izvršenja dobijenog naloga i instrukcija.**

Posao dokumentarnog inkasa funkcioniše tako što prodavac odmah po otpremanju robe šalje robna dokumenta svojoj banci (banci komitenta), koja ih potom dostavlja za naplatu korespondentskoj banci (inkaso banci) u zemlji kupca (trasata) s nalogom da ih ova preda kupcu tek onda kad on bude isplatio kupovnu cenu (documents against payment, D/P), ili akceptirao menicu (documents against acceptance, D/A), koju je prodavac vukao na njega i priključio je ostalim dokumentima, ili ispuni druge uslove koji su predviđeni nalogom za naplatu i instrukcijama.

Prema tome, kod plaćanja cene uz istovremenu predaju dokumenata, prodavac je, načelno govoreći, zaštićen od rizika da kupac preuzme robu pre nego što je isplatio kupovnu cenu.

6.2.2. Vrste dokumentarnog inkasa

Poslovi dokumentarnog inkasa mogu se deliti na različite načine, zavisno od kriterijuma koji se uzima za njihovu podelu ili klasifikaciju. Najčešće se u bankarskoj praksi i pravnoj teoriji kao kriterijum uzima vrsta isprave pomoću koje se dokazuje postojanje potraživanja koje se naplaćuje na ovakav način i tako imamo tzv. "čisti" inkaso i dokumentarni inkaso.

Pod čistim inkasom (nerobni inkaso) podrazumeva se naplata potraživanja izraženog u obliku hartije od vrednosti koja može biti, na primer, menica, obveznica, konosman, ček i sl., dok se pod dokumentarnim inkasom (robni inkaso) podrazumeva naplata hartija od vrednosti zajedno sa robnim dokumentima, kao i naplata robnih dokumenata bez hartija od vrednosti. Pored toga, u međunarodnim plaćanjima, dokumentarni inkaso se deli na **loro i nostro**. Kod loro inkasa vrši se naplata stranih potraživanja u domaćoj zemlji od domaćeg dužnika, a takvu naplatu vrši domaća banka kao inkaso banka inostrane banke remitenta. Naprotiv, kod nostro inkasa se domaće potraživanje naplaćuje od strane dužnika preko domaće banke koja u tu svrhu najčešće koristi kupčevu banku u zemlji plaćanja.

6.2.3. Učesnici u dokumentarnom inkasu

U dokumentarnom inkasu učestvuju sledeća lica: principal, koji koristi svoju banku radi naplate potraživanja; dostavna banka - remitent, odnosno banka kojoj je principal poverio posao naplate potraživanja; i inkaso banka koja je dužna da trasatu prezentira dokumenta i da od njega traži naplatu novčanog potraživanja.

Dakle, između pomenutih lica zasnivaju se pravni odnosi koji su nezavisni jedan od drugog. Tako, na primer, između trasata i principala (prodavca) zasnovan je pravni odnos po osnovu ugovora o kupovini i prodaji. U ovom ugovoru sadržana je finansijska klauzula, prema kojoj je trasat dužan da svoju obavezu plaćanja cene ispuni posredstvom dokumentarnog inkasa. Na osnovu ovlašćenja sadržanog u ovoj klauzuli, principal (prodavac) daje nalog dostavnoj banci, a ova ga prihvata, čime se zaključuje ugovor o dokumentarnom inkasu. I na kraju, između dostavne banke i njene korespondentne banke u zemlji plaćanje (inkaso banke) zasniva se ugovorni odnos za obavljanje bankarskih poslova u vezi sa naplatom novčanog potraživanja od trećeg lica (trasata). Zahvaljujući tome što su navedeni pravni odnosi međusobno odvojeni i samostalni, trasat nije ovlašćen da se poziva na pravni odnos koji postoji između nalagodavca i dostavne banke, kao ni na pravni odnos između dostavne i inkaso banke (*res inter alios acta...* - ono što je ugovoreno između dve strane ne može trećima škoditi ni koristiti).

6.2.4. Prezentacija dokumenata

Inkaso banka (ka prezentent) dužna je da prezentira dokumenta trasatu kako bi na taj način mogla od njega da zahteva izvršenje obaveze plaćanja. Prezentacija dokumenata, kao pravna radnja, predstavlja poziv trasatu da isplati novčani iznos

koji duguje ili da akceptira menicu ili druga dokumenta (robna) ili da ispuni neku drugu obavezu predviđenu nalogom za isplatu. Dokumenta se prezentiraju u domicilu ili sedištu trasata, ali kad je adresa netačna ili nepotpuna, inkaso banka može pokušati da sazna tačnu adresu, a ako u tome ne uspe ne snosi odgovornost.

6.2.5. Plaćanje

Pod plaćanjem u smislu Jednoobraznih pravila za dokumentarni inkaso podrazumeva se ne samo predaja dokumenata uz efektivno plaćanje, nego i predaja dokumenata uz akcept kao i predaja dokumenata uz ispunjenje drugih uslova predviđenih nalogom za naplatu i instrukcijama.

Predaja dokumenata uz istovremeno plaćanje predstavlja osnovni oblik ispunjenja obaveze iz dokumentarnog inkasa. Ovde inkaso banka predaje dokumenta trasatu i od njega naplaćuje novčano potraživanje u skladu sa nalogom za naplatu. Obično se **plaćanje vrši u roku od 24 časa po izvršenoj prezentaciji dokumentacije**, ali to ne znači da plaćanje ne bi moglo da se vrši posle isteka određenog broja dana od dana prezentacije dokumenata ili u određeni dan koji je fiksiran u dokumentima.

Plaćanje može biti vršeno bilo u valuti zemlje plaćanja (Local currency), bilo u valuti neke treće zemlje (foreign currency). Ako je nalogom za naplatu predviđeno da se plaćanje vrši u određenoj valuti, inkaso banka dužna je da uruči dokumenta uz uslov da je trasat isplatio cenu u toj valuti. Drugim rečima, banka nije ovlašćena da prima isplatu u nekoj drugoj valuti, pa ni u valuti zemlje nalogodavca.

Ukoliko je, pak, plaćanje ugovoreno u nekoj drugoj valuti (a ne u valuti zemlje plaćanja) tada će inkaso banka predati dokumenta trasatu ako je ovaj u odnosnoj valuti izmirio svoju obavezu i ako je od nadležnog organa pribavio odobrenje za transfer novčanih sredstava u skladu sa primljenim nalogom i instrukcijama.

Provizija, kamata i troškovi

Inkaso banka ima pravo na proviziju ne samo onda kada je bez njene krivice izostala naplata potraživanja, već i onda kada u nalogu za naplatu nije o tome ništa određeno. Najčešće se visina provizije određuje ugovorom o dokumentarnom inkasu, a ako u ugovoru nije ništa predviđeno u tom slučaju primeniće se bankarska tarifa ili poslovni običaj. Visina provizije zavisi od vrednosti novčanog potraživanja koje na ovakav način treba da bude naplaćeno i stepena složenosti pojedinih bankarskih operacija.

6.2.6. Međunarodno pravno regulisanje

Ugovor o dokumentarnom inkasu nije delo zakonodavca, već poslovne prakse i bankarske prakse. U uporednom pravu ovaj ugovor nije pravno regulisan, čak ni u specijalnim zakonima iz oblasti bankarstva i bankarskog prava. Zbog toga je Međunarodna trgovinska komora sa sedištem u Parizu donela 1956. godine Jednобразna međunarodna pravila za dokumentarne naplate - inkaso. Ova pravila su do sada više puta revidirana, od strane Komisije za bankarsku tehniku i praksu. Velika većina zemalja je prihvatila pomenuta pravila sa revizijama.

6.3. Instrumenti bezgotovinskog plaćanja u međunarodnoj trgovini

6.3.1. Bankarska doznaka

Instrument platnog prometa sa inostranstvom kojim poslovna banka nalogodavca daje pismeni nalog svome korespondentu u inostranstvu da određenom pravnom ili fizičkom licu isplati iznos naveden u nalogu na određeni datum.

U plaćanju putem doznake učestvuju:

- nalogodavac - daje nalog svojoj ovlašćenoj banci da plati određeni iznos korisniku
- ovlašćena banka - izvršava nalog, sama ili uglavnom preko svog korespondenta u mestu korisnika, korisnikovoj zemlji ili u nekoj trećoj zemlji, u kom slučaju se mogu pojaviti dve tri i više banaka - posrednika
- banka korespondent - banka koja izvršava naloge i radi prema instrukcijama banke, inicijatora naloga
- korisnik - pravno ili fizičko lice - kome banka korespondent vrši isplatu

Bankarska doznaka predstavlja klasičan, najstariji instrument međunarodnog platnog prometa, naročito kod plaćanja koja rezultiraju iz nerobnih transakcija, kod plaćanja avansa i kod robnog plaćanja u poslovima kod kojih ne postoji opasnost rizika već puno poverenje između ugovornih strana.

Rizik: plaćanje unapred – kupac nije zaštićen jer plaća robu pre nego što je primi isporuka na otvoreno – prodavac nije zaštićen jer tovari robu pre nego što primi plaćanje

Doznake se mogu podeliti:

- prema pravcu kretanja sredstava na: nostro - plaćanje u inostranstvo i loro - naplata iz inostranstva;

- prema tome šta se plaća na: robne i nerobne;
- prema postojanju nekog dodatnog uslova na: uslovne i bezuslovne.

Nostro doznake

Doznake u inostranstvo izvršavaju se na osnovu naloga za plaćanje (obrazac 70) koji nalagodavac daje ovlašćenoj banci uz prilog odgovarajuće dokumentacije u zavisnosti od vrste uvoznog posla tj. osnova plaćanja. Obrazac i način popunjavanja naloga kao i priložena dokumentacija moraju da budu u skladu sa Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju, Zakonom o deviznom poslovanju kao i sa Odlukom o uslovima i načinu obavljanja plaćanja i naplaćivanja i prenosa po tekućim i kapitalnim poslovima u devizama i u dinarima.

Potrebno je voditi računa o posebnim oznakama inobanaka kao što su IBAN, BLZ, SORT CODE, ABI CAB itd. u zavisnosti od zemlje u kojoj se nalazi banka inopartnera. Ako se plaćanje ne izvršava u valuti zemlje kojoj se plaća, poželjno je navesti naziv i SWIFT adresu posredne korisnikove banke za račun u toj valuti.

Loro doznake

Doznake iz inostranstva u korist domaćeg pravnog ili fizičkog lica korisnikoj banci takođe može biti upućena putem pošte, teleksa ili SWIFT-a od direktnih ili indirektnih korespondenata.

Pre nego što da instrukciju za naplatu priliva putem doznake neophodno je da se klijent obrati svojoj poslovnoj banci sa zahtevom za instrukciju za naplatu priliva. Kod prvih poslova najbolje je da u pisanom zahtevu navede naziv svog inopartnera kao i naziv njegove poslovne banke, iznos i valutu očekivanog priliva kako bi mu isti bio doznačen na najbrži i najsigurniji način. Poslovna banka na svom memorandumu putem fax-a dostavlja instrukciju koja sadrži sve neophodne rubrike.

Po prijemu instrukcije od svoje banke potrebno je da istu tačno prosledi inopartneru.

Od svog inopartnera treba da zahteva da istu striktno poštuje.

Ukoliko se radi o naplati koja je vezana za ispunjenje nekog posebnog uslova, korisnikova banka je dužna da postupi potpuno prema instrukciji nalogodavčeve banke. Ukoliko Banka iz određenih razloga ne može da postupi po zahtevanim uslovima, dužna je da o tome obavesti korisnika kao i banku od koje je primila uputstvo.

6.3.2. Naplata čekom

Ček je strogo formalna hartija od vrednosti kojom trasant daje bezuslovni nalog trasatu (banci ili pošti) da plati određeni iznos po viđenju, naznačenom korisniku remitentu ili donosiocu ili nekom drugom licu po naredbi remitenta.

Učesnici kod čeka su:

- trasant – izdavalac čeka glavni dužnik (drawer),
- trasat – banka kod koje izdavalac ima pokriće (drawee),
- remitent – imalac čeka (payee).

Ček je jedan od vidova bezgotovinskog plaćanja, koji svodi upotrebu novca na najmanju meru, otklanja rizik kod gubitka i krađe pri upotrebi većih suma novca.

Naša zemlja je prihvatila Ženevsku konvenciju o čeku a prema našem Zakonu o čeku, ček mora da ima sledeće bitne elemente:

1. oznaku da je ček,
2. naredbu da se plati određeni iznos,
3. ime trasata (banke koja treba da plati),
4. datum i mesto plaćanja,
5. datum i mesto izdavanja,
6. ime trasanta (izdavaoca čeka) i njegov potpis,
7. ime korisnika remitenta (kod čeka nije obavezno ako glasi na donosioca).

Trasant se potpisuje u donjem uglu na licu čeka. Po propisima najvećeg broja država ček se može vući samo na banku ili sličnu instituciju.

U zavisnosti od izdavaoca čekove delimo na:

- bankarske;
- putničke;
- privatne.

U zavisnosti od mesta izdavanja i plativosti čekove delimo na:

- inostrane – izdati i plativi u inostranstvu;
- loro – izdati u inostranstvu, a plativi u našoj zemlji;
- nostro – izdati u našoj zemlji a plativi u inostranstvu.

Bankarski ček – vučen je od strane jedne na drugu stranu banku što znači da su trasat i trasant različite banke. Na ovoj vrsti čekova uvek je naznačeno ime remitenta /korisnika. Bankarski čekovi su najsigurniji u pogledu naplate. Veću sigurnost korisniku pruža barirani ček ili certifikovani ček. Banka koja certifikuje ček postaje glavni dužnik po čeku i odmah zadužuje račun izdavaoca čeka. Ukoliko certifikaciju zahteva izdavalac čeka on ostaje u obavezi i posle pribavljanja certifikacije. Međutim, u slučaju da imalac čeka pribavi certifikaciju, izdavalac čeka i svi prethodni indosanti izlaze iz čekovne obaveze.

Putnički čekovi – koriste se za potrebe putničkog i turističkog saobraćaja. Prva odlika ove vrste čekova je sam naziv putnički ček - travellers cheque, italijanski - assegno turistico, a zatim oznaka valute u okruglim iznosima unapred odštampa na čeku i to numerički i slovima. Pored toga svaki ček nosi naziv emitenta, mesto i datum izdavanja, oznaku mesta kupca čeka u momentu izdavanja, oznaku mesta za drugi potpis vlasnika čeka u momentu prezentacije istog za naplatu, tj. unovčavanje. Pitanje pokrića za ove čekove je regulisano u momentu kupovine ovog instrumenta.

Privatni čekovi – certifikovani na ove čekove banka trasat stavlja jednu od sledećih klauzula: certified, accepted ili good i to na licu čeka sa naznakom datuma certifikovanja. Pored pečata banke, neophodan je i potpis ovlašćenih lica. Potpisi se proveravaju. Ako banka nema mogućnosti da proverí ispravnost potpisa, ček se preuzima na inkaso - na naplatu a to znači da se sredstva odobravaju imaoću čeka tek po prijemu pokrića.

Privatni čekovi – necertifikovani ovu vrstu čekova banka treba da preuzima samo na inkaso ili da zatraži od banke trasata šifrovanu telex ili SWIFT poruku da li ček ima pokriće, tj. da traži ovlašćenje za isplatu.

Loro čekovi – povuke su čekovi vučeni od inostranih banaka na domaće banke. Korisnik je uglavnom domaće fizičko a ređe pravno lice. Da bi inostrani korespondenti mogli da vuku ček na domaću banku, potrebno je da se o tome prethodno postigne sporazum ili, poseban aranžman.

Nostro čekovi – su čekovi koje naše ovlašćene banke vuku na inostrane korespondente u skladu sa prethodno dogovorenim uslovima i to sa svojim najboljim korespondentima u svakoj zemlji kako ne bi dolazilo do teškoća kod unovčavanja.

Posebnu vrstu čekova čine EUROČEK čekovi koje izdaju banke evropskih zemalja koje su osnovale jedinstveni platni sistem 1968. pod nazivom EURO-CHEQUE sistem a koji je 1992 prerastao u EUROPAY.

Banka može da otkupi samo ispravan ček tj. onaj koji zadovoljava sve elemente čeka kao i dozvoljeni limit i da ga isplati svom klijentu uz uobičajeni rizik tj da ga isplati s tim što zadržava pravo da od komitenta traži povraćaj sredstava ukoliko ček nije mogao da bude naplaćen u inostranstvu, ili može da ga pošalje na naplatu - inkaso - ukoliko ček ne ispunjava uslove za otkup. Banka u tom slučaju odobrava sredstva svom komitentu tek po prijemu pokrića iz inostranstva.

6.3.3. Međunarodno kreditno pismo

Kreditno pismo je nalog koji jedna banka (asignant) izdaje drugoj banci sa sedištem u inostranstvu (assignatu) da korisniku isprave (assignataru) isplati odjednom ili sukcesivno izvesnu sumu novca.

Kreditnim pismom banka (asignant) ovlašćuje neko lice da može kod druge banke (assignata) raspolagati određenom sumom novca kada se za to ispune predviđeni uslovi u samom pismu. To je i razlog da se u pravnoj teoriji ističe da je kreditno pismo u stvari, jedan poseban oblik dokumentarnog akreditiva i pored toga što akreditivna banka neposredno dostavlja obaveštenje o otvaranju dokumentarnog akreditiva korespondentskoj banci u inostranstvu radi njegove naplate, dok se (za razliku od akreditiva) kreditno pismo, po pravilu, predaje u ruke korisnika isprave (asignataru), na upotrebu. Za razliku od dokumentarnog akreditiva, kreditno pismo je uvek neprenosiva isprava. Pored toga, dokumentarni akreditiv je u isto vreme i sredstvo plaćanja i sredstvo za obezbeđenje tog plaćanja, dok je, međutim, kreditno pismo **isključivo sredstvo plaćanja u međunarodnom prometu**.

Kada se govori o značaju kreditnog pisma, valja u prvom redu istaći da se pomoću njega mogu vršiti **gotovinska i bezgotovinska plaćanja**.

Inače, kreditno pismo je **nastalo u Engleskoj**, odakle se njegova primena proširila i u mnoge druge evropske zemlje i **SAD**.

6.3.3.1. Lica kod kreditnog pisma

Kao učesnici u kreditnom pismu pojavljuju se banka asignant, izdavalac kreditnog pisma, banka asignant-upućenik i korisnik kreditnog pisma.

U praksi se najčešće, kao izdavalac kreditnog pisma pojavljuje banka ili druga finansijska organizacija koja, kao što smo videli, daje nalog drugoj banci ili drugim bankama (ako ih je više) da licu označenom u kreditnom pismu isplati određeni iznos novčanih sredstava, ako se za isplatu ostvare svi oni uslovi koji su predviđeni u samom pismu, pri čemu se pismo neposredno uručuje njegovom korisniku.

Kod kreditnog pisma postoje dve vrste pravnih odnosa: odnos između assignata (izdavaoca pisma) i banke-asignata-upućenika, kao i odnos između izdavaoca pisma i njegovog korisnika. Ova dva pravna odnosa su međusobno potpuno samostalna i nezavisna. Sa druge strane, između banke assignata i korisnika pisma ne postoji nikakav pravni odnos, jer banka asignant istupa samo u svojstvu blagajnika (inkasanta).

6.3.3.2. Bitni elementi kreditnog pisma

U bankarskoj praksi kreditno pismo najčešće sadrži sledeće bitne elemente: naziv (firma) izdavaoca kreditnog pisma, naziv (firma) banke koja vrši isplatu, naziv

(firma) korisnika, odnosno njegovo ime i prezime, visina novčane sume na koju kreditno pismo glasi, dan izdavanja i rok važenja, redni broj i potpis ovlašćenog lica banke izdavaoca sa štambiljem, odnosno pečatom. Kreditno pismo može da ima i druge elemente, zavisno od volje učesnika u ovom poslu. Tako, na primer, u kreditno pismo se unosi klauzula o “naplati od druge banke” ako kreditno pismo izdaje banka koja nije dovoljno poznata.

6.3.3.3. Način izdavanja

Kreditno pismo izdaje banka ili druga finansijska organizacija fizičkom ili pravnom licu na osnovu ranije položenog novčanog iznosa (pokrića). U bankarskoj praksi, banka izdaje kreditno pismo onom klijentu (budućem korisniku) koji kod nje ima žiro-račun ili koji banci putem opšte uplatnice doznači određenu sumu novca koji služi kao pokriće za izdato kreditno pismo. Istina, korisnik kreditnog pisma može da ne položi novčano pokriće, ako banka davanjem kreditnog pisma želi da ga koristi za kreditiranjem nekog posla.

6.3.3.4. Vrste kreditnog pisma

U savremenoj bankarskoj praksi kreditno pismo se deli na: loro i nostro kreditno pismo, zatim, obično i cirkularno, klirinško (sve ređe) i konvertibilno pismo, trgovačko kreditno pismo, itd.

Obično kreditno pismo je karakteristično po tome što je u njemu označena banka asignat kod koje se vrši naplata kreditnog pisma. Banka asignat je, u stvari, poslovni partner izdavaoca kreditnog pisma. Zato je kod ovakvog kreditnog pisma mala mogućnost da se ono zloupotrebi od korisnika pisma ili lica u čijim se rukama nalazi. Za izdato kreditno pismo provizija se naplaćuje od korisnika pisma ili za istu tereti banka asignat zajedno sa isplaćenom sumom koja je navedena u pismu, s tim što se za isplaćeno pismo banka asignat regresira od izdavaoca (emitenta).

Cirkularno kreditno pismo odlikuje se po tome što se u ulozi banke asignata javlja više banaka kod kojih može da se obrati korisnik pisma sa zahtevom za plaćanje. Pored toga, korisnik ove vrste pisma može da naplaćuje novčani iznos koji mu je potreban do najvišeg iznosa određenog u pismu (plafon kreditnog pisma) bilo odjednom bilo sukcesivno, u gotovu ili putem virmana, odnosno virmanskog prenosa.

Trgovačko kreditno pismo predstavlja, takođe, instrument međunarodnog plaćanja. Kada je u pitanju trgovačko kreditno pismo, banka asignant (akreditivna banka) po nalogu i za račun kupca (uvoznika) ovlašćuje korisnika pisma (prodavca) da na nju vuče (tratu) i da je potom zajedno sa robnim dokumentima, predviđenim u samom pismu, prezentira na otkup (negociranje) bilo kojoj banci ili određenoj banci, zavisno da li je u pitanju obično ili cirkularno pismo. Prema tome, osnovna karakteristika trgovačkog kreditnog pisma jeste korišćenje trasirane menice. Pomenimo i to da je trgovačko kreditno pismo u širokoj upotrebi u međunarodnoj trgovini. Ono se prvi put pojavilo u Engleskoj, odakle se njegova upotreba proširila na druge evropske zemlje i SAD.

7. KLIRING U MEĐUNARODNIM PLAĆANJIMA

Narodna banka Srbije ovlašćena je, odredbama (čl. 32. st. 4.) Zakona o deviznom poslovanju, propisuje bliže uslove i način obavljanja platnog prometa sa inostranstvom po tekućim i kapitalnim poslovima.

U vezi sa napred navedenim ovlašćenjem, Narodna banka Srbije - Sektor za platni sistem, uvela je **Kliring međunarodnih plaćanja** koji će obavljati banke sa sedištem u Republici Srbiji i za banke sa sedištem na teritoriji države sa čijom je centralnom bankom Narodna banka Srbije zaključila sporazum o neto obračunu međunarodnih plaćanja (na primer sa Bosnom i Hercegovinom, itd).

Kliring međunarodnih plaćanja obavlja se za račun fizičkih i pravnih lica komitenata banaka čije su centralne banke potpisnice Sporazuma o kliringu međunarodnih plaćanja kao **multilateralni neto obračun**.

Učesnici u kliringu međunarodnih plaćanja su:

- centralne banke potpisnice sporazuma,
- banke koje su sa svojom centralnom bankom potpisnicom sporazuma potpisale ugovor o učestvovanju u obračunu međunarodnih plaćanja.

Kao razlozi za uvođenje Kliringa međunarodnog plaćanja navode se:

- Niži troškovi platnog prometa sa inostranstvom,
- isti način za devizna plaćanja (pod uslovom da su u skladu sa propisima),
- veća efikasnost u platnom prometu sa odnosnim zemljama,
- troškovi platnog prometa sa inostranstvom se plaćaju u zemlji,
- priprema za ulazak u **Single Payment Area (SEPA)**,
- podrška slobodnoj trgovini u regionu (CEFTA),
- mogućnost uspešnije saradnje sa drugim zemljama regiona.

SEPA je područje na kojem će građani, kompanije i drugi privredni subjekti biti u mogućnosti da primaju novac i vrše plaćanja u evrima unutar i van granica svoje zemlje pod istim uslovima, pravilima i obavezama kao u svojoj zemlji.

Svaki građanin Evropske monetarne unije (kao i drugih zemalja koje prihvate standarde SEPA) će biti u mogućnosti da vrši plaćanja:

- sa jednog računa,
- korišćenjem jedinstvenog seta instrumenata plaćanja,
- jednako efikasno i sigurno kao u najefikasnijem domaćem platnom prometu.

SEPU čine:

- jedinstvena valuta (evro),
- zajednički standardi i procedure,
- efikasna infrastruktura,
- jedinstveni set instrumenata plaćanja,
- sniženi troškovi platnog prometa,
- jedinstveni pravni okvir,
- transparentno upravljanje,
- razvoj novih usluga klijentima.

Tri modela su implementirana u sistemu plaćanja u okviru SEPA, a to su:

- Panevropski instrumenti plaćanja,
- Panevropska infrastruktura (definisani su principi za SEPA kompatibilan model kliringa i obračuna tzv. PA-ACH model),
- panevropski pravni okvir.

Kliring međunarodnih plaćanja obavlja se kao neto obračun **preko obračunskog računa banke** koji se otvara i vodi kod centralne banke.

Centralna banka obaveštava operatera kliringa o iznosima limita neto pozicija za svoje banke - za čije izvršenje ona garantuje u skladu sa ugovorom.

Negativna neto pozicija banke nijednog trenutka ne sme biti veća od odobrenog limita.

Učesnik može zahtevati od svoje centralne banke povećanje ili smanjenje limita, koja se odobrava ako su za to ispunjeni svi uslovi.

Od 18. juna 2007. godine, banke u Srbiji neće više morati sve naloge za plaćanja u devizama, ukoliko je poverilac istovremeno i njihov klijent, da šalju na izvršenje inokorespondentnoj banci u inostranstvo, pošto će se ubuduće, pored dinarskog, i devizni međubankarski kliring vršiti u Narodnoj banci Srbije. U skladu sa Odlukom o međubankarskom kliringu plaćanja u devizama, koju je Narodna banka Srbije donela 1. aprila ove godine, pripremljeni su i testirani sa bankama potrebni tehnički sistemi i trenutno su sa 16 banaka, koje su organizaciono i tehnički spremne za to, zaključeni ugovori o priključenju u međubankarski kliring plaćanja u devizama kod Narodne banke Srbije.

Na taj način, uz kliring plaćanja u devizama koji se obavlja za banke u Republici Srbiji, omogućeno je da se obavlja i za plaćanja između naših banaka i banaka drugih država s čijim će centralnim bankama NBS zaključiti sporazum o kliringu. Kliring će se obavljati kao neto obračun u evrima, u skladu sa odlukom koja propisuje uslove i način obavljanja platnog prometa sa inostranstvom.

Narodna banka Srbije će za obavljanje poslova kliringa bankama naplaćivati naknadu koja je višestruko niža od one koju banke inače plaćaju inokorespondentnim bankama u inostranstvu, što bi trebalo da se odrazi i na visinu naknade koju klijenti plaćaju bankama, odnosno da doprinese bržem i jeftinijem platnom prometu sa inostranstvom za sve njegove učesnike. (Izvor: Sajt NB Srbije www.nbs.yu - 15.06.2007.)

Izuzetno je važno **razgraničiti funkcije dinarskog i kliringa u devizama**, jer postoje sličnosti koje su implementirane u strukturi poruke MT102, koja se koristi i u dinarskom i deviznom kliringu NBS, sa generičkom strukturom SWIFT MT102 poruke.

Razlozi uvođenja kliringa: Od uvođenja evra kao jedinstvene valute grupe članica EU prošlo je pet godina. Uprkos tome, građani u *evro-zoni* (sada 13 država) i dalje ne mogu jednostavno i lako, pod istim uslovima i troškovima, sa jednog računa ili korišćenjem jedne kartice, da obavljaju plaćanja. Štaviše, troškovi transakcija plaćanja rastu ukoliko evro mora da “pređe” nacionalne granice. Zbog toga su evropske finansijske institucije i najviši organi EU pripremili projekat za uspostavljanje integrisanog sistema plaćanja u *evro-zoni*, pod nazivom SEPA projekat. Faza oblikovanja sveobuhvatnog sistema platnog prometa je već završena (trajala je od 2004-2006), tako da će primena SEPA projekta započeti 1. januara 2008. godine. U toku naredne tri godine, tačnije od 1. januara 2011. godine, novi integrisani platni sistem trebalo bi u potpunosti da bude primenjen u čitavoj *evro-zoni*.

Projekat SEPA (*Single Euro Payments Area*), najkraće rečeno, predstavlja skup mehanizama, institucija i pravila za brzo i nesmetano odvijanje platnog prometa širom *evro-zone*.

SEPA sistem je prvenstveno namenjen plaćanjima u maloprodaji, takozvanim mikro i malim plaćanjima, kao i plaćanjima koja vrše srednja i mala preduzeća. **Režimom SEPA biće obuhvaćene sve bezgotovinske transakcije do iznosa od 50.000 evra.** Transakcije preko tog iznosa neće podlegati SEPA mehanizmu, već će se i dalje posebno ugovarati između učesnika u procesu plaćanja i davalaca usluga u platnom prometu.

Uvođenje SEPA sistema plaćanja zahtevaće uklanjanje svih tehničkih, pravnih i trgovinskih barijera između postojećih nacionalnih sistema plaćanja.

Industrija plaćanja, kako se to već popularno najavljuje, neminovno će se suočiti i sa takvim dodatnim uslugama kao što su, na primer, direktno slanje elektronskih faktura banci kupca od strane prodavca (*e-invoicing*), koja će, posle bančine konfirmacije, automatski biti naplaćena prema instrukcijama prodavca već ugrađenim u samu fakturu. Pretpostavlja se da će usluge platnog prometa verovatno ubuduće obuhvatiti i elektronsko sravnjenje računa (*e-reconciliation*) dužnika i poverilaca prema željenom vremenskom periodu.

Ceo projekat SEPA plaćanja zamišljen je da bude sproveden u fazama. Ovo iz jednostavnog razloga što će njegova primena zahtevati veoma krupne promene kako na stručno-bankarskom tako i na sistemsko-zakonodavnom planu.

Prva faza, faza kreacije, osmišljavanja i projektovanja sistema plaćanja (*design phase*) efektivno je trajala od 1. januara 2004. godine do juna 2006. godine. SEPA „paket“ je zvanično prihvaćen i odobren oktobra 2006. godine na sednici Saveta ministara EU za ekonomske poslove i finansije (*EU Council of Ministers of Economic Affairs and Finance*).

Druga faza, faza upoznavanja, uvođenja i isprobavanja (*implementation phase*) započela je sredinom 2006. godine i trajeće do 31. decembra 2007. godine. U tom vremenskom intervalu odvijae se pripreme za primenu novih SEPA instrumenata, standarda i infrastrukture plaćanja, što će obuhvatiti i određena testiranja, obuku i simulacije. Svaka država u *evro-zoni* će u ovom periodu formirati telo koje će nadgledati odvijanje priprema. Između ovih nacionalnih tela postojaće visok stepen koordinacije i saradnje.

Treća faza, faza prelaska na novi sistem (*migration phase*) trebalo bi da započne 1. januara 2008. godine a da se završi poslednjeg dana 2010. godine. Nesumnjivo, ovo je najosetljivija faza, pa je zato i predviđeno da traje pune tri godine.

Četvrta faza, faza pune i isključive primene SEPA sistema plaćanja (*full execution*) trebalo bi da nastupi od 1. januara 2011. godine. Naime, očekuje se da će do tada kritična masa bezgotovinskih transakcija već biti izvršavana kroz novi, integralni sistem, tako da će „stari“ nacionalni sistemi platnog prometa postepeno biti napušteni.

Dva bitna zahteva moraće da ispunjava svaki od tih sistema procesiranja, poravnanja i obračuna platnih naloga između finansijsko-bankarskih struktura različitih država:

- operativna moć svake od ovih klirinških institucija mora dosezati do svake pojedinačne banke u *evro-zoni*,
- pravila funkcionisanja SEPA sistema moraju biti odvojena od tehnike procesiranja i ne smeju od nje zavisiti.

Standardizacija postupaka automatskog procesiranja i oblikovanja sadržaja SEPA isprava je naredna bitna komponenta novog načina odvijanja platnog prometa. Asocijacija evropskih bankara, preko već pomenutog Evropskog saveta za platni promet (*European Payments Council*), usvojila je zajednički pristup za razvoj standarda koji će omogućavati automatsko (neposredno) procesuiranje svih plaćanja i naplata u evrima. *Evropski platni savet* je prvo definisao zahteve poslovnih krugova u pogledu podataka za razmenu koje moraju sadržati isprave finansijskih posrednika u platnom prometu. Detaljni spisak elemenata koji sačinjavaju svaku informaciju bitnu za razmenu sadržan je u *Pravilima za obavljanje SEPA kreditnih transfera* (tj. izvršenje naloga po osnovu računa odobrenja) i u *Pravilima za obavljanje SEPA debitnih plaćanja* (tj. izvršenje naloga po osnovu računa zaduženja). Pomenuti zahtevi poslovnog sveta su potom iskazani kao logička grupa elemenata koje treba da sadrži svaka finansijska poruka. Tako usaglašeni elementi objavljeni su u knjizi *SEPA Data Model*, koju je, takođe, izdao Evropski savet za platni promet.

Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) je ove logičke elemente za iskazivanje sadržine podataka transformisala u ujednačene finansijske informacije UNIFI (sa oznakom ISO 20022) koje imaju oblik *XML standardizovanih poruka*. Navedeni standardi poslužiće kao osnova za oblikovanje i nadgradnju niza poruka putem standardizovanog jezika. *Evropski savet za platni promet* je i u vezi sa sadržajima koje će finansijska industrija biti dužna da iskazuje u svojim porukama takođe sastavio set uputstava koja određuju način korišćenja standarda za UNIFI poruke. *Evropski savet za platni promet* štaviše insistira da u poslovima između banaka ti UNIFI standardi postanu obavezni za primenu, dok je na planu odnosa između kupaca i banaka Savet bio popustljiviji pa je samo preporučio njihovo korišćenje.

Zakonodavno regulisanje je završna komponenta koja će odlikovati uspostavljanje SEPA sistema. U tom smislu, 1. decembra 2005. godine Evropski parlament usvojio je Rezoluciju o pripremi *Direktive o uslugama plaćanja*. Rezolucija je sadržala nacrt direktive o čijim odredbama je javna diskusija bila otvorena sve do 31.

marta 2007. godine. Potom su posle samo mesec dana, tačnije 24. aprila 2007. godine, *Evropski Parlament* i *Evropska komisija* usvojili Predlog *Direktive o uslugama plaćanja* (Payment Services Directive). Ovaj predlog, ukoliko blagovremeno bude prihvaćen od strane svih EU članica, stupiće na snagu 1. novembra 2009. godine. Na taj način, u *evro-zoni* biće uspostavljena legalna osnova za jedinstvenu primenu novog, integrisanog sistema platnog prometa. Predložena direktiva popularno se naziva "NLF Direktiva" (*New Legal Framework*), jer ona zaista predstavlja *Novi zakonski okvir* za industriju plaćanja i po mnogima će doneti najznačajniju promenu u sferi finansija posle uvođenja evra kao zajedničke valute.

Predložena direktiva sadrži nekoliko interesantnih novina u odnosu na tekst nacрта. Na primer, pravo na pružanje SEPA usluga ona dodeljuje i nebankarskim provajderima usluga platnog prometa. Dalje, ona insistira na tome da svi davaoci usluga platnog prometa moraju ispuniti visoke zahteve transparentnosti i informativnosti, nezavisno od toga da li primenjuju samo nacionalne platne produkte ili nove SEPA platne produkte. Sem toga, od država se traži da na jedinstveni način i striktno regulišu suštinska prava i obaveze korisnika i davalaca usluga platnog prometa. Značajno je da direktiva predviđa uključenje u SEPA sistem i onih banaka i finansijskih institucija izvan *evro-zone* koje vrše plaćanja ili primaju uplate u evrima, pod uslovom da ispunjavaju visoke standarde u pogledu procedura propisanih za pojedine specifične kanale kroz koje se odvija platni promet, uz pretpostavku da je domicilno finansijsko i drugo relevantno zakonodavstvo harmonizovano sa odgovarajućim propisima EU u ovoj oblasti.

Više o SEPA sistemu vidi: "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 31/007; EPC066/06 version 1.3 "Making SEPA a reality", 9 January 2007, European Payments Council AISBL, Brussels, Belgium; "SEPA Credit Transfer Scheme Rulebook", 2006; "SEPA Direct Debit Scheme Rulebook", 2006; "SEPA Cards Framework", 2005; REC 2005/0245/(COD), Brussels, 1.12.2005; "Proposal for the Payment Services Directive", P6_TA-PROV(2007)0128, 24.04.2007.

8. TRANSPORTNE KLAUZULE

8.1. Osnivanje i uloga MTK u parizu

Međunarodna trgovinska komora (International Chamber of Commerce-ICC) je međunarodna univerzalna nevladina organizacija čije članstvo čine hiljade kompanija, privrednih udruženja, raznih drugih privrednih institucija i ustanova i poslovnih ljudi iz preko 130 zemalja. Osnovana je 1919. godine, a njeno sedište je u Parizu. Ona ima status savetodavnog organa Organizacije ujedinjenih nacija najviše kategorije ("A"). Članstvo u ovoj Komori se ostvaruje preko nacionalnih komiteta u koje, pored pojedinih preduzeća, mogu biti učlanjenja razna privredna udruženja i komore i pojedini državni organi koji su zaduženi za privredu.

Osnovna delatnost Međunarodne trgovinske komore (MTK) je razvoj međunarodne trgovine proizvoda, usluga, tehnologije i drugih znanja. Uz to, ona ulaže znatne napore za širenje direktnih stranih investicija, jačanje tržišne privrede i razvoj privatnih preduzeća, razvoj zemalja u razvoju i uspostavljanje i realizaciju integracionih procesa u svetskoj privredi.

Stručne službe Komore analiziraju i ukazuju na probleme u pojedinim sektorima međunarodne trgovine. Ona saraduje sa brojnim međunarodnim, nacionalnim, međuvladinim, vladinim i strukovnim međunarodnim organizacijama. Uz to, preduzima inicijative i podržava napore drugih međunarodnih organizacija u cilju jačanja međunarodnog trgovinskog sistema i suzbijanja protekcionizma u svetskoj trgovini.

Sa stanovišta razvoja međunarodne trgovine, poseban doprinos, poseban doprinos su dale njene komisije:

- a) Komisija za međunarodnu trgovinsku politiku,
- b) Komisija za transnacionalne kompanije i direktne strane investicije,
- c) Komisija za međunarodnu trgovinsku praksu,
- d) Komisija za međunarodno elektronsko plaćanje,
- e) Komisija za intelektualnu i industrijsku svojinu,

- f) Komisija za međunarodni marketing,
- g) Komisija za međunarodnu arbitražu itd.

Ove komisije analiziraju inicijative poslovnih krugova širom sveta i pojedinih nacionalnih vlada vezanih za unapređenje međunarodnog poslovanja i u vezi sa tim iznose svoje stavove, komentare, izveštaje i preporuke.

Pri Međunarodnoj trgovinskoj komori se nalaze brojne važne specijalizovane institucije i odbori, a među njima su, sa stanovišta međunarodne trgovine, posebno značajni:

- a) Odbor za multilateralne trgovinske pregovore,
- b) Institut MTK za međunarodno poslovno pravo i praksu,
- c) Komitet za ekonomske odnose Zapad - Istok,
- d) Međunarodni biro MTK za pomorstvo,
- e) Komitet za pitanja carina i trgovinsku regulativu,
- f) Ured za istraživanje zloupotreba i nedozvoljenog korišćenja robnih znakova,
- g) Tehnički centar MTK za ekspertize,
- h) Međunarodni biro trgovinskih komora, itd.

Tela MTK su kreirala vrlo veliki broj normativnih modela i pravila međunarodnog trgovinskog prava. Bez obzira na to što su ovi modeli i pravila dispozitivnog karaktera, oni se široko primenjuju u svetu. Tako su, na primer, "Jednoobrazna pravila i običaji za međunarodne dokumentarne akreditive" prerasli u standarde za regulisanje međunarodnih odnosa aktera u međunarodnom poslovanju. Takođe su širom sveta prihvaćena Pravila za tumačenje termina u međunarodnoj trgovini, "INCOTERMS", koja su prvi put usvojena 1936. godine, a poslednji put revidirana 2000. godine.

Srbija saraduje sa MTK preko Nacionalnog komiteta pri Privrednoj komori Srbije.

8.2. Klauzule INCOTERMS-a 2000.

Transportna klauzula je trgovački termin, koji definiše vreme, mesto i način prelaska svojine, troškova i rizika na robu sa prodavca na kupca.

Transportne klauzule su sistematizovane, prihvaćene i objavljene čime su postale trgovinske uzanse pod imenom pravila za tumačenje trgovinskih termina, zbirka spoljnotrgovinskih definicija ili, što je najbliže pravom značenju, *uslovi za prodaju i isporuku robe*.

INCOTERMS 2000 (International Commercial Terms) je izradila i objavila Međunarodna trgovinska komora u Parizu i koji su stupili na snagu 1. januara 2000. godine.

Klauzule INCOTERMS-a:

1. EXW (Ex works) (named place)	– Franko fabrika (naznačeno mesto)
2. FCA (Free carrier) (named place)	– Franko prevoznik (naznačeno mesto)
3. FAS (Free alongside ship) (named port of shipment)	– Franko uz bok broda (naznačena luka otpreme)
4. FOB (Free on board) (named port of shipment)	– Franko brod (naznačena luka otpreme)
5. CFR (Cost and freight) (named port of destination)	– Cena sa vozarinom (naznačena luke odredišta)
6. CIF (Cost, insurance and freight) (named port of destination)	– Cena, osiguranje i vozarina (naznačena luka odredišta)
7. CPT (Carriage paid to) (named place of destination)	– Vozarina plaćena do (naznačeno mesto odredišta)
8. CIP (Carriage and insurance paid to) (named place of destination)	– Vozarina i osiguranje plaćeno do (naznačeno mesto odredišta)
9. DAF (Delivered at frontier) (named place)	– Isporučeno na granici (naznačeno mesto)
10. DES (Delivered ex ship) (named port of destination)	– Isporučeno franko brod (naznačena luka odredišta)
11. DEQ (Delivered ex quay) (named port of destination)	– Isporučeno franko obala (naznačena luka odredišta)
12. DDU (Delivered, duty unpaid) (named place of destination)	– Isporučeno, neocarinjeno (naznačeno mesto odredišta)
13. DDP (Delivered, duty paid) (named place of destination)	– Isporučeno, ocarinjeno (naznačeno mesto odredišta)

Transportna klauzula ugovorena je na potpun način ukoliko sadrži tri bitna elementa, a to su:

- osnovna klauzula,
- mesto isporuke sa tačkom isporuke, i
- poziv na zbirku klauzula sa godinom izdanja.

Na primer, ugovorena je klauzula **CPT (Beograd-aerodrom “Nikola Tesla”)**

INCOTERMS 2000 pri čemu je:

CPT	– osnovna klauzula
Beograd	– mesto isporuke
aerodrom	– tačka isporuke
INCOTERMS	– zbirka klauzula
2000	– godina izdanja zbirke.

9. TEHNIČKI PROPISI ZA OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA SA INOSTRANSTVOM

Odredbama Zakona o deviznom poslovanju, Narodna banka je ovlašćena da donosi tehničke propise za realizaciju platnog prometa sa inostranstvom. Na osnovu pomenutog ovlašćenja, Narodna banka je donela sledeće podzakonske propise:

- Odluku o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom;
- Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom.

Uz pomenuto Uputstvo dati su primeri obrazaca platnog prometa prema vrsti poslova, dinamika izveštavanja Narodne banke, šifarnici po osnovima naplate-plaćanja, instrumentima plaćanja, šifarnik rezidentnosti, šifarnik valuta i šifarnik zemalja.

- Odluka o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom
- Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom.

Odluka i Uputstvo o platnom prometu sa inostranstvom objavljeni su u „Sl. glasniku RS”, br. 24/07, a **primenjuju se od 3. marta 2007. godine**

Više detalja o Odluci i Uputstvu vidi na sajtu NBS: www.nbs.yu

Napomene

- ¹ “Sl. glasnik RS”, br. 62/06.
- ² “Službeni glasnik RS”, br. 50/2007
- ³ “Službeni glasnik RS”, br. 67/2006
- ⁴ “Službeni glasnik RS”, br. 67/2006
- ⁵ “Službeni glasnik RS”, br. 67/2006 ... 50/07
- ⁶ “Službeni glasnik RS”, br. 67/2006...24/07

KONTROLNA PITANJA

1. Nabrojte subjekte koji se smatraju rezidentima, a koji nerezidentima prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju?
2. Definišite tekuće devizno poslovanje i nabrojte tekuće transakcije sa inostranstvom?
3. Definišite redovan izvoz/uvoz i izvoz/uvoz na kredit; objasnite mogućnosti naplate izvoza uvozom robe i usluga?
4. Objasnite valutnu klauzulu i mogućnosti plaćanja devizama u zemlji?
5. Definišite i nabrojte kreditne poslove sa inostranstvom?
6. Objasnite valutnu klauzulu i mogućnosti deviznih i valutnih plaćanja u zemlji?
7. Nabrojte zaštitne mere koje se mogu preduzeti u slučaju poremećaja u platnom bilansu?
8. Objasnite kontrolu deviznog poslovanja i organe kontrole?
9. Objasnite sledeća pitanja deviznog tržišta: Pravno regulisanje; Vrste deviza kojima se trguje; Dva nivoa deviznog tržišta?
10. Objasnite: Spot, terminsku i svop kupo-prodaju deviza; Kupo-prodaju deviza na sastanku MDT i zaključivanje ugovora; Formiranje i objavljivanje kurseva?
11. Objasnite regulativu vezanu za otvaranje i vođenje deviznih računa rezidenata?
12. Objasnite regulativu koja se odnosi na otvaranje i vođenje deviznih računa nerezidenata?
13. Objasnite značaji pravnu regulativu obavljanja menjačkih poslova?
14. Navedite i objasnite pitanja koja reguliše Uputstvo o menjačkim poslovima?
15. Navedite moguće načine uspostavljanja korespondentskih odnosa među banka i objasnite u čemu se sastoji razlika među njima?
16. Definišite međunarodni dokumentarni akreditiv; Navedite učesnike u akreditivnom poslu; Nabrojte vrste akreditiva i pravno regulisanje?
17. Definišite međunarodni dokumentarni inkaso, navedite osnovne vrste i pravno regulisanje?
18. Nabrojte i ukratko objasnite instrumente bezgotovinskog plaćanja u međunarodnoj trgovini?
19. Šta znate o kliringu u međunarodnim plaćanjima?
20. Navedite u čemu se sastoji uloga MTK i koja pravila i klauzule od međunarodnog značaja su doneti od strane nadležnih komisija MTK; Značaj INCOTERMS-a?
21. Navedite osnovne tehničke propise koji su u funkciji realizacije platnog prometa sa inostranstvom i objasnite njihovu ulogu i značaj?

ŠESTI DEO

KAPITALNE
TRANSAKCIJE SA
INOSTRANSTVOM

Cum his versare, qui te meliorem facturi sunt.

Druži se sa onima koji će te učiniti boljim.

ŠESTI DEO

KAPITALNE TRANSAKCIJE SA INOSTRANSTVOM

1. DEFINICIJA I VRSTE KAPITALNIH TRANSAKCIJA SA INOSTRANSTVOM	207
2. KAPITALNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM	208
3. BANKARSKJE GARANCIJE I DRUGA SREDSTVA OBEZBEĐENJA U MEĐUNARODNOM POSLOVANJU	223
KONTROLNA PITANJA	244

1. DEFINICIJA I VRSTE KAPITALNIH TRANSAKCIJA SA INOSTRANSTVOM

Pitanja kapitalnih poslova sa inostranstvom regulisana su odredbama Zakona o deviznom poslovanju. Navedeni zakonski akt u primeni je od sredine 2006. godine.

Napomenimo i ovom prilikom da **član VIII Statuta MMF-a** ne dozvoljava zemljama-članicama da vrše ograničenja u tekućim transakcijama sa inostranstvom, što **se ne odnosi i na kapitalne transakcije sa inostranstvom** (gde države - članice zadržavaju pravo uvođenje izvesnih ograničenja). Naravno, ograničenja se ne mogu uvesti za otplatu (glavnice i kamata) već uzetih kredita i zajmova u inostranstvu.

Kapitalni poslovi, prema odredbama Deviznog zakona, **su poslovi između rezidenata i nerezidenata čija je namena prenos kapitala.**

U kapitalne poslove ubrajaju se:

- 1) direktne investicije,
- 2) ulaganja u nekretnine,
- 3) poslovi sa hartijama od vrednosti,
- 4) poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima,
- 5) kreditni poslovi,
- 6) depozitni poslovi,
- 7) poslovi po osnovu ugovora o osiguranju u skladu sa zakonom koji uređuje osiguranje,
- 8) jednostrani prenosi sredstava plaćanja (lični i fizički).

2. KAPITALNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM

2.1. Direktne investicije rezidenata i nerezidenata

Prema odredbama Zakona o stranim ulaganjima, **direktne investicije su ulaganja rezidenta u inostranstvu i nerezidenta u Republici u pravno lice sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica.**

Pod ulaganjem smatra se: osnivanje pravnog lica, ogranka ili predstavništva, kupovina udela ili akcija u kapitalu pravnog lica, dokapitalizacija pravnog lica kao i svaki drugi oblik ulaganja kojim ulagač stiče najmanje 10% učešća u osnovnom kapitalu, odnosno najmanje 10% glasačkih prava, u roku ne dužem od godinu dana od dana prvog ulaganja u to pravno lice u slučaju sukcesivnih ulaganja (radi dostizanja praga od 10%).

Pod ulaganjem smatraju se takođe i krediti sa rokom dospeća od pet godina ili dužim ukoliko imaju prirodu podređenog potraživanja (subordinirani krediti).

Plaćanje i prenos kapitala po osnovu direktnih investicija rezidenata – pravnih lica, preduzetnika i fizičkih lica u inostranstvo vrši se slobodno, u skladu sa Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju.

Podsetimo se odredaba čl. 2. st. 2. i 3. Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju¹, koji glasi:

“(2) Direktno ulaganje u inostranstvu, u smislu ovog zakona, je osnivanje preduzeća u inostranstvu, ogranka ili predstavništva u inostranstvu, kupovina udela ili akcija u kapitalu stranog preduzeća, dokapitalizacija stranog preduzeća i svaki drugi oblik ulaganja domaćeg lica u kapital stranog pravnog lica, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima stranog lica.

(3) Investicioni radovi u inostranstvu su projektantski, građevinski i zanatski radovi, inženjering poslovi i drugi radovi i usluge na objektima u inostranstvu.”

Plaćanje i prenos kapitala po osnovu direktnih investicija nerezidenata u Republici vrši se slobodno (nakon izmirivanja poreskih i drugih obaveza) **u skladu sa Zakonom o stranim ulaganjima.**

Zakon definiše stranog ulagača:

- strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu;
- strano fizičko lice sa prebivalištem, odnosno boravištem u inostranstvu;
- državljanin Republike Srbije sa prebivalištem, odnosno boravištem u inostranstvu dužim od godinu dana.

Strana ulaganja postoji kada strani ulagač:

- ulaže u privredna društva u Srbiji (samostalno ili sa drugim stranim ili domaćim ulagačima): osnivanjem privrednog društva ili dokapitalizacijom ili kupovinom akcija ili udela u postojećem privrednom društvu;
- ulaže reinvestiranjem svoje dobiti, bez iznošenja iz Srbije;
- stiče drugo imovinsko pravo (svojina, pravo intelektualne svojine i dr.) u Srbiji;
- ulaže u vidu koncesija, u skladu sa propisima koji regulišu oblast koncesija.

Strano ulaganje mora biti registrovano kod Agencije za privredne registre.

Ulozi stranih ulagača mogu biti u stranoj valuti, stvarima, pravima intelektualne svojine, hartijama od vrednosti i drugim imovinskim pravima, s tim što nenovčani ulozu moraju biti izraženi u novcu.

Ulog stranog ulagača može biti i u dinarima (reinvestiranje dobiti i dr).

Strani ulagač-poverilac, može izvršiti konverziju svog potraživanja u udeo, odnosno akcije privrednog društva - dužnika.

Odredbama Zakona o stranim ulaganjima kao **garantovana prava stranih ulagača**, navode se:

1. Sloboda stranog ulaganja,
2. Nacionalni tretman,
3. Pravna sigurnost,
4. Konverzija i sloboda plaćanja,
5. Pravo na vođenje poslovnih knjiga, izrada finansijskih izveštaja i revizija,
6. Pravo na transfer dobiti i imovine,
7. Povoljniji tretman, ukoliko je to propisima dozvoljeno (stimulisanje većih iznosa ulaganja, većeg broja zaposlenih itd).

U poglavlju “Podsticaji za ulaganja” Zakona o stranim ulaganjima, navedeno je sledeće:

1. Sloboda uvoza,
2. Poreske i carinske olakšice,
3. Carinska oslobođenja.

U poglavlju koje nosi naziv “Posebna pravila”, Zakona o stranim ulaganjima, date su sledeće odredbe:

1. Zaštita životne sredine,
2. Pravo manjinskog učešća u posebnim oblastima i područjima (proizvodnja i promet oružja, u posebnim zonama, pograničnim područjima, i sl.).

U posebnim poglavljima Zakon o stranim ulaganjima reguliše sledeća pitanja:

1. Uvođenje i poslovanje jedinstvenog šaltera za strana ulaganja u opštinama i gradovima (INVESTMENT ONE-STOP-SHOP);
2. Uvođenje i poslovanje jedinstvenog šaltera za ulaganja u opštem interesu, uz formiranje projektnih timova.

2.2. Ulaganja u nepokretnosti

Plaćanje radi sticanja svojine na nepokretnostima rezidenta u inostranstvu i nerezidenata u Republici vrši se slobodno, u skladu sa zakonom koji uređuje svojinsko pravne odnose.

Narodna banka Srbije propisuje rokove i način izveštavanja po navedenim poslovima.

2.3. Poslovi sa hartijama od vrednosti

Rezidenti – pravna lica, preduzetnici i fizička lica mogu vršiti plaćanje radi kupovine u inostranstvu vlasničkih hartija od vrednosti koje nisu direktne investicije, kao i dužničkih dugoročnih hartija od vrednosti čiji su izdavaoci države članice OECD i međunarodne finansijske organizacije.

Podsetimo se, članice OECD-a su: Australija, Austrija, Belgija, Češka, Danska, Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Irska, Island, Italija, Japan, Južna Koreja, Kanada, Luksemburg, Mađarska, Meksiko, Nemačka, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Portugal, SAD, Slovačka, Španija, Švajcarska, Švedska, Turska i Velika Britanija. U međunarodne finansijske organizacije ubrajaju se, pre svega: MMF, Grupa Svetske banke (IBRD, IFC, IDA, MIGA), regionalne finansijske organizacije (EBRD, EIB, Afrička banka za razvoj, Azijska banka za razvoj, Interamerička banka za razvoj, i dr), kao i druge finansijske organizacije koje imaju status međunarodnih finansijskih organizacija.

Rezidenti – pravna lica, preduzetnici i fizička lica, mogu vršiti plaćanje radi kupovine i drugih dužničkih dugoročnih hartija od vrednosti u inostranstvu čiji stepen rizika (rejting) i zemlju izdavaoca može propisati Narodna banka Srbije.

Rezidenti mogu vršiti plaćanje radi kupovine domaćih hartija od vrednosti koje glase na stranu valutu, a izdaju se u inostranstvu.

Narodna banka Srbije propisuje rokove i način izveštavanja po napred navedenim poslovima.

Nerezidenti mogu vršiti plaćanje radi kupovine u Republici dugoročnih dužničkih kao i vlasničkih hartija od vrednosti u skladu sa zakonom koji uređuje tržište hartija od vrednosti.

Narodna banka Srbije propisuje rokove i način izveštavanja o napred navedenim poslovima.

Plaćanje radi kupovine stranih kratkoročnih hartija od vrednosti na stranom i domaćem tržištu vrši Narodna banka Srbije, a banke -pod uslovima i na način koji propiše Narodna banka Srbije.

Ostali rezidenti, ne mogu vršiti plaćanja radi kupovine inostranih kratkoročnih hartija od vrednosti.

Nerezidenti ne mogu vršiti plaćanja radi kupovine domaćih kratkoročnih hartija od vrednosti.

Plaćanje radi kupovine finansijskih derivata na organizovanom tržištu u inostranstvu mogu vršiti Narodna banka Srbije i banke.

Narodna banka Srbije propisuje bankama uslove za vršenje ovih poslova kao i način izveštavanja.

Ostali rezidenti, mogu vršiti plaćanje radi kupovine finansijskih derivata u inostranstvu, pod uslovima i na način koji propiše Narodna banka Srbije.

Plaćanje radi kupovine finansijskih derivata u Republici nerezidenti mogu vršiti samo pod uslovima koje propiše Narodna banka Srbije.

Uvođenje mogućnosti trgovanja finansijskim derivata je novina u sadašnjem deviznom zakonu i uvodi se sa ciljem da se usvoje i primene najsavremeniji metodi upravljanja (hedžinga) rizikom (tržišni rizik, rizik promene deviznog kursa i rizik promene kamatnih stopa i sl.) u poslovima sa inostranstvom, kao i da se njihovom primenom i na domaćem finansijskom tržištu izvrši prenos "know-how-a" radi upravljanja rizikom i u poslovima na domaćem finansijskom tržištu.

2.4. Poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima

Rezidenti - društva za upravljanje investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima mogu da vrše plaćanja radi ulaganja u inostranstvo, u skladu sa odredbama zakona koji uređuju poslove sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima.

Nerezidenti mogu vršiti plaćanje radi ulaganja u investicione fondove i dobrovoljne penzijske fondove u Republici u skladu sa odredbama zakona koji uređuju poslove sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima. U Srbiji je 10. juna 2006. godine stupio na snagu Zakon o investicionim fondovima, koji se primenjuje

počev od 10.12.2006. godine. Do sredine 2007. godine bila su registrovana **dva investiciona fonda u Srbiji**.

Takođe, u Srbiji je donet Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima I penzijskim planovima. Zakon se primenjuje počev od 1. aprila 2006. godine, a do sredine 2007. godine bilo je **registrovano sedam društava za upravljanje penzionim fondovima**. Osnovno pravilo je dobrovoljnost ućlanjivanja.

2.5. Kreditni poslovi sa inostranstvom

2.5.1. Definicija

Prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju (koji reguliše oblast kreditnih poslova sa inostranstvom) kreditni poslovi sa inostranstvom su **kredit i zajmovi između rezidenta i nerezidenta zaključeni u devizama**.

Kreditni su poslovi između:

- banke i nerezidenta, kojima banka uzima od nerezidenta kredit, odnosno daje nerezidentu kredit i
- rezidenta i strane banke, kojima rezident uzima kredit.

Zajmovi su poslovi između rezidenta i nerezidenta kojima rezident uzima od nerezidenta ili daje nerezidentu zajam.

Kreditni poslovi obuhvataju naročito:

- komercijalne kredite,
- robne kredite,
- finansijske kredite,
- kratkoročne oročene bankarske depozite,
- kratkoročne bankarske kreditne linije.

Kreditnim poslovima sa inostranstvom smatraju se i:

- bankarske garancije, koje banke daju u korist nerezidenta po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu i
- jemstva i druga sredstva obezbeđenja koja u skladu sa ovim zakonom rezidenti - pravna lica daju u korist nerezidenta – kreditora po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu.

2.5.2. Granica između redovnog izvoza/uvoza i izvoza/uvoza na kredit

Prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju, o čemu je u prethodnim izlaganjima bilo više reči, **granica između redovnog izvoza i uvoza i izvoza tj. uvoza na kredit je 180 dana**. Plaćanje uvoza ili naplata izvoza sa ugovorenim rokom

preko 180 dana smatra se kreditnim poslom i podleže evidentiranju kod Narodne banke Srbije.

Kreditni poslovi zaključuju se u pismenom obliku.

Banke mogu zaključivati kreditne poslove sa inostranstvom u svoje ime i za svoj račun, u svoje ime i za tuđ račun i u tuđe ime i za tuđ račun.

Rezidenti – pravna lica mogu uzimati kredite iz inostranstva u svoje ime i za svoj račun, a rezidenti - pravna lica koja se smatraju povezanim društvima u skladu sa propisom koji uređuje osnivanje privrednih društava i u svoje ime i za tuđ račun.

Rezidenti – pravna lica mogu u svoje ime i za svoj račun odobravati nerezidentima komercijalne i robne kredite, kao i finansijske kredite iz dobiti koju ostvare poslovanjem u inostranstvu i to pod uslovom da je nerezident – dužnik po kreditnom poslu u većinskom vlasništvu rezidenta.

Zakonom je izričito propisano da kreditne poslove sa inostranstvom ne mogu zaključivati rezident – fizičko lice koje nije preduzetnik i rezident – ogranak stranog pravnog lica.

Za izvršavanje obaveza iz zaključenog ugovora o kreditnom poslu sa inostranstvom odgovoran je rezident koji zaključi ugovor, kao i rezident po čijem ovlašćenju i za čiji račun je ugovor zaključen, odnosno banka i rezident - pravno lice koje od tog rezidenta kupi potraživanje, odnosno preuzme dug prema nerezidentu po osnovu kreditnog posla sa inostranstvom.

Republika i Narodna banka Srbije ne garantuju za izvršenje obaveza po kreditnom poslu sa inostranstvom (osim u posebno propisanim slučajevima). Ugovor o kreditnom poslu sa inostranstvom je ništav ako je zaključen suprotno zakonskim odredbama.

2.5.3. Kupovina potraživanja rezidenata

Banka, kao i rezident – pravno lice mogu kupovati od rezidenta potraživanje po osnovu kredita odobrenog nerezidentu, kao i preuzimati dug rezidenta prema nerezidentu po osnovu kreditnog posla sa inostranstvom (poslovi faktoringa).

Navedeni poslovi mogu se vršiti samo na osnovu ugovora zaključenog u pismenoj formi između svih učesnika u poslu.

Nerezidenti mogu od rezidenata kupovati potraživanja i dugovanja po osnovu kreditnih poslova sa inostranstvom samo pod uslovima i na način koji propiše Narodna banka Srbije.

2.5.4. Finansijski krediti

Finansijski krediti uzeti iz inostranstva mogu se koristiti za plaćanje uvoza robe i usluga i finansiranje izvođenja investicionih radova u inostranstvu, koje rezidenti zaključuju u okviru obavljanja svoje delatnosti, kao i za otplatu ranije korišćenih kredita iz inostranstva (refinansiranje).

Rezidenti mogu finansijske kredite iz inostranstva uzimati i za druge namene na način i pod uslovima koje utvrdi Narodna banka Srbije.

Narodna banka Srbije može utvrditi obim i uslove pod kojima banke mogu da uzmu kratkoročne oročene bankarske depozite i kratkoročne bankarske kreditne linije od stranih banaka.

Rezidenti – pravna lica mogu nerezidentima odobravati finansijske kredite iz dobiti koju rezidenti ostvare poslovanjem u inostranstvu i to pod uslovom da je nerezident – dužnik po kreditnom poslu u većinskom vlasništvu rezidenta.

Pod navedenim uslovima rezidenti – pravna lica mogu davati i jemstva po kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu.

Pri obavljanju napred navedenih kreditnih poslova sa inostranstvom, rezident - pravno lice dužno je da ugovori i od nerezidenta pribavi instrumente obezbeđenja naplate. Ova odredba primenjuje se i na banku koja odobrava kredit stranom licu ili daje bankarsku garanciju po kreditnom poslu između dva nerezidenta u inostranstvu.

Narodna banka Srbije može da propiše način i uslove pod kojima banke i rezidenti – pravna lica mogu odobravati finansijske kredite nerezidentima i davati bankarske garancije i jemstva po kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu.

Narodna banka Srbije propisuje način, rokove i obrasce za evidentiranje kreditnih poslova sa inostranstvom.

2.5.5. Kreditiranje u devizama između rezidenata u Republici

Banka može rezidentu - pravnom licu i preduzetniku odobriti kredit u devizama za plaćanje uvoza robe i usluga iz inostranstva.

Banka može rezidentu – fizičkom licu odobriti kredit u devizama radi kupovine nepokretnosti u zemlji.

2.5.6. Kreditiranje u dinarima između rezidenata i nerezidenata u Republici

Banka može odobravati nerezidentu kredit u dinarima u Republici, na način i pod uslovima koje propiše Narodna banka Srbije.

NBS donela je Odluku o uslovima pod kojima i načinu na koji banka nerezidentu odobrava kredit u dinarima u Republici Srbiji („Sl. glasnik RS”, br. 16/2007). Odluka je doneta na osnovu odredbe čl. 26. ZDP.

Navedenom odlukom propisuju se uslovi pod kojima i način na koji banka nerezidentu može odobriti kredit u dinarima u Republici Srbiji.

Banka nerezidentu – **fizičkom licu** može odobriti kredit u dinarima za sledeće namene:

- za plaćanja po osnovu kupovine robe i usluga – odobravanjem sredstava na račun platne kartice, odnosno uplatom sredstava na račun prodavca;
- za plaćanje po osnovu kupovine i zakupa nepokretnosti u Republici Srbiji – uplatom sredstava na račun prodavca, odnosno zakupodavca.

Kredit se odobrava na osnovu pismenog ugovora koji banka zaključi s tim nerezidentom, a koji naročito sadrži podatke o identitetu nerezidenta uključujući i njegov evidencioni broj koji dodeljuje nadležno ministarstvo, iznos odobrenog kredita, kao i uslove davanja, korišćenja i vraćanja tog kredita.

Banka nerezidentu – **pravnom licu** koje ima predstavništvo u Republici Srbiji može odobriti kredit u dinarima za plaćanja po osnovu kupovine opreme za potrebe tog predstavništva – uplatom sredstava na račun prodavca.

Kredit se odobrava na osnovu pismenog ugovora koji banka zaključi s tim nerezidentom, a koji naročito sadrži podatke o nerezidentu, uključujući i podatke o registraciji predstavništva iz tog stava kod nadležnog organa u Republici Srbiji, iznos odobrenog kredita, kao i uslove davanja, korišćenja i vraćanja tog kredita.

Odobravanjem kredita smatra se i kredit u dinarima koji, u skladu sa svojom poslovnom politikom i u okviru svojih redovnih bankarskih aktivnosti, domaća banka odobrava **stranoj banci najduže u trajanju dva radna dana**.

Radnim danom, u smislu ove odluke, smatra se svaki radni dan, osim nedelje i dana praznika koji su proglašeni neradnim danima.

Predmetna odluka Narodne banke Srbije doneta je početkom februara 2007. godine.

2.6. Depozitni poslovi

2.6.1. Depozitni poslovi rezidenata u inostranstvu

Banka, bez ograničenja, drži devize i na računima kod banaka u inostranstvu.

Rezidenti mogu držati devize na računima kod banke u inostranstvu **pod uslovima i na način koji propiše Narodna banka Srbije**.

Narodna banka Srbije donela je (na osnovu čl. 27. st. 2. ZDP) Odluku o uslovima pod kojima i načinu na koji rezidenti držati devize na računu kod banke u inostranstvu („Sl. glasnik RS”, br. 16/07).

Prema odredbama pomenute odluke, devize na računu kod banke u inostranstvu mogu držati sledeći rezidenti:

1) diplomatska, konzularna i druga predstavništva Republike Srbije u inostranstvu koja se finansiraju iz budžeta Republike Srbije – do iznosa neophodnog za finansiranje tih predstavništava navedenog u rešenju ministarstva nadležnog za poslove inostranih poslova, odnosno drugog nadležnog organa;

2) domaći državljani zaposleni u navedenim predstavništvima – do ukupnog iznosa zarada ostvarenih od momenta upućivanja u ta predstavništva;

3) lica koja se upućuju na rad u misiju Republike Srbije u inostranstvu na osnovu odluke nadležnog organa, kao i predstavnici državnog organa koji u inostranstvu borave na osnovu odluke Vlade Republike Srbije – do iznosa navedenih u tim odlukama;

4) lica koja se na stručno usavršavanje u inostranstvo upućuju na osnovu rešenja – u visini troškova iz tog rešenja, kao i lica kojima se mogu prenositi sredstva plaćanja po osnovu izdržavanja porodice – do iznosa utvrđenog propisom kojim se uređuju lični i fizički prenosi sredstava plaćanja u inostranstvo i iz inostranstva;

5) lica koja se iseljavaju iz Republike Srbije, uz dokaz o iseljenju – do iznosa koji je prenet, odnosno iznet iz Republike Srbije u smislu navedenog propisa;

6) strani državljani koji na osnovu dozvole za boravak, odnosno radne vize borave u Republici Srbiji duže od jedne godine.

Posle prestanka razloga zbog kojih je rezidentu omogućeno da drži devize na računu kod banke u inostranstvu – rezident je dužan da u roku od narednih 30 dana unese u Republiku Srbiju preostala sredstva i ugasi taj račun.

Rezident može držati devize na računu kod banke u inostranstvu pod uslovom da je za to dobio odobrenje Narodne banke Srbije, i to u sledećim slučajevima:

1) za finansiranje izvođenja investicionih radova u inostranstvu – na osnovu ugovora sa investitorom, odnosno inostranim kreditorom, predračuna planiranih mesečnih troškova, kao i potvrde o evidentiranju tih radova, u skladu sa zakonom kojim se uređuje spoljnotrgovinsko poslovanje, a u iznosu:

– primljenog avansa od inostranog investitora,

– primljenog inostranog kredita za finansiranje radova ako je inostrani kreditor odobravanje kredita uslovio držanjem sredstava tog kredita na računu kod strane banke,

– planiranih prosečnih mesečnih troškova u vezi sa izvođenjem ovih radova, te snabdevanjem i održavanjem gradilišta u inostranstvu;

2) za dobit u lokalnoj valuti ostvarenu izvođenjem investicionih radova u inostranstvu, i to za iznos dobijen konverzijom te valute u valutu kojom se trguje na deviznom tržištu u Republici Srbiji, a radi unosa ove dobiti u Republiku Srbiju posle završetka tih radova;

3) za istraživačke radove u inostranstvu – na osnovu kopije ugovora o koncesiji za te radove;

4) za plaćanje tekućih troškova obavljanja delatnosti predstavništava ili ogranaka pravnih lica u inostranstvu, kao i za plaćanje usluga u međunarodnom robnom i putničkom prometu – do visine prosečnih mesečnih troškova u prethodnih dvanaest meseci, a ako je rezident poslovao kraće od

dvanaest meseci – na osnovu specifikacije ovih troškova i na osnovu dokumenta o evidentiranju predstavnštva ili ogranka pravnog lica u inostranstvu kod nadležnog organa u Republici Srbiji;

5) za polaganje garantnog depozita radi učestvovanja na licitaciji, odnosno tenderu ako inostrani saugovarač to uslovljava ili propis odnosne zemlje na to obavezuje – na osnovu kopije ugovora, izvoda iz raspisane licitacije ili tenderske dokumentacije, odnosno izvoda iz propisa odnosne zemlje;

6) za korišćenje inostranog finansijskog kredita za plaćanje uvoza robe i usluga, kao i za otplatu ranije korišćenih kredita iz inostranstva (refinansiranje), ako je njihovo korišćenje uslovljeno držanjem sredstava kod strane banke – na osnovu kopije ugovora o kreditu i prijave kreditnog zaduženja evidentiranog kod Narodne banke Srbije;

7) za plaćanje radi kupovine hartija od vrednosti u inostranstvu (čl. 13. Zakona o deviznom poslovanju) – na osnovu kopije ugovora zaključenog sa ovlašćenim učesnikom na organizovanom tržištu hartija od vrednosti u inostranstvu i izvoda propisa odnosne zemlje na osnovu kog je držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu uslov za plaćanje tih hartija;

8) za deponovanje i ulaganje sredstava društava za osiguranje u inostranstvu – na osnovu prethodne saglasnosti Narodne banke Srbije koja se izdaje na osnovu zakona kojim se uređuje osiguranje;

9) za prikupljanje donacija i novčanih priloga iz inostranstva u naučne, kulturne i humanitarne svrhe – na osnovu kopije ugovora o donaciji ili druge dokumentacije u kojima je držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu uslov za dobijanje ovih donacija, odnosno priloga, a do iznosa iz tog ugovora, odnosno te dokumentacije;

10) za naplate po sudskom rešenju u inostranstvu ako je tim rešenjem uslovljeno da se naplata vrši preko računa kod strane banke – na osnovu kopije sudskog rešenja;

11) za plaćanje troškova boravka u inostranstvu po osnovu lečenja u inostranstvu – na osnovu uputa koji je izdala nadležna zdravstvena institucija u Republici Srbiji.

Navedeni rezidenti podnose Narodnoj banci Srbije pismeni zahtev za izdavanje odobrenja za držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu, koji naročito sadrži: naziv podnosioca zahteva, njegovo sedište, adresu i telefon, predmet poslovanja – delatnost, matični broj, osnov za držanje deviza u inostranstvu, iznos koji se odobrava i rok za koji se traži ovo odobrenje, kao i naziv zemlje i strane banke u toj zemlji kod koje će se otvoriti ovaj račun. Uz navedeni zahtev prilaže se dokumentacija propisana ovom odlukom, pri čemu Narodna banka Srbije, ako oceni da je to potrebno, može tražiti i drugu dokumentaciju.

Kad rezident ispuni uslove propisane ovom odlukom – Narodna banka Srbije donosi rešenje kojim tom rezidentu odobrava držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu. Rešenje se izdaje najduže za period od godinu dana, a izuzetno se može izdati i na duži rok – dok traje obaveza utvrđena ugovorima iz ove odluke. Rešenje je konačno.

Nakon dobijanja rešenja rezident je dužan da otvori devizni račun kod banke u inostranstvu u roku od 30 dana od dana izdavanja odobrenja za držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu i da Narodnoj banci Srbije dostavi podatke o broju ovog računa – u roku od 15 dana od dana otvaranja tog računa. Rezident kome je Narodna banka Srbije odobrila držanje deviza na računu kod banke u inostranstvu dužan je da Narodnu banku Srbije izveštava o stanju sredstava na tom računu, u skladu s propisom kojim se uređuje obaveza izveštavanja Narodne banke Srbije o poslovanju sa inostranstvom.

Predmetna odluka NBS u primeni je od početka februara 2007. godine.

2.6.2. Depozitni poslovi nerezidenata u Republici

Nerezident može na računu kod banke držati devize i dinare bez ograničenja.

Narodna banka Srbije propisuje uslove pod kojima banke mogu da otvaraju račune nerezidentima i način vođenja tih računa.

2.6.3. Prenos sredstava sa računa u inostranstvo

Nerezident, kao i rezident - ogranak stranog pravnog lica koji posluje preko nerezidentnog računa vrši prenos sa tog računa u inostranstvo **pod uslovom da je prethodno izmirio poreske obaveze iz tog posla prema Republici.**

Prenos sredstava u inostranstvo sa štednog deviznog i dinarskog računa nerezidenta kod banke vrši se slobodno.

Strana banka koja drži sredstva na korespondentnom računu kod banke u Republici ne podleže napred navedenoj obavezi (poreske i druge obaveze).

2.7. Plaćanja po osnovu ugovora o osiguranju

Rezidenti - društva za osiguranje mogu da vrše plaćanja radi deponovanja i ulaganja u inostranstvo, u skladu sa odredbama zakona koji uređuje poslove osiguranja.

Rezident može plaćati premije osiguranja na osnovu ugovora o osiguranju koji je zaključen sa nerezidentom - osiguravajućim društvom, pod uslovom da je takav ugovor dozvoljen zakonom koji uređuje poslove osiguranja.

2.8. Jednostrani prenosi sredstava plaćanja – lični i fizički prenosi

2.8.1. Pravno regulisanje

Pitanja jednostranih prenosa sredstava plaćanja - ličnih i fizičkih regulisano je Odlukom o uslovima za lične i fizičke prenose sredstava plaćanja u inostranstvo i iz inostranstva², koju je donela Narodna banka Srbije sredinom 2006. godine.

Odlukom propisuju se bliži uslovi za lične prenose sredstava plaćanja iz Republike Srbije u inostranstvo i iz inostranstva u Republiku koji nemaju obeležja izvršenja posla, kao i za fizičke prenose sredstava plaćanja iz Republike i u Republiku. Odlukom uređuju se i prenosi sredstava plaćanja iz Republike u inostranstvo po osnovu troškova potrebnih za izdržavanja porodice.

Lični prenos sredstava plaćanja obuhvata poklone i pomoć, nasljedstva, rente, sredstva za podmirenje duga useljenika u Republiku i sredstva koja iseljenici iznose, tj. prenose u inostranstvo.

Fizički prenos sredstava plaćanja obuhvata prenos gotovine u dinarima, u efektivnom stranom novcu, u čekovima i u hartijama od vrednosti u materijalizovanom obliku.

2.8.2. Lični prenos sredstava plaćanja

Rezident – fizičko lice može prenositi u inostranstvo preko banke sledeća sredstva plaćanja:

- 1) **po osnovu poklona – iznos do najviše 3.000 evra**, na osnovu ugovora o poklonu koji je overio nadležni organ;
- 2) **po osnovu pomoći – iznos do najviše 500 evra mesečno** po jednoj deviznoj štednoj knjižici, odnosno deviznom računu, na osnovu izjave o pružanju pomoći;
- 3) **po osnovu nasljedstva – nasleđeni iznos sredstava** na osnovu pravno-snažnog rešenja o nasleđivanju;
- 4) **u slučaju iseljenja u inostranstvo – jednokratno, iznos sredstava na deviznom računu, odnosno deviznoj štednoj knjižici**, na osnovu dokaza o iseljenju iz Republike;
- 5) **u slučaju useljenja u Republiku – iznos sredstava za podmirenje duga u matičnoj zemlji**, na osnovu dokaza o postojanju duga, pod uslovom da je nadležnom organu u Republici podneo zahtev za prijavu boravka.

2.8.3. Fizički prenos sredstava plaćanja

2.8.3.1. Iznošenje i unošenje dinara

Rezident – fizičko lice i nerezident – fizičko lice mogu iznositi iz Republike, odnosno unositi u Republiku dinare do iznosa dinarske protivvrednosti 5.000 evra po osobi.

Izuzetno, dinari u iznosu većem od iznosa iz tog stava mogu se unositi u Republiku ako su kupljeni kod strane banke – do iznosa iz potvrde te banke koja se pri ulasku u Republiku stavlja na uvid carinskom organu.

Rezident može iznositi iz Republike dinare radi testiranja automata za brojanje papirnih novčanica i kovanog novca ako za to ima odobrenje Narodne

banke Srbije, koje ona izdaje na osnovu obrazloženog zahteva rezidenta uz koji se prilažu dokaz o korišćenju automata radi obavljanja registrovane delatnosti i garancija inostrane firme da će se primljeni dinari vratiti odmah posle obavljenog testiranja, a najkasnije u roku od tri meseca od dana njihovog prijema.

Banka može iznositi iz Republike dinare radi prodaje, na osnovu ugovora o njihovoj prodaji stranoj banci, odnosno ugovora o njihovom deponovanju kod strane banke. Pri iznošenju dinara iz Republike, banka je dužna da nadležnom carinskom organu podnese dva primerka naloga za plaćanje, koji je propisan i popunjen u skladu s propisima kojima se uređuju uslovi i način obavljanja platnog prometa sa inostranstvom. Nadležni carinski organ svojim pečatom overava primerke naloga i na njih unosi datum iznošenja dinara iz Republike, pri čemu jedan primerak overenog naloga zadržava za svoje potrebe, a drugi vraća banci.

Dinare koji su izneti iz Republike a nisu prodati u inostranstvu – banka vraća u Republiku, pri čemu nadležni carinski organ prvobitno overeni nalog o iznošenju dinara iz Republike ponovo overava svojim pečatom, navodeći iznos dinara koji se vraćaju i datum vraćanja.

Primerak overenog naloga o iznošenju dinara iz Republike, odnosno ponovo overenog naloga o vraćanju dinara u Republiku – banka je dužna da čuva za potrebe kontrole.

Banka je dužna da, u roku od sedam dana od dana iznošenja dinara iz Republike, Narodnoj banci Srbije dostavi:

- 1) izveštaj s podacima o iznošenju dinara iz Republike radi prodaje, na osnovu ugovora o njihovoj prodaji stranoj banci, odnosno o iznošenju dinara u Republiku;
- 2) izveštaj s podacima o iznošenju dinara iz Republike radi prodaje, na osnovu ugovora o njihovom deponovanju kod strane banke, odnosno o iznošenju dinara u Republiku.

2.8.3.2. Iznošenje i unošenje prigodnog kovanog novca i dinara u numizmatičke i kolekcionarske svrhe

Rezident – fizičko lice može iznositi iz Republike prigodni kovani novac koji izdaje Narodna banka Srbije – na osnovu odobrenja Narodne banke Srbije, koje ona izdaje na osnovu obrazloženog zahteva, sa specifikacijom, koje overava nadležni carinski organ pri iznošenju ovog novca iz Republike.

Nerezident – fizičko lice može iznositi iz Republike prigodni kovani novac koji izdaje Narodna banka Srbije uz potvrdu ovlašćenog prodavca o njegovoj kupovini u Republici, odnosno uz potvrdu carinskog organa o njegovom unošenju u Republiku.

Rezident – fizičko lice slobodno unosi u Republiku prigodni kovani novac koji izdaje Narodna banka Srbije, a nerezident – fizičko lice unosi ga uz prijavu carinskom organu, koji izdaje potvrdu o njegovom unošenju.

Rezident – fizičko lice može iznositi iz Republike dinare u numizmatičke i kolekcionarske svrhe, i to najviše do tri kompleta novčanica po jednom zahtevu, na osnovu odobrenja Narodne banke Srbije, koje ona izdaje na osnovu obrazloženog zahteva, sa specifikacijom, koje overava nadležni carinski organ pri iznošenju ovih dinara iz Republike.

Nerezident – fizičko lice može iznositi iz Republike dinare u numizmatičke i kolekcionarske svrhe uz potvrdu ovlašćenog prodavca o njihovoj kupovini u Republici, odnosno uz potvrdu carinskog organa o njihovom unošenju u Republiku.

Rezident – fizičko lice slobodno unosi u Republiku dinare u numizmatičke i kolekcionarske svrhe, a nerezident – fizičko lice unosi ga uz prijavu carinskom organu, koji izdaje potvrdu o njihovom unošenju.

2.8.3.3. Iznošenje i unošenje efektivnog stranog novca, čekova i hartija od vrednosti

Rezident – fizičko lice slobodno unosi u Republiku efektivni strani novac.

Rezident – fizičko lice **dužan je da nadležnom carinskom organu, pri ulasku u Republiku, prijavi iznos efektivnog stranog novca koji prelazi iznos utvrđen zakonom kojim se uređuje sprečavanje pranja novca.**

Rezident – fizičko lice može u inostranstvo iznositi efektivni strani novac ili čekove čiji ukupan iznos ne prelazi 5.000 evra, odnosno protivvrednost u drugoj stranoj valuti. Ako ovaj rezident istovremeno u inostranstvo iznosi dinare, efektivni strani novac i čekove – ukupan iznos tih sredstava ne može preći 5.000 evra, odnosno protivvrednost u drugoj stranoj valuti.

Rezident – fizičko lice može pri iseljenju iz Republike iznositi efektivni strani novac do iznosa 15.000 evra, odnosno protivvrednost u drugoj stranoj valuti, na osnovu dokaza o iseljenju.

Nerezident – fizičko lice može iznositi u inostranstvo efektivni strani novac do iznosa od 5.000 evra, odnosno protivvrednost u drugoj stranoj valuti. Ako ovaj nerezident istovremeno u inostranstvo iznosi dinare i efektivni strani novac – ukupan iznos tih sredstava ne može preći 5.000 evra, odnosno protivvrednost u drugoj stranoj valuti.

Nerezident – fizičko lice može iznositi u inostranstvo efektivni strani novac iznad 5.000 evra.:

- koji je prijavio pri ulasku u Republiku – na osnovu potvrde o unošenju efektivnog stranog novca u Republiku, koju obezbeđuje i overava carinski organ;

- koji je podigao s deviznog računa ili devizne štedne knjižice kod banke u Republici – na osnovu potvrde te banke;
- koji je stekao prodajom dinara dobijenih prethodnim korišćenjem platne kartice u Republici – na osnovu potvrde menjača.

Pomenute potvrde carinski organ poništava pri prvom izlasku iz Republike.

Rezident – fizičko lice i nerezident – fizičko lice mogu iznositi u inostranstvo hartije od vrednosti koje su stekli u skladu s propisima.

Dinare, efektivni strani novac i čekove iznad iznosa propisanog ovom odlukom, kao i hartije od vrednosti koje se iznose iz Republike, odnosno unose u Republiku a stečene su suprotno propisima – carinski organ privremeno oduzima od rezidenta i nerezidenta, uz izdavanje potvrde.

Banka može iznositi iz Republike efektivni strani novac radi dotacije svog računa kod korespondentne banke u inostranstvu, kao i hartije od vrednosti radi deponovanja kod banke u inostranstvu ili korišćenja za druge namene, u skladu sa zakonom.

Banka može iznositi iz Republike efektivni strani novac u svim valutama određenim propisom Narodne banke Srbije kojim se utvrđuju vrste deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

Banka može iznositi iz Republike i valute koje su uvođenjem evra u Evropskoj monetarnoj uniji prestale da budu sredstvo plaćanja – radi zamene za evro.

Pri iznošenju pomenutog efektivnog stranog novca, banka je dužna da nadležnom carinskom organu podnese dva primerka naloga za plaćanje, koji je propisan i popunjen u skladu s propisima kojima se uređuju uslovi i način platnog prometa sa inostranstvom.

Nadležni carinski organ svojim pečatom overava dostavljene primerke naloga za plaćanje i na njih unosi datum iznošenja efektivnog stranog novca iz Republike, pri čemu jedan primerak overenog naloga zadržava za svoje potrebe, a drugi vraća banci, koja je dužna da ga čuva za potrebe kontrole.

2.8.4. Prenos sredstava plaćanja po osnovu izdržavanja porodice

Rezident – fizičko lice može prenositi iz Republike u inostranstvo sredstva plaćanja po osnovu troškova potrebnih za izdržavanja porodice – do iznosa od 8.000 evra mesečno.

Sredstava plaćanja iznad navedenog iznosa mogu se prenositi uz dokaz da član porodice rezidenta – fizičkog lica živi u inostranstvu (dozvola boravka, radna viza, studentska viza i dr.) i da je u pitanju srodnik do trećeg stepena srodstva (izvod iz matične knjige rođenih, odnosno venčanih i dr.).

3. BANKARSKE GARANCIJE I DRUGA SREDSTVA OBEZBEĐENJA U MEĐUNARODNOM POSLOVANJU

3.1. Bankarska garancija

3.1.1. Pojam i značaj

U pravnoj teoriji i poslovnoj praksi izrazu **bankarska garancija** se pridaju **različita značenja**. Najčešće se bankarska garancija **izjednačava sa jemstvom** građanskog prava, iako postoje značajne razlike među njima. U uporednim pravima doneavno garancija nije imala oformljeno značenje u nekim pravnim sistemima, kao što su nemačko, francusko, anglo - saksonsko. Kod nas doneavno, **do donošenja Zakona o obligacionim odnosima, takođe, nije bilo izdiferencirano značenje bankarske garancije**. Naime, pod terminom bankarska garancija su se podrazumevali različiti oblici obezbeđenja, kao što su aval, akcept, zalaganje itd.³ **Prema članu 1083. Zakona o obligacionim odnosima** bankarskom garancijom se obavezuje banka prema primaocu (korisniku) da će mu za slučaj da mu treće lice ne ispuni obavezu o dospelosti izmiriti obavezu ako budu ispunjeni uslovi navedeni u garanciji.

Iz definicije proizilazi prvo, da u garancijskom poslu **učestvuju najmanje tri lica** između kojih se zasnivaju tri pravna odnosa, drugo da je banka dužna da isplati garantni iznos ako dužnik iz osnovnog ugovora ne ispuni o dospelosti svoju ugovornu obavezu, a ostvare se za to i ostali uslovi navedeni u samoj garanciji.

3.1.2. Pravni odnosi i učesnici u garancijskom poslu

U garancijskom poslu učestvuju najmanje **tri lica: poverilac, dužnik i banka garant**.

Pravni odnos između poverioca i dužnika – Osnovni ugovor može biti ugovor o kupovini i prodaji robe, ugovor o delu, ugovor o novčanom kreditu ili bilo koji drugi ugovor sa odloženim rokom plaćanja ili trajnim izvršenjem činidbe.

Pravni odnos između banke i nalagodavca – Nastaje zaključenjem ugovora o izdavanju bankarske garancije. Nalogodavac izdaje nalog za davanje garancije, a banka ga prihvata ćutanjem. Banka izdaje garanciju u svoje ime, a za račun nalagodavca i to pod onim uslovima kakvi su određeni u nalogu i instrukcijama. Nalogodavac je dužan sa svoje strane da ispuni obaveze, u prvom redu da za izdatu garanciju i preuzeti rizik isplati banci određenu naknadu. Ugovor o izdavanju bankarske garancije je u suštini komisioni posao.

Obaveze banke iz bankarske garancije – Osnovna obaveza koju je banka preuzela izdavanjem garancije jeste da njenom korisniku isplati garantni iznos kada se za to ispune uslovi navedeni u samoj garanciji.

Pravni odnos između banaka – Do učešća više banaka u poslu garancije dolazi u slučajevima kada poverilac zahteva da mu domaća banka izda garanciju na bazi kontragacije inostrane banke ili kad u zemlji poverioca prinudnim propisima naređeno da garanciju mora da izda domaća banka. Ovde se dakle, nalogodavac nalazi u jednoj zemlji, a korisnik garancije u drugoj. Banka čije se sedište nalazi u zemlji nalagodavca stupa u ugovorni odnos sa bankom u zemlji nalagodavca garancije u korist domaćeg korisnika. U ovom poslu učestvuju 4 lica: nalogodavac, njegova banka, inostrana banka i korisnik garancije.

3.1.3. Bitni elementi bankarske garancije i pismena forma

Elementi garancije nisu određeni zakonom već prirodom posla. Bitni elementi su uobičajeno: naziv (firma) i sedište davaoca garancije, naziv (firma) i sedište primaoca garancije, navođenje podataka o osnovnom poslu, novčani iznos na koji garancija glasi, datum i mesto izdavanja garancije, rok važenja garancije, potpis ovlašćenog lica i forma bankarske garancije.

U čl. 10. Jednoobraznih pravila o bankarskim garancijama predviđeno je da se na garancije primenjuje zakon koji je nadležan u mestu u kome garant obavlja svoje poslove, a ukoliko garant posluje na više mesta, primeniće se zakon koji je nadležan za poslovnu jedinicu koja je izdala garanciju.

3.1.4. Prenos prava iz garancije

U članu 1086. Zakona o obligacionim odnosima predviđeno je da prava iz bankarske garancije korisnik može da prenese, odnosno ustupi (cedira) trećim licima, ali samo ako se ustupa (cedira) i potraživanje koje je obezbeđeno garancijom.

3.1.5. Podela bankarskih garancija

Bankarske garancije mogu da se razvrstaju prema različitim kriterijumima, a najčešće:

- vrsta ugovora ili drugog pravnog posla čije izvršenje se obezbeđuje garancijom,
- uslov koji mora da bude ispunjen da bi se isplatio garantni iznos,
- odnos bankarske organizacije prema osnovnom poslu.

Licitaciona garancija ili garancija za učešće na licitaciji, predstavlja takvu garanciju kojom se **banka obavezuje** da će **korisniku garancije** (kupcu, naručiocu, investitoru) **isplatiti garantnu sumu za slučaj da učesnik na licitaciji** čija je ponuda prihvaćena ne **ispuni** one **obaveze** koje su predviđene u licitacionim uslovima. Ovakav oblik garancije se koristi kada se licitacija raspisuje za izvođenje investicionih radova u inostranstvu, isporuku opreme i kompletnih industrijskih objekata i uređaja.

Garancija za dobro izvršenje posla je takva garancija kojom se banka obavezuje da će korisniku garancije (investitoru, naručiocu, kupcu) isplatiti određenu sumu novca ako dužnik iz osnovnog posla (prodavca, davalac usluga) ne ispuni ili ne ispuni kako valja svoje ugovorne obaveze. Ova garancija **nema tretman kreditnog posla sa inostranstvom**.

Garancija za vraćanje avansa je garancija kojom banka preuzima obavezu da će korisniku garancije isplatiti garantnu sumu za slučaj da isporučilac (izvođač radova, prodavac) ne ispuni svoje ugovorne obaveze za koje je položen avans ili ne vrati avans na drugi način. Daje se najčešće kod ugovora iz oblasti investicione izgradnje, kao i ugovora čiji je predmet neka individualna određena stvar, koja ima potrebna svojstva i specijalne namene. Ona prestaje nakon isteka određenog roka važenja. U članu 4. Jednoobraznih pravila za ugovorne garancije određen je rok važenja bankarske garancije u trajanju od 6 meseci.

Uslovna garancija je garancija u kojoj je naveden **uslov koji mora da bude ispunjen da bi korisnik garancije stekao pravo da se obrati banci sa zahtevom** za isplatu garantnog iznosa. Postavljanje uslova za isplatu garancije dokazuje se, po pravilu, robnim dokumentima koje podnosi korisnik garancije prilikom postavljanja zahteva za isplatu garantnog iznosa. **Bezuslovna garancija** - Kod ove garancije ne traži se da korisnik podnosi dokaze kojim se potvrđuje da je ispunjen uslov za isplatu garantnog iznosa. Ona se obično prepoznaje po tome što je u njoj sadržana klauzula "na prvi poziv" ili druga klauzula sa istim značenjem. Ona ima prednosti u odnosu na uslovnu garanciju i nedostatke. Nedostatak je da može biti lako zloupotrebljena. Međutim, banka može odbiti isplatu ukoliko je očigledno da je zahtev neosnovan.

Supergarancija - Poverilac iz osnovnog ugovora može zahtevati da mu dužnik pored garancije pribavi **supergaranciju od neke treće banke**. U praksi dolazi

onda kad poverilac nema dovoljno poverenja u banku koja je prvobitno dala garanciju. I u slučajevima kada se obezbeđuje izvršenje neke značajne poslovne operacije. Kod nekih zemalja za sve ino partnere obavezno je obezbeđenje supergarancije domaće ili ino banke.

Kontragarancija - Najčešće kod kontragarancije dolazi **onda kada propisi zemlje korisnika naređuju da garanciju izda banka koja ima sedište u zemlji korisnika**, dok je nadležnik za izdavanje garancije nalazi u drugoj zemlji. Isplatom garantnog iznosa korisniku garancije banka u zemlji korisnika stiče pravo da se za isplaćeno regresira od inostrane banke (banke u zemlji nadležnika) po osnovu izdate kontragarancije. U praksi se događa da više banaka garantuju izvršenje neke obaveze osobito kada je u pitanju obezbeđenje neke krupnije poslovne operacije.

Samostalna garancija ili garancija sa klauzulom “bez prigovora” ili drugom koja ima isto značenje predstavlja pravi oblik garancije kakav se masovno koristi u poslovima međunarodne trgovine. Ovom se garancijom pokriva ne samo rizik neispunjenja obaveza iz osnovnog ugovora, nego i rizik nepunovažnosti jedne takve obaveze. Banka može prema korisniku da ističe samo prigovore koji se tiču same garancije kao što su: prigovor u pogledu punovažnosti i sadržine garancije, prigovor kompenzacije. Samostalna garancija je daleko sigurnije i pouzdanije sredstvo obezbeđenja od akcesorne garancije. Ova garancija je jedan poseban oblik garancije. Takva garancija može biti korišćena jedino za obezbeđenje potraživanja u međunarodnom prometu.

Akcesorna bankarska garancija je takav oblik **personalnog obezbeđenja kod koga banka može prema korisniku garancije da ističe sve prigovore koje može da ističe jemac** prema glavnom dužniku. Retko se koristi u poslovima međunarodne trgovine.

Konzorcijalne (garancije kod kojih više banaka daju garanciju) i individualne garancije (garancija koju daje jedna banka).

Pokrivene (garancije kod kojih nadležnik polaže pokriće kod banke iz koga banka isplaćuje garantni iznos korisniku garancije) i **nepokrivene garancije** (banka isplaćuje garanciju iz sopstvenih sredstava).

Neposredne (kada banka daje garanciju korisniku po nalogu svih komitenata) i **posredne garancije** (kada se između dužnika iz osnovnog ugovora, nadležnika, i njegove banke, davaoca garancije, i poverioca korisnika garancije, uključi jedna ili više banaka).

Zavisno od toga da li se garancijom obezbeđuje izvršenje novčane ili nenovčane obaveze garancije se svrstavaju u **činidbene i platežne garancije**.

3.1.6. Pravno regulisanje bankarskih garancija

Bankarska garancija kao pravni instrument nije regulisana u uporednom pravu. Izuzetak je naše zakonodavstvo i **Zakon o obligacionim odnosima**. U drugim pravnim sistemima primenjuju se propisi kojima je regulisano jemstvo građanskog prava, asignacija i jednostrani pravni poslovi. Zbog značaja koji bankarska garancija ima u poslovima međunarodne trgovine Međunarodna trgovinska komora u Parizu donela je 1978. godine **Jednoobrazna pravila za ugovorne garancije** čija je primena dobrovoljna.

3.2. Jemstvo

3.2.1. Pojam jemstva

U savremenom međunarodnom platnom prometu jemstvo zauzima značajno mesto kao sredstvo za obezbeđenje plaćanja. Jemstvo najčešće daju banke ili druge finansijske organizacije, a mogu ga dati domaća i strana pravna lica privrednog (trgovačkog) prava kao i pojedinci.

Kao što je poznato, jemstvo spada u red ličnih (personalnih) obezbeđenja, tj. takvih obezbeđenja kod kojih treće lice (jemac) odgovara poveriocu celom svojom imovinom u slučaju da dužnik iz osnovnog posla ne ispuni ili ne ispuni kako valja svoju punovažnu ili dospelu obavezu. Davanje izjave o jemstvu, jamac u stvari, pristupa (incedira) već postojećem dugu glavnog dužnika, međutim, i dalje ostaje u obavezi da ispuni ono na šta se obavezao ugovorom ili drugim pravnim poslom. Prema tome jemstvo se kumulira sa obavezom glavnog dužnika, pa se tako povećava broj subjekata na dužničkoj strani što (dodatno) obezbeđuje poverioca.

Jemstvo je po svom karakteru i pravnim dejstvima akcesorni, sporedni ili zavisni pravni posao koji, samim tim, nema niti može da ima, svoju samostalnu pravnu egzistenciju, nego je zavisan ili uslovljen postojanjem nekog ugovora ili drugog pravnog posla.

Kao posledica akcesornosti jemstvo ima vremenski ograničeno dejstvo koje se obično poklapa sa rokom dospelosti glavnog duga. Zbog toga poverilac nema pravo da od jemca zahteva isplatu dok obaveza glavnog dužnika nije dospela za isplatu, izuzev ako je protiv glavnog dužnika otvoren stečaj kad se sva potraživanja koja nisu dospela za isplatu smatraju dospelim, pa i potraživanje koje je nastalo po osnovu jemstva.

Jemstvo je supsidijarno obezbeđenje, jer poverilac ne može da se obraća jemcu za isplatu, ako se prethodno sa ovim zahtevom nije obratio glavnom dužniku.

Ako se ne bi poštovao ovakav red jemac bi prema njemu mogao da istakne prigovor beneficium excussionis (ili beneficium ordinis — pravo jemca - u Justinijanovom pravu - da prisili poverioca da prvo tuži glavnog dužnika).

Svaki oblik jemstva je akcesoran, ali nije i supsidijaran. Kad se jemstvo daje u poslovima sa stranim partnerom ono je uvek solidarno, ako drukčije nije ugovoreno.

Dakle, za ugovor o jemstvu karakteristično je da se jemac, po pravilu, obavezuje da ispuni onu istu obavezu koju je o njenoj dospelosti propustio da ispuni glavni dužnik. Ako, međutim, ispunjenje primarne obaveze ne bude više moguće ili kad se radi o nekoj strogo specifičnoj obavezi čije je ispunjenje vezan za ličnost glavnog dužnika (intuitu personae) u tom slučaju se jemčeva obaveza svodi na naknadu štete. Jemac ne preuzima dug glavnog dužnika kao svoj vlastiti, već se obavezuje da će platiti tuđi dug. Stoga jemčeva obaveza pretpostavlja dug trećeg lica, u ovom slučaju glavnog dužnika.

Zbog svoje akcesornosti jemstvo traje sve dotle dok traje obaveza glavnog dužnika. Pored jemstva u njegovom uobičajenom značenju ili tzv. „običnog jemstva” postoji: zakonsko jemstvo, jemstvo za gubitke, solidarno jemstvo, sajemstvo, jemstvo za naknadu štete, td.

3.2.2. Predmet jemčenja

Jemstvo se može dati za svaku punovažnu obavezu, bez obzira na njenu sadržinu. To znači da se sadržaj obaveze koja čini predmet jemčenja može sastojati u davanju (dare) činjenju (facere) i nečinjenju (non facere). Tako, na primer, jemstvom se može garantovati ne samo obaveza prodavca da će predati stvar u svojinu kupcu, nego i obaveza zakupodavca ili poslugodavca da će da preda stvar kupcu ili poslugoprimcu. Zatim, kad se obaveza glavnog dužnika sastoji u činjenju, jemstvom se može garantovati izvršenje izostane. Jemac se, isto tako, može obavezati da naknadi štetu ako je glavni dužnik postupio suprotno svojoj obavezi. Najzad, jemac se može obavezati da će naknaditi štetu u svim onim slučajevima kad glavni dužnik povredi svoje ugovorne obaveze. Ovakvo jemstvo se u pravnoj teoriji naziva jemstvom za naknadu štete i ono se široko koristi u poslovima međunarodne trgovine i u bankarstvu.

Inače jemčeva obaveza po svom obimu ne može biti veća nego što je obaveza glavnog dužnika, ali zato može da bude manja ako je to predviđeno ugovorom o jemstvu. Ili, tačnije, ukoliko se jemac obaveže više od glavnog dužnika, njegova obaveza do visine obaveze glavnog dužnika bila bi jemstvo, a preko toga to bi bila samostalna obaveza.

3.2.3. Vrste jemstva

Supsidijarno jemstvo

Za supsidijarno jemstvo karakteristično je da poverilac može da zahteva ispunjenje obaveze od jemca samo u onom slučaju ako je prethodno tražio ispunjenje od glavnog dužnika. Ovaj zahtev mora da bude sastavljen u pismenoj formi da u njemu bude određen rok do koga je glavni dužnik obavezan da ispuni svoju obavezu. Drugim rečima, jemac nije dužan da ispuni obavezu koju je preuzeo ugovorom o jemstvu sve dotle dok poverilac nije pokušao da se za svoje potraživanje namiri od glavnog dužnika.

U vezi sa pokušajem da se prethodno namiri od glavnog dužnika i radnjama koje u tom pogledu mora da preduzme postoje različita rešenja u zakonodavstvima pojedinih zemalja, koja se u osnovi mogu podeliti u dve grupe: u prvu grupu dolaze ona zakonodavstva gde je poverilac dužan da prethodno zatraži intervenciju suda, pa tek nakon toga da zahteva izvršenje obaveze od jemca. U drugim zakonodavstvima dovoljno je da poverilac vansudskim putem opomene glavnog dužnika da ispuni svoju obavezu, pa ako ova opomena ostane bez rezultata poverilac se može obratiti jemcu sa zahtevom za ispunjenje. Ovo drugo rešenje je prihvatljivije, jer više odgovara potrebama savremenog međunarodnog prava, a značajno doprinosi većoj pravnoj sigurnosti.

Solidarno jemstvo

Ako se, međutim, jemac obavezao kao jemac (solidarni jemac) tada on odgovara poveriocu na isti način i pod istim uslovima kao što odgovara i glavni dužnik i to za celu obavezu, pri čemu poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje bilo od glavnog dužnika, bilo od jemca, bilo pak od obojice istovremeno. Dakle, kod ove vrste jemstva jemac solidarno odgovara sa glavnim dužnikom; njegova odgovornost je principalna ili primarna za celu obavezu. To znači da je poverilac ovlašćen da zahteva ispunjenje od jemca pre nego što je pokušao da se za svoje potraživanje namiri od glavnog dužnika. Solidarno jemstvo obezbeđuje poveriocu veći stepen sigurnosti kao i veću brzinu u naplati potraživanja.

Kad su u pitanju privredni (trgovački) poslovi jemstvo je uvek solidarno, razume se, pod uslovom da nije drukčije ugovoreno. Supsidijarno jemstvo uvek se ugovara u korist poverioca, što je logično kad se uzme u obzir činjenica da ugovore u privredi zaključuju profesionalci koji dobro poznaju pravila svoje struke.

Ovde je potrebno učiniti još jednu napomenu kad se vrši odstupanje od principa supsidijarnosti. Tako, na primer, poverilac može tražiti ispunjenje obaveze od

jemca (a u pitanju je supsidijarno jemstvo) iako pre toga nije pozvao glavnog dužnika da ispuni obavezu u dva slučaja: prvo, ako je oči-gledno da se iz sredstava glavnog dužnika ne može namiriti za svoje potraživanje koje ima prema glavnom dužniku i, drugo, ako je dužnik pao pod stečaj. Polazi se od toga da je glavni dužnik zapao u finansijske teškoće, tj. da je insolventan kad je donesena odluka o otvaranju postupka za sanaciju ili kad je pokrenut postupak za prinudno poravnanje između dužnika i njegovog poverioca. Isti je slučaj i onda kad je otvoren stečaj nad imovinom glavnog dužnika, jer je stečaj sudski postupak kojim se, sprovodi generalno izvršenje nad imovinom prezaduženog tečajnog dužnika.

Jemstvo može da preuzme i više lica (sajemci), pri čemu svi oni solidarno odgovaraju za ispunjenje glavne obaveze, izuzev kad je njihova odgovornost ugovorom drukčije utvrđena. Solidarnost jemaca bolje obezbeđuje potraživanje poverilaca, jer poverilac, pored glavnog dužnika, ima više lica koja mu obezbeđuju ispunjenje glavne obaveze. I ovde, dakle, svaki od solidarnih jemaca odgovara za ispunjenje cele obaveze. To znači da je poverilac ovlašćen da po sopstvenom izboru zahteva ispunjenje od bilo kojeg od njih sve dotle dok obaveza ne bude ispunjena u celini. Ako solidarni jemci nisu regulisali svoje međusobne obaveze ne mogu da budu određeni po prirodi posla, tada se njihova zajednička obaveza deli na jednake delove. Prema tome, pravni odnos koji postoji između solidarnih jemaca, s jedne strane, i glavnog dužnika, s druge strane, jeste, po svojoj pravnoj prirodi, akcesorni odnos, dok je, nasuprot tome, odnos između samih solidarnih jemaca odnos solidarnosti.

Iz izloženog može se videti da u ovakvoj jednoj konstrukciji postoji više pravnih odnosa, kao što su: odnos između poverioca i glavnog dužnika, zatim odnos između glavnog dužnika i solidarnih jemaca i, na kraju, odnos između samih solidarnih jemaca (sajemaca). Do zasnivanja solidarnosti jemaca, naj-češće, dolazi onda kad se obezbeđuje ispunjenje neke obaveze koja proizilazi iz ugovora u privredi, gde se zbog vrednosti jedne takve obaveze zahteva veća sigurnost, kao i u onom slučaju kad poverilac nema dovoljno poverenja u lice koje je dalo jemstvo pa zahteva da više lica garantuje uspešno ispunjenje glavne obaveze.

Kad više jemaca preuzmu jemstvo za obezbeđenje ispunjenja neke obaveze, pa jedan od njih isplati dospelo potraživanje poveriocu, samom isplatom on stiće pravo da se od ostalih jemaca regresira za onaj deo koji pada na svakog od njih. Isplatom se, dakle, uspostavlja odnos solidarne odgovornosti jemaca prema jemcu koji je isplatio dug ili, drukčije rečeno, dolazi do personalne subrogacije jemca koji je platio prema ostalim jemcima. Pošto je ovo pravilo dispozitivnog karaktera jemci mogu da svoje odnose u pogledu visine naknade regulišu i na drugi način. Ono što je bitno da se istakne jeste da jemac koji je izvršio plaćanje ne bi mogao da se regresira od ostalih jemaca ukoliko poverilac nije pokušao da za svoje potraživanje namiri od glavnog dužnika.

3.2.4. Izbor merodavnog prava

Za ugovor o jemstvu merodavno je pravo koje su izabrale ugovorne strane. Dakle, kao primarna tačka o jemstvu je autonomija volje. Međutim, ako nije izabrano pravo ili ako okolnosti slučaja ne upućuju na drugo pravo, kao supsidijarna tačka vezivanja uzima se domicil ili sedište glavnog dužnika. Ovo zbog toga što je ugovor o jemstvu akcesorni ugovor koji deli pravnu sudbinu glavnog ugovora.

3.3. Osiguranje izvoznih kredita

3.3.1. Pravna priroda poslova

Svrha osiguranja izvoznih kredita je naknada štete koju osigurani poverilac trpi zbog toga što je njegovo potraživanje na koje se odnosi osiguranje nije podmireno. Slična je svrha i samostalne bankarske garancije.

U poslovanju međunarodne trgovine skoro se isključivo koriste samostalne bankarske garancije. Zato ćemo razmotriti sličnosti i razlike između osiguranja izvoznih kredita i ovog oblika bankarske garancije.

U tome je osnovna razlika između bankarske garancije i osiguranja izvoznih poslova (kredita) sastoji se u tome što je bankarska garancija jednostrani pravni posao, a ugovor o osiguranju izvoznih kredita ugovor. Iz ove pravno-teorijske razlike proizilazi da iz bankarske garancije nastaje samo pravo za korisnika garancije. To znači da iz ovog ugovora nastaju najmanja prava i obaveze za obe ugovorne strane. Zato banka kojoj nije plaćena provizija za izdatu garanciju i preuzeti rizik nema pravo da ističe prema korisniku garancije prigovora. Obrnuto, ako osiguranik nije platio premiju osiguranja to može da ima određene pravne posledice. Zbog ove razlike u praksi se kao nalogodavci kod bankarske garancije redovno javljaju dužnici, dok su korisnici garancije poverioci. U stvari, kod osiguranja izvoznih poslova kao lice koje zaključuje ugovor o osiguranju i koje će imati pravo na naknadu (ako se desi osigurani slučaj) najčešće se pojavljuje poverilac. Štaviše, dužnik ne mora ni da zna da je zaključen ugovor o osiguranju.

Obaveza banke iz garancije nastaju u času kada dužnik iz osnovnog ugovora nije ispunio svoju obavezu. Ovakvo rešenje je teorijski moguće i kad su u pitanju izvozni krediti, ali se u praksi ono nikada ne primenjuje. Naime, obaveze osigurača po osnovu ugovora o osiguranju izvoznih kredita nastaje ako dužniku određenom roku platio dug, *ili* ako su nastupile neke druge *okolnosti* koje ukazuju na to da dužnik definitivno neće platiti dug, ili neće platiti dug, ili neće platiti dug za duže vreme.

Pošto slučajeva neplaćanja duga o dospelosti ima u praksi mnogo više nego slučajeva produženog ili definitivnog neplaćanja duga, razumljivo je zbog čega se bankarska garancija više koristi u međunarodnom prometu u odnosu na osiguranje izvoznih kredita. Sa druge strane to je i razlog da su bankarske provizije veće nego premije osiguranja izvoznih kredita.

Pomenimo i to da garantujuća banka ne može da ističe prigovore iz osnovnog posla, izuzev kad se radi o akcesornoj garanciji. Za razliku od garancije, osiguravač neće biti dužan da po osnovu ugovora o osiguranju izvoznih kredita isplati naknadu iz osiguranja ako se neizvršenje obaveze od strane dužnika može opravdati nekim propustima na strani poverioca.

3.3.2. Načini osiguranja i subvencioniranja izvoza na kredit

U osnovi postoje tri vrste osiguranja i subvencioniranja izvoza na kredit, a to su:

- a) subvencioniranje kamatnih stopa;
- b) garantovanje i osiguranje izvoznih kredita;
- c) Izvozno finansiranje ili refinansiranje.

Kamatna politika

Vlade zemalja obično analiziraju efekte kamatnih stopa na cenu izvoznog proizvoda i konkurentnost izvoznika. Najčešće subvencioniraju kamatne stope, tako da banka koja odobrava kredit naplaćuje manje sredstava od izvoznika. To se obavlja mehanizmom refinansiranja kredita komercijalnih banaka.

Garantovanje i osiguranje izvoznih kredita

Svrha mehanizma osiguranja je da bankama koje finansiraju izvoz država obezbedi dovoljno sigurnosti (smanji rizik nenaplate) i tako ih stimuliše da odobravaju izvozne kredite. U većini slučajeva sredstva za garantovanje i osiguranje formira centralna banka ili posebne institucije kao agente vlade.

Izvozno finansiranje ili refinansiranje

Osnivanjem posebnih institucija za finansiranje izvoza i obezbeđivanjem kapitala za njihovo aktiviranje, država stvara kapital kojim se kontinuirano finansira izvoz na kredit, a time se održavaju i razvijaju glavne grane oslonci industrijskog i društvenog razvoja zemlje.

3.3.3. Osiguranje izvoznih kredita u našoj zemlji i u pojedinim razvijenim zemljama

3.3.3.1. Vrste agencija koje podržavaju izvozne kredite

Sve agencije u svetu koje podržavaju srednjoročne i dugoročne izvozne kredite (koje se bave osiguranjem i kreditiranjem izvoznih poslova), mogu se svrstati u tri osnovne grupe-kategorije.

Reč je o sledećim kategorijama agencija:

- Agencije koje se bave samo osiguranjem izvoznih poslova;
- Agencije koje se bave osiguranjem izvoznih poslova, ali čiju aktivnost dopunjavaju posebne agencije za izvozne kredite u istoj zemlji koje se bave finansiranjem izvoznih poslova;

Agencije za izvozne kredite, po pravilu, u državnom vlasništvu, koje ciljeve svog mandata, odnosno pružanje podrške izvozu ostvaruju i finansiranjem i osiguranjem izvoznih poslova i putem izdavanja odgovarajućih garancija.

Agencije koje se bave samo osiguranjem izvoznih poslova (uglavnom postoje u razvijenim državama), a delatnost finansiranja izvoznih poslova prepuštaju sofisticiranim i dobro razvijenom sistemu banaka.

Ovakav tip agencija postoji u Belgiji - Office National du Ducroire - OND, za-tim u Italiji - Istituto per i Servizi Assicurativi del Commercio Estero - SACE, Izraelu - Israel Foreign Trade Risks Insurance Corporation - IFTRIC, Holandiji - Nederland-sche Creditverzekering - NCM, Poljskoj - Export Credit Insurance Corporation - KUKI, Svajcarskoj - Export Risk Guarantee Agency - ERG i Velikoj Britaniji - Export Credits Guarantee Department - ECGD.

Agencije koje se bave osiguranjem izvoznih poslova, ali čiju aktivnost dopunjavaju posebne agencije za izvozne kredite u istoj zemlji koje se bave finansiranjem izvoznih poslova.

Specijalne agencije za kreditiranje poslova izvoza postoje u cilju pružanja specijalnih usluga i za strukturno finansiranje investicija, projekata i td.

U ovu grupu agencija spadaju: Francuska, COFACE, Nemačka, HERMES, Švedska EKN/AB, kao i neke zemlje u tranziciji, kao što su Češka - EGAP, Mađarska - MEHIB i druge.

Agencije za izvozne kredite, po pravilu, u državnom vlasništvu koje ciljeve svog postojanja vide u pružanju podrške izvozu kao i u finansiranju i osiguranju izvoznih poslova i izdavanju odgovarajućih garancija.

Izrazite primere za ovu vrstu agencija predstavljaju SAD- EXIM Bank, zatim Overseas Private Investment Corporation - OPIC- koja je specijalizovana za osiguranje i finansiranje američkih investicija u zemljama perspektivnim tržištima, zatim

Australija - Export Fiance and Insurance Corporation - EFIC, Kanada - Expor; Development Corporation - EDC i Austrija - Oestereichische Kontrollbank Aktiengeselshcaft-OeKB.

U ovu poslednju kategoriju spadaju, po formi, ali ne i po sadržini, razvijenosti i vrednosti poslovanja i agencije za izvozne kredite pojedinih država u tranziciji, kao što su: Slovenija - Slovenska izvozna družba; Hrvatska - Hrvatska banka za obnovu i razvitak; Slovačka- Export-Import Bank of the Slovak Republic i Rumunija-Exim-bank of Romania.

Osiguranje i finansiranje spoljnotrgovinskih poslova u našoj zemlji

PRAVNO REGULISANJE I DELATNOST AGENCIJE

Pitanja u vezi sa osiguranjem i finansiranjem izvoza u našoj zemlji regulisano je Zakonom o Agenciji za osiguranje i finansiranje izvoza Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 61/05). Sedište Agencije je u Beogradu.

Delatnost Agencije je:

1) osiguranje izvoznih poslova i investicija u inostranstvu domaćih pravnih lica i preduzetnika od nekomercijalnih rizika i osiguranje tih poslova od komercijalnih rizika, i to samostalno ili u saradnji sa drugim osiguravajućim društvima, odnosno agencijama;

2) finansiranje izvoznih poslova domaćih pravnih lica i preduzetnika, sufinansiranje izvoznih poslova sa komercijalnim bankama i drugim finansijskim organizacijama, refinansiranje izvoznih kredita komercijalnih banaka;

3) finansiranje priprema izvoza domaćih pravnih lica i preduzetnika o zaključenom ugovoru o izvozu;

4) finansiranje investicija konzorcijuma domaćih pravnih lica i preduzetnika na inostranim tržištima radi podsticanja izvoza;

5) osiguranje pripreme izvoza domaćih pravnih lica i preduzetnika od nekomercijalnih i komercijalnih rizika po zaključenom ugovoru o izvozu, samostalno ili u saradnji sa drugim osiguravajućim društvima, odnosno agencijama;

6) finansiranje stranog kupca ili njegove banke u vezi sa izvozom domaćeg pravnog lica ili preduzetnika;

7) osiguranje domaćih banaka i drugih finansijskih institucija od nekomercijalnih rizika u vezi sa garancijama po izvoznim poslovima i investicijama u inostranstvu i zaključenim kreditnim linijama sa stranim bankama;

8) izdavanje garancija i drugih jemstava po srednjoročnim i dugoročnim izvoznim poslovima i investicijama u inostranstvu;

9) pružanje drugih usluga u vezi sa finansiranjem i osiguranjem izvoza i investicija od nekomercijalnih i komercijalnih rizika.

Agencija je dužna da delatnosti, odnosno poslove radi kojih je osnovana obavlja u skladu sa odredbama navedenog zakona i drugih propisa, kao i u skladu sa međunarodnim sporazumima i ugovorima.

VRSTE NEKOMERCIJALNIH RIZIKA

Nekomercijalni rizici obuhvataju slučajeve kada nije moguće naplatiti potraživanja domaćih pravnih lica i preduzetnika od inostranog partnera, iz sledećih razloga:

- 1) neplaćanja duga u roku od šest meseci od ugovorenog roka dospelosti, ako je dužnik država, državna organizacija ili lice za koje garantuje država, odnosno državna organizacija;
- 2) političkih događaja u zemlji dužnika ili ratnog stanja u državi čiji je državljanin dužnik sa drugom državom;
- 3) opšteg moratorijuma plaćanja, nemogućnosti konverzije valute zemlje dužnika u konvertibilne valute ili zabrane transfera, do isteka tih zabrana;
- 4) zabrane uvoza robe ili usluga od države ili državne organizacije kao kupca ili korisnika usluga;
- 5) jednostranog raskida ugovora od države ili državne organizacije kao kupca ili korisnika usluga, osim kada je do jednostranog raskida došlo usled povrede carinskih ili zdravstvenih propisa države uvoznika, odnosno države korisnika usluga;
- 6) zaplene, oštećenja, zabrane raspolaganja ili uništenja robe, učinjenih od strane države ili njenih institucija, od časa prelaska robe preko državne granice do prispeća inostranom dužniku i
- 7) elementarnih nepogoda.

Pod nekomercijalnim rizicima smatraju se i događaji usled kojih je nastala šteta domaćim licima u vezi sa imovinom investiranom u sopstveno privredno društvo, mešovito privredno društvo ili poslovne jedinice u inostranstvu, i to:

- 1) nacionalizacija, eksproprijacija ili druge mere države koje se mogu izjednačiti sa nacionalizacijom ili eksproprijacijom;
- 2) nemogućnost raspolaganja imovinom u trajanju od najmanje 12 meseci zbog drugih mera preduzetih od države u kojoj je izvršeno investiranje;
- 3) uništenje ili oštećenje imovine usled događaja u ratu koji vodi država u kojoj je izvršeno investiranje imovine, odnosno političkih događaja u toj državi.

OBLIK I ODGOVORNOST AGENCIJE

Agencija je pravno lice i ima pravo da zaključuje ugovore i preduzima druge pravne poslove i pravne radnje u skladu sa zakonom. Agencija posluje kao zatvoreno akcionarsko društvo koje akcije izdaje svom osnivaču, odnosno ograničenom broju drugih lica, u skladu sa zakonom kojim se uređuje pravni položaj privrednih društava. Akcije Agencije su obične sa pravom glasa.

Za obaveze preduzete u pravnom prometu sa trećim licima Agencija odgovara celokupnom svojom imovinom.

Republika Srbija odgovara za obaveze Agencije po osnovu osiguranja izvoza od nekomercijalnih rizika do iznosa koji se utvrđuje zakonom kojim se uređuje godišnji budžet Republike.

SREDSTVA ZA OSNIVANJE I RAD AGENCIJE

Osnivački kapital Agencije u iznosu od 25.000.000,00 evra, u dinarskoj protivu vrednosti po srednjem kursu na dan uplate, obezbeđuje Republika Srbija. Republika Srbija uplatiće u novcu 50%

upisanog kapitala pre osnivanja Agencije, a preostali iznos najkasnije u roku od godinu dana od dana registracije Agencije kod nadležnog organa.

Sredstva za rad Agencije obezbeđuju se iz:

- 1) namenskih kredita međunarodnih finansijskih organizacija;
- 2) donacija domaćih i stranih pravnih ili fizičkih lica i
- 3) drugih izvora, u skladu sa zakonom.

U slučaju povećanja osnovnog kapitala Agencije izdavanjem novih akcija, u skladu sa zakonom, učešće Republike Srbije u akcionarskom kapitalu Agencije ne može biti manje od 51% od ukupnog iznosa akcionarskog kapitala.

Rezerve sigurnosti za poslove osiguranja izvoza od nekomercijalnih rizika, kao i za poslove osiguranja izvoza od komercijalnih rizika, formiraju se od premija osiguranja, regres po isplaćenim naknadama šteta i iz dela dobiti koju Agencija ostvaruje poslovanjem iz oblasti osiguranja.

Rezerve sigurnosti se koriste za izmirenje obaveza prema osiguranicima i za pokriće gubitaka iz poslova osiguranja od nekomercijalnih i komercijalnih rizika.

Početna sredstva za formiranje rezervi sigurnosti Agencije za poslove osiguranja od nekomercijalnih i komercijalnih rizika, obezbeđuju se iz osnivačkog kapitala.

POSLOVANJE AGENCIJE

Agencija posluje prema načelima likvidnosti, sigurnosti i rentabilnosti.

Agencija svojim aktima određuje uslove i način očuvanja realne vrednosti sredstava, kao i druge mere za zaštitu od rizika njegovog poslovanja. Agencija je nelikvidna ukoliko nije izmirila dospele obaveze.

Agencija podnosi redovni godišnji izveštaj o svom poslovanju Vladi Republike Srbije, a vanredni izveštaj po zahtevu Vlade.

Agencija vodi poslovne knjige, sastavlja i podnosi računovodstvene izveštaje i izveštaje o poslovanju, u skladu sa zakonom kojim se uređuje računovodstvo i revizija.

Revizija poslovanja Agencije obavlja se u skladu sa zakonom kojim se uređuje računovodstvo i revizija i može biti redovna i vanredna.

Redovna revizija obavlja se za svaku godinu, a vanredna na zahtev ministarstva nadležnog za poslove finansija.

Izveštaj o obavljenoj reviziji dostavlja se Vladi.

ORGANI AGENCIJE

Organi Agencije su: Skupština, Upravni odbor i Izvršni odbor. Ovlašćenja Skupštine Agencije vrši Vlada preko ovlašćenog predstavnika.

Kada se poveća broj akcionara, skupštinu Agencije čine akcionari sa pravom upravljanja.

Pravo upravljanja akcionari ostvaruju neposredno ili preko svojih predstavnika.

U ime Republike Srbije kao akcionara, pravo iz stava 3. ovog člana vrši Vlada.

Statutom Agencije se utvrđuje minimalan broj akcija kao uslov za članstvo u Skupštini Agencije.

Upravni odbor ima predsednika, zamenika predsednika i tri člana. Predsednika, zamenika predsednika i članove Upravnog odbora imenuje i razrešava Skupština Agencije. Mandat predsednika

i članova Upravnog odbora Agencije je četiri godine i ista lica mogu biti ponovo birana. O pitanjima iz svog delokruga Upravni odbor odlučuje većinom glasova. U slučaju jednake podele glasova, odlučujući je glas predsednika Upravnog odbora.

Upravni odbor bira članove Izvršnog odbora.

Članovi Izvršnog odbora su izvršni direktori.

Delokrug Izvršnog odbora uključuje sprovođenje odluka Upravnog odbora Agencije i sva pitanja povezana sa vođenjem poslova i tekućim poslovima Agencije, osim pitanja koja su u nadležnosti Upravnog odbora i Skupštine Agencije.

Delokrug Izvršnog odbora bliže se određuje Statutom Agencije.

Predsednik Izvršnog odbora je generalni direktor Agencije.

Generalnog direktora Agencije bira Upravni odbor.

Opšti akti Agencije su Statut i drugi akti kojima se na opšti način uređuju pitanja bitna za rad Agencije.

Realizaciju poslova osiguranja i kreditiranja izvoznih poslova Agencija je poverila JUBMES banci iz Beograda.

Osiguranje izvoznih kredita u pojedinim zemljama

U Austriji postoje tri osnovna programa finansiranja i osiguranja izvoznih kredita. Oni funkcionišu uz podršku države i realizuju se posredstvom sistema poslovnih banaka.

Poslove kratkoročnog finansiranja izvoznih kredita obavlja „Österreichische Exportfonds“ (OEP) i Austrijska nacionalna banka. Ove institucije pokrivaju male i srednje izvoznike a sistem funkcioniše na refinansiranju poslovnih banaka za odobrene izvozne kredite isporučiocu.

Srednjoročno i dugoročno finansiranje izvoznih kredita, odnosno refinansiranje poslovnih banaka za odobrene izvozne kredite, vrši se posredstvom „Österreichische Kontrollbank“ (OKB) na koju otpada oko 90% zvaničnog finansiranja izvoznih kredita.

„Österreichische Exportfonds“ je državna kompanija osnovana 1950. godine. Sredstva fonda vode poreklo od pozajmica na međunarodnom tržištu kapitala posredstvom austrijskih poslovnih banaka, od izdatih srednjoročnih obveznica i kredita dobijenih od Savezne privredne komore. OEF refinansira banke za odobrene izvozne kredite isporučiocu na podlozi reeskontovanja potraživanja sa dospećem do godinu dana.

OND je belgijska ustanova osnovana sa ciljem da osigurava i daje garancije za izvozne kredite, radi unapređenja belgijske spoljne trgovine i investicija. Ova agencija doprinosi smanjenju kreditnih rizika koji se odnose na spoljnotrgovinske poslove kao i belgijske investicije u drugim zemljama. Ova (jedina) belgijska institucija koja finansira izvozne kredite može da pokrije i stranu robu i usluge ako su uključeni u belgijske isporuke koje se vrše stranim partnerima. Pored mogućnosti osiguranja robe i usluga koje se izvoze OND može kupovati ili prihvatati kao garanciju strane komercijalne papire, a može i sam davati kredite, i to direktno stranom dužniku. U granicama raspoloživih sredstava, uključujući i rezervni fond OND kao prvi uslov korišćenja izvoznih kredita postavlja garanciju OND-a. U OND članove delegiraju Ministarstvo finansija, Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, Ministarstvo za spoljnotrgovinske poslove i Ministarstvo za saradnju i razvoj, jer je OND državna ustanova.

„Hermes” u Nemačkoj (Hermes Kreditversicherungs A.G.) je institucija za osiguranje izvoznih kredita. To je privatni osiguravajući zavod a finansira se iz državnog budžeta. Osiguravaju se komercijalni, politički i katastrofalni rizici, a samo izuzetno se osiguravaju gubici nastali zbog valutnih promena.

Pored pomenutog zavoda u Nemačkoj postoji još jedan privatni osiguravajući zavod. Oba ova zavoda, sa manjim prekidima, rade od 1925. godine.

COFACE-u Francuskoj je akcionarsko društvo za osiguranje izvoznih kredita. Akcije uglavnom drže francuske banke za spoljnu trgovinu i državna osiguravajuća društva. Rad ovog akcionarskog društva u ime države kontroliše komitet (Savetodavna komisija za garancije i kredit u spoljnoj trgovini).

Akcionarsko društvo COFACE izdaje polise osiguranja za svoj račun i za račun države. Po pravilu, za svoj račun osigurava komercijalne i katastrofalne rizike. Za račun države COFACE polisama osiguranja političke rizike i pojedine specijalno tretirane vrste rizika (npr. gubici na ceni, gubici zbog promene kursa, gubici dobiti, ako se roba prodaje na dolarskom području).

E C G D (Export Credit Guarantee Department) u Velikoj Britaniji je ustanova osiguranja izvoznih kredita budžetskog je karaktera i ne rukovodi se profitom nego uravnoteženjem isplate štete i prihoda od premija.

Osiguranje vrši putem globalnih (npr. godišnjih) polisa. Po dužini osiguranja polise su kratkoročne (do 6 meseci) i srednjoročne (do 4 godine). Pri izvozu brodova i aviona odobravaju se polise osiguranja i do 7 godina. Ova institucija vrši osiguranje od komercijalnih i političkih rizika. U Velikoj Britaniji postoji još jedna osiguravajuća kompanija — koja vrši osiguranje samo od komercijalnih rizika.

U SAD osiguranje izvoznih kredita obavlja posebno odeljenje EXIM BANKE i Udruženje za osiguranje izvoznih kredita. U ovom Udruženju okupljeno je više desetina privatnih osiguravajućih zavoda. Do 1962. godine osiguravani su samo kratkoročni krediti do jedne godine, a nakon toga i srednjoročni krediti sa trajanjem do 5 godina.

Osiguranje se vrši protiv komercijalnih, političkih i katastrofalnih rizika, od čega političke rizike osigurava samo Eximbanka. Ova banka daje komercijalnim bankama i drugim zainteresovanim strankama izvozne garancije, kao jednu vrstu osiguranja naplata potraživanja.

3.4. Stvarnopravna obezbeđenja

3.4.1. Opšta razmatranja

Pored bankarske garancije, jemstva građanskog prava i drugih ličnih obezbeđenja, u međunarodnom prometu se koriste i stvarnopravna obezbeđenja u koja spadaju:

- a) ručna zaloga;
- b) zaloga potraživanja i
- c) hipoteka.

Zajednička osobina stvarnopravnih obezbeđenja sastoji se u tome što poverilac ima pravo da unovči predmet zaloge i da se iz realizovane sume naplati pre ostalih poverilaca, ako potraživanje ostane iz bilo kojih razloga nenaplaćeno, nezavisno od toga da li je predmet zaloge pokretna ili nepokretna stvar.

Kada je reč o založnom pravu postoje izvesna načela koja su zajednička za sve oblike zaloge, a to su naročito: načelo akcesornosti, načelo oficijelnosti, načelo specijalnosti, načelo nedeljivosti, načelo prioriteta i načelo publiciteta.

Založno pravo je, isto tako, akcesorno pravo čije postojanje i punovažnost zavisi od postojanja i punovažnosti glavnog ugovora čijem obezbeđenju služi.

Založno pravo daje pravo poveriocu da založenu stvar proda ako dužnik o dospelosti ne izmiri svoju obavezu obezbeđenu zalogom. Ova prodaja se vrši bez intervencije suda kad se radi o poslovima privrednog (trgovačkog) prava. Založno pravo obuhvata pojedinačne i individualno određene stvari. Međutim, u poslovima privrednog (trgovačkog) prava odstupa se od ovog načela jer se dopušta konstituisanje zaloge na više objekata, odnosno zbiru stvari koje su obuhvaćene jednim opštim naznačenjem. To znači da pojedine stvari mogu biti zamenjene drugim. Zajedno isto potraživanje može se zasnovati hipoteka na više nepokretnosti i to tako što svaka nepokretnost odgovara za čitavo potraživanje i od poverioca zavisi iz koje će se nepokretnost naplatiti.

Što se tiče vrste stvari koje mogu biti založene u pravnoj doktrini preovlađuje gledište da to mogu biti i potrošne i zamenljive stvari, među koje spada i novac.

Založno pravo je, po pravilu, nedeljivo odnosno založena stvar obezbeđuje potraživanje sve dok ono ne bude u celosti isplaćeno. Sa druge strane, potraživanje je u celosti obezbeđeno založenim objektom. Zaloga, takođe, „jemči” i za uvećano potraživanje nastalo kao posledica obaveze da se plati ugovorena kamata kao i troškovi naplate.

Ukoliko je jedna stvar založena kod nekoliko poverilaca, red po kome se isplaćuju njihova potraživanja iz vrednosti založene stvari određuje se prema nastanku svakog založenog prava.

I na kraju, sredstvo publiciteta kod ručne zaloge je predaja stvari, a hipoteke upis u javne knjige, dok se kod zalaganja potraživanja obaveštava dužnik.

3.4 2. Ručna zaloga

Kao što smo videli, ručna zaloga je stvarnopravno obezbeđenje obezbeđenje kod koga založni poverilac stiče pravo da se iz založene stvari namiri pre svih ostalih poverilaca, ako mu potraživanje ne bude isplaćeno o njegovoj dospelosti. Založni poverilac je dužan da založenu stvar čuva i daje po namirenju potraživanja

neoštećenu vrati zalagodavcu. Prema tome, zaključenjem ugovora o zalozi ne nastaje stvarno pravo, nego samo potraživanje založnog poverioca prema založnom dužniku da mu stvar preda u zalogu.

Dakle, za konstituisanje ručne zaloge nije dovoljno zaključenje ugovora, već i predaja stvari koja čini predmet ugovora o zalozi. Predaja može biti faktična ili fiktivna, a u nekim slučajevima se zaloga može steći i na osnovu zaključenja ugovora.

U ulozi zalagodavca se može pojaviti ne samo dužnik iz osnovnog ugovora, nego i treće lice koje zalaže svoju stvar za obezbeđenje tuđeg duga. U ovom slučaju, poverilac se nalazi u dva paralelna i međusobno različita pravna odnosa — jedan je realan a drugi sa ličnim dužnikom.

Predmet ručne zaloge

Predmet ručne zaloge može biti svaka pokretna stvar koja se nalazi u prometu, bez obzira na to da li je individualno određena i nepotrošna ili je potrošna i zamenljiva.

U članu 968. Zakona o obligacionim odnosima utvrđeno je da „Zalogoprimac stiče založno pravo kad mu stvar koja je predmet ugovora bude predata.”

U bankarskim poslovima predmet ručne zaloge mogu biti i dragocenosti kao što su zlato i drugi plemeniti metali, drago kamenje, umetničke slike, skupoceni tepisi, razni egzotični ukrasi i si. Ovde se na podlozi založene stvari vrši kratkoročno lidenje. U članu 1.069 Zakona o obligacionim odnosima data je mogućnost da banka odobrava kredit na podlozi zalaganja hartija od vrednosti, koje pripadaju korisniku kredita ili trećem licu koje na to pristane.

Inače u međunarodnoj bankarskoj i poslovnoj praksi prednost se pri zalaganju hartijama od vrednosti koje se zvanično kotiraju na berzama gde se kursevi objavljuju u berzanskim publikacijama. Hartije od vrednosti po naredbi prenose se u zalog u založnim indosamentom tj. unošenjem klauzule „vrednost za zalogu”, „vrednost za obezbeđenje” ili slične klauzule.

Pored zalaganja stvari, poverilac može obezbediti svoje potraživanje na taj način što će mu u zalogu biti dato potraživanje koje njegov dužnik ima prema trećem licu. Mogu se založiti sve vrste potraživanja osim onih koja su strogo vezana za ličnost ili su po svojoj prirodi takva da se ne mogu prenositi ili ako je njihovo davanje u zalogu zabranjeno zakonom. Isto tako, predmet zaloge može biti autorsko pravo, pravo industrijske svojine, pravo plodouživanja i neka druga prava. U *zalogu* se ne mogu davati stvarne i lične službenosti, statusna i lična prava, pravo koje je vezano za lično osoblje i svojstvo zalagodavca ili trećeg lica.

Dejstvo zaloge

Ugovor o ručnoj zalozi je dvostrano obavezan ugovor kojim se stvaraju obaveze za obe ugovorne strane (zalagodavca i zalogoprimca). Zalagodavac je dužan da preda zalogoprimcu stvar koja predstavlja predmet odnosnog ugovora ili ispravu koja njenom imaocu daje pravo da raspoláže stvari. Sa druge strane, zalogoprimac je obavezan da založenu stvar čuva s pažnjom dobrog privrednika (ili dobrog domaćina ako je zalogoprimac fizičko lice). Kad potraživanje bude namireno, zalogoprimac je u obavezi da vrati založenu stvar, jer je založno pravo po svojoj pravnoj prirodi akcesorno pravo, zavisno od osnovnog posla.

Zalogoprimac ima pravo da ubira plodove od založene stvari. Ovo pravo je široko prihvaćeno u uporednom pravu. Zalogoprimac je dužan da iznos prihoda od plodova odbije od troškova koje je imao u vezi sa čuvanjem i održavanjem stvari.

Ako zalogoprimac ne ispuni neku svoju obavezu u tom slučaju zalagodavac može zahtevati od suda da mu se oduzme založena stvar i da se preda trećem licu na čuvanje.

Založni poverilac ima pravo da od zalagodavca traži zamenu stvari koja je data u zalogu, ako založena stvar ima neki materijalni ili pravni nedostatak.

Založni poverilac je ovlašćen da proda založenu stvar i da se namiri iz njene vrednosti. Kad su u pitanju ugovori iz oblasti privrede, založni poverilac ima pravo da izvrši prodaju stvari i bez intervencije suda. Ako stvar ima tržišnu ili berzansku cenu, poverilac je može prodati po toj ceni. Međutim, zalagodavac ima pravo da zahteva da se založena stvar proda po utvrđenoj ceni određenom licu, ako nađe da je cena povoljna i ako se time ne ugrožavaju opravdani interesi zalagodavca, što je razumljivo pošto zalagodavac i dalje ostaje vlasnik stvari, pa samim tim i pravo da njome raspoláže.

Prednost ručne zaloge jeste što zalogoprimac ima pravo da se naplati iz založene stvari pre ostalih zalagodavčevih poverilaca. Iz cene dobijene prodajom založene stvari, založni poverilac ima pravo da naplati glavno potraživanje, kamate, troškove održavanja stvari kao i troškove nastale u vezi sa realizacijom naplate. Redosled naplate (kad je jedna stvar založena više puta) određuje se prema vremenu nastanka njihovih založnih prava.

Založno pravo se stiše u času predaje stvari u zalogu, a gubi se ako založni poverilac izgubi državinu stvari. Ručna zaloga se gubi kad prestane potraživanje obezbeđeno zalogom.

3.4.3. Hipoteka

Pojam hipoteke

Hipoteka je stvarno pravo koje ovlašćuje titulara da se može naplatiti iz opterećene nepokretnosti prinudnom prodajom, ako dužnik o roku ne izmiri svoje novčane obaveze. Titular hipoteke ima pravo na namirenje svog potraživanja iz vrednosti založene nepokretnosti pre poverilaca koji na njoj nemaju hipoteku kao i pre poverilaca koji su hipoteku stekli posle njega, bez obzira na promenu vlasnika opterećene nepokretnosti.

Hipoteka se stiče upisom u javne knjige s tim što opterećena nepokretnost ostaje u državini dužnika. Postojanje hipoteke zavisi od postojanja određenog potraživanja. Ako je potraživanje iz bilo kog razloga ništavo ili je u međuvremenu prestalo da postoji, prestaje i hipoteka kao akcesorno pravo.

Za hipoteku je karakteristično i to da hipotekar mora biti poverilac obezbeđenog potraživanja ili, preciznije, mora postojati identitet između hipotekarnog poverioca i poverioca potraživanja koje je obezbeđeno hipotekom. Naprotiv, na dužničkoj strani ne mora da postoji i ovakav identitet. Dužnik potraživanja obezbeđenog hipotekom je najčešće vlasnik opterećene nepokretnosti, ali se hipotekom može obezbediti i potraživanje koje hipotekarni poverilac ima prema nekom trećem licu, **razume se**, ako vlasnik nepokretnosti pristane da se na njegovoj nepokretnosti konstituiše hipoteka.

U međunarodnoj poslovnoj i bankarskoj praksi, hipoteka se koristi za obezbeđenje vraćanja dugoročnog ili srednjoročnog kredita koji se, po pravilu, daje za finansiranje izgradnje krupnih investicionih objekata ili izvođenje investicionih radova u inostranstvu.

Hipoteka se može prenositi pravnim poslom i to cesijom potraživanja. Sama za sebe hipoteka se ne može prenositi. Isto tako se ne može prenositi ni potraživanje bez istovremenog prenosa hipoteke. Ovo zbog toga što za hipoteku, kao što je govoreno, važi načelo akcesornosti.

Predmet hipoteke

Predmet hipoteke čini nepokretnost sa svim pripacima i plodovima dok se ne odvoje. Hipoteka se odnosi i na sva poboljšanja nepokretnosti (zajednička hipoteka). Moguće je da se na istoj stvari konstituiše više hipoteka, pri čemu se redosled hipoteka određuje prema vremenu njihovog nastanka.

Hipoteka spada u red veoma sigurnih sredstava obezbeđenja u međunarodnom prometu, ali je i ta sigurnost relativna. Pre svega vrednost predmeta hipoteke može biti

nedovoljna da bi se njenom prodajom poverilac mogao u celini namiriti. Zatim, predmet hipoteke može da propadne usled elementarnih događaja. Zbog toga se u poslovnoj praksi predviđa obaveza hipotekarnog dužnika da predmet hipoteke osigura i da polisu osiguranja **vinkulira na hipotekarnog poverioca**. Tada osigurana suma stupa na mesto ranijeg predmeta hipoteke, tj. dolazi do tzv. realne subrogacije. Na kraju krajeva može se desiti da predmet hipoteke ne bude podobna za prodaju.

Prilikom isplate duga hipoteka se ne gasi, nego automatski prelazi na vlasnika nekretnine s tim što on zadržava rang koji je imao njegov raniji hipotekarni poverilac.

To omogućuje vlasniku nekretnine opterećene hipotekom da dobije novi kredit i da za njegovo obezbeđenje ustupi hipoteku davaocu kredita sa prvim rangom jer kod ovog oblika hipoteke ne dolazi do pomeranja unapred ostalih poverilaca nižih po rangu. Ali to ne znači da se vlasnik nekretnine opterećene hipotekom i hipotekarni poverilac ne mogu međusobno sporazumevati da će se ugasiti založna prava poverilaca koji imaju bolji rang na istoj nepokretnosti kad ta založna prava pređu na vlasnika založene nepokretnosti. Tada dolazi do pomeranja ranga napred kasnijih založnih poverilaca.

Inače, i kod ručne zaloge kao i kod hipoteke zabranjene su ugovorne klauzule po kojima bi založni poverilac stekao svojину na založenoj stvari ukoliko dužnik ne izmiri svoj dug koji je na ovakav način obezbeđen.

Hipoteka prestaje na više načina. Pre svega, hipoteka prestaje kad dužnik isplati potraživanje obezbeđeno hipotekom. Isto tako, do prestanka hipoteke dolazi onda kad se hipotekarni poverilac odrekne hipoteke pismenom izjavom datom kod nadležnog državnog organa koji vodi javne knjige od potraživanja koje je obezbeđeno na ovakav način. Prema tome, odricanje od hipoteke nema uticaja na dalje postojanje potraživanja; ono ostaje i dalje neizmireno.

Hipoteka, takođe, prestaje i onda kad isto lice postane nosilac prava svojine i nosilac hipoteke na istoj nepokretnosti.

Najzad, hipoteka prestaje u svim onim slučajevima kad nepokretnost opterećena hipotekom propadne a ne bude obnovljena. Međutim, ako je takva hipoteka osigurana tada suma osiguranja stupa na mesto propale nepokretnosti, tj. dolazi do realne subrogacije. (Subrogacija- isplata duga davanjem poveriocu određene druge stvari umesto dugovane, odnosno isplata dužnikovog duga od strane trećeg lica umesto dužnika i prelaz trazbine na isplatioca.)

Napomene

¹ "Sl. glasnik RS", br. 101/05

² "Službeni glasnik RS", br. 67/2006

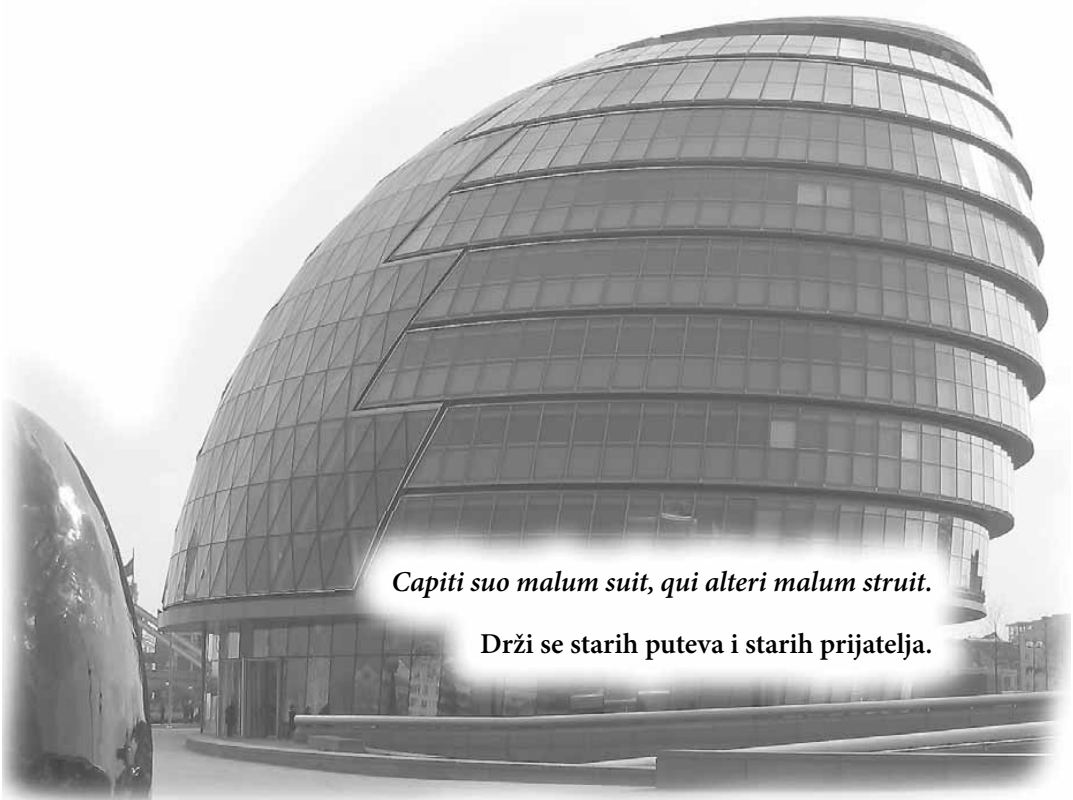
³ Barać S., Stakić B, Ivaniš M. Praktikum za bankarstvo i finansije, FFMO, Beograd 2003.

KONTROLNA PITANJA

1. Definišite i nabrojte kapitalne transakcije sa inostranstvomi odnos prema članu VIII Statuta MMF-a?
2. Šta znate o direktnim investicijama rezidenata i nerezidenata?
3. Navedite glavne odrednice propisa o stranim ulaganjima u Srbiju i ulaganja u nepokretnosti?
4. Objasnite poslove sa hartijama od vrednosti sa elementom inostranosti?
5. Objasnite rezidente i nerezidente i poslove sa investicionim i dobrovoljnim penzionim fondovima?
6. Definišite i nabrojte vrste kreditnih poslova sa inostranstvom?
7. Objasnite mogućnosti kupovine ino-potraživanja rezidenata?
8. Šta znate o finansijskim kreditima i o deviznom kreditiranju u zemlji?
9. Šta znate o depozitnim poslovima rezidenata u inostranstvu?
10. Objasnite plaćanja po osnovu ugovora o osiguranju?
11. Jednosmerni prenos sredstava plaćanja - pravno regulisanje i lični prenos sredstava plaćanja?
12. Jednosmerni fizički prenos sredstava plaćanja- iznošenje i unošenje dinara; Iznošenje i unošenje prigodnog kovanog novca i dinara u numizmatičke i kolekcionarske svrhe?
13. Jednosmerni fizički prenos sredstava plaćanja - iznošenje i unošenje efektivnog stranog novca, čekova i hartija od vrednosti; Jednosmerni prenos sredstava plaćanja po osnovu izdržavanja porodice?
14. Definišite bankarsku garanciju prema ZOO i broj lica koji učestvuju u garancijском poslu?
15. Navedite bitne elemente bankarske garancije i pravno regulisanje?
16. Nabrojte podele bankarskih garancija i ukratko objasnite licitacionu garanciju i garanciju za vraćanje avansa?
17. Objasnite jemsto kao sredstvo obezbeđenja u međunarodnom poslovanju?
18. Šta zna o izvoznim kreditima i osiguranju izvoznih poslova u svetu i kod nas?
19. Šta znate o ručnoj zalozi?
20. Objasnite pojam i predmet hipoteke?

SEDMI DEO

COUNTRY - RISK I STRANA ULAGANJA

Capiti suo malum suit, qui alteri malum struit.

Drži se starih puteva i starih prijatelja.

SEDMI DEO

COUNTRY - RISK I STRANA ULAGANJA

1. DEFINISANJE COUNTRY-RISKA	247
2. NAJZNAČAJNIJE INSTITUCIJE ZA PROCENU RIZIKA ZEMLJE	249
3. RIZIK ULAGANJA U NAŠU ZEMLJU	265
KONTROLNA PITANJA	279

1. DEFINISANJE COUNTRY-RISKA

“Države ne mogu da bankrotiraju” -rekao je jednom prilikom Walter Wriston iz First National Bank ²³ iz Njujorka. To je u izvesnoj meri tačno, ali se svakako dešava da države kasne u isplaćivanju svojih dugova ili ih ne isplaćuju, što je Citibank-u i još neke američke banke prilično koštalo 80-tih godina.

Viši menadžment banaka je dobro upoznat sa rizikom banaka i korporacija, kao i sa načinom njihovog merenja. Međutim, country risk, tj. rizik države, relativno je nepoznat. Iz tog razloga banke i drugi investitori nisu bili u stanju da **limite vezane za kreditiranje zemalja** postave na adekvatan način, već ih su ih postavljali na previsokom ili na preniskom nivou.

Jedan od primera koji može opisati ovu neusaglašenost jeste primer latino-američkih zemalja, kojima su, pre krize koja je zahvatila ovo područje, američke banke odobravale kredite u visini od 100% sopstvenog kapitala i rezervi, a nekima je izloženost prema pojedinim latino-američkim zemljama petostruko prevazilazila akcijski kapital. Ovakva politika je bila bazirana na uverenju da države ne mogu da bankrotiraju i da moraju da izmire svoje obaveze na vreme. Tačno je da države ne mogu postati insolventne, i da do njihovog nestajanja i dezintegracije ne dolazi zbog prevelike zaduženosti, ali države isto tako, s vremena na vreme, nisu u mogućnosti da svoje obaveze izmire na vreme, u celosti ili uopšte.

Posledice postavljanja neadekvatnih limita vezani za kreditiranje zemalja ogledaju se u sledećem:

- ukoliko su limiti previsoki (latino-američke zemlje) banke mogu pretrpeti teške gubitke, što ne samo da izaziva trajnu štetu njenoj reputaciji, nego može ugroziti nastavak njenog daljeg poslovanja (going concern)
- ukoliko su limiti preniski (zemlje Bliskog istoka), šanse za profitabilno poslovanje su izgubljene, veze sa korespondentima su, zbog odbijanja odobrenja kredita, narušene, prihodi iz poslovanja sa korespondentnim

²³ First National Bank – Prva nacionalana banka osnovana 1881 u Koloradu, SAD

bankama se značajno smanjuju, nagrade (stimulacije) za pojedine zaposlene se smanjuju zbog niske profitabilnosti.

Rizik zemlje za strana ulaganja ili country risk predstavlja rizik ulaganja stranog kapitala u određenu zemlju. Izazvan je političkim (neizvesnost vraćanja zajma) ili ekonomskim (nesposobnost vraćanja zajma) događajima u određenoj zemlji.

Tako se **analiza country risk-a uglavnom sastoji od procene političkih i ekonomskih faktora zemlje korisnika kredita koji mogu da ometaju redovno izmirenje glavnice i kamate**. Country risk treba tretirati kao poseban rizik, različit od kreditnog rizika individualnih korisnika kredita, zbog toga što korisnici kredita nemaju nikakvu kontrolu nad ovim faktorima.

Rezultati country risk analize se koriste kao instrument odlučivanja kako za stanje pre pozajmljivanja tako i za stanje posle pozajmljivanja. Pre postupka pozajmljivanja, odluke kao što su da li pozajmiti ili ne, koliko pozajmiti itd. se baziraju na izmerenom riziku. Nakon pozajmljivanja, periodične country risk analize služe kao sredstvo za dalje praćenje i kontrolu.

2. NAJZNAČAJNIJE INSTITUCIJE ZA PROCENU RIZIKA ZEMLJE

2.1. Metodologija "EUROMONEY-a"

Prema metodologiji časopisa Euromoney su dva faktora i to politički i ekonomski.

U procenu političkog rizika uključeni su:

- nacionalno jedinstvo (npr. da li je u zemlji bilo revolucija, da li se na zemlju vrši inostrani politički pritisak itd.),
- kvalitet vlade (da li je vlada stabilna a sudovi pouzdani itd.),
- nivo socijalnog nezadovoljstva (nivo zaposlenosti, kriminala itd.).

U procenu ekonomskog rizika uključeni su:

- ekonomski razvoj (potražnja inostranog kapitala, stanje poreske politike, stanje ekonomske politike zemlje itd.),
- stanje međunarodnih ekonomskih odnosa zemlje (postojanje dugoročnog suficita ili deficita trgovinskog bilansa i platnog bilansa, da li je nacionalna valuta konvertibilna, pitanje uvoza i izvoza itd.),
- zaduženost (da li je zemlja bila u stanju da izmiruje dugove do sada, odnos inostranih investicija u zemlji i investicija te zemlje u inostranstvu, na kom nivou je debt service ratio itd.).

Sistem ocenjivanja Euromoney-a je po principu bodovanja svake zemlje od 0 do 100 poena. Zemlje sa 100 poena spadaju u najbolje a one sa 0 poena u najgore. Sve zemlje su svrstane u četiri grupe (A,B,C i D) po indeksu predviđenog političkog rasta za petogodišnji period i to izgleda ovako:

A = 80-100 poena

B = 60-80 poena

C = 40-60 poena

D = 0-40 poena

Indeks se donosi u zavisnosti od:

- režima koji će postojati u zemlji u narednom petogodišnjem periodu, (ocjenjuje se verovatnoća tri najverovatnija sleda događaja),
- uticaja svakog od ova tri sleda događaja na:
 - političke nemire,
 - restrikcije za poslovno-tehničku saradnju,
 - restrikcije u spoljnoj trgovini,
 - ekonomsku politiku.

Firmama koje koriste ovu analizu Euromoney-a su potrebne informacije o:

- kretanjima na tržištu roba i valuta,
- odlukama o davanju kredita određenim zemljama,
- kreditnom menadžmentu,
- emisionim bankama,
- vladama,
- komunikacijama između centrale i filijale transnacionalnih korporacija
- marketingu,
- odlučivanju o projektima,
- menadžerima koji žele da znaju stopu rizika,
- osiguranju
- strategijskom planiranju.

Pri izradi country risk lista potrebno je da informacije budu sveobuhvatne s obzirom na to da se izrađuje pregled zemalja sa akcentom na analizi i predviđanju. Tako da Euromoney obrazuje širi krug ljudi koji su profesionalno unajmljeni da prikupljaju informacije i da ih vrednuju kako bi mogli dati prognoze za svaku zemlju pojedinačno. To je veoma dug i složen proces s obzirom na to da specijalisti, da bi dali adekvatne informacije, moraju provesti određeno vreme na proučavanju zemlje i u zemlji koja im je dodeljena za analizu. A to može potrajati i godinama kao što je slučaj sa tzv. akademskim specijalistima.

Specijalisti se angažuju za pojedine zemlje i za svaku zemlju varira broj specijalista kojih može biti od 3 do 7. Angažuju se visoko obrazovani kadrovi koji moraju biti stručnjaci za politička i ekonomska pitanja kao što su konsultanti (druga grupa specijalista koje angažuje Euromoney) kojima je uža specijalnost poslovna ekonomija i političke nauke. Oni su stekli iskustvo radeći u vladi ili privredi i deo svog vremena provode u zemljama koje analiziraju.

Vladini specijalisti predstavljaju treću grupu specijalista Euromoney-a i oni rade u vladinim ustanovama pojedinih zemalja a stručnjaci su privrede, obaveštajnih agencija ministarstava spoljnih poslova i slično.

U četvrtu grupu spadaju specijalisti iz privrede čije je profesionalno interesovanje country risk. Rade obično za banke, multinacionalne korporacije itd.

2.2. Metodologija „BERI-INDEKSA“ (“Business Environment Risk Intelligence”)

Kao najkvalitetnija metodologija se navodi metodologija BERI-INDEKSA. On u svoju strukturu uključuje sledeće elemente :

- 1) političke (politički sistem),
- 2) privredno-poslovne (poslovnost privrede),
- 3) finansijske i
- 4) elemente nacionalizma.

Kod BERI-INDEKSA je zastupljen sistem bodovanja svake zemlje a maksimalan broj bodova iznosi 100 bodova. Za svaku od ove četiri grupe elemenata propisan je maksimalan broj bodova koji iznosi 25 bodova tako da bodovi svake grupe elemenata objedinjeni čine maksimum od 100 bodova. Na osnovu broja bodova koji postigne određena zemlja određuje se visina rizika za inostrana ulaganja u tu zemlju.

- 1) Politički elementi obuhvataju:
 - političku stabilnost,
 - odnose prema stranim investitorima,
 - pitanje privatizacije,
 - monetarnu inflaciju,
 - platni bilans sa inostranstvom i
 - ponašanje birokratije.

Svaka od ovih stavki nosi određen broj bodova tako da njihov zbir iznosi najviše 25 bodova i to isto važi i za ostale tri grupe elemenata.

- 2) Privredno-poslovni elementi obuhvataju:
 - privredni rast,
 - konvertibilnost valute,
 - pravnu važnost ugovora.
 - profesionalne usluge i ugovorne odnose,
 - mrežu puteva i komunikacije,
 - troškove rada i stopu produktivnosti,
 - nacionalni menadžment i partnere.

- 3) Finansijski elementi obuhvataju:
 - konvertibilnost valute,
 - kratkoročne inokredite,
 - dugoročne inokredite,
 - stopu inflacije,
 - platni bilans sa inostranstvom,
 - pravnu važnost ugovora,
 - ponašanje birokratije.

- 4) Elementi nacionalizma obuhvataju:
- stav prema inoinvesticijama i profitima,
 - nacionalizaciju,
 - konvertibilnost valute,
 - birokratiju.

Na osnovu broja bodova imamo sledeći rejting:

- zemlja koja ima od 71 do 85 bodova je industrijski razvijena i u nju je mali rizik ulaganja,
- zemlja koja ima od 56 do 70 bodova je zemlja koja nosi umereni rizik ulaganja,
- zemlja koja ima od 41 do 55 bodova je zemlja u koju je rizično ulagati i
- zemlja koja ima 40 i manje nema osnovne uslove za inostrana ulaganja.

2.3. METODOLOGIJE "MOODY'S" I "STANDARD & POOR'S"

Najstarija i najpoznatija rejting organizacija je Moody's koja je osnovana 1909. godine iz potrebe da se zaštite učesnici na finansijskom tržištu pružanjem informacija investitorima o kvalitetu izdatih hartija od vrednosti. Moody's raspolaže vremenskim serijama o pojedinim firmama u veoma dugom vremenskom intervalu, što pruža dodatnu sigurnost pri predviđanju budućih kretanja u poslovanju.

S&P's obezbeđuje nedeljni ažurne podatke kreditnih rejtinga u 77 zemalja i teritorija. Ove procene zemalja nisu rejtinzi zemalja s obzirom na to da se **odnose na kreditni rizik nacionalnih vlada a ne kreditni rizik drugih izdavaoca.** U svakom slučaju S&P's obezbeđuju kratkoročne i dugoročne rejtinge, kao i kvalitativni pogled na domaće i strane valutne rezerve države.

Obezbeđeni su **rejtinzi iz sledećih oblasti:**

- dugoročna zaduženja,
- komercijalni papiri,
- sertifikati depozita,
- tržišni novčani fondovi,
- fondovi obveznica,
- platežna moć osiguravajućih kompanija.

Utvrđivanje kreditnog rizika uključuje politički rizik (želja vlade da ispuni svoje dužničke obaveze) i ekonomski rizik (mogućnost vlade da ispuni svoje dužničke obaveze).

Kvalitativne ocene se daju i to od C koje su najniže do AAA koje su najviše. Ovako se procenjuje potencijalni trend dugoročnog kreditnog rejtinga pri čemu se uzimaju u obzir bilo kakve ekonomske promene i promene u osnovnim uslovima poslovanja.

Moody obezbeđuje analizu kreditnih rizika za više od sto zemalja i to za sve one koji učestvuju u svetskom tržištu kapitala. Za svaku je obezbeđeno više vrsta rejtinga kako bi se obuhvatile sve divergencije rizika, uključujući i rejtinge zemalja i to i za kratkoročne i za dugoročne obveznice stranih valuta. **U postavljanju rizika zemlje analitičari Moody' – ja procenjuju i političke i ekonomske varijable.**

Moody's i Standard & Poor's, kao vodeće agencije u svetu, bave se kreditnim rejtingom obveznica koje su emitovane od strane korporacija, gradova, organa uprave i država. Ove institucije na bazi kvantitativnih metoda istraživanja, dopunjenih ekspertskim ocenama analitičara procenjuju kreditni rizik da bi se videlo koje obveznice su pogodne za ulaganja. **Najkvalitetnije hartije od vrednosti su naravno i najpogodnije za ulaganja.** Visoko rangirane obveznice po pravilu nose niske prinose zbog visokog stepena procenjene sigurnosti investitora da će im obaveze biti plaćene o roku. Niža kategorija u rangiranju znači i veću kamatu da bi na taj način emitent privukao investitore i kompenzirao im rizik ulaganja. Visokorizične obveznice tzv. **junk bonds** su obveznice najslabijeg kvaliteta. Međutim, **junk bonds** imaju znatno širu primenu od mnogo kvalitetnijih hartija od vrednosti zbog toga što iako nose ekstremno visoke rizike neizvršavanja obaveza, mogu doneti izuzetno visoke prinose. **Junk bonds** je ponekad teško procenjivati jer one mogu biti i obveznice malih kompanija koje brzo rastu i koje nemaju istoriju kreditnog rizika.

Moody's i Standard & Poor's obveznice se svrstavaju u tri grupe:

- 1) obveznice za investicije
- 2) obveznice srednjeg kvaliteta i
- 3) visokorizične obveznice tj. junk bonds.
 - 1) Obveznice za investicije obuhvataju:
 - obveznice najboljeg kvaliteta koje nose najmanji rizik,
 - obveznice visokog kvaliteta koje nose mali rizik na dugi rok,
 - obveznice visoke-srednje kategorije, sa osetljivošću u slučaju promene privrednih uslova.
 - 2) Obveznice srednjeg kvaliteta obuhvataju:
 - obveznice srednjeg kvaliteta koje su nedovoljno pouzdane na duži rok,
 - obveznice koje nose relativnu sigurnost i kod kojih obezbeđenje nije dobro, postoje elementi spekulativnosti,
 - obveznice kod kojih postoji trenutna sposobnost plaćanja ali je u budućnosti to neizvesno, postoji rizik izvršavanja plaćanja na duži rok.
 - 3) Junk bonds koje obuhvataju:
 - obveznice lošeg kvaliteta gde postoje izgledi za neizvršavanje obaveza,
 - obveznice kod kojih se javlja često neizvršavanje obaveza,

- obveznice najnižeg rejtinga kod kojih je mala mogućnost izvršavanja obaveza, mada ih trenutno još uvek izvršavaju,
- obveznice kod kojih se obaveze ne izvršavaju.

Svaka od ovih vrsta **obveznica ima svoju oznaku tj. rang počev od ranga Aaa (Moody's) odnosno AAA (S&P)** za najkvalitetnije obveznice, **preko ranga Baa (Moody's) odnosno BBB (S&P)** za obveznice srednjeg kvaliteta **do ranga Caa odnosno CCC i D za junk bonds**. Obveznice koje se preporučuju za investiranje su od ranga Baa odnosno BBB pa naviše, dok su ostale obveznice visokorizične.

PRIMER: Rangiranje po modelu Moody's i Standard and Poor's

Moody's	Standard and Poor's	Značenje
Aaa	AAA	Najkvalitetnije obveznice
Aa	AA	Visok kvalitet, mali rizik na dugi rok
A	A	Visoka-srednja kategorija, sa osetljivošću u slučaju promene privrednih uslova
Baa	BBB	Srednji kvalitet, ali nedovoljno pouzdane na duži rok
Ba	BB	Umerena sigurnost, postoje elementi spekulativnosti
B	B	Trenutna sposobnost plaćanja postoji, ali postoji rizik izvršavanja plaćanja na duži rok
Caa	CCC	Loš kvalitet, opasnost od plaćanja na duži rok
Ca	CC	Visoka spekulativna kategorija, često neizvršavanje obaveza
C	C	Najniži rejting, mala mogućnost izvršavanja obaveza, mada ih trenutno još uvek izvršavaju
D		Ne izvršava obaveze

2.4. INSTITUTIONAL INVESTOR

Kreditnim rejtingom bavi se i **američki časopis "Institutional Investor"**. "Institutional Investor" objavljuje izveštaje koji se baziraju na procenama vodećih internacionalnih bankara. **Svakiš šest meseci, bankari iz celog sveta, ocenjuju preko 135 zemalja po sistemu od 0 do 100**. Ocena 0 predstavlja minimum kreditne sposobnosti a ocena 100 maksimum kreditne sposobnosti. "Institutional Investor" procenjuje

ove izveštaje i na osnovu njih pravi kreditni rejting. Na taj način se omogućava veća izloženost zemalja kroz jedan sistem analize koji je na visokom nivou.

2.5. ICRG – INTERNATIONAL COUNTRY RISK GUIDE

Počev od januara 1984. godine ICRG izdaje ekonomske, finansijske, političke i kompozitne rejtinge rizika za devedeset zemalja i to na mesečnom nivou. Od Oktobra 2002. godine procene ova četiri rizika su dostupna za 140 zemalja i 144 ulaza od kojih su dodatna četiri bivše države Čehoslovačke, Zapadna Nemačka, Istočna Nemačka i Rusija. Prema ICRG, njihovi rejtinzi rizika su navedeni, od strane eksperata IMF'a, Svetske Banke, Ujedinjenih Nacija i drugih internacionalnih institucija, kao standard prema kome drugi rejtinzi mogu biti izmereni.

Neke suverene države kao što je bivši Sovjetski Savez i zemlje bivšeg istočnog bloka su pokrivena tek u skorije vreme. Takođe ni strukturne promene koje su se desile nisu prilagođene u rejtinzima rizika. Sistem rejtinga ICRG -a je prilagođen 1997. godine i to u smislu unošenja izmena koje se odnose na promenu internacionalne klime koje su nastupile usled završetka hladnog rata. Pre ove strukturne promene rejtinzi finansijski rizika su bili potpuno subjektivni zbog nedostatka pouzdane statistike. Do 1997. godine analitičari ICRG -a su vršili procenu rizika na bazi nezavisno generisanih podataka, kao npr. od MMF-a.

International Country Risk Guide (ICRG) je široko prihvaćen sistem za ocenjivanje i predviđanje rizika. ICRG-ove procene rizika su navedene od strane eksperata IMF-a, Svetske banke, Ujedinjenih nacija i mnogih drugih internacionalnih institucija kao standard prema kome se druge procene rizika mogu meriti.

Upravo zbog jačine svojih analiza i sistema ocenjivanja rizika, ICRG je istaknut od strane "The Wall Street Journal"-a i "Barron's"-a kao najpouzdaniji, i sa velikom mogućnošću predviđanja, dostupan sistem što je i naučno potvrđeno u istraživanjima poznatih univerziteta kao što su "Harvard", "Duke" i "New York University".

Informacije koje pruža ICRG koriste banke, internacionalne organizacije i korporacije. Još od 1980. godine obuhvata i procenjuje bitne faktore koje površni, jednogodišnji izveštaji uglavnom previde. ICRG procenjuje ekonomske, političke i finansijske rizike i upozorava na znatne promene čak i onda kad opšte prihvaćena mišljenja upućuju u drugom pravcu.

Svako izdanje ICRG-a obuhvata:

- objašnjenje ICRG-ovog visoko cenjenog sistema za ocenjivanje,
- regionalne delove sa analizom događaja u svakoj zemlji i mogućnost ataka na poslovanje i investicije organizacija,

- 50 strana priznatih (od strane “Barron’s”-a, “The Economist”-a, The Wall Street Journal”-a...) statistika rizika koje upućuju na to gde postoje povoljne šanse za poslovanje a gde leže eventualni promašaji,

Statističke tabele nisu uključene već su dostupne posebno. Statističke tabele pružaju detaljan pregled uporednih rizika ulaganja vremena i novca za svaku zemlju posebno. ICRG tabele pružaju dokazan metod predviđanja efekata mnogih specifičnih i stvarnih političkih, ekonomskih i finansijskih rizika. Bilo da se radi o kapitalu, obveznicama ili tekućem novcu, potrebno ja znati izgleda za rizike koji su specifični pojedinim zemljama kao što su: nestabilnost vlade, korupcija, nelikvidnost, promašaji u ekonomskom planiranju, deficiti, validnost ugovora i inflatorne tendencije.

ICRG sakuplja mesečne podatke o raznovrsnim političkim, finansijskim i ekonomskim faktorima rizika da bi izračunao pokazatelje rizika u svakoj od ovih kategorija kao i kompozitni indeks rizika. **U obzir se uzima se pet finansijskih, trinaest političkih i šest ekonomskih faktora.** Svakom faktoru se dodeljuje numerička ocena i što je veći rezultat to ukazuje na manji rizik.

U okviru svake od ovih kategorija rizika se sumiraju poeni za svaki faktor. Kompozitni rejting jeste linearna kombinacija njihovih rezultata. Bitno je istaći da je mera političkog rizika (100 poena) dva puta veća od finansijskog i ekonomskog rizika (svaki nosi po 50 poena).

ICRG smatra da je country risk sastavljen iz dve osnovne komponente:

- mogućnost plaćanja i
- spremnost da se plati.

Politički rizik se vezuje za spremnost plaćanja dok se finansijski i ekonomski rizik vezuju za mogućnost plaćanja.

Specifične formule za ove kalkulacije su:

$$PR = \sum_i PR_i$$

$$ER = \sum_i ER_i$$

$$FR = \sum_i FR_i$$

$$CRR = 0.5 * (PR + ER + FR)$$

Gde je PR politički rizik, ER ekonomski rizik, FR finansijski rizik i CRR kompozitni rejting rizika.

ICRG rejting sistem se sastoji od 22 varijable koje predstavljaju tri glavne komponente rizika zemlje i to ekonomski, finansijski i politički. Ove varijable u

osnovi predstavljaju mere oslobođene rizika. 5 varijabli predstavljaju svaku komponentu ekonomskog i finansijskog rizika, dok se političke komponente rizika baziraju na 12 varijabli. Ekonomski rejting se odnosi na merenja zemljinih trenutnih ekonomskih slabosti i jačina. Generalno kada zemljin jačine prevladaju u odnosu na slabosti smatra se da je ekonomski rizik nizak i obratno. Ovo dozvoljava procenu mogućnosti zemlje da finansira svoje oficijalne, komercijalne i trgovinske dužničke obaveze.

Ekonomske varijable kao i opseg bodova rizika koji su pripisani svakom je sledeći:

- Bruto društveni proizvod po glavi (0-5)
- Realni godišnji rast bruto društvenog proizvoda (0-10)
- Godišnja stopa inflacije (0-10);
- Bilans budžeta u procentima bruto društvenog proizvod((0-10);
- Trenutni bilans računa u procentima bruto društvenog proizvod (0-15).

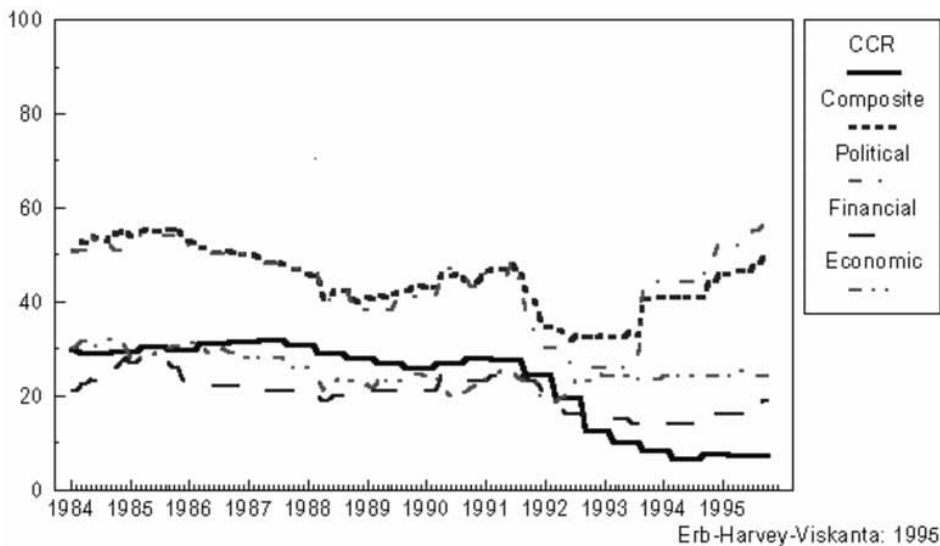
Rejting finansijskog rizika je druga mera mogućnosti zemlje da ispuni svoje finansijske obaveze. Ovaj rejting ocenjuje finansijsko okruženje bazirano sledećim varijablama i njihovim bodovima rizika:

- Spoljni dug kao procenat BDP (0-10);
- Servisiranje spoljnog duga kao procenat izvoza roba i usluga (0-10);
- Trenutni računi kao procenat izvoza roba i (0-15);
- Neto likvidnost u mesecima pokrivenosti uvoza (0-5);
- Stabilnost kursne liste (0-10).

Rejting političkog rizika meri političku stabilnost zemlje koja utiče na zemljinu mogućnost i želju da ispuni svoje finansijske obaveze.

Političke varijable i opseg bodova za rizike istih je sledeći:

- Stabilnost vlade (0-12);
- Socio-ekonomski uslovi (0-12);
- Portfolio investicija (0-12);
- Unutrašnji konflikti (0-12);
- Eksterni konflikti (0-12);
- Korupcija (0-6);
- Vojno učešće u politici (0-6);
- Religiozna tenzija (0-6);
- Zakonodavstvo i sudstvo (0-6);
- Etičke tenzije (0-6);
- Demokratska odgovornost (0-6);
- Kvalitet birokratije (0-4).

Grafikon rizika za SRJ

Korišćenjem svake grupe varijabli za posebne rizike, rejting se kreira za tri različite Varijable rejtinga ekonomskog rizika su ponderisane jednako kako bi se dobio rezultat od 50 bodova. Varijable rejtinga finansijskog rizika su takođe jednako ponderisane kako bi se dobilo 50 bodova, a varijable rejtinga političkog rizika su ponderisane jednako kako bi se dobilo 100 bodova..

Rejting kompozitnog rizika se dobija deljenjem sume tri rejtinga komponenti rizika sa dva, ekonomska i finansijska komponenta se računaju sa 25% i politička komponenta sa 50% učešća u kompozitnog rejtinga rizika. Opseg ICRG-ovog rejtinga rizika za ekonomski, finansijski, politički i kompozitni rizik je redom 0-50, 0-50, 0-100 i 0-100.

2.6. METODOLOGIJA "BUSINESS INTERNATIONAL-a"

Business International vrši **rangiranje oko 70 zemalja**. Izveštaje izdaje u posebnom biltenu kome je naziv "Country Assessment Service". Za "Country Assessment Service" je od važnosti **56 faktora** na osnovu kojih se dobijaju informacije bitne za poslovanje određenih korporacija koje se nalaze u razvijenim zemljama.

2.7. ONDD (THE BELGIAN EXPORT CREDIT AGENCY)

ONDD je autonomno javno telo čija misija je da unapređuje internacionalne ekonomske odnose putem pokrivanja rizika vezanih za izvoz robe i usluga, uvoz, direktne investicije u inostranstvu i kratkoročne, srednjoročne i dugoročne kredite.

ONDD je **osnovan 1921. godine i bio je druga agencija za osiguranje kredita u svetu**. Nakon potresa koji su nastali nakon Prvog svetskog rata, belgijska vlada je želela da stvori jedno javno telo koje bi osiguralo političke rizike i oživilo izvoz. U to vreme osnovan kao privremeno telo, ONDD je prebrodio mnoge teškoće kao što su: Wall Street slom 1929. godine, početak drugog globalnog konflikta, dekolonizaciju... Vlada je 1939. godine odlučila da ONDD pretvori u stalno telo i to kao instituciju koja je finansijski i administrativno autonomna i garantovana od strane vlade.

Od svog osnivanja pa do danas ONDD je znatno proširilo spektar svog poslovanja. Ovlašćen je da pokriva uvoz i proviziju na usluge, osigurava komercijalni rizik, sudeluje u finansiranju poslova koje osigurava, osigurava političke rizike koji su vezani za strane belgijske investicije, osigurava rizike deviznog kursa koji se odnose na izvozne transakcije, učestvuje u internacionalnim ekonomskim odnosima itd. ONDD je 2004. godine osnovao kompaniju sa ograničenom odgovornošću u sferi privatnog prava kako bi zagarantovao kontinuitet svojih usluga u evropskom poslovanju. Ova kompanija sa ograničenom odgovornošću će, između ostalog, osiguravati izvoz u deset novih zemalja članica Evropske unije ukoliko one nose kreditni rizik ukupnog perioda koji ne prelazi dve godine.

Finansijska situacija ONDD-a dosta zavisi od optimalnog upravljanja country risk-om. Zbog toga je ključno uraditi veoma preciznu kvantitativnu i kvalitativnu procenu različitih rizika. **Za svaku zemlju i različite vrste osiguranih transakcija, rezultat ove analize jeste utvrđivanje kategorija premija** (kategorije koje se koriste za kalkulaciju premije osiguranja), limita osiguranja zemlje a ukoliko je potrebno i posebne uslove pokrića.

1) Kategorije premija za osiguranje transakcija izvoza:

- 1.1. Procena političkog rizika,
- 1.2. Procena trgovačkog rizika.

2) Kategorije premija za osiguranje direktnih investicija u inostranstvu:

- 2.1. Procena ratnog rizika,
- 2.2. Procena rizika eksproprijacije i vladinih akcija,
- 2.3. Procena prenosnog rizika.

3) Kapacitet pokrića po zemlji

4) Posebni uslovi pokrića

5) Indikatori veličine tržišta.

1) Kategorije premija za osiguranje transakcija izvoza

U svojoj politici pokrića ONDD pravi razliku između sledećih vrsta transakcija izvoza:

- politika pokrića za srednjoročne\dugoročne (kreditni period koji prelazi jednu godinu) kredite se odnosi na transakcije koje imaju kreditni period veći od dve godine
- posebne transakcije se uglavnom odnose na poslove i projekte koji imaju dug period realizacije, ali su plativi u gotovini u toku realizacije poslova.

Zemlje se klasifikuju u sedam kategorija (od 1 do 7) prema intenzitetu političkog rizika. Politički rizik se odnosi na svaki događaj u inostranstvu, koji predstavlja “višu silu” za osiguranika ili dužnika, a odnosi se posebno na ratove, revolucije, prirodne katastrofe, vladine akcije itd. Kategorija 1 obuhvata one zemlje u kojima je politički rizik najniži a kategorija 7 grupiše zemlje sa najvišim političkim rizikom.

Zemlje se klasifikuju u tri kategorije (od A do C) prema intenzitetu trgovačkog rizika. Trgovački rizik proizilazi iz pogoršanja dužnikove finansijske situacije, što prouzrokuje nemogućnost plaćanja duga. To je rizik neizvršenja obaveza od strane inostranog kupca, odnosno rizik da kupac nije u mogućnosti da izvrši svoje finansijske obaveze ili ih ne izvršava bez ikakvog opravdanog razloga. Trgovački rizik, ne da zavisi samo od položaja kupca na mikro nivou, već i od makroekonomskih i sistemskih faktora koji utiču na sposobnost izmirenja dugova svih kupaca u određenoj zemlji. Kategorija A grupiše zemlje koje imaju najniži trgovački rizik, dok kategorija C grupiše zemlje sa najvišim rizikom.

1.1. Procena političkog rizika

Kategorija premija za politički rizik, koja se odnosi na srednjoročne\dugoročne izvozne kredite, dosta zavisi od ONDD-ovih obaveza u okviru OECD sporazuma. OECD sporazum je sporazum o smernicama za zvanično podržane izvozne kredite. To je sporazum između država članica OECD-a koji, između ostalog, ustanovljava maksimalno prihvatljive uslove otplate za izvozne kredite i to za svaku zemlju-kupca. Sporazum obuhvata i to da se standardi premija utvrđuju za 145 zemalja za osiguranje od političkog i suverenog rizika za izvozne kredite od dve godine i duže. Minimalne premijske stope za osiguranje od političkog i suverenog rizika, za

tih 145 zemalja, utvrđuje grupa eksperata za country risk koju predstavljaju različite agencije za izvozne kredite.

Uopšte, ONDD-ova klasifikacija premija je priključena OECD-ovoj klasifikaciji, ali njegov Bord direktora uvek može da se odluči za višu premijsku stopu ukoliko proceni da se rizik povećao. Za zemlje koje nisu obuhvaćene OECD sporazumom, ONDD utvrđuje kategoriju premija.

ONDD-ova politika pokriva i visina limita zemalja, se isključivo baziraju na proceni srednjoročnog\ dugoročnog rizika. Bord direktora uvek donosi krajnju odluku. ONDD je razvio kvantitativni model koji meri solventnost zemlje. On kombinuje procenu ekonomske i finansijske situacije i procenu političke situacije i analizu načina plaćanja svake zemlje.

Procena finansijske situacije se bazira na koeficijentima solventnosti, za koje su kritične vrednosti utvrđene na bazi ekonometrijskih procena. Dodati su i određeni indikatori likvidnosti kao što je nivo rezervi deviznih sredstava. Ekonomska situacija se procenjuje uz pomoć tri vrste indikatora: indikatori performansi privredne politike (kao što su fiskalna i monetarna politika, spoljni bilans i strukturne reforme), indikatori koji odlikavaju potencijal razvoja zemlje (kao što su nivo dohotka i štednje i investicione kvote) i indikatori spoljne osetljivosti (kao što su izvozna diversifikacija i zavisnost od pomoći).

Svaka zemlja se ponovo razmatra kad god se pojave nove, bitne informacije i to se radi najmanje jednom godišnje. Podaci o načinu plaćanja se obično razmatraju kvartalno. I u ovom slučaju se, takođe, može vršiti ponovno razmatranje situacija i to u svakom trenutku i ukoliko je to potrebno.

Kategorija premija za politički rizik, koja se odnosi na posebne transakcije, je rezultat kombinacije ONDD-ovih klasifikacija za kratkoročne i srednjoročne\ dugoročne rizike.

1.2. Procena trgovačkog rizika

Procena trgovačkog rizika se prvenstveno sastoji od mikro-ekonomske procene kupca i njegove delatnosti. Ova analiza uslovljava prihvatanje rizika kupca i moguće uključivanje posebnih uslova pokriva. Međutim, neki faktori imaju uticaj na trgovački rizik na nivou zemlje i pogađaju sposobnost otplate svih kupaca u određenoj zemlji. Primer za to su efekti oštre devalvacije, visoke realne kamatne stope, ekonomska recesija (opadanje nivoa i obima privrednih aktivnosti, rasprostranjena korupcija itd.).

Model koji se koristi za procenu ovih rizika, sastoji se od tri vrste indikatora:

- ekonomski i finansijski indikatori koji pogađaju sve kompanije u određenoj zemlji tako što utiču na rezultate i bilanse stanja (devalvacija, realna kamatna stopa, stopa rasta društvenog bruto proizvoda, stopa inflacije itd.)

- Indikatori koji odslikavaju praksu plaćanja zemlje kod trgovačkog rizika.
- Indikatori koji označavaju institucionalni kontekst u okviru koga lokalne kompanije posluju (indeks korupcije itd.).

Kategorija A obuhvata zemlje sa niskim trgovačkim rizikom, kategorija B grupiše one zemlje kod kojih je trgovački rizik “normalan” a kategorija C obuhvata one zemlje kod kojih je trgovački rizik veliki.

Klasifikacija trgovačkog rizika se obnavlja najmanje dva puta godišnje, a po potrebi i više puta.

2) Kategorije premija za osiguranje direktnih investicija u inostranstvu

ONDD, u svojoj politici za rizike vezane za direktne investicije u inostranstvu, pravi razliku između ratnog rizika, rizika od eksproprijacije i vladinih akcija i prenosnog rizika koji se odnosi na investicione zajmove, plaćanje dividendi i repatriaciju tj. vraćanje kapitala.

Zemlje se klasifikuju u sedam kategorija (od 1 do 7). Kategorija 1 grupiše najmanje rizične zemlje, dok kategorija 7 grupiše zemlje sa najvišim rizikom. Ovakva klasifikacija se bazira na različitim kvantitativnim i kvalitativnim indikatorima. Ova klasifikacija se ponovo razmatra svaka dva meseca.

2.1. Procena ratnog rizika

Ratni rizik obuhvata rizike od spoljnih konflikata i rizike od domaćeg političkog nasilja. Pored ekstremnih slučajeva građanskog rata, domaće političko nasilje takođe obuhvata rizike od terorizma, građanskih nemira, socijalno-ekonomskih konflikata i rasnih i etničkih tenzija.

2.2. Procena rizika eksproprijacije i vladinih akcija

Rizik eksproprijacije i vladinih akcija ne samo da pokriva rizike eksproprijacije i kršenje ugovora od strane vlade, već i rizike vezane za funkcionisanje odnosno nefunkcionisanje sudskog sistema i rizik od moguće negativne promene odnosa sa stranim investitorima.

2.3. Procena prenosnog rizika

Kvantitativna procena prenosnog rizika se bazira na istim principima kao i procena političkog rizika vezana za srednjoročne/dugoročne izvozne transakcije.

3) Kapacitet pokrića po zemlji

ONDD za svaku zemlju postavlja dva limita: jedan za izvozne transakcije sa kratkoročnim kreditnim periodima, a drugi za izvozne transakcije sa srednjoročnim/dugoročnim kreditnim periodima.

Visina limita zavisi ne samo od ONDD-iovog ukupnog portfolia i njegovih finansijskih dobara već i od klasifikacije dužnikove zemlje.

Sredstva, koja ne dostižu gornji limit moguće je iskoristiti za osiguranje novih transakcija.

Visina limita stalno varira što znači da se slobodna sredstva stalno povećavaju ili smanjuju u zavisnosti od primljenih uplata i novoprihvaćenih obaveza.

4) Posebni uslovi pokrića

U nekim slučajevima kada je politički rizik suviše visok ONDD uopšte ne pruža mogućnost pokrića. Izuzetak su posebne vrste finansiranja koje ublažavaju prenosni rizik ONDD ne daje pokriće za zemlje koje spadaju u kategoriju 7 sa kratkoročnim političkim rizikom.

ONDD takođe može da primeni posebne uslove pokrića ili restrikcija u svojoj politici pokrića zemalja. Primeri za to su:

- razlika između politike pokrića koja se primenjuje na privatne kupce i države kao kupca. Kod zemalja sa velikim fiskalnim problemima isključuje se pokriće za državu kao kupca dok je pokriće bez restrikcija i dalje moguće za privatne kupce
- ograničavanje obima individualnih transakcija ili ograničavanje pokrića na belgijsku robu mogu se primeniti u zemljama u kojima postoji visoka verovatnoća da će se preći limit ili u zemljama koje su visokorizične.
- za visokorizične zemlje ONDD može da umanjí procenat do kojeg može da se pokriva politički i trgovački rizik
- neki slučajevi zahtevaju bankarsku garanciju (često je to neopozivi akreditiv) ili garanciju vlade (Ministarstva finansija ili Centralne banke). Najčešći slučajevi su:
- rizik od neplaćanja, kako privatnih kupaca tako i države kao kupca, koji se smatra posebno visokim
- ograničeno funkcionisanje ili nefunkcionisanje sistema razmene u zemlji
- upotreba neopozivih akreditiva koja je obavezna u skladu sa pravilima o uvozu određene zemlje.

5) Indikatori veličine tržišta

Postoji pet makroekonomskih promenljivih koje pokazuju veličinu tržišta određene zemlje. Indikatori su:

- stanovništvo zemlje (u milionima),
- godišnja vrednost uvoza robe i usluga (u milionima USD),
- bruto nacionalni proizvod (u milionima USD),
- prosečna godišnja stopa rasta bruto nacionalnog proizvoda protekle godine,
- prošlogodišnja vrednost izvoza Belgije u tu zemlju (u milionima EUR).

Some indicators of the market's size
Serbia and Montenegro

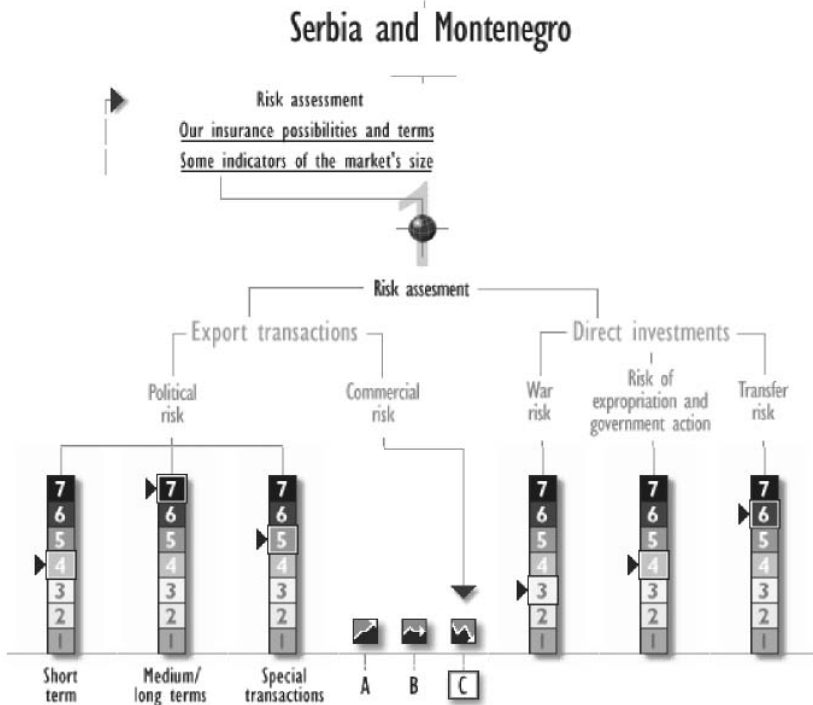
	Serbia	Montenegro
Population (in millions)	8,2	10,4
Imports of goods and services (in millions of USD)	8.695	240.424
GNP (in millions of USD)	21.715	322.837
Average real GDP growth (%)	1,4	2,1
Belgian exports (in millions of EUR)	133,4	-

Belgium

Serbia and Montenegro

Izvor: ONDD, 10.03.2005.

Šema 1. SRJ u poređenju sa Belgijom

Izvor: ONDD, 10.03.2005.

Šema 2.

3. RIZIK ULAGANJA U NAŠU ZEMLJU

3.1. RIZIK ULAGANJA SA PRIMEROM IZ PRAKSE

Na svim rang listama naša zemlja se nalazi među poslednjim pozicijama što je veoma nepovoljno i ukazuje na to da su rizici ulaganja u našu zemlju veoma visoki. Trajnih ulaganja u našu zemlju nema u dovoljnoj meri s obzirom na to da su rizici veliki a nepoverenje stranih partnera naročito je izazvano nerešenim statusom Kosova i Metohije, našim neadekvatnim računovodstvenim standardima i nivoom kriminala i korupcije koji su na izuzetno visokom nivou.

Naša zemlja ima dosta potencijala što nažalost ne može da dođe do izražaja. Uopšte uzev, mora se uspostaviti povoljna klima za ostvarivanje obostranih interesa i, naravno, smanjiti svi rizici koji u velikoj meri dominiraju.

Uslovi koje je potrebno stvoriti da bi se postiglo privlačenje stranog kapitala u našu zemlju su:

- stabilan (kredibilan) politički sistem,
- kvalitetni zakoni,
- saradnja sa EU i redovna otplata dugova,
- privredni razvoj i privredna stabilnost i razvoj.

Veoma je bitno da politički sistem bude stabilan jer ako je on stabilan biće stabilan i ekonomski sistem što omogućava da se zemlja otvori prema svetu i prima investicije. Potrebni su stabilni zakoni i sistem koji štiti ulagače od korupcije, nemira i kriminala.

Privreda mora biti konkurentna da bi opstala u međunarodnoj konkurenciji, takođe potreban je ambijent koji izaziva osećaj sigurnosti stranim investitorima. U našoj zemlji još uvek nema stabilnosti političkog sistema, potrebno je izgladiti odnose sa susednim zemljama, ojačati privredni sektor i izboriti se sa kriminalom i korupcijom i kao veoma važno, staviti građanina kao centar i osnovu političkog sistema tako da se stranačka prava ne stavljaju ispred građanskih prava.

Zakoni ne treba da su promenljivog karaktera već važeći na duži rok. Potrebni su stabilni uslovi privređivanja, dugoročna pravna sigurnost i slično kako bi se privukli strani ulagači. Neophodna je promena, pre svega, propisa iz oblasti: svojine, rada, pravosuđa, trgovine, poreza i intelektualne svojine i naravno sve ih uskladiti sa propisima Evropske unije.

Posle dužeg vremena otpočela je saradnja naše zemlje sa Evropskom unijom. Tržište Evropske unije se otvorilo za naše proizvode. Primljene su donacije kao i krediti za obnovu i razvoj. Počelo je i usaglašavanje zakonskih propisa sa evropskim standardima a da bi se stvorili optimalni uslovi za ulaganje u našu zemlju moraju se regulisati stari dugovi.

Da bi se postigli privredni razvoj i stabilnost u privredi koja je dosta oslabljena, gde vlada nezaposlenost a izvoz ne može da pokrije ni polovinu uvoza, potreban je preokret koji se jedino može dogoditi uz pomoć priliva stranog kapitala i promene privredne strukture. Stranim investitorima treba ponuditi dosta dobrih projekata. Za strane investitore je bitno da je država legalna i postoji puna zakonska zaštita, da ima uslova za sticanje profita, da je inflacija pod kontrolom itd. Za privlačenje stranog kapitala je naravno bitna konvertibilnost nacionalne valute jer da bi imovina u nekoj zemlji bila sigurna to zavisi od stabilnosti valute. Stabilnost finansija garantuju **devizne rezerve**.

Datum	Ukupne devizne rezerve i milionima US \$			Ukupne devizne rezerve u milionima evra		
	NBS	Ovlašćene banke	Ukupno	NBS	Ovlašćene banke	Ukupno
31.12.2000.	524.2	365.8	890.0			
31.12.2001.	1169.1	639.5	1808.6			
31.12.2002.	2280.1	783.2	3063.3		751.0	
31.12.2003.	3550.1	885.5	4435.6	2839.5	708.2	3547.7
31.12.2004.	4244.7	901.8	5146.5	3117.3	662.3	3779.6
31.12.2005.	5842.8	698.0	6540.8	4935.1	589.2	5524.3
31.12.2006.	11887.5	748.5	12696.0	9024.8	568.2	9593.0
31.01.2007	11523.7	433.4	11957.1	8890.3	334.4	9224.7
28.02.2007.	11851.4	437.3	12288.7	8966.1	330.9	9297.0
31.03.2007.	11730.5	753.1	12483.6	8787.6	564.2	9351.8
30.04.2007.	12252.7	653.5	12906.2	8983.6	479.2	9462.8
31.05.2007.	12227.6	665.5	12893.1	9101.4	495.3	9596.7

Prosečna neto zarada u martu u Srbiji iznosila je 25.960 dinara i bila je nominalno veća za 2,9 odsto, a realno za 2,49 odsto nego u februaru. Prosečna martovska zarada sa porezima i doprinosima bila je 36.148 dinara i nominalno je veća za 2,64 odsto, a realno za 2,23 odsto od bruto zarade u februaru, navodi se u saopštenju. Realno povećanje martovske neto zarade u poređenju sa zaradom iz istog meseca 2006. godine iznosi 23,98 odsto, a nominalno 29,19 odsto. Prosečna neto zarada u Srbiji u prva tri meseca 2007. godine realno je veća za 24,24 odsto, a nominalno za 30,2 odsto nego zarada isplaćena u istom periodu prošle godine:

Datum	Br. zaposlenih	Br. nezaposlenih	Stopa nezaposlenosti
Mar 2001	2798953	764965	21.5
Sep 2001	2787858	777356	21.8
Mar 2002	2773021	799499	22.4
Sep 2002	2736087	885742	24.5
Mar 2003	2720087	945960	25.8
Sep 2003	2710161	954794	26.1
Mar 2004	2706634	948837	26.0
Sep 2004	2678509	946512	26.1
Mar 2005	2712217	992147	26.8
Sep 2005	2709149	1000652	27.0
Mar 2006		1012245	

3.2. KREDITNI REJTING SRBIJE PREMA PROCENI S&P

Agencija za utvrđivanje kreditnog rejtinga (Standard and Poors) iz Londona potvrdila je krajem aprila 2007. godine da je **kreditni rejting Republike Srbije „BB-“ za dugoročne i „B“ za kratkoročne obaveze**. Rejting BB- spada u kategoriju ispod investicionog statusa, što znači upozorenje investitorima na visok rizik ulaganja u Srbiju. U poređenju sa zemljama regiona, rejting Srbije slabiji je od Hrvatske (ocena BBB) i od Makedonije (BB plus).

Izgledi za dalje kretanje rejtinga ostali su pozitivni, što ukazuje na mogućnost povećanja kreditnog rejtinga u narednih 6 do 18 meseci. Kreditni rejting Srbije

potvrđen je zahvaljujući snažnom rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP) za 5-6 odsto godišnje, povećanju izvoza i visokim direktnim stranim investicijama. Stabilnosti rejtinga doprineli su ostvareni budžetski suficit u 2006. i smanjenje javnog duga, kao i stope inflacije, za koju se procenjuje da će 2007. godine biti na nivou od oko sedam odsto. Agencija SP je ukazala na to da je rejting Srbije potvrđen na osnovu pozitivnih makroekonomskih pokazatelja, ali da je i dalje uslovljen političkim rizicima usled nerešenog konačnog statusa Kosova i Metohije, neformiranja vlade i zamrzavanja pregovora sa Evropskom unijom o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Ipak Srbija se sa ocenom "BB minus" se, nalazi dva stepena iza kategorije država u koju je sigurno ulagati, a najnovije napredovanje na indeksnoj skali S&P rezultat je nekoliko faktora: Prvi faktor je poboljšanje političke situacije u zemlji. Drugi se odnosi na korake koje je Vlada preduzela da reguliše svoje odnose sa međunarodnim finansijskim ustanovama, posebno Međunarodnim monetarnim fondom u aprilu 2007. godine, nakon čega su preduzeti koraci za obuzdavanje krupnog platnog debalansa i inflacije. Međutim za dalje unapređenje rejtinga potrebno su dalje ekonomske i fiskalne reforme.

3.3. PREDNOSTI SRBIJE ZA STRANA ULAGANJA

Prema izvoru SIEPA-e²⁴ evropski investitori su 2003. godine svrstali Srbiju među 25 vodećih zemalja u svetu u pogledu investicionih mogućnosti. Prednosti koje Srbija pruža su sledeće:

- Strateško pozicioniranje na tržištima Evrope i Azije i Bliskog istoka;
- Duty Free pristup slobodnoj trgovinskoj zoni u jugoistočnoj Evropi sa 60 miliona potrošača;
- Jedina zemlja van ZND-a koja je potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom federacijom;
- Srbija još uvek nije članica EU; veća fleksibilnost i prednosti za investiranje;
- Najniža poreska stopa na profit preduzeća u Evropi;
- Obrazovana i jeftina radna snaga;
- Najveći procenat stanovnika koji govore engleski jezik u jugoistočnoj i centralnoj Evropi;
- Stabilna privreda;
- Zdrava monetarna politika i brza primena ključnih makroekonomskih zakona;

²⁴ SIEPA - Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza

- Pojednostavljeni propisi o spoljnoj trgovini i stranom ulaganju;
- Jednostavnije procedure za proizvodnju i osnivanje preduzeća, uključujući režim boravka stranaca, registraciju preduzeća i carine.

3.4. STRATEGIJA PRIVLAČENJA STRANIH INVESTITORA

Ekonomska politika poslednjih godina rezultirala je dinamičnim privrednim rastom, drastično redukovanom inflacijom, rekordnim deviznim rezervama i suficitom državnog budžeta. S druge strane, prosečna nezaposlenost od 28% ostala je, verovatno, najozbiljniji ekonomski i socijalni problem. Naravno, u uslovima ograničenih domaćih resursa i intenzivne globalne konkurencije u privlačenju stranih investicija, kao glavno pitanje izdvaja se definisanje sopstvenih konkurentskih prednosti. Iz tog razloga, od sredine prošle godine i kod nas je u primeni najkonkretniji finansijski instrument investicione politike – **bespovratna državna sredstva za grinfield projekte**.

Za ovaj program iz Nacionalnog investicionog plana obezbeđen je budžet od **20 miliona EUR** koji bi trebalo da bude raspoređen na **naredne tri godine**.

U skladu sa Uredbom o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija koja je na snazi od jula 2006. godine, za pomoć mogu konkurisati preduzeća registrovana na teritoriji Srbije ukoliko imaju grinfield projekat u oblasti proizvodnje, usluga povezanih sa međunarodnom trgovinom, ili istraživanja i razvoja. Uredba je formulisana na takav način da se, osim povećanja zaposlenosti, omogući ostvarivanje još nekoliko značajnih nacionalnih ciljeva. Pre svega, iznos pomoći veći je u tzv. tercijarnim delatnostima – uslugama i istraživanju i razvoju, nego u proizvodnji, kao sekundarnom sektoru. Za proizvodne projekte predviđena su sredstva u rasponu od 2.000 do 5.000 EUR po novootvorenom radnom mestu, investitori u sektoru usluga mogu dobiti između 2.000 i 10.000 EUR, dok se istraživačko-razvojne aktivnosti finansiraju sa najmanje 5.000, a najviše 10.000 EUR.

Ovakvo rešenje višestruko je opravdano; tercijarne grane po pravilu su radno-intenzivne, a istovremeno ih karakterišu i više zarade u odnosu na poljoprivredu i industriju. Najzad, upravo ovi delov privrede poslednjih godina beleže eksplozivan rast udela u globalnim tokovima stranih direktnih investicija. Donja granica visine ulaganja i broja zaposlenih, kao eliminatorni kriterijum prilikom ocenjivanja projekata, postavljena je na 1 milion EUR, odnosno 10 novih radnih mesta kod usluga i istraživanja i razvoja. U slučaju proizvodnje, potrebno je 50 zaposlenih, uz investiranje između 1 miliona i 5 miliona EUR. Koliki će iznos biti dovoljan zavisi od opštine gde se realizuje projekat; što je ona manje razvijena, mereno pomoću stope

nezaposlenosti, investicioni cenzus je niži i obrnuto. Svrha pozitivne diskriminacije ekonomski zaostalih opština sastoji se u kanalisanju budućih investicija prema onim delovima zemlje koji su najteže pogođeni dugogodišnjom privrednom krizom i negativnim demografskim trendovima. Sistem bodovanja projekata obuhvata deset kriterijuma, pri čemu prednost imaju investitori sa boljim referencama koji više angažuju domaće dobavljače, ne mogu izmestiti svoje pogone i opremu van zemlje, pripadaju sektorima visokih tehnologija, omogućavaju transfer znanja na druga preduzeća, ne izazivaju zagađenje životne sredine, posluju u manje razvijenim opštinama i imaju obezbeđenu podršku lokalne samouprave.

Srbija je potpisala, između ostalih Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvenciju o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, Protokol 14 na Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvenciju o lokalnoj samoupravi, Konvenciju o regionalnim i manjinskim jezicima, Konvenciju o sprečavanju terorizma, Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima, Evropsku socijalnu povelju, itd. Savet Evrope je angažovan i na pitanjima od značaja za Srbiju, a posebno u oblasti organizacije popisa, kao i zaštite kulturne baštine na KiM, potom na polju zaštite ljudskih i manjinskih prava u Srbiji.

3.5. Međunarodni regulatorni okviri u funkciji stranih ulaganja

3.5.1. Institucionalni okviri

Pravni okvir za strana ulaganja sastoji se od široke lepeze nacionalnih ali i međunarodnih principa i pravila, različitih oblika i formi, koji se stalno menjaju i unapređuju. Ovako određen «međunarodni zakonski okvir» sastoji se, dakle, od međunarodnih pravila, principa i procedura, institucionalnog ili drugog porekla, većeg ili manjeg pravnog značaja. Tako definisan pojam sadrži konkretno:

- A) Međunarodne multilateralne sporazume;
- B) Regionalne međunarodne sporazume u kojima učestvuje zemlje koje pripadaju određenoj grupi, s obzirom na svoju geografsku pripadnost ili po drugom kriterijumu;
- C) Bilateralne sporazume o podsticanju i zaštiti ulaganja koji se potpisuju između pojedinih zemalja;
- D) Rezolucije organa i međunarodnih organizacija, bez obzira da li su pravno obavezujuće ili ne, koje se najčešće daju u formi preporuka.

* * *

A) **Međunarodnim multilateralnim sporazumima se definišu osnovna pravna pravila koja se u sferi stranih ulaganja ustanovljavaju pod okriljem međunarodnih organizacija.** Takva su npr. pravila konstituisana u okviru **Svetske trgovinske organizacije u delu koji se odnosi na strana ulaganja** (npr. TRIP sporazum kojim se reguliše pitanje zaštite prava intelektualne svojine i sl.), zatim Konvencija o osnivanju MIGA, osnovana sa ciljem podsticanja priliva investicija u zemlje članice pod pokroviteljstvom IBRD, Međunarodne finansijske korporacije i drugih međunarodnih razvojnih finansijskih institucija, kao i pravila utvrđena Konvencijom o ICSID - o rešavanju investicionih sporova između država i državljana drugih država.

B) **Regionalni sporazumi** su oni koji su ograničeni na određeni broj zemalja potpisnica, po geografskoj pripadnosti ili po nekom drugom osnovu. Sporazumi o regionalnim ekonomskim integracijama, na primer, uključuju veći stepen zajedništva i saradnje između njihovih zemalja članica, koji obično prate nadnacionalni zajednički instituti (npr. **NAFTA, APEC i OECD**, kao drugi karakteristični primeri regionalnih sporazuma zemalja). Ovakvi sporazumi u velikoj meri utiču na sadržinu bilateralnih sporazuma u oblasti zaštite ulaganja koje zaključuju pojedine države između sebe.

C) **Bilateralni sporazumi** su oni koje dve države, dva subjekta međunarodnog prava, zaključuju međusobno u cilju unapređenja uzajamnih ekonomskih odnosa i stvaranja povoljnih uslova za strane ulagače iz druge zemlje ugovornice. Njihovim potpisivanjem, i stupanjem na pravnu snagu (ispunjavanjem procedure koju svaka od strana ugovornica propisuje za stupanje na snagu međunarodnih ugovora, najčešće procesom ratifikacije u nacionalnoj Skupštini), oni, u formi *lex specialis*-a, postaju sastavni deo unutrašnjeg zakonodavstva odnosno države.

D) **Rezolucije organa i međunarodnih organizacija** predstavljaju neobavezujuće, fleksibilno sredstvo za zaokruživanje pravnog okvira i ustanovljavanja oblika stalne prakse u oblasti stranih ulaganja između različitih država.

Međunarodna saradnja na ovom planu danas se odvija uglavnom kroz preko 2.500 bilateralnih investicionih sporazuma, više regionalnih sporazuma (NAFTA) i instrumenata investicione saradnje u okviru OECD.

Ministarski savet zemalja članica OECD je na svom poslednjem sastanku održanom maja 2006. godine u Parizu, usvojio Okvirnu politiku u oblasti ulaganja koja predstavlja neobavezujuće, fleksibilno sredstvo za zaokruživanje celine pravnih pravila u ovoj oblasti i odgovor na izazove stalne politike promena investicione politike kao posledice razvoja pojedinih država. Ona pokriva zajedničku politiku zemalja članica u 10 različitih domena, među kojima su i politika investicija, kao i investicioni podsticaji i olakšice. Okvirna politika sačinjena je uz angažman predstavnika 60

država, uz učešće Svetske banke, UNCTAD-a i drugih međunarodnih organizacija. Ona predstavlja odraz uspostavljene prakse između zemalja članica OECD-a i onih zemalja koje nisu članice ove organizacije, sa ciljem mobilisanja privatnih ulaganja radi pomoći privrednom rastu i ekonomskom razvoju zemalja.

3.5.2. Modeli bilateralnih sporazuma

U nedostatku multilateralnog sporazuma o investicijama, saradnja između zemalja se odvija uglavnom kroz bilateralne sporazume kroz koje se ujednačava trgovinska praksa u ovoj oblasti. Mnogi ovakvi ugovori se zaključuju između razvijenih zemalja, prevashodno izvozno orijentisanog kapitala, sa jedne strane i nerazvijenih, pretežno uvozno orijentisanih zemalja, sa druge strane. U tom smislu, **iskristalisala su se dva modela ovih bilateralnih sporazuma:**

1. Evropski model, zasnovan na nacrtu Konvencije predstavljene od strane ministara OECD 1962. godine i

2. tzv. Severnoamerički model (»North-American model«-u okviru NAFTA sporazuma) koji je razvijen početkom osamdesetih godina.

Oba modela pokrivaju najvećim delom sledeće oblasti: osnovne definicije, tretman, ključno osoblje, eksproprijaciju i rešavanje sporova. Osnovna razlika među njima je u tome što se odredbe sporazuma vezane za tretman ulaganja odnose - kod prvog modela - na već izvršena ulaganja, dok se kod drugog modela odnose i na period pre nego što se ulaganje izvrši (odnose se i na fazu prikupljanja dokumentacije i sl.). Druga velika i značajna razlika jeste što američki model predviđa veći broj zahteva prema stranom ulagaču i mnoge odredbe vezane npr. za dobijanje dozvola za ulazak i angažovanje stranih radnika u vezi sa ulaganjem.

Oba modela imaju manje ili više slične koncepcije vezane za nacionalni i tretman najpovoljnije nacije koji se daje stranom ulagaču, slobodan transfer, promptnu, adekvatnu i efektivnu naknadu u slučaju eksproprijacije ili neke druge mere koju država može primeniti a po dejstvu je jednaka eksproprijaciji, kao i obezbeđenju primene međunarodnog mehanizma prilikom rešavanja sporova između država ugovornica, kao i između ulagača, sa jedne strane, i države ugovornice sa druge strane.

U svim zemljama Vlada i njene Agencije imaju odlučujuću ulogu u obezbeđenju povoljnih uslova za poslovno preduzetništvo, kao i u upravljanju privatnom inicijativom. Ovo se posebno odnosi na mala i srednja preduzeća. Ona, u cilju svog kontinuiranog napretka i jačanja, traže povoljne uslove i olakšice za razvoj i stvaranje povoljnih uslova za strana ulaganja. Posebno je ova želja izražena u zemljama jugoistočne Evrope. Imajući sve navedeno u vidu, kao i permanentnu potrebu

preduzeća iz navedenih zemalja, OECD je, u saradnji i uz finansijsku potporu EBRD (Evropske banke za obnovu i razvoj) predstavio program procene dostignuća politike preduzetništva (EPPA) u okviru investicionog plana za zemlje jugoistočne Evrope. EPPA se sastoji iz serije izveštaja koji pokrivaju sve zemlje jugoistočne Evrope, procenjujući kvalitet vladine politike u odnosu na sektor malih i srednjih preduzeća i redovno posmatranje njihove primene. Kao deo ovog programa 2004. godine je predstavljen program ove politike u Srbiji.

3.5.3. Bilateralni sporazumi o podsticanju i zaštiti ulaganja Republike Srbije

Danas je u Republici Srbiji na snazi 26 od ukupno 41 potpisanog bilateralnog sporazuma o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja (ostali još uvek nisu ratifikovani bilo sa naše strane ili sa strane druge države potpisnice). Prikaz potpisanih Sporazuma sa datumima njihovog stupanja na pravnu snagu dat je na kraju ovog priloga.

Tekst tipskog nacrtu Sporazuma sačinjen je uz poštovanje svih osnovnih standarda propisanih od strane OECD u ovoj oblasti. Njime se definišu osnovni pojmovi kao što su pojam stranog ulaganja, stranog ulagača i prihoda koje donosi ulaganje. Njime se garantuje stranim ulagačima iz druge države potpisnice pravičan i ravnopravan tretman, kao i primena nediskriminatorskih mera u bilo kom pogledu. Sporazum obezbeđuje stranim ulagačima nacionalni, kao i tretman najpovoljnije nacije, a od ovog pravila izuzeti su samo ugovori koji se odnose na povoljnosti koje jedna od država potpisnica ostvaruje po osnovu članstva u ekonomskoj, monetarnoj ili carinskoj uniji ili sličnoj regionalnoj organizaciji, kao i po osnovu bilateralnog ili multilateralnog sporazuma koji se u celini ili delimično odnosi na oporezivanje.

Odredbama sporazuma štiti se takođe strani ulagač od eksproprijacije i drugih mera po dejstvu jednakih eksproprijaciji koje može preduzeti jedna od strana ugovornica, a, pored toga se, garantuje stranom ulagaču naknada štete u slučaju gubitaka pretrpljenih usled nastupanja tzv. nekomercijalnih rizika (nemiri, ustanak, pobuna, štrajk i slična događanja). Jedna od najznačajnijih odredbi sporazuma sa aspekta stranih ulagača jeste ustanovljavanje međunarodno-pravne zaštite u slučaju spora između stranog ulagača i države. Naime, ovim Sporazumom se omogućava da ulagač sam odluči da li će spor poveriti na rešavanje domaćem sudu ili međunarodnoj arbitraži, po sopstvenom izboru. Ovo je jedno od osnovnih pravila propisanih Konvencijom o rešavanju investicionih sporova između država i državljana drugih država (ICSID), koju je naša zemlja ratifikovala maja 2006. godine. Naša zemlja se pridržava opštih pravnih principa i pravila međunarodnog prava izraženih u odredbama Bečke konvencije, kao što su, npr. o primeni kasnije donetog zakona, o tumačenju odredbi sporazuma u duhu njihovog pravog značenja i sl. predstavljaju

osnovne elemente koji se tokom pregovora usaglašavaju između dve ugovorne strane i ugrađuju u tekst svakog pojedinačnog bilateralnog sporazuma ove vrste. U novije vreme (posle 2002. godine), u skladu sa opštim preporukama definisanim u okviru zemalja članica OECD, bilateralni sporazum sadrži i odredbe koje se odnose na poštovanje međunarodno ustanovljenih standarda u oblasti zaštite čovekove okoline, borbe protiv terorizma i poštovanja minimuma zaštite na radu propisanih od strane Međunarodne organizacije rada.

Imajući sve navedeno u vidu, može se zaključiti da Republika Srbija ima otvorenu perspektivu za usvajanje tipskog nacrtu Sporazuma o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja usklađenog sa evropskim standardima u ovoj oblasti, koji predstavlja dobru osnovu za vođenje pregovora sa zemljama sa kojima ova vrsta sporazuma još uvek nije potpisana. Od Evropskih zemalja, to su još Portugalija, Francuska (sa kojom bi trebalo pristupiti što pre pregovorima radi zaključenja bilateralnog sporazuma u ovoj oblasti imajući u vidu da je na snazi još uvek Protokol između dve zemlje iz 1974. godine koji je po svemu prevaziđen), Danska (sa kojom je Sporazum parafiran), Švedska, SR Nemačka (sa kojom je produžena važnost Sporazuma iz 1978. godine). Nastavak ubrzanog pregovaranja i zaključivanja ove vrste Sporazuma, kao i revidiranje nekih koji su na snazi sa pojedinim zemljama, a koje predstavljaju posebno značajne spoljnotrgovinske partnere naše zemlje (Rusija, Italija-sporazum italijanska strana nije ratifikovala zbog neslaganja sa načinom na koji je tretirano pitanje eksproprijacije) predstavlja značajno trasiranje puta i značajan segment u daljem procesu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj Uniji.

Sporazumi o podsticanju i zaštiti ulaganja

	SAUGOVARAČ	POTPISAN	RATIFIKOVAN	STUPIO NA SNAGU	NAZIV SPORAZUMA
1.	Francuska*	28.03.1974.			Konvencija između Vlade SFRJ i Vlade R Francuske o zaštiti investicija
2.	SR Nemačka*	10.07.1989.	28.06.1990.(«Sl.I.SFRJ-MU»)br.7/90	25.10.1990.	Sporazum izm.SFRJ i SRN o uzajam. Zaštiti i podstic. Ulaganja i Protokol uz Sporazum
3.	Ruska Federacija	10.10.1995.	20.12.1995.(«Sl.I.SRJ-MU»)br.3/95)	19.07.1996.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade RF o stimulisaniu i uzajamnoj zaštiti ulaganja
4.	Rumunija	28.11.1995.	29.08.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»)br.4/96)	16.05.1997.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Rumunije o uzajam. podst. i zaštiti ulaganja
		parafiran maja 2006.			Sporazum o izmenama i dopunama osnovnog Sporazuma

	SAUGOVARAČ	POTPISAN	RATIFIKOVAN	STUPIO NA SNAGU	NAZIV SPORAZUMA
5.	NR Kina	18.12.1995.	29.08.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.4/96)	12.09.1996.	Sporazum između SV SRJ i Vlade NRKine o uzajam.pods.i zašt.ulaganja
6.	Slovačka	30.01.1996.	29.08.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.4/96)	15.07.1998.	Sporazum između SV SRJugosl. I Vlade Slovačke Rep.o unapred. i uz.zašt.ulaganja
		11.09.2004.	29.06.2005.(«Sl.I.SCG-MU»br.6/05)	13.10.2005.	Spor. između Saveta ministara SCG i Vlade SR o izmenama i dopunama osnovnog Sporazuma
7.	Bugarska	13.02.1996.	29.08.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.4/96)	09.01.1997.	Sporazum između SV SR Jugosl. I Vlade R Bugarske o uzajamnom podsticanju i zašt. ulaganja
		Parafiran januara 2006.			Sporazum o izmenama i dop. Osnovnog Sporazuma
8.	Belorusija	06.03.1996.	29.08.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.4/96)	25.01.1997.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Belorusije o uzajamn. podst. i zašt. ulaganja
9.	Poljska	03.09.1996.	27.12.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.6/96)	23.01.1997.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Poljske o uzajamn. podst. i zašt. ulaganja
10.	Makedonija	04.09.1996.	27.09.1996.(«Sl.I.SRJ-MU»br.5/96)	22.07.1997.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Makedonije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
11.	Zimbabve	19.10.1996.	26.06.1997.(«Sl.I.SRJ-MU»br.2/97)		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Zimbabve o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
12.	Gvineja	22.10.1996.	03.03.1998.(«Sl.I.SRJ-MU»br.2/98)	15.07.1998.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Gvineje o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
13.	Grčka	25.06.1997.	03.03.1998.(«Sl.I.SRJ-MU»br.2/98)	08.05.1998.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Grčke Rep. o uzajamn. podst. i zašt. ulaganja
14.	Češka	13.10.1996.	03.03.1998.(«Sl.I.SRJ-MU»br.2/98)	29.01.2001.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Rep. Češke o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
		parafiran oktobra 2005. godine			Sporazum o izm. I dopunama osnovnog Sporazuma
15.	Hrvatska	18.08.1998.	05.11.2001.(«Sl.I.SRJ-MU»br.10/01)	31.01.2002.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Hrvatske o uzajam. podst. i zašt. ulaganja

	SAUGOVARAČ	POTPISAN	RATIFIKOVAN	STUPIO NA SNAGU	NAZIV SPORAZUMA
16.	DNR Koreja	26.08.1998.	24.12.1999.(«SI.I.SRJ- MU»br.1/99)	14.08.2000.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vla- de DNR Koreje o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
17.	Gana	25.04.2000.	30.06.2000.(«SI.I.SRJ- MU»br.1/2000)		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Gane o uzaj. podst. i zašt. ulaganja
18.	Kuba	28.08.2000.			Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Kube o uzajam. podst. i zašt. ulaganja sa Protokolom
19.	Ukrajina	09.01.2001.	22.06.2001.(«SI.I.SRJ- MU»br.4/01)	14.08.2001.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Kab. ministara Ukrajine o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
20.	Italija	11.12.2000.	09.05.2001.(«SI.I.SRJ- MU»br.1/01)		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Ital. Republike o uzajam. podst. i zašt. ula- ganja sa Protokolom
21.	Turska	02.03.2001.	22.06.2001.(«SI.I.SRJ- MU»br.4/01)	10.11.2003.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Turske u vezi uzajam. podst. i zaštite ulaganja
22.	Mađarska	20.06.2001.	05.05.2004.(«SI.I.SCG- MU»br.9/2004	30.03.2005.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Mađarske o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
23.	Austrija	12.10.2001.	16.01.2002.(«SI.I.SRJ- MU»br.1/02)	01.08.2002.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Austrije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
24.	Bosna i Hercegovina	18.12.2001.	16.12.2002.(«SI.I.SRJ- MU»br.12/02)		Sporazum o podst. i zaštiti ulaganja izme- đu SR Jugosl. i Bosne i Hercegovine
25.	Holandija	29.01.2002.	16.12.2002.(«SI.I.SRJ- MU»br.12/02)	01.03.2004.	Sporazum o podst. i uzajam. zaštiti ulaga- nja između SR Jugosl. i Kraljevine Holandije
26.	Nigerija	01.06.2002.	30.01.2003.(«SI.I.SRJ- MU»br.3/03)		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Savezne Rep. Nigerije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
27.	Slovenija	18.06.2002.	26.03.2004.(«SI.I.SCG- MU»br.6/04)	01.05.2004.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Slovenije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
28.	Španija	25.06.2002.	05.03.2004.(«SI.I.SCG- MU»br.3/04)	31.03.2004.	Sporazum između SR Jugosl. i Kraljevi- ne Španije o podsticanju i uzajam. zašt. ulaganja
29.	Velika Britanija i Sev. Irska	06.11.2002.	05.05.2004.(«SI.I.SCG- MU»br.10/04		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade Ujedinj. Kraljevstva Vel. Britanije i Sev. Irske o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
30.	Albanija	26.11.2002.	05.05.2004.(«SI.I.SCG- MU»br.10/04)	06.07.2004.	Sporazum između SV SR Jugosl. i Saveta ministara R Albanije o međusobnom podst. i zašt. ulaganja

	SAUGOVARAČ	POTPISAN	RATIFIKOVAN	STUPIO NA SNAGU	NAZIV SPORAZUMA
31.	Indija	31.01.2003.	22.09.2004.(«Sl.I.SCG- MU»br.23/04)		Sporazum između SV SR Jugosl. i Vlade R Indije o uzajamn. podst. i zašt. ulaganja
32.	Iran	05.12.2003.	21.03.2005. («Sl.I.SCG»br.2/05)		Sporazum o uzajam. podst. i zašt. ulaganja između SCG i Islamske Rep. Iran
33.	Kuvajt	19.01.2004.	21.03.2005. («Sl.I.SCG»br.2/05)		Sporazum između SCG i Države Kuvajt o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
34.	Belgija	04.03.2004.	22.09.2004.(«Sl.I. SCG- MU»br.18/04)		Sporazum između SCG i Belgijsko-Luksemburške Unije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
35.	Izrael	28.07.2004.	22.12.2004.(«Sl.I.SCG- MU»br.23/04)	07.02.2006.	Sporazum između SCG i Države Izrael o uzajam. podst. i zašt. Ulaganja
36.	Libija	18.02.2005.	22.10.2005.(Sl.I.SCG- MU»br10/05)		Sporazum između SCG i Velike Socijalističke Narodne Libijske Arapske Džamahirije o podst., garantovanju i zašt. ulaganja
37.	Litvanija	29.03.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG- MU»br.10/05)	02.12.2005.	Sporazum između Saveta ministara SCG i Vlade R Litvanije o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
38.	Egipat	24.05.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG- MU»br10/05)	20.03.2006.	Sporazum između Saveta ministara SCG i Vlade Islamske Rep. Egipat o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
39.	Finska	24.05.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG- MU»br.10/05)		Sporazum između SCG i R Finske o podst. i zašt. ulaganja
40.	Kipar	21.07.2005.	01.12.2005.(«Sl.I.SCG- MU»br.14/05)	23.12.2005.	Sporazum između SCG i R Kipar o uzajam. podst. i zašt. ulaganja
41.	Švajcarska	07.12.2005.	11.05.2006.(«Sl.I.SCG- MU»br.3/06)		Sporazum između SCG i Švajcarske Konfederacije o podst. i uzajam. zašt. ulaganja
42.	Danska	Parafiran 30. 09.2005.			
43.	Jordan	Parafiran juna 1998.			
44.	Katar	Parafiran 2000.			
45.	Pakistan	Parafiran okto- bra 2005.			
46.	Tunis	Parafiran de- cembra 2005.			

- * Važnost Sporazuma sa SR Nemačkom i Francuskom produžena je posebnim Protokolom o sukcesiji bilateralnih ugovora između SFRJ i ovih zemalja. Pokrenuta je inicijativa za zaključenje novih Sporazuma o podsticanju i zaštiti ulaganja sa SR Nemačkom i Francuskom.

LITERATURA

1. Claude B. Erb, Campbell R. Harvey, Tadas E. Viskanta, 2003., Expected Returns and Volatility in 135 Countries, Working paper, Duke University
2. Mike Williams, Government debt management: new trends and challenges, 2006, Central Bank Publications, Morgan Stanley, London,
3. Anthony Boczeko, 2005., Financial Management, str. 25-27.
4. Harri Ramcharan, 2003. Estimating the impact of risks on emerging equity market performance, The multinational Business review, Vol.11, No.3, str. 77-89.
5. Sarkis Joseph Khoury, 2003., Country risk and international portfolio diversification for the Individual investor, Financial services review 12, str. 73-93.
6. Alan Levinsohn, 2002., Political risk management, Strategic finance, str. 39-43.
7. Jeniffer M. Oetzel, Richard A. Bettis, Marc Zenner, 2001., Country risk measures. How risky are they?, Journal of World Business , 36, str. 128-145.
8. Hyrania K. Nath, 2004., Country risk analysis: A survey, Research workshop at the Department of Economics, Huntsville
9. Dante Di Gregorio, 2005., Re-thinking country risk: insights from entrepreneurship theory, International Business Review 14, str. 209-226.

E-IZVORI:

www.ondd.com
www.icrg.com
www.duke.edu
www.standardandpoors.com
www.moodys.com
www.worldbank.org
www.siepa.sr.gov.yu
www.mfa.gov.yu
www.poslovnimagazin.biz
www.invest-in-central-serbia.org

KONTROLNA PITANJA

1. Definišite country risk i njegov uticaj na strana ulaganja?
2. Objasnite Metodologiju country riska koju primenjuje „EUROMONEY”?
3. Objasnite Metodologiju country riska koju primenjuje „BERY INDEX”?
4. Objasnite Metodologije „MOODY’s” i „STANDARD & POOR’s”?
5. Šta znate o utvrđivanju rejtinga zemalja od strane IRCG (International country risk guide)?
6. Navedite i objasnite kategorije indikatora koje za ocenu country riska primenjuje ONDD (The belgian export credit Agency)?
7. Šta znate o riziku ulaganja u našu zemlju i o kreditnom rejtingu Srbije prema proceni S&P sredinom 2007. godine?
8. Navedite prednosti Srbije za strana ulaganja i glavne elemente Strategije Srbije za privlačenje stranih investitora?
9. Navedite međunarodne regulatorne okvire koji su u funkciji stranih ulaganja?
10. Navedite i objasnite modele bilateralnih sporazuma o investicijama?
11. Šta znate o bilateralnim sporazumima o podsticanju i zaštiti stranih ulaganja Republike Srbije?

OSMI DEO

PROBLEMI
MEĐUNARODNE
ZADUŽENOSTI

Errando discimus.

Grešeći učimo.

OSMI DEO

PROBLEMI MEĐUNARODNE ZADUŽENOSTI

1. POČETAK DUŽNIČKE KRIZE	283
2. UPRAVLJANJE OTPLATOM DUGA	287
3. STANJE SPOLJNJEG DUGA SRBIJE	289
KONTROLNA PITANJA	298

1. POČETAK DUŽNIČKE KRIZE

Sve do 1930. godine budžetski deficit nije praktikovan, sada je u SAD 5% BDP, u EU 3% godišnje ili 50% BDP kumulativno. Smatra se podnošljivim deficit do 3% godišnje i ukupan javni dug do 60% BDP.

Prva velika dužnička kriza bila je u Nemačkoj posle Prvog svetskog rata, kada ova zemlja nije bila u stanju da vraća reparacije pa je došlo do hiperinflacije i nezaposlenosti u zemlji. Spasio ih je ugledni ekonomist Džon Majnard Kejns, kada je svetu predložio otpis ratnih reparacija Nemačkoj, što je i usvojeno.

Dužnička kriza eskalirala je, takođe, 1982. godine kada zemlje u razvoju, zbog svoje prezaduženosti, nisu mogle više da uredno vraćaju uzete kredite. Istovremeno kreditni rejting tih zemalja je naglo pao pa banke nisu htele da daju nove kredite tim zemljama.

Na sledećoj tabeli može se videti porast duga zemalja u razvoju, najzaduženijih zemalja i bivše Jugoslavije u periodu od 1980. do 1988. godine:

u mlrd USD

Godina	Zemlje u razvoju	Najzaduženije zemlje	bivša Jugoslavija
1980.	659	287,6	18,5
1981.	755	349,6	20,6
1982.	831	389,7	19,9
1983.	894	421,0	20,5
1984.	933	437,6	19,7
1985.	1.051	452,1	20,9
1986.	1.152	471,7	21,4
1987.	1.281	485,0	21,8
1988.	1.320	529,0	22,1

Izvor: World Debt Tables 1988-1989.

Do povećanog zaduživanja u inostranstvu uglavnom se dolazilo iz razloga nedovoljne domaće štednje, sa jedne strane, i želje za ubrzanim privrednim razvojem zemalja u razvoju, sa druge strane. Zaduživanjem se želela povećati stopa privrednog rasta. Međutim, umesto da zaduživanje u inostranstvu bude samo dopuna domaćoj akumulaciji, u stvarnosti se događalo obrnuto. U situaciji kada su počeli da pristizu i da se gomilaju otplate ranije uzetih kredita, došlo je do krize dugova, jer zemlje nisu imale dovoljno sredstava za njihovo uredno servisiranje. Tako su, na primer, otplate kredita povećane sa 9,3 mlrd USD koliko su iznosile 1970. godine na oko 100 mlrd USD 1984. godine, a udeo kamata u otplatama dugova popeo se na 50% (kamate su dostigle glavnici duga).

Poznato je pravilo da zemlja koja prima dug traži više nego stvara, a kada ga vraća može da troši manje nego što stvara. Drugim rečima, zemlje u razvoju su preferirale buduću potrošnju, dok su razvijene zemlje preferirale sadašnju potrošnju (u narodu poznat izraz „pružanje prema guberu”).

Grupu visoko zaduženih zemalja sačinjavale su: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Republika Kongo, Kostarika, Obala Slonovače, Ekvador, Egipat, Honduras, Mađarska, Meksiko, Maroko, Nikaragva, Peru, Filipini, Poljska, Senegal, Urugvaj i Venecuela. Prema podacima Svetske banke za 1990-1991. godinu bivša Jugoslavija se ubrajala u umereno zadužene zemlje.

Zaduženost zemalja u razvoju rezultat je i povećane ponuda kapitala sedamdesetih godina 20. veka koji je nuđen po vrlo niskim (čak i negativnim realnim) kamatnim stopama. Time su mnoge zemlje, naročito u uslovima učtverostručenja cene nafte OPEC u 1973-74. godini, pokrivale svoje budžetske deficite. Međutim, kada su SAD 1979. godine uvele stroge antiinflacione mere, kamatna stopa je naglo skočila, ojačao je kurs dolara i svetska privreda je krenula u pravcu recesije. LIBOR je, u periodu od 1979. do 1981. godine porastao najpre na 12% a zatim na celih 16%. Polazeći od činjenice da su zemlje u razvoju bile najveći deo zaduživanja ugovarale u dolarima, njihov dug je time realno porastao, zbog jakog dolara i visokih (inače promenljivih) kamatnih stopa.

Tako je došlo do toga daje Meksiko avgusta 1982. godine obavestio svoje poveroioce da su njihove devizne rezerve u potpunosti ispražnjene i da više nisu u stanju da servisiraju svoje dugove. Meksiko je, sa preko 80 mlrd USD duga, posle Brazila bio najzaduženija zemlja u razvoju.

Posle zapadanja Meksika u dužničku krizu krajem 1986. godine oko 40 zemalja Latinske Amerike, Azije u drugim delovima sveta, zapada u dužničku krizu zbog nemoćnosti otplate spoljnog duga. (Krugman, PR. I Obstfeld, M. 1991. str. 646-651).

Pariski klub je krenuo u akciju pregovaranja o reprogramiranju duga sa jednom po jednom zemljom: Argentina, Brazil, Meksiko, Poljska itd, dok su komercijalne banke prestale da daju nove kredite tim zemljama.

Problem zaduživanja nije u prevelikom uzimanju kredita u inostranstvu, nego u njihovom racionalnom korišćenju. Racionalno korišćenje se pokazuje na taj način što stopa rasta izvoza treba da bude veća od kamata na dospele kredite, čime se izbegava zastoj u otplati duga ali i zastoj u privrednom razvoju zemlje.

Nakon zastoja u otplati duga privatni kapital se povukao iz zemalja u razvoju, ustupivši mesto međunarodnim finansijskim institucijama, pre svih Svetskoj banci.

Šta znači biti prezadužen po kriterijumima Svetske banke.

Svetska banka ima banku podataka (Debt Reporting System - DRS) zemalja u razvoju u koji se unosi svi podaci relevantnih za formiranje i servisiranje duga najvećeg broja zemalja u razvoju-najvećih dužnika. Podaci se nalaze u: IBRD, MMF, BIS i OECD). Sve međunarodne finansijske organizacije se oslanjaju na ove baze podataka, pa čak i banke-najveći zajmodavci, jer pomenuti izvor smatraju najpouzdanijim. Podaci o dugu i o njegovom servisiranju sastavljeni su od niza komponenti i isti se kompariraju sa određenim veličinama makroekonomske situacije u odnosnoj zemlji, razvrstavajući pritom i same zemlje u više kategorija.

Prema **kriterijumima Svetske banke, niska zaduženost** jedne zemlje je ako je njen ino-dug prema BDP (EDT/GDP) ispod 48%, a izvoz prema BDP (EDT/XG&S) ispod 132%. **Srednja zaduženost** je kada je ino-dug prema BDP od 48.1% do 80%, a izvoz prema BDP od 132,1% do 220%. Najzad **visoka zaduženost** je kada je ino-dug prema BDP iznad 80%, a izvoz prema BDP iznad 220%.

Koriste se takođe još dva kriterijuma i to: ukupne dospele obaveze po spoljnom dugu prema izvozu roba i usluga (TDS/XG&S) i ukupne dospele obaveze prema bruto društvenom proizvodu (TDS/GDP), sve obračunato prema neto sadašnjoj vrednosti. Visoka spoljna zaduženost je kada su: TDS/XG&S i TDS/GDP iznad 25% i 40%, respektivno; a srednja zaduženost kada ova dva indikatora imaju vrednosti ispod navedenih veličina.

Solventnost u otplati ino-dugova se u dugoročnom smislu postiže ukoliko je stopa prinosa na pozajmljeni ino-kapital jednaka ili veća u odnosu na troškove (iznos) otplate kredita. S druge strane, eksterna likvidnost se postiže kada je zemlja sposobna da prispele kamate i otplate plaća o roku dospeća i to tako da su prilivi deviznih sredstava veći od iznosa prispelih obaveza za plaćanje.

Prema kriterijumima Svetske banke, Srbija je srednje po prvom (EDT/GDP), a visoko zadužena zemlja po drugom kriterijumu (EDT/XG&S), a obzirom da se oba kriterijuma uzimaju istovremeno, potrebni su veliki naponi da se povećanjem izvoza vratimo u zonu srednje zaduženih zemalja.

Međunarodni monetarni fond koristi širu listu od 21 indikator vezano za mrenje stepena spoljne zaduženosti na svim nivoima (na nivou zemlje, javnog sektora, finansijskog sektora i korporativnog sektora) i to: 6 indikatora solventnosti; 2 indikatora za likvidnost; 4 indikatora za javni sektor; 3 indikatora za finansijski sektor i 6 indikatora za korporativni sektor.

Prezadužene zemlje (Severely indebted) su one kod kojih su tri od četiri pokazatelja iznad kritičnog nivoa: dug prema BDP (80% i više); dug prema izvozu (120% i više); otplate prema izvozu (30%); otplate kamata prema izvozu (20%).

Srednje zadužene (Moderately indebted) su one zemlje kod kojih dva od četiri pokazatelja premašuju 60 % ali ne dostižu kritične nivoe. Sve druge zemlje sa nižim i srednjim dohotkom su klasifikovane kao manje zadužene (Low indebted).

Isti izvor Svetske banke navodi i **prezadužene zemlje**. To su: Angola, Argentina, Belize (Latinska Amerika i Karibi), Butan (Južna Azija), Brazil, Bugarska, Burundi (Sub-Saharska Afrika), Centralna Afrička Republika, Čad, Komoros, (Sub-Saharska Afrika), Kongo Demokratska Republika, Kongo Republika, Obala Slonovače, Hrvatska, Dominikana (Latinska Amerika i Karibi), Ekvador, Eritreja, (Sub-Saharska Afrika), Estonija, Gabon, Gambija, Grenada ((Latinska Amerika i Karibi), Gvajana (Sub-Saharska Afrika), Gvineja Bisao (Sub-Saharska Afrika), Gvajana (Latinska Amerika i Karibi), Indonezija, Kazahstan, Kenija, Kirgizija, Lao PDR (Istočna Azija i Pacifik), Litvanija, Liban, Lesoto (Sub-Saharska Afrika), Liberija, Malavi (Sub-Saharska Afrika), Mianmar, Panama, Ruanda (Sub-Saharska Afrika), Samoa (Istočna Azija i Pacifik), Sao Tome i Principe (Sub-Saharska Afrika), Srbija, Crna Gora, Sejšeli (Sub-Saharska Afrika), Siera Leone, Somalija, Sveti Kits i Nevis (Latinska Amerika i Karibi), Sudan, Sirija, Tadžikistan, Togo, Turska, Urugvaj, Zambija i Zimbabve. (World Bank, 2007.).

2. UPRAVLJANJE OTPLATOM DUGA

Prilikom nastanka dužničke krize (1982/83. godine) predloženo je preko 70 modela za njeno rešavanje, ali su ipak vrlo brzo iskristalisala tri-četiri kao najrealnija, a to su: odobravanje svežih sredstava za otplatu dospelih dugova, kako bi se stvorio prostor za povećanje dohotka zaduženih zemalja; reprogram uz delimičan otpis duga (rasterećenje duga od strane poverilaca, što čini uglavnom Pariski klub); putem svop aranžmana (dug za ulog, što čine transnacionalne kompanije; otkup dugova itd); druge metode rešavanja (ad hoc donacije i sl.).

Početak akcije na rešavanju dužničke krize započele su SAD kada su 1982-83. godine postigle restrukturiranje duga najvećih dužnika, Argentine, Brazila i Meksika u iznosu od 37,7 mlrd USD **putem odobravanja svežih sredstava** u iznosu od 10,9 mlrd USD. Sa sredstvima zvaničnih institucija ukupan iznos bio je oko 70 mlrd USD. Time ukupan dug tih zemalja nije smanjen, nego, naprotiv, povećan. Međutim, uslov za ovakav ustupak SAD i drugih poverilaca sadržavao je dva elementa: kontrolu (smanjenje) agregatne tražnje i promenu relativnih cena domaćih dobara i dobara koja su predmet međunarodne razmene (znaci promena politike deviznog kursa, carinske zaštite i unapređenja izvoza).

Kada je u pitanju reprogram dugova transnacionalne banke su odobravale najnepovoljnije uslove za **reprogram glavnice duga**, što čine i danas. Ove banke smatraju da treba zemlje - dužnike prinudno prilagođavati da otplaćuju dugove. Manje eksponirane banke su počele da prodaju svoj dospeli dug uz diskont.

U tim uslovima jedino je Svetska banka morala da konstatuje da je privredni razvoj zemalja dužnika ugrožen i da je cela dekada osamdesetih godina postala propuštena šansa zbog neostvarenih očekivanja.

Razlika između dugova preduzeća i drugih privrednih subjekata, gde se za slučaj neblagovremenog izmirenja duga može izvršiti plenidba imovine, situacija je drukčija kada je u pitanju dug države (ili kada je država dala garanciju za vraćanje duga), jer država ne može da bankrotira.

Pariski klub je 1990. godine je prihvatio da zemljama u razvoju na niskom nivou dohotka **produži period počeka i rokove otplate glavnice**. Prihvaćena je klauzula 10%, koja zvaničnim kreditorima dozvoljava, na dobrovoljnoj i bilateralnoj bazi da do 10% zvaničnih zajmova i do 100% zvanične pomoći razvoju pretvore u akcije ili trajni kapital preduzeća u zemljama u razvoju, odnosno u pomoć savladavanju ekoloških ili razvojnih projekata. Ovo su tzv. **swop aranžmani**.

Otkup dugova na sekundarnom tržištu uz diskont pokazao je da zemlje u razvoju koje to čine na svoju štetu jer tako ostaju i bez ionako skromnih deviznih rezervi, usmeravajući ih poveriocima.

Treba imati u vidu i činjenicu da cena duga počne da raste čim se on počne otplaćivati, makar se isti otplaćivao i iz sredstava pomoći sa strane. Kao primer za to navodi se Bolivija. Ona je 1988. godine dobila od grupe zemalja 34 mil. USD za otkup dela sopstvenog duga, koji je po tržišnoj ceni na sekundarnom tržištu, ukupno iznosi 53 mil. USD. Njegova cena na sekundarnom tržištu, međutim, iznosila je 7 centi za dolar. Posle te transakcije ostatak duga imao je cenu od 12 centi po dolaru, a ostatak duga 43,4 mil. USD. Ukupna korist Bolivije od pomoći iznosila je samo 9,6 USD umesto 34 mil. USD.

Pitanje opraštanja duga je veoma otežano zbog problema u koordinaciji i različitim grupama poverilaca. Dok Svetska banka i Pariski klub imaju nešto umereniji stav u tom pogledu, dotle je Londonski klub (koji okuplja najveće komercijalne banke u svetu) dosta „tvrd” i vrlo teško pristaje na značajnije ustupke u tom pogledu.

Konverzija duga u ulog, tj. u akcionarski kapital, takođe, primenjuje se u onim situacijama kada poverilac postaje svestan da na drugi način ne može da ostvari svoje potraživanje. Ali time zemlja-dužnik opet ne dobija svež kapital, već se promena dešava samo u sferi upravljanja.

Model vraćanja duga kroz isporuku robe, koji je primenio Peru, postavlja krupno pitanje - ravnomernost otplate duga prema svim vrstama poverilaca.

U praksi se primenjuju i drugi modeli: model **zamene duga za ekološke programe** (primer Bolivije i Kostarike); model **zamene duga za razvoj** (primer Sudana), itd.

U svim situacijama otplate (nagomilanog) duga polazi se od njegove realne naplativosti, tj. od činjenice da je njegova realna vrednost znatno manja od nominalne. Prilikom odlučivanja o modelu rešenja dužničke krize svake zemlje polazi se od brojnih modela country-risk analize, o čemu je bilo reči u posebnom poglavlju ovog udžbenika.

3. STANJE SPOLJNJEG DUGA SRBIJE

Ukupan spoljni dug Srbije krajem juna 2007. godine iznosio 21,1 milijardi dolara (odnosno 15.7 milijardi evra), prema 10,8 milijardi dolara u 2000. godini. Prosečna godišnja stopa rasta spoljnog duga (u dolarima) je u posmatranom periodu iznosila oko 10% godišnje, a najveći godišnji rast je ostvaren u 2003. i 2006. godini (20,9% i 26,8%, respektivno). Iskazano u evrima, rast spoljnog duga je u posmatranom periodu iznosio oko 5%. Spoljni dug Kosova i Metohije iznosi oko 1,2 milijarde dolara.

Shodno zajedničkoj GDDS i SDDS-metodologiji praćenja spoljnih dugova usvojenoj od strane BIS-a, MMF-a, OECD-a, Svetske banke (The Joint External Debt Hub-JEDH)- koja je podržana od strane Sekretarijata Komonvelta, Evropske centralne banke, Sekretarijata Pariskog kluba, Eurostata, UNKTAD i dr., a u poređenju sa nizom nerazvijenih zemljama sveta, tzv HIPC-zemlje (Heavily Indebted Poor Countries), prvenstveno iz Azije, Pod-Saharske Afrike i Južne Amerike i Kariba i u odnosu deo zemalja Evropske unije i evropskih zemalja u tranziciji, Republika Srbija ne spada u najzaduženije zemlje, ali je njen inostrani dug vrlo visok u odnosu na ukupan godišnji izvoz robe i usluga i domaću akumulaciju privrede i stanovništva.

Spoljni dug Republike Srbije

U milionima dolara

GODINA	INO-DUG UKUPNO	DUGOR.i SREDNJ. DUG	KRATK. DUG	KLIR. DUG	INO-DUG prema BDP u %	INO-DUG prema IZVOZU u %
2000	10829.7	9467.7	1153	209	125.2	524.2
2001	11124.8	9916	1025.7	183	108.3	456.9
2002	11229.5	10026.9	1020.2	182.5	78.6	379.2
2003	13574.9	12336.8	1055.7	182.5	71.1	343
2004	14099	12918	999	182	63.7	272.1
2005	15467	14018	1343	106	64*	240.8
2006	19605.7	17842.7	1657.2	105.8	63,0*	228,0
2007/Jun	21092.0	19667.7	1318.5	105.8	62.5*	225.0*

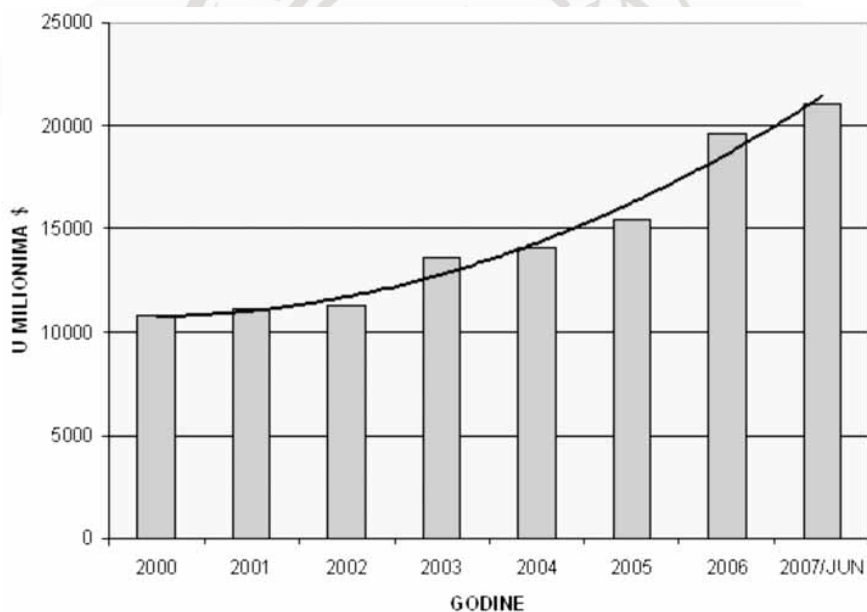
Izvor: Podaci RZS i NBS (Internet sajt i Statistički bilten)

* Procena za 2006. i 2007. godinu

Procenjuje se da je u 2006. je spoljni dug Srbije bio na nivou od oko 63% bruto društvenog proizvoda, a sredinom prve polovine 2007. godine oko 62.5% od BDP, čime se svrstavamo u srednje zadužene zemlje u svetu. Usled nedovoljnog nivoa ukupnog izvoza, „ratio, ukupnog spoljnog duga prema izvozu robe i usluga je u nas nepovoljan, te se naša zemlja može svrstati u kategoriju visoko zaduženih zemalja. Naime, prema kategorizaciji spoljnog duga Svetske banke i MMF-a, kada navedeni „ratio, prelazi 220% od ukupnog izvoza robe i usluga zemlja se kategorizuje u visoko zadužene.

U okviru ukupnog spoljnog duga, srednjeročni i dugoročni spoljni dug ima dominantno učešće. Srednjeročni i dugoročni dug je krajem juna 2007. godine imao dominantno učešće od 93,2% , a udeo kratkoročnog i klirinškog duga je iznosio 6,8%. U ukupnom spoljnjem dugu, kratkoročni dug je iznosio 6,3%, a klirinški dug 0,5%.

U ukupnom spoljnjem dugu, dug međunarodnim finansijskim organizacijama je iznosio 22,3%, vladama razvijenih zemalja 15,3% (u tome zemljama Pariskog kluba 11,4% i ostalim vladama 3,9%), dug komercijalnim bankama Londonskog kluba 5,4% i ostalim inostranim komercijalnim bankama i kreditorima 50,2%.

Ukupan spoljni dug Republike Srbije

Meren odnosom spoljnog duga prema bruto društvenom proizvodu i prema izvozu robe i usluga, ukupan spoljni dug je u nizu evropskih zemalja niži od našeg, a u relativno malom broju zemalja je veći od našeg spoljnog duga.

Komparativna istraživanja su naime pokazala da je inostrana zaduženost Srbije veća nego u većini drugih zemalja u tranziciji (veća nego u Rumuniji, Poljskoj, Rusiji, Ukrajini, Češkoj Republici, Slovačkoj, Litvaniji, Bosni i Hercegovini, Moldaviji i dr.).

U isto vreme, ima zemalja u kojima je stepen spoljne zaduženosti iznad našeg, kao što su, na primer, Hrvatska, Mađarska, Bugarska, Estonija i niz siromašnih i zaduženih zemalja Južne Amerike i Kariba, Pod-Saharske Afrike i dela Azije u kojima se, po pravilu, sprovodi strategija smanjenja siromaštva.

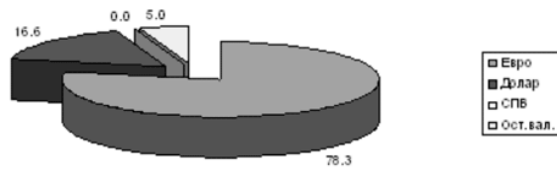
Valutna struktura spoljnog duga Republike Srbije je u poslednjih nekoliko godina osetno promenjena. Jačanjem evra u odnosu na dolar, kao i novim zaduživanjem u evrima, znatno je povećan udeo spoljnog duga u evrima u odnosu na dolar, specijalna prava vučenja i ostale konvertibilne valute.

Udeo spoljnog duga u evrima je krajem 2002. godine iznosio 43% , da bi krajem 2006. godine bio povećan na 75% od ukupnog spoljnog duga. U isto vreme je udeo spoljnog duga u dolarima smanjen sa 42% krajem 2002. na oko 18% krajem 2006. godine.

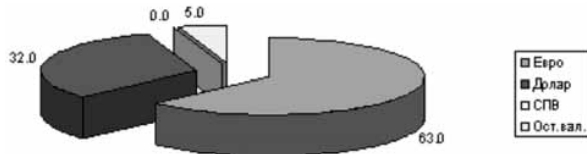
Posebno je u Srbiji visok udeo privatnog duga u evrima, s obzirom na to da je krajem 2006. godine taj udeo iznosio 84%, dok je udeo javnog duga u evrima bio manji i iznosio je 62%. Znatna deo javnog duga ranije je bio nominovan u dolarima i specijalnim pravima vučenja. Krajem prvog polugođa 2007. godine, udeo spoljnog privatnog duga u evrima je dalje povećan na oko 88,5% od ukupnog duga, a udeo tog duga u dolarima se preliminarno procenjuje na oko 6,4%.

Valutna struktura spoljnog duga Srbije (u %)

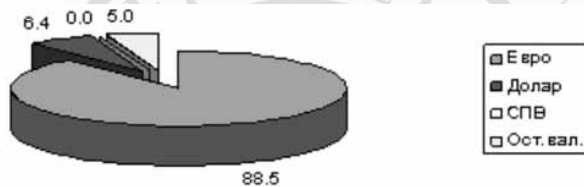
Valuta	31.12.2002	31.12.2003	31.12.2004	31.12.2005	31.12.2006
Evro	43.00	48.00	57.00	60.1	75.0
Dolar	42.00	34.00	30.00	27.0	18.0
SPV	5.00	9.00	7.00	5.6	1.0
Ostale valute	10.00	9.00	6.00	7.3	6.0
Ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Valutna struktura spoljnog duga Srbije 30.06.2007.

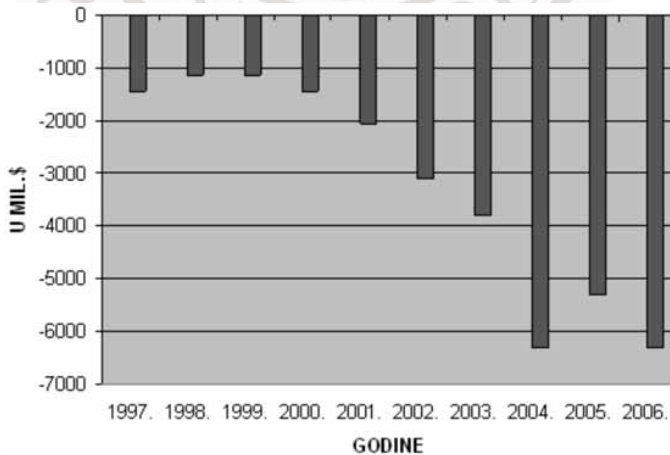

Valutna struktura javnog spoljnog duga Srbije 30.06.2007.

Valutna struktura privatnog duga Srbije 30.06.2007.

Jedan od tesno povezanih problema sa visinom i promenama spoljnog duga je **deficit trgovinskog i deficit tekućeg platnog bilansa.**

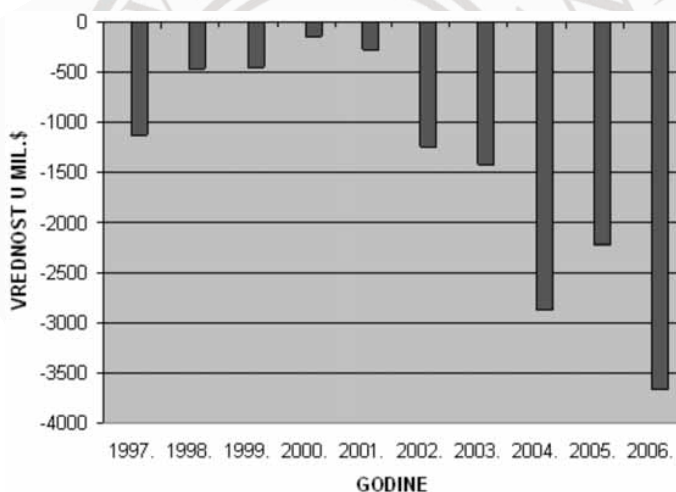

Deficit trgovinskog bilansa (robe i usluge)

Deficit trgovinskog bilansa za robe i usluge je u Srbiji sa nivoa od 1.441 miliona dolara u 2000. godini i 2.064 miliona dolara u 2001. godini, povećan na 6.294 miliona dolara u 2004. godini; 5.296 miliona dolara u 2005. godini i ponovo povećan na 6.292 miliona dolara u 2006. godini. Rast **deficita tekućeg platnog bilansa** je ubrzan u 2007. godini, s obzirom na to da je u prvih šest meseci 2007. (zajedno sa zvaničnim transferima) iznosio 2.812 miliona dolara (ili 2.919,1 miliona dolara bez zvaničnih transfera), što je gotovo dvostruko više u poređenju sa istim periodom 2006. godine.

U **2006. godini** je deficit tekućeg bilansa povećan na nivo od 3.656 miliona dolara ili 11,5% od BDP. Bez zvanične pomoći, odnosno bespovratnih transfera, taj deficit je u 2006. godini iznosio 3.884 miliona dolara ili 12,2% od procenjenog BDP.

U periodu **od 2001. do 2006. godine**, kumulativno posmatrano, deficit tekućeg bilansa sa zvaničnim transferima je iznosio 11.701 miliona dolara ili prosečno 8,2% od BDP, a bez zvaničnih transfera iznosio kumulativno posmatrano je 14.296 miliona dolara ili prosečno 10,7% od BDP.

Deficit tekućeg platnog bilansa

Na osnovu izvršene komparativne analize tekućeg platnog bilansa Republike Srbije, Evropske unije i drugih razvijenih zemalja, može se ustanoviti da je nivo deficita tekućeg platnog bilansa u Srbiji znatno veći nego u zemljama Evropske unije i Evro-zone.

Komparativno posmatrano, saldo tekućeg platnog bilansa je u **Evropskoj uniji** u 2006. godini bio u deficitu za svega 0,7% bruto društvenog proizvoda, pri čemu je BDP u EU25 u 2006. godini bio vrlo visok i iznosio je 11.414 milijardi evra (BDP u EU27 je u 2006. godini iznosio 11.536 milijardi evra).

U **zemljama Evrozone**, deficit tekućeg platnog bilansa je u 2006. godini iznosio svega 0,6% bruto društvenog proizvoda, pri čemu je BDP u EU12 u 2006. godini iznosio je 8.378 milijardi evra.

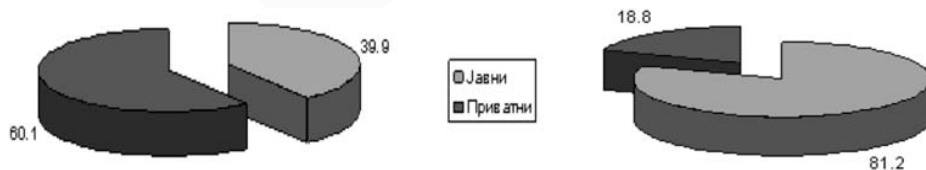
U Nemačkoj i Japanu je saldo tekućeg platnog bilansa bio pozitivan i u 2006. godini je iznosio +5,0% i +3,0% od njihovog BDP, respektivno. Velika Britanija, Francuska i Italija su u 2006. godini imale relativno male deficite tekućeg platnog bilansa i to: -3,4%,-1,2% i -2,4%, respektivno, dok je u SAD taj deficit iznosio oko -5% od BDP. Od ostalih zemalja EU i zemalja u tranziciji, najveće deficite tekućeg platnog bilansa imaju: Estonija, Letonija, Litvanija, Portugalija, Slovačka, Crna Gora, BiH, Srbija, a nešto manje i Bugarska i Rumunija.

S obzirom na visok deficit trgovinskog i tekućeg platnog bilansa, može se ocekivati da navedeni deficiti u Srbiji ne mogu biti pouzdano održivi na srednji i dugi rok, na šta su ukazale i međunarodne finansijske institucije i rejting agencije (IMF i dr.) u svojim najnovijim izveštajima.

Deficit tekućeg platnog bilansa u Srbiji je, pored doznaka i privatnih i zvaničnih transfera, bio pokrivan velikim prilivom ino-kapitala po osnovu privatizacije i korišćenjem novih ino-kredita. Na srednji i dugi rok to će svakako biti problem, s obzirom na to da je planirano da se proces privatizacije državne i društvene imovine završiti u narednih 1-2 godine. Uz to, razvijene zemlje planiraju smanjenje stranih direktnih investicija u srednju i južnu Evropu nakon 2010. godine.

U uslovima rastuće ukupne spoljne zaduženosti, **sektorska struktura** ukupnog duga je u Srbiji relativno povoljna. Prema zvaničnim podacima, udeo **javnog spoljnog duga** je u ukupnom spoljnjem dugu smanjen sa 81,2% u 2000. godini na 43,1% krajem 2006. godine i 39,9% krajem juna 2007. godine. Privatni dug je, dakle, neprestano rastao, što je rezultat spoljnog zaduživanja poslovnih banaka i preduzeća u Srbiji, motivisan nižim kamatnim stopama na inostranom tržištu novca i kapitala.

Privatni spoljni dug je sredinom 2007. godine iznosio 12,7 milijardi dolara, a javni spoljni dug 8,4 milijarde dolara. Kretanja ova dva duga je sasvim obrnuto, s obzirom na to da se javni spoljni dug nakon reprogramiranja i prevremenih otplata (u 2006. godini) duga smanjuje, a privatni dug neprestano raste.

Udeo javnog duga u ukupnom spoljnom dugu u junu 2007. godine u %

Udeo javnog duga u ukupnom spoljnom dugu u 2000. godini u %

Sa stanovišta ocene kretanja spoljnog duga, povoljno je to što je u našoj zemlji u poslednjih nekoliko godina došlo do porasta deviznih rezervi NBS i ukupnih deviznih rezervi, uključujući devizna sredstva poslovnih banaka; porasta doznaka iz rasejanja i porasta devizne štednje stanovništva.

U pogledu ročnosti spoljnog duga, uočava se porast srednjeročnog i dugoročnog u ukupnom spoljnjem dugu. Dugoročni i srednjeročni dug Republike Srbije je krajem 2006. godine u ukupnom spoljnjem dugu učestvovao sa 91,5% (ili oko 17,9 milijardu dolara), a u okviru njega je dominirao privatni dug sa preko 53%.

Sredinom 2007. godine, srednjeročni i dugoročni spoljni dug je činio 93,2% od ukupnog duga prema 87,4% koliko je činio njegov udeo u 2000. godini. Istovremeno je kratkoročni i klirinški dug sredinom 2007. godine, činio 6,8% od ukupnog duga, prema 12,6% u 2000. godini.

Kretanje spoljnog duga Srbije po ino-kreditorima i ročnosti (2000-2007)

U milionima dolara

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007 JUN
A. DUGOROČNI I SREDNJEROČNI DUG	9,467.7	9,916.0	10,026.9	12,336.8	12,917.7	13,846.7	17,842.7	19,667.7
Međunarodne finansijske organizacije	2,206.0	2,415.4	3,355.5	4,533.5	5,088.9	4,721.6	4,775.7	4,694.3
IMF	152.0	272.4	564.8	913.2	961.9	866.4	244.3	
IBRD	1,538.0	1,601.7	1,893.3	2,269.8	2,471.8	2,132.9	2,128.6	2,163.9
IDA	0.0	0.0	167.8	273.1	432.3	467.7	550.4	569.9
EUROFIMA	120.0	122.3	147.9	156.4	160.3	161.1	168.8	133.9
IFC	106.0	135.1	169.7	239.5	118.6	73.5	210.0	200.3
EIB	256.0	49.3	107.3	194.8	281.9	325.8	509.8	637.9
EC – Evropska zajednica	0.0	197.5	233.4	324.8	353.7	323.6	360.0	367.4
MIB ³⁾	10.0	11.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
EBRD	0.0	2.0	44.2	131.5	279.5	349.1	503.7	522.1
EUROFOND – CEB	24.0	24.3	27.1	30.3	28.9	21.5	32.6	31.2
EFSE							67.6	67.7
Vlada i vladine agencije	4,357.2	4,344.1	3,100.0	3,429.4	3,689.5	3,679.6	3,131.1	3,229.6
Pariski klub	3,886.6	3,791.7	2,516.2	2,808.9	3,016.0	2,945.1	2,351.0	2,400.7
- konsolidovani dug ⁴⁾	3,872.5	3,776.0	2,431.9	2,658.8	2,805.9	2,581.1	2,093.4	2,107.2
- dug zaključen posle 20. 12. 2000.	14.1	15.7	84.2	150.1	210.2	364.0	257.6	293.5
Ostale vlade ²⁾	470.6	552.4	583.9	620.4	673.5	734.5	780.1	804.4
Kina	160.0	224.2	240.7	257.9	277.2	296.9	318.3	
Libija	32.9	34.5	36.2	38.1	40.0	42.0	44.1	
Kuvajt	277.7	293.7	306.9	318.0	328.9	345.5	369.5	

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007 JUN
	Poljska	0.0	0.0	0.0	6.5	27.3	49.8	48.0
Hrvatska	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.1	
Londonski klub- regulisani dug ⁵⁾	0.0	0.0	0.0	0.0	1,080.0	1,075.6	1,075.6	1,075.6
Londonski klub – neregulisani dug ⁶⁾	2,267.2	2,299.5	2,442.3	2,737.9	83.6	87.9	72.0	73.7
Ostali kreditori	637.2	857.0	1,129.0	1,636.0	2,975.6	4,282.1	8,788.3	10,594.5
B. KRATKOROŠNI DUG	1,153.0	1,025.7	1,020.2	1,055.7	998.6	1,514.0	1,657.2	1,318.5
Gas ⁸⁾ (i nafta ⁷⁾ zaključno sa majem 2004)	490.0	502.0	512.6	520.2	240.0	233.1	227.8	
Ostalo	663.0	523.7	507.6	535.5	758.6	1,280.9	1,429.4	
V. KLIRING ²⁾	209.0	183.0	182.5	182.5	182.5	105.8	105.8	105.8
UKUPAN DUG (A+B+V)	10,829.7	11,124.8	11,229.5	13,574.9	14,098.7	15,466.5	19,605.7	21,092.0
Memo: Kosovo i Metohija	1,207.2	1,135.4	1,104.8	1,322.1	1,277.1	1,143.7	1,182.4	

¹⁾ Stanje duga Srbije uključuje dug Kosova i Metohije po kreditorima koji su zaključeni pre dolaska misije KFOR-a.

²⁾ Dug prema ovim kreditorima je u glavnom ne regulisan i delom je u doznji.

³⁾ Poverilac po ovom kreditu više nije Međunarodna investiciona banka, Moskva, nego PFHC Establishment, Lihtenštajn, i od 2002. obaveze prema ovom kreditoru obuhvaćene su u kategoriji ostali kreditori.

⁴⁾ Dug prema Pariskom klubu poverilaca konsolidovan je novembra 2001, kada je ugovoreno da se otpis i ostali uslovi reprograma primene 22. marta 2002. Drugi otpis od dodatnih 15% primenjen ke 6. februara 2006.

⁵⁾ U ovoj tabeli prikazano je stanje duga nakon otpisa od oko 62%, koji je dogovoren u pregovorima tokom juna/jula 2004. godine.

⁶⁾ Deo duga po Londonskom klubu koji nijedna od republika bivše SFRJ nije regulisala (osim BiH), pa ni Srbija. U pitanju su tzv. API obveznice izdate poveriocima koji nisu želeli da učestvuju u refinansiranju po ovom finansijskom sporazumu u 1988. godini.

⁸⁾ Dug koji je umanjen za 188,3 miliona USD regulisan je putem kompenzacije sa delom duga Ruske Federacije prema Republici Srbiji iz klirinškog perioda poslovanja (Sporazum između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije potpisan 27. aprila 2007. godine).

NAPOMENA: Počevši od Statističkog biltena za maj 2004, celokupan dug prema MMF-u i Londonskom klubu prikazuje se kao dug Srbije (korigovani su podaci unazad do 2000. godine), s obzirom na to da Srbija servisira ceo dug prema MMF-u; kod Londonskog kluba to rešenje je dogovoreno u okviru Deobnog bilansa. Republika Srbija je izvršila pre vremenu otplatu poslednje rate Aranžmana za produženo finansiranje u iznosu od 154.17 miliona SDR, u martu 2007. godine, čime su izmirene sve obaveze po glavnici prema Međunarodnom Monetarnom Fondu.

Izvor: Internet sajt NBS

Prema podacima Ministarstva finansija, stanje **ukupnog spoljnog i domaćeg javnog duga** u Srbiji krajem decembra 2006. godine je iznosilo oko 14.7 milijardi dolara, a u okviru toga, stanje **unutrašnjeg javnog duga** iznosilo oko 5.1 milijardi dolara i stanje **indirektnih obaveza** iznosilo oko 1.0 milijardi dolara.

Vlada Srbije je u „Memorandumu o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici u 2005. godini, sa projekcijama za 2006. i 2007. godinu, na planu javnih dugova predviđela i kao cilj deklarirala: smanjenje učešća domaćeg i spoljnog javnog duga u odnosu na BDP; obezbeđenje uslova za nesmetano servisiranje obaveza države prema domaćim i inostranim poveriocima; održavanje učešća domaćeg i stranog javnog duga ispod 60% BDP, uz obezbeđenje fiskalne održivosti u srednjeročnom periodu; da se regulišu dugovi dužnika sa teritorije AP Kosovo i Metohija koji iznose oko 1,2 milijarde dolara; i dr. Na spoljni dug kao jedno od ozbiljnijih pitanja u Srbiji ukazuju u svojim najnovijim izveštajima i međunarodne finansijske organizacije i najznačajnije svetske rejting agencije (MMF, S&P i dr.). Isto tako, međunarodne finansijske organizacije po pravilu sprovode Strategiju o smanjenju siromaštva (Poverty Reduction Strategy-PRS) u zemljama gde se spoljni dug tretira kao rizičan.

Ukupan javni i privatni spoljni dug je sa nivoa od 10,8 milijardi dolara u 2000. godini povećan na 21,1 milijardi dolara (odnosno 15,7 milijardi evra) krajem juna 2007. godine. Prosečna godišnja stopa rasta zvanično iskazanog spoljnog duga (izraženo u dolarima) je u posmatranom periodu iznosila oko 10% godišnje, a najveći godišnji rast je ostvaren u 2003. i 2006. godini (20,9% i 26,8%, respektivno). Shodno zajedničkoj GDDS i SDDS-metodologiji praćenja spoljnih dugova usvojenoj od strane BIS-a, MMF-a, OECD-a, Svetske banke (The Joint External Debt Hub-JEDH) - koja je podržana od strane Sekretarijata Komonvelta, ECB, Sekretarijata Pariskog kluba, Eurostata, UNKTAD i dr., a u poređenju sa nizom nerazvijenih zemljama sveta, tzv. HIPC-zemlje (Heavily Indebted Poor Countries), prvenstveno iz Azije, Afrike i Južne Amerike i u odnosu deo evropskih zemalja u tranziciji, Republika Srbija ne spada u najzaduženije zemlje, ali je njen inostrani dug vrlo visok u odnosu na ukupan godišnji izvoz roba i usluga i domaću neto-akumulaciju privrede i stanovništva. U poređenju sa nizom drugih zemalja u tranziciji, ukupan spoljni dug je u nas sredinom 2007. godine dostigao onaj nivo kada je potrebno da Vlada uzme u razmatranje ovaj problem i opredeli se za adekvatnu strategiju upravljanja spoljnim dugom, prvenstveno usmerenu u pravcu postupnog smanjenja inozaduživanja u narednom periodu. Na to ukazuju domaći pokazatelji spoljne zaduženosti nakon restrukturiranja i postignutih sporazuma o odlaganju spoljnog duga, zatim pokazatelji predstojećeg intenziviranja otplate spoljnog duga i prestanka priliva privatizacionih prihoda nakon završetka prodaje državne i društvene imovine. Pri tome je povoljna okolnost što u nas znatno brže raste privatni u odnosu na javni dug. Na spoljni dug kao jedno od ozbiljnijih pitanja u nas, ukazuju u svojim najnovijim izveštajima i međunarodne finansijske

organizacije i najznačajnije svetske rejting agencije (MMF, S&P i dr.). Obzirom da se u nas sprovodi Strategija smanjenja siromaštva, treba imati takođe u vidu da međunarodne finansijske organizacije po pravilu sprovode Strategiju o smanjenju siromaštva (Poverty Reduction Strategy-PRS) upravo u zemljama gde se spoljni dug tretira kao rizičan. (Izvor: Dr M. Šojić, Finansije, bankarstvo, revizija, osiguranje, FFMO 3/07).

KONTROLNA PITANJA

1. Šta znate o nastanku dužničke krize i o indikatorima stepena zaduženosti zemlje?
2. Objasnite modele upravljanja otplatom ino-duga?
3. Navedite i objasnite podatke o stanju spoljnog duga Srbije sredinom 2007. godine?
4. Objasnite stepene zaduženosti zemlje prema kriterijumima Svetske banke?
5. Navedite i o objasnite strukturu ukupnog duga Srbije, posebno sa stanovišta odnosa javnog i privatnog duga i ročnosti spoljnog duga?

DEVETI DEO

SAVREMENI FINANSIJSKI PROIZVODI

VERZITET
ANI

Dulcia non meruit, qui non gustavit amara.

Nije zaslužio slatko, ko nije okusio gorko.

DEVETI DEO

SAVREMENI FINANSIJSKI PROIZVODI

1. FINANSIJSKI LIZING	301
2. POSLOVI FAKTORINGA	310
3. POSLOVI FORFETINGA	317
4. KONSALTING POSLOVI	320
5. POSLOVI FRANŠIZINGA	321
KONTROLNA PITANJA	322

1. FINANSIJSKI LIZING

1.1. Pojam

Reč lizing (leasing) susrećemo među brojnim anglo-američkim izrazima kao npr. marketing, factoring, forfaiting, franchising, time sharing, engineering, joint venture, know-how i dr. od kojih, svaka za sebe, znači određeni ekonomsko - pravni odnos. Zbog specifičnosti instituta koje označavaju te reči je teško prevesti na evropske jezike tako da najčešće ostaju u svom izvornom značenju.

Izraz lizing potiče od engleskog glagola "to lease" što znači dati u zakup odnosno u najam. Leasing je imenica s glagolskim značenjem, a prevodi se na naš jezik izrazima iznajmljivanje, odnosno davanje u zakup. Lizing je institucija američkog prava, nastala 50-ih a koja je u Evropu preneti 60-ih godina XX veka.

Razlika između lizinga (misli se na finansijski lizing) i zakupa je u tome što se pri kupovini investicione opreme (ili trajnih potrošnih dobara) od proizvođača ili trgovca javljaju specijalizovana lizing-društva koja istu ustupaju primaocu na upotrebu i korišćenje uz naknadu. Upravo to **interpoliranje finansijera u klasični zakupni odnos** daje poseban pečat odnosima između proizvođača i njihovih poslovnih partnera koji mogu nabaviti njihovu opremu i onda kada nemaju sopstvenog kapitala ili ne mogu da dobiju bankarski kredit. Takav, trostrani pravni, odnos naziva se finansijski lizing.

Moderna lizing **praksa raspolaže s jednoobraznim formularima ugovora** koji se unapred objavljuju u obliku opštih uslova poslovanja. Tako danas slične ugovorne formulare nude kako anglo-američka tako i evropska lizing-društva. Poslovna praksa je, dakle, sama stvorila regulativu za taj novi ugovorni fenomen i time mu dala specifičnu fizionomiju. Procenjuje se da je oko 16% ukupne nabavke opreme u SAD finansirano putem lizinga.

1.2. Nastanak i specifičnosti lizinga

Prema nekim pravnim izvorima, lizing je nastao u Egiptu 3.000 godina pre naše ere. Ipak, u pravnoj doktrini se nastanak lizinga vezuje za američku poslovnu praksu sredinom prošlog veka. Ova praksa velikih američkih kompanija počela je da se prenosi u druge zemlje sveta, prvenstveno u Evropu i Japan.

U praksi lizing sadrži u sebi elemente više do sada poznatih i pravno uobličjenih imenovanih ugovora. Lizing posao može da sadrži, pored elemenata ugovora o zakupu ili najmu, i elemente ugovora o delu, ugovora o pružanju specijalizovanih usluga (servisa), ugovora o obučavanju kadrova i slično. Istina svi ti elementi lizing ugovora su uzajamno povezani i uslovljeni. Kao što se vidi, ugovor o lizingu je mešoviti ugovor jer su u njemu sadržani prvenstveno elementi ugovora o zakupu, ugovora o prodaji, ugovora o kreditu, posebno kad je u pitanju ugovor o finansijskom lizingu. Inače, **ugovor o lizingu spada u red tipskih ugovora.**

Specifičnosti odnosa ugovora o lizingu ogledaju se u sledećem:

- 1) rok iznajmljivanja opreme koji je, po pravilu, dovoljno dug da se u njemu izvrši potpuna amortizacija te opreme;
- 2) istekom tog roka (koji je neopoziv, tj. u kome korisnik lizinga nema pravo da otkáže ugovor) korisnik opreme može da bira jednu od sledećih mogućnosti:
 - a) da produži ugovor o lizingu po sniženoj ceni;
 - b) da vrati opremu davaocu lizinga;
 - c) da otkupi opremu (po ceni koja odgovara preostaloj vrednosti te opreme).

Iz izloženog se može zaključiti da kod poslova lizinga postoje dva roka: jedan je neopozivi a drugi rezidualni (preostali). Pritom neopozivi rok traje obično 5 godina (mada može i mnogo duže), a rezidualni je stvar ugovornih strana.

Prednost lizinga je u tome što korisniku pruža mogućnost da koristi opremu bez opterećivanja sopstvenog fonda, a posebno je pogodan za nove tehnološke postupke koji su, po pravilu, vrlo skupi a rezultati koji se u početku postižu su neizvesni. Prednost je i u tome što oprema uzeta u lizing stvara prihode kako za vlasnika opreme (zakupodavca) tako i za korisnika opreme (zakupoprimga).

Negativna strana lizinga je u tome što je to, po pravilu, skup model finansiranja, skuplji od kupovine na kredit (zbog toga što u sebi sadrži veći broj subjekata u lancu lizing-poslova)

1.3. Vrste lizinga

U poslovnoj praksi postoje različite vrste ugovora o lizingu zavisno od kriterijuma koji se uzimaju prilikom njihove klasifikacije-podele. Tako, na primer, **finansijski lizing** je pravni posao u kome učestvuju: davalac lizinga (finansijer) koji se obavezao da će opremu da nabavi od trećeg lica (isporučioaca ili proizvođača opreme), koja čini predmet ugovora o lizingu.

Operativni lizing je dvostrani pravni posao gde je davalac lizinga istovremeno i isporučilac opreme. Sa stanovišta privrede najznačajniji je finansijski lizing.

Operativni (operating) lizing označava kratkoročne lizing ugovore koje **strane imaju pravo da otkazu u svako vreme** prema uslovima koji su u njima navedeni. Trajanje ovog ugovora uvek je kraće od uobičajenog ekonomskog veka investicione opreme - predmeta ugovora, a naknada koju plaća primalac lizinga je uvek manja od vrednosti opreme. Davalac lizinga snosi rizik zastarelosti i gubitka opreme, plaća osiguranje, takse i troškove licenci. Sve to, kao i troškove održavanja i servisiranja, davalac uračunava primaocu kroz rate lizing-naknade. Operativni lizing je tzv. non-full-pay-out ugovor, odnosno ugovor preostale knjigovodstvene vrednosti zbog toga što davalac lizinga za vreme trajanja ugovora može amortizovati samo deo svojih investicionih troškova iz naknade koju plaća primalac.

Finansijski (financial) lizing je takav ugovor kojim strane (davalac i primalac), po pravilu, utvrđuju osnovno vreme u kojem **ni jedna strana ne može jednostrano da otkáže**. To vreme redovno odgovara uobičajenom vremenu korišćenja opreme - predmeta ugovora. Za razliku od operativnog, finansijski leasing je po navedenim karakteristikama full-pay-out ugovor od kojeg je ukupan iznos ugovorene naknade koju u ratama plaća primalac redovno veći od nabavne cene predmeta ugovora, tako da davalac može amortizovati svoje investicione troškove. Osim toga, kod ove vrste ugovora primalac snosi sve troškove i rizike opreme uzete u lizing koje inače snosi davalac kod operativnog lizinga.

Svaki operativni i finansijski lizing može biti direktni i indirektni. Po mnogim autorima indirektni lizing ili lizing u užem smislu jeste pravi lizing u kojem učestvuju tri strane: proizvođač, odnosno isporučilac investicionog dobra - predmeta ugovora, zatim finansijer (leasing-društvo) kao davalac lizinga i primalac lizinga koji je zainteresovan za korišćenje određenog dobra. U direktnom lizingu (lizing u širem smislu) učestvuju samo dve strane: proizvođač odnosno isporučilac investicionog dobra i primalac. Ova vrsta ugovora često se u literaturi označava kao proizvođački lizing kojim proizvođači pokrivaju trenutne potrebe da bi svojim korisnicima dali dodatne usluge ili da bi na taj način plasirali nove proizvode na tržište.

1.4. Razvoj lizinga u svetu i kod nas

I u ekonomskoj i u pravnoj literaturi postoji saglasnost o tome da se lizing kao značajna privredna delatnost počinje snažno razvijati pedesetih godina XX veka. Tada se javljaju specijalizovana lizing-društva koja finansiraju zakup skupe investicione opreme.

U Sjedinjenim Američkim Državama - prvo lizing - društvo osnovano je 1952. godine pod nazivom United States Leasing Corporation u San Francisku. To je najveća lizing-kompanija u SAD koja se bavi lizingom raznovrsne opreme, od sitnog inventara do turbomlaznih aviona. Milijarde dolara prolaze kroz lizing- transakcije preko 300 lizing-društava. Procenjuje se da je oko 16% ukupne nabavke kapitalne opreme u SAD finansirano putem leasinga.

U Velikoj Britaniji je 1960. godine osnovana britanska afilijacija United States Leasing Corporation, Mercantile, Credit CO. Inače, 1960. godine se označava kao početak otvaranja Evrope prema lizingu tako da lizing-društva iz SAD otvaraju svoje afilijacije ili uzimaju svoje deonice u već postojećim društvima. Danas gotovo da ne postoji privredno dobro koje ne može biti predmet lizinga. Tako npr. pod vrlo povoljnim uslovima daju se brodovi u lizing (off-shore).

Za našu zemlju, moramo konstatovati da se očekivanja teoretičara s početka sedamdesetih godina XX veka o velikim šansama za lizing-poslove nisu ostvarila. Tako je krajem 1972. godine bilo potpuno sigurno da je propao pokušaj osnivanja našeg prvog lizing-preduzeća. Kasnije su poslovi lizinga počeli da se realizuju preko spoljnotrgovinskih preduzeća. Takvi poslovi odvijali su se u dvostranom odnosu kao direktni međunarodni lizing. Predmet ugovora bile su razne vrste opreme, kao na primer, mašine za elektronsku obradu podataka, železnički vagoni, kontejneri, avioni i drugo.

1.5. Prednosti i nedostaci finansijskog lizinga

Lizing nudi finansijske i druge mogućnosti koje nisu prisutne korišćenjem tradicionalnih metoda nabavke, a to su:

- mogućnost da se nabavkom opreme na bazi lizinga ne angažuju sopstvena sredstva i ista sačuvaju za druge poslovne poduhvate, pošto lizing omogućava 100% angažovanje tuđih sredstava i ne zahteva plaćanje avansa kao kod kupovine na kredit;
- nabavka opreme putem lizinga omogućava veću likvidnost korisnika lizinga, a plasmanom sredstava koje nije angažovao za kupovinu opreme korisnik lizinga može ostvariti određenu dobit;

- nabavkom opreme putem lizinga korisnik lizinga ne umanjuje svoju kreditnu sposobnost, pošto lizing nije kredit, a nabavka opreme putem lizinga evidentira se vanbilansno, tako da se on može zaduživati za druge investicione poduhvate;
- lizing pruža mogućnost korisniku lizinga da dinamiku plaćanja naknade za lizing uskladi sa predviđenim prilivom sredstava po osnovu realizacije robe i usluga proizvedenih opremom uzetom u lizing i da na taj način poboljša svoj gotovinski tok (cash flow);
- davalac lizinga, u zavisnosti od ugovora, obezbeđuje servisiranje, remont i tekuće održavanje opreme date u lizing, kao i snabdevanje rezervnim delovima;
- ugovorne formalnosti kod lizing aranžmana se relativno brže završavaju u odnosu na bankarske kreditne aranžmane.

Zbog navedenih pogodnosti finansiranje investicija putem lizinga je od velikog značaja za mala i srednja preduzeća, što ne znači da velika preduzeća manje koriste ove mogućnosti. Sa druge strane, lizing je posebno interesantan sa aspekta projektnog finansiranja.

Lizing je prihvatljiv i zbog **fiskalnih olakšica**, ali samo u onim slučajevima kada zakonodavstvo zemlje davaoca i primaoca priznaje takve olakšice. Posmatran šire, izvan interesa primaoca, na području nacionalne privrede lizing se može smatrati **najsavremenijim oblikom finansiranja transfera tehnologije** kroz visoko komponentnu opremu koja je po svojoj ceni nedostupna za gotov novac, a ne prodaje se na kredit.

Ključni nedostatak lizinga je što je on relativno skup način finansiranja nabavki opreme. Prema jednoj proceni opšti iznos lizing naknade se kreće u rasponu od 130% do 160% u odnosu na cenu po kojoj je oprema kupljena, odnosno koja je bila kada je ona data u lizing.

1.6. Pravna regulativa finansijskog lizinga

1.6.1. Međunarodni izvori prava

S obzirom na to da je finansijski lizing odavno prešao nacionalne okvire i postao vrlo značajna poslovna operacija na međunarodnom planu naše zakonodavstvo se, logično, naslanja na međunarodne izvore pri regulisanju ove vrste ugovora.

Eksperti UNIDROIT-a u Rimu izradili su veći broj dokumenata među kojima su prednacrt i nacrti (poslednji 1987.) Konvencije o međunarodnom finansijskom lizingu, koja je doneta u maju 1988. godine na Diplomatskoj konferenciji u Otavi,

pod nazivom The UNIDROIT Convention on International Financial Leasing. Na Diplomatskoj konferenciji prisustvovali su predstavnici 55 zemalja. Pet zemalja je potpisalo konvenciju 28.05.1988. Da bi konvencija stupila na snagu, potrebne su bile tri ratifikacije.

Oblast primene Konvencije je međunarodni finansijski lizing u trostranom odnosu u kojem davalac (finansijer) kupuje opremu prema specifikacijama i uslovima primaoca od isporučioaca koga određuje primalac, a zatim mu (primaocu) tu opremu prepušta na upotrebu i korišćenje za poslovne ili profesionalne potrebe uz obavezu plaćanja naknade u anuitetima. Konvencija se ne primjenjuje na transakcije u kojima je proizvođač opreme istovremeno i davalac lizinga (lizing u dvostranom odnosu) što je već navedeno.

Po pitanju ostalih izvora prava za međunarodni lizing, treba ukazati na međunarodne trgovačke običaje koji u hijerarhijskom redosledu primene imaju prednost pred dispozitivnim odredbama multilateralnih konvencija.

Isto tako veliko značenje ima **i praksa međunarodnih arbitraža.**

1.6.2. Domaći propisi

Danas su u našoj zemlji u primeni sledeći osnovni propisi koji, na neposredan ili posredan način, regulišu pitanja finansijskog lizinga i lizinga, od kojih su najznačajniji: 1) Zakon o finansijskom lizingu, 2) Zakon o obligacionim odnosima, 3) Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, 4) Carinski zakon, i 5) Zakon o deviznom poslovanju.

Pored navedenih propisa postoji i niz drugih opštih zakonskih propisa (Zakon o privrednim društvima, Zakon o bankama, Zakon o osiguranju, Zakon o računovodstvu i reviziji i dr.), ali i niz drugih zakona koje je potrebno poznavati da bi se bolje osvetlilo ovo vrlo složeno pitanje - pitanje finansijskog lizinga.

Nesumnjivo, najznačajniji među navedenim zakonskim aktima je Zakon o finansijskom lizingu.

1.6.3. Prikaz osnovnih odredbi Zakona o finansijskom lizingu

Oblast primene zakona: Zakon o finansijskom lizingu donet je krajem maja 2003. godine. Pomenutim zakonom uređena su sledeća pitanja:

Definicija finansijskog lizinga: Posao finansijskog lizinga je posao u kome davalac lizinga:

- 1) sa isporučioцем predmeta lizinga određenim od strane primaoca lizinga zaključuje **ugovor na osnovu koga stiče pravo svojine na predmetu**

lizinga, prema specifikaciji primaoca lizinga i pod uslovima koje, ukoliko se odnose na interese primaoca lizinga, odobrava primalac lizinga (u daljem tekstu: ugovor o isporuci);

- 2) sa primaocem lizinga zaključuje ugovor o finansijskom lizingu kojim se obavezuje da **na primaoca lizinga prenese ovlašćenje držanja i korišćenja predmeta lizinga na ugovoreno vreme**, a primalac lizinga se obavezuje da mu za to plaća ugovorenu naknadu u ugovorenim ratama (u daljem tekstu: ugovor o lizingu).

Trajanje ugovora o lizingu: Minimalni rok na koji se ugovor o lizingu zaključuje, **ne može biti kraći od dve godine** od dana zaključenja ugovora.

Predmet lizinga: Predmet finansijskog lizinga je pokretna nepotrošna stvar (oprema, postrojenja, vozila i sl.).

Sadržina i forma ugovora o lizingu: Ugovor o lizingu obavezno sadrži: precizno određenje predmeta lizinga, iznos naknade koju plaća primalac lizinga, iznos pojedinih rata naknade, njihov broj i vreme plaćanja, kao i rok na koji je ugovor zaključen.

Ugovor o lizingu mora biti zaključen u pismenoj formi.

Lizing naknada: Naknada koju primalac lizinga plaća davaocu lizinga za korišćenje predmeta lizinga (lizing naknada) utvrđuje se prvenstveno na osnovu amortizacije celine ili najbitnijeg dela vrednosti predmeta lizinga.

Trgovinski karakter ugovora: Ugovor o lizingu koji se zaključuje u skladu sa predmetnim zakonom smatra se ugovorom u privredi u smislu odredaba ZOO;

Subjekti u poslu finansijskog lizinga

Određenje subjekata: Tri su subjekta u poslu finansijskog lizinga, a to su: davalac lizinga, primalac lizinga i isporučilac predmeta lizinga.

Davalac lizinga-privredno društvo: Davalac lizinga je lice koje, uz zadržavanje prava svojine na predmetu lizinga, prenosi na primaoca lizinga ovlašćenje držanja i korišćenja na predmetu lizinga, na ugovoreno vreme i uz ugovorenu naknadu.

Davalac lizinga je **privredno društvo koje obavlja isključivo poslove finansijskog lizinga i čiji je minimalni uplaćeni novčani deo osnovnog kapitala 100.000 evra.**

Primalac lizinga: Primalac lizinga, je pravno ili fizičko lice na koga davalac lizinga prenosi ovlašćenje držanja i korišćenja predmeta lizinga, na ugovoreno vreme i uz ugovorenu naknadu.

Isporučilac predmeta lizinga: Isporučilac predmeta lizinga (isporučilac), je pravno ili fizičko lice koje na davaoca lizinga prenosi pravo svojine na predmetu lizinga, radi njegove predaje primaocu lizinga na držanje i korišćenje, na ugovoreno vreme i uz ugovorenu naknadu.

Dozvola za obavljanje poslova finansijskog lizinga

Odredbama Zakona o finansijskom lizingu utvrđeno je da **dozvole za obavljanje poslova finansijskog lizinga izdaje Narodna banka Srbije**, koja vrši nadzor nad obavljanjem tih poslova.

Davalac lizinga može da obavlja samo delatnost finansijskog lizinga.

Prava i obaveze primaoca lizinga

Preuzimanje predmeta lizinga: Primalac lizinga dužan je da preuzme predmet lizinga na način, u vreme i na mestu predviđenom ugovorom.

Korišćenje predmeta lizinga: Primalac lizinga dužan je da koristi predmet lizinga sa pažnjom dobrog privrednika, odnosno dobrog domaćina.

Održavanje predmeta lizinga: Primalac lizinga je dužan da održava predmet lizinga u ispravnom stanju i vrši potrebne popravke na predmetu lizinga.

Primalac lizinga **odgovara za štetu** prouzrokovanu neodržavanjem predmeta lizinga u ispravnom stanju.

Plaćanje lizing naknade: Primalac lizinga dužan je da davaocu lizinga plaća lizing naknadu u iznosima, rokovima i na način koji su predviđeni ugovorom o lizingu.

Raskid ugovora zbog neplaćanja lizing naknade: Davalac lizinga može da raskine ugovor ako primalac lizinga zadocni sa isplatom prve rate.

U slučajevima docnje sa uplatom anuiteta, primalac lizinga može održati ugovor ako da odgovarajuće **obezbeđenje**.

Na postupak za sticanje državnine na predmetu lizinga primenjuje se zakon kojim se uređuje izvršni postupak, ako zakonom nije drukčije određeno.

Naknada štete: Naknada štete prouzrokovane neplaćanjem lizing naknade treba davaoca lizinga da dovede u položaj u kome bi se nalazio da je primalac lizinga ispunio svoju obavezu u skladu sa ugovorom.

Pomenuti ugovorom se može predvideti način na koji će se izračunati visina naknade štete, koja ne može da premaši visinu koja bi bila utvrđena na navedeni način.

Rizik za slučajnu propast ili oštećenje predmeta lizinga: Rizik za slučajnu propast ili oštećenje predmeta lizinga snosi primalac lizinga, nakon preuzimanja predmeta lizinga.

Vraćanje predmeta lizinga: Primalac lizinga je dužan da, po prestanku ugovora, neoštećen predmet lizinga zajedno sa pripacima vrati davaocu lizinga ili licu koje je davalac lizinga odredio, osim ako ugovorom nije predviđeno pravo primaoca lizinga da otkupi predmet lizinga ili da produži ugovor o lizingu.

Obaveza osiguranja: Primalac lizinga je dužan da osigura predmet lizinga od rizika koji su predviđeni ugovorom, ako drukčije nije predviđeno ugovorom.

Predaja predmeta lizinga drugom na korišćenje: Primalac lizinga može predmet lizinga, u celini ili pojedinim delovima, dati na korišćenje trećem licu uz

pismenu saglasnost davaoca lizinga. Predaja predmeta lizinga na korišćenje trećem licu može se ugovorom isključiti ili drukčije predvideti.

Prava i obaveze isporučioaca

Isporuca predmeta lizinga: Isporučilac je dužan da predmet lizinga isporuči primaocu lizinga u ispravnom stanju, zajedno sa pripacima, na način, u vreme i na mestu koji su predviđeni ugovorom o isporuci, osim ako je ugovorom o lizingu predviđeno da predmet lizinga isporuči davalac lizinga.

Odgovornost isporučioaca prema primaocu lizinga: Ako isporučilac predmet lizinga ne isporuči primaocu lizinga, ako ga isporuči sa docnjom, ili ako predmet lizinga ima materijalni nedostatak, primalac lizinga ima prema isporučioacu prava koja bi, prema zakonu kojim se uređuju obligacioni odnosi, imao da je bio strana u ugovoru sa isporučioцем.

Isporučilac ne može biti odgovoran i davaocu lizinga i primaocu lizinga za istu štetu.

Prestanak ugovora o lizingu

Protek roka: Ugovor prestaje protekom roka na koji je zaključen.

Propast predmeta lizinga usled više sile: Ugovor o lizingu prestaje ako predmet lizinga bude uništen nekim slučajem više sile.

Pravo na otkup ili produženje ugovora: Predmet lizinga ne prelazi u svojину primaoca lizinga protekom roka na koji je ugovor o lizingu zaključen.

Registar finansijskog lizinga

Registar finansijskog lizinga je jedinstvena elektronska baza podataka, čija je osnova centralna baza podataka u kojoj se čuvaju svi podaci uneti u registar. Lokalne jedinice registra formiraju se na teritoriji Republike Srbije. Centralna baza podataka je dostupna putem lokalnih jedinica registra, radi upisa u registar i pretraživanja.

Nadležnost za vođenje registra: Registar vodi nadležna organizacija, određena u skladu sa zakonom.

Troškovi upisa: Organizaciji koja vodi registar plaća se naknada za: 1) upis ili izmenu podataka u registru; 2) pretraživanje koje uključuje dobijanje izvoda; 3) dobijanje overenog izvoda.

Obaveza upisa: Ugovor o lizingu, njegove izmene i dopune i prestanak ugovora, upisuju se u registar.

Sredinom 2007. godine u Srbiji je bilo registrovano 15 lizing-kompanija.

2. POSLOVI FAKTORINGA

2.1. Pojam faktoringa

Finansiranje putem faktoringa predstavlja specifičan oblik pribavljanja sredstava i to putem prodaje potraživanja. Otkup potraživanja vrši se pre roka dospeća. Pri tome, preduzeće faktoring, po pravilu, odmah isplaćuje deo potraživanja u visini od 80% preduzeću klijentu, dok preostali iznos od 20% koristi se za korekture potraživanja i stavlja se na raspolaganje klijentu posle naplate potraživanja od strane faktoring preduzeća. Faktoring preduzeće naplaćuje proviziju obično oko 3% od iznosa potraživanja faktoring usluge, što uključuje i rizik i kamatu kreditiranja klijenta od momenta otkupa do naplate potraživanja.

U razvijenim tržišnim ekonomijama faktoring se mnogo koristi kao oblik ubrzane naplate potraživanja.

Kod faktoringa se zaključuje ugovor po kojem je komitent u obavezi da na faktora prenese (cedira) potraživanja koje čini predmet ugovora o faktoringu. Komitent može preneti sva svoja tekuća potraživanja u celini ili deo potraživanja, a isto tako može da cedira sva ili samo deo svojih budućih potraživanja. Kao izvor prava kod zaključenja ugovora o faktoringu, primenjuju se opšti uslovi o poslovanju faktoring organizacije, trgovački običaji, odgovarajuće norme trgovačkog i obligacionog prava, kao i sudska i arbitražna praksa. Na ugovore o faktoringu primenjuje se **Konvencija UNIDROIT o međunarodnom faktoringu koja je usvojena u Otavi 28. maja 1988. godine.**

2.2. Subjekti u poslovima faktoringa

Osnovni subjekti koji učestvuju u obavljanju faktoring poslova, po pravilu su: klijent, kupac i faktor. *Klijent* je subjekt koji proizvodi robu (ili čini uslugu) najčešće trajne potrošnje sa kojim faktor zaključuje poseban ugovor. *Kupac* predstavlja subjekt koji kupuje robu od proizvođača, odnosno davaoca usluge i koji postaje dužnik

faktora i snosi obavezu vraćanja kredita u vezi sa prodajom određenih proizvoda ili davanjem usluga od strane klijenta. *Faktor* je organizacija koja od svojih klijenata otkupljuje fakturisane iznose u dužem vremenskom razmaku. S tim u vezi, osnovna aktivnost faktora se ogleda u tome da naplaćuje na njega prenetu tj. od strane klijenta cedirana potraživanja.

2.3. Vrste faktoringa

U savremenoj praksi postoji više vrsta faktoringa. Međutim, najčešće se primenjuju sledeći oblici faktoringa:

- a) Otvoreni faktoring;
- b) Zatvoreni ili skriveni faktoring;
- c) Pravi faktoring i kvazi faktoring.

Otvoreni faktoring – nastaje kada izvoznik cedira (prenosi) svoje potraživanje prema inostranom kupcu, sa pozivom da dugovanja isplati faktoru. Postoje dve vrste (oblika) otvorenog faktoringa. *Prvi oblik* otvorenog faktoringa je prisutan kada izvoznik svoje potraživanje, koje ima prema inostranom kupcu, definitivno prenese na faktora. Vrednost kod ovog oblika faktoringa može da bude i do 95 % od knjigovodstvene vrednosti potraživanja, i ono zavisi od obima prometa koji se ostvaruje preko faktora, stepena rizika u koji ulazi faktor, kao i bilansnog stanja inostranog kupca. Za preneto potraživanje faktor isplaćuje izvozniku vrednost potraživanja uz odbitak kamate, provizije i troškova oko naplate potraživanja. *Drugi oblik* otvorenog faktoringa je prisutan kada izvoznik ustupi svoja potraživanja samo radi naplate. Tada se vrši cesija u cilju definitivnog prenošenja na potraživanja na faktora, da bi faktor naplatio potraživanje od inostranog kupca u svoje ime, a za račun domaćeg izvoznika. Međutim, u savremenoj privrednoj praksi se može vršiti i kombinacija ova dva oblika faktoringa, u slučaju kada izvoznik ima više potraživanja iz inostranstva, pa jedno ustupa samo radi naplate, a druga potraživanja definitivno ustupa faktoru.

Zatvoreni ili skriveni faktoring - nastaje kada izvoznik robu namenjenu izvozu prodaje za novac faktoru, tako što banka u svojstvu skrivenog principala tu istu robu preko istog izvoznika preprodaje inostranom kupcu na kredit. U ovom obliku faktoring posla faktor ostvaruje zaradu na razlici u ceni. Zarada je po obimu značajna, jer se svodi na finansiranje izvoznog posla, što izvozniku omogućava plasman robe u inostranstvo.

Pravi faktoring - prisutan je kada se kumulativno vrše tri funkcije:

1. Funkcija refinansiranja potraživanja;
2. Funkcija obezbeđenja plaćanja;
3. Funkcija pružanja usluga u vezi sa prodajom robe i naplatom potraživanja.

Kvazi faktoring – nastaje u slučaju, kada faktor vrši jednu ili dve od navedene tri funkcije.

2.4. Koristi od poslova faktoringa

Kod privrednih preduzeća koristi od upotrebe faktoringa su višestruke, jer faktoring mehanizam pruža mogućnost da preduzeća mogu brzo da odgovore na promene u tražnji u zemlji i inostranstvu, kao i da postižu značajne uštede u troškovima, koje bi inače snosila, ako bi sama vršila naplatu potraživanja ili na osnovu odobrenih kredita. Stoga, bitna korist od upotrebe faktoring mehanizma za preduzeće jeste to da se ne opterećuje sopstveni bilans preduzeća, jer faktor preuzima na sebe rizik naplate potraživanja. Na taj način, proizvođač-izvoznik ne čeka na realizaciju svojih potraživanja ili realizaciju odobrenih kredita domaćim i inostranim kupcima, već odmah dobija sredstva ili kredit po predaji faktura sa odgovarajućom pratećom dokumentacijom o otpremi i obezbeđenju plaćanja.

Osim toga, faktoring mehanizam za proizvođača-izvoznika pruža mogućnost prodaje za gotovo, umesto da se isporuka proizvoda vrši na kredit ili odloženo plaćanje. Na taj način, proizvođaču-izvozniku pruža se mogućnost da brzo dođe do sredstava koja su mu potrebna za normalno finansiranje narednog ciklusa proizvodnje.

Faktoring služi finansiranju spoljne trgovine. Otkup izvoznih finansijskih instrumenata (menica, faktura, akreditiv) vrše banke (faktori). Najčešće se krediti odobravaju na rok do 6 meseci. Komitent prenosi pravo naplate po izvoznom poslu (cesija) na faktoring firmu (najčešće banka) po fakturama ispostavljenim kupcu ili prilaže menicu ili akreditiv. Istovremeno komitent u banku isplaćuje diskontovano potraživanje, a sama odgovara za dalju naplatu. Time se ovaj posao svodi na čisto finansiranje (kreditiranje) izvoza, ima se danas ono što bi se imalo posle šest meseci, normalno umanjeno za kamatu i troškove faktora. Pošto se radi o diskontovanju fakture izvoznika pokrivena menicom ili akreditivom, po fakturi je i dobio naziv. Postoje u praksi i slučajevi kada rizik naplate ostaje na izvozniku, a banka samo finansira posao i učestvuje (posreduje) u njegovoj naplati.

2.5. Mogućnosti obavljanja poslova faktoringa prema propisima Srbije

Shodno odredbama **Zakona o bankama** (čl. 4), navedeni su poslovi koje **banka može obavljati**, među koje spada i: "Kupovina, prodaja i naplata potraživanja (faktoring, forfeiting i dr.)". Znači, banke imaju zakonsko ovlašćenje da mogu obavljati i poslove faktoringa i forfeitinga. Novi Zakon o bankama se u celini primenjuje počev od 1. oktobra 2006. godine.

Na liniji liberalizacije deviznih transakcija, **Zakonom o deviznom poslovanju**, koji je stupio na snagu krajem jula 2006. godine, **uvedena je mogućnost korišćenja novih oblika finansiranja spoljnotrgovinskih poslova, kupovinom (kratkoročnih) potraživanja i dugovanja od strane banaka i drugih pravnih lica.** Ova

rešenja su uvedena, imajući u vidu teškoće sa kojima se privredni subjekti suočavaju pri obezbeđenju potrebnih obrtnih sredstava za povećanje svoje proizvodnje ili otpočinjanje novih proizvodnih programa. Time se želi omogućiti brži i jeftiniji pristup dodatnom finansiranju, što je u funkciji daljeg dinamiziranja privredne aktivnosti u zemlji. Istovremeno je stvoren pravni osnov za obavljanje savremenih finansijskih poslova – **poslova faktoringa**.

Prema odredbama predloženog Zakona o faktoringu istim se uređuje naplata potraživanja na osnovu ugovora o faktoringu je pravno moguća, a osniva se i Registar faktoringa.

Ugovor o faktoringu je ugovor zaključen između faktora i isporučioaca, u pismenoj formi, na osnovu koga:

- 1) isporučilac mora, odnosno može da prenese na faktora celinu ili deo svojih postojećih i budućih potraživanja (otkup potraživanja), odnosno
- 2) faktor, u ime i za račun isporučioaca ili u svoje ime i za račun isporučioaca, naplaćuje celinu ili deo postojećih i budućih potraživanja isporučioaca.

Zakonom su propisane **odredbe koja mora obavezno da sadrži ugovor o faktoringu**.

Ugovor o faktoringu može da se zaključi na određeno ili na neodređeno vreme.

Delatnost faktoringa, na teritoriji Republike Srbije, može da obavlja:

- 1) **banka, ili**
- 2) **društvo sa ograničenom odgovornošću, odnosno akcionarsko društvo, registrovano isključivo za delatnost faktoringa, sa minimalnim upisanim osnovnim kapitalom u iznosu od 250 000 evra.**

Nadzor nad njihovim radom vrše Narodna banka Srbije, organi i organizacije Republike. NBS može da bliže uredi način vršenja nadzora.

Registar faktoringa je javni registar u koji se upisuje:

- 1) ugovor o faktoringu, njegovo zaključivanje, odnosno prestanak, uključujući i ugovor o sukcesivnom faktoringu;
- 2) potraživanje preneseno na osnovu takvog ugovora;
- 3) podatak o sporu na potraživanju koje je predmet ugovora o faktoringu.

Registar faktoringa je jedinstvena centralna elektronska baza podataka, čija je osnova centralna baza podataka u kojoj se čuvaju svi uneti podaci.

Registar faktoringa vodi Agencija za privredne registre, u skladu sa zakonom.

Troškove upisa snosi podnosilac zahteva i to za:

- 1) upis ili izmenu upisanih podataka;
- 2) pretraživanje, što uključuje izdavanje izvoda;
- 3) izdavanje izvoda.

Ovakva delatnost u Srbiji ne postoji, a cilj zakona je njeno ustanovljavanje i razvoj u **unutrašnjim i međunarodnim okvirima** u kojima deluje srpska privreda.

Takođe, treba imati u vidu i relativno **nisku likvidnost srpske privrede**, a u slučaju nelikvidnog ili nisko likvidnog preduzeća veoma je povećan rizik naplate bez obzira na pozitivne propise. **Banke i preduzeća specijalizovana za faktoring**, odnosno za naplatu potraživanja, kao profesionalci u naplati za koje se smatra da odlično poznaju učesnike na tržištu i, pre svega, njihovu likvidnost, **garantuju punu pravnu i finansijsku sigurnost naplate potraživanja, brzu i avansnu naplatu** i time obezbeđuju puni kredibilitet dužnika, poverioca i privrede u celini.

Za ovakav sistem naplate potraživanja srpsko pravo ne sadrži odgovarajuća rešenja. Zakon o obligacionim odnosima uređuje ustupanje potraživanja putem cesije, ali se faktoring može obavljati i kroz druge mehanizme koji su uobičajeni u uporednom i međunarodnom pravu. Pritom, ni postojeće odredbe o cesiji nisu dovoljno usklađene sa potrebama faktoringa. Isto tako, ni u bankarskim propisima ni u propisima o privrednim društvima nije uređena delatnost faktoringa, niti postoji registar u koji bi se mogla upisati preneti potraživanja.

Stoga u Srbiji danas faktoring ne postoji. Domaća preduzeća mogu se obratiti samo inostranim faktorima i to isključivo radi naplate potraživanja prema inostranstvu (izvozni i uvozni faktoring).

Pored toga, **ugovor o faktoringu je tipičan komercijalni ugovor** i kao takav ne treba da se nalazi u Zakonu o obligacionim odnosima, koji uređuje osnovne ugovore koji su građanske a ne trgovačke prirode. Tekst predloženog zakona je izrađen u saradnji sa ekspertima Svetske banke (IFC/SEED) i Narodne banke Srbije, a u izradi su korišćena najsavremenija rešenja iz uporednog (naročito Francuska, Italija i SAD) i međunarodnog prava (UNCITRAL Konvencija o međunarodnom faktoringu).

PRIMER FINANSIRANJA PUTEM FAKTORINGA

FINANSIRANJE ZADUŽIVANJEM KOD BANKE ILI PUTEM FAKTORINGA?

U cilju praktičnijeg shvatanja samog mehanizma faktoringa, najbolje je projektovati praktičan primjer finansiranja putem faktoringa gdje se ključno pitanje ogleda u sledećem:

Da li je bolje da preduzeće naplatu ustupi faktoring organizaciji, ili je bolje da čeka naplatu, odnosno da izvrši naplatu u sopstvenoj režiji?

Pri tome, osnovni elementi za razmatranje konkretnog primjera sadržani su u sledećim podacima: potraživanja na dan 01.01.2005. godine iznose 300.000 evra, plaćanje je ugovoreno na 1 godinu uz 12% kamate (na godišnjem nivou), a potraživanje dospijeva 01.01.2006. godine.

a) Kalkulacija naplate u sopstvenoj režiji

1. Potraživanje je 01.01.2005, dospijeva 01.01.2006.	300.000
2. Ugovorena kamata 12% (redovna)	36.000
3. Bruto naplata (01.01.2005. = 1+2)	336.000
4. Indeks cijena repromaterijala 135,2 odnosno, izračunati depresijator (100 : 135,2)	Koeficijent 0,7391
5. Diskontni faktor	Koeficijent 0,8928
6. Diskonti:	
a) Po tablici $0,8928 \times 300.000$	267.840
b) Po depresijatoru $0,7391 \times 300.000$	211.730
7. Diferencija - gubici potraživanja:	
a) 1 minus 6/a = diskonti	32.160
b) 6/a minus 6/b = inflacija	46.110
c) Ukupni gubici potraživanja (a+b)	78.270
8. Aktualizovano potraživanje (3 - 7c)	257.730

b) Kalkulacija naplate putem faktoringa

1. Isplaćeno po faktoring ugovoru 01.01.2005. 75% od 300.000 evra	225.000
2. Isplaćen ostatak potraživanja od 75.000 evra na dan 01.01.2006. sa 12% kamate	84.000
3. Bruto naplata (1+2)	309.000
4. Diskonti:	
a) Po tablici $0,8928 \times 75.000$	66.960
b) Po depresijatoru $0,7391 \times 75.000$	55.432
5. Diferencija - gubici potraživanja:	
a) 2 minus 4/a	8.040
b) 4/a minus 4/b	11.528
c) Ukupni gubici potraživanja (a+b)	19.568
6. Faktoring provizija ($300.000 \times 2\%$)	6.000
7. Aktualizovano potraživanje	283.432

S obzirom na to da je $283.432 > 257.730$ evra, nesumnjivo proizilazi zaključak da naplatu potraživanja treba prepustiti faktoring organizaciji, jer je ona rentabilnija za preduzeće povjerioca.

Osnovni razlozi za ovakvo opredjeljenje nalaze se u sledećem:

(a) U pitanju je veća kupovna snaga istog iznosa potraživanja i

(b) Ubrzava se obrt sredstava u tokovima reprodukcije preduzeća.

Ova razlika može biti i manja pod pretpostavkom da se može putem kasa skonta²⁵ ubrzati naplata od dužnika, ali isto tako ona može biti i znatno veća, ako su u pitanju potraživanja iz međunarodnih ekonomskih odnosa vezana za zemlje sa valutom u devalvaciji. Prema ovom primjeru, faktoring organizacija će, pored provizije od 6.000 evra, naplatiti i 12% kamate na iznos od 225.000 evra, ili ukupno 33.000 evra, a to čini ukupnu naknadu od 11% na iznos početnog (ili preuzetog) potraživanja.

²⁵ Kasa-skonto predstavlja jedan od kreditnih uslova plaćanja koje preduzeće nudi svojim kupcima. Ukratko, to je popust na koji kupac proizvoda može računati ukoliko izmiri svoju obavezu do nekog unapred utvrđenog roka (taj rok se naziva diskontni period, tj. perio u kojem važi kasa skonto). Najčešće je izražen procentualno i to od vrijednosti cjelokupnog prihoda ostvarenog prodajom proizvoda ili usluge. Tako da, npr. ako su kreditni uslovi 3/20 neto 50, to znači da je povjerilac odobrio 3% kasa skonta ako se izmiri obaveza u roku od 20 dana (diskontni period), pri čemu je vrijeme dospijea obaveze u roku od 50 dana. Da li se vođenjem politike kreditnim uslovima postiču pozitivni ili negativni rezultati, utvrđuje se na osnovu poređenja dodatnih troškova uzrokovanih kasa skantom i dodatnih koristi ostvarenih istim.

3. POSLOVI FORFETINGA

3.1. Specifičnosti forfetinga

U savremenoj privrednoj praksi jedan od specifičnih mehanizama finansiranja preduzeća jeste forfeting. Ovaj oblik finansiranja **javlja se kod krupnih pojedinačnih poslova o isporuci opreme, izgradnje objekata po sistemu “ključ u ruke”, ili izvođenja investicionih radova sa odloženim rokovima plaćanja od jedne do nekoliko godina.** Suština ugovora o forfetingu ogleda se u tome da banka (forfeter) preuzima od svog komitenta potraživanje koje ovaj ima prema trećem licu (kupcu-investitoru), a koje joj komitent (proizvođač-prodavac) cedira uz prenos instrumenata za naplatu potraživanja o rokovima dospeća koje je ugovorio sa kupcem (menica, dokumentarni akreditiv, garancija trećeg lica i sl.). Banka prihvata cesiju potraživanja i isplaćuje nominalnu vrednost prenetih potraživanja prodavcu (proizvođaču) kao svom komitentu, uz odbitak eskontne kamate, provizije i troškova vezanih za taj posao. Pri tome, banka se obavezuje da će snositi rizik naplate cediranih potraživanja, odnosno neće tražiti regresiranje nenaplaćenih potraživanja od proizvođača-prodavca.

Zaključivanjem ugovora o forfetingu prodavac (proizvođač) dolazi do gotovine, što praktično znači, da je prodao banci svoj komercijalni kredit, a s obzirom da mu je banka isplatila preneti potraživanja sada banka kreditira kupca (investitora), naplaćuje cedirana potraživanja o rokovima dospeća uz pomoć prenesenih instrumenata plaćanja i na taj način vraća u stvari datu gotovinu prodavcu (proizvođaču). Imajući u vidu da su cedirana potraživanja veća od date gotovine za iznos eskontne kamate, provizije i troškova, banka time ostvaruje prihod u visini razlike između cediranih potraživanja i date gotovine. Pri tome, treba imati u vidu da na visinu eskontne kamate utiče: stepen rizika koji preuzima poslovna banka, bonitet trećeg lica (cesusa), vrsta obezbeđenja potraživanja, ekonomske i druge prilike u zemlji u kojoj se nalazi imovina itd. Za ugovor o forfetingu je veoma značajan bonitet trećeg lica od kojeg se naplaćuje potraživanje, a isto može biti izraženo: u obliku hartija od vrednosti, u obliku prenosivog dokumentarnog akreditiva sa odloženim rokom plaćanja, u obliku garancije trećih lica i građansko-pravne cesije.

Forfeting je sličan faktoringu, samo su rokovi duži, najčešće 6 meseci do 6, izuzetno 10 godina. Radi se o otkupu solo ili vučenih menica. U igri su četiri subjekta: prodavac, kupac, banka prodavca i banka kupca. Banka izvoznika, putem cesije, preuzima od komitenta potraživanje prema licu u inostranstvu i isplaćuje sredstva izvozniku u stranoj ili domaćoj valuti, zavisno od ugovora, umanjeno za kamatu i troškove. Pored menice može se raditi i o otkupu akreditiva uključiv i stand by akreditive. Izvoznik rizik naplate prenosi na forfetera, a forfeter se naplaćuje od kupca, preko banke kupca. I kod ovog posla banka, izuzetno, odgovornost naplate može zadržati na izvozniku.

Dok faktoring, zbog kratkoročnosti, prati potrošna dobra, forfeting, zbog dugoročnosti, prati izvoz opreme, saobraćajnih sredstava i građevinskih radova.

3.2. Učesnici i odnosi u poslu forfetinga

Glavni učesnici u poslu forfetiranja uvek su: domaći izvoznik (prodavac-proizvođač), inostrani uvoznik i banka (forfeter) koja preuzima dato potraživanje. Međutim, pored njih, u ovom poslu najčešće učestvuje i uvoznikova banka preko koje se obavlja ova finansijsko-poslovna transakcija. Takođe, između domaćeg izvoznika i banke (forfetera) može biti uključena i neka posrednička banka čije se sedište nalazi u inostranstvu.

U procesu obavljanja posla između navedenih lica zasniva se više pravnih i finansijsko-bankarskih odnosa, s tim što svaki od njih proizvodi svoje pravno dejstvo samo između lica koja u njemu učestvuju (inter partes). Tako, na primer, domaći izvoznik je u neposrednom pravnom odnosu sa svojim kupcem po osnovu ugovora o kupovini i prodaji robe, odnosno ugovora o izvođenju investicionih radova u inostranstvu ili nekog drugog ugovora sa trajnim izvršenjem prestacije (obaveza). Takođe, domaći izvoznik je u pravnom odnosu sa svojom bankom (forfeterom) po osnovu zaključenja ugovora o forfetingu. Na kraju, inostrani kupac je takođe u neposrednom pravnom odnosu sa bankom koja po njegovom nalogu obavlja bankarske poslove u vezi sa forfetiranjem.

Ono što je bitno istaći jeste da ugovor o forfetingu nije regulisan u uporednom pravu, kao što je to slučaj sa ostalim ugovorima u domenu robnog prometa. Naime, **ugovor o forfetingu predstavlja tvorevinu bankarske i poslovne prakse.** Iz tih razloga se na njega primenjuju pravila autonomnog međunarodnog trgovačkog prava, opšti uslovi poslovanja, tipski i formularni ugovori, kao i odgovarajuće norme trgovačkog i obligacionog prava zemlje čije bi pravo bilo merodavno za primenu.

3.3. Načini i postupci prenosa potraživanja

U domenu prenosa prava potraživanja kod forfetinga neophodno je ugovoriti instrumente i način prenosa potraživanja. Prenos potraživanja može biti u obliku: a)

Prenos potraživanja cesijom; b) Prenos potraživanja dokumentarnim akreditivom; c) Forfetiranje na osnovu otkupa menica.

a) **Prenos potraživanja putem cesije** - jeste jedan od načina na koji se može obaviti posao finansiranja po sistemu forfetinga. Cesijom se vrši prenos potraživanja sa jednog poverioca na drugog, odnosno klasična zamena poverilaca u kojem preneseno potraživanje u celini ostaje neizmenjeno. Raniji poverilac je samo odgovoran za postojanje potraživanja koje je predmet cesije, ali nije odgovoran za naplatu potraživanja. Za naplatu cediranog potraživanja odgovorna je poslovna banka forfeter.

b) **Prenos potraživanja dokumentarnim akreditivom** - predstavlja dosta siguran način prenosa potraživanja, gde poslovna banka (forfeter) u momentu dospelosti plaćanja podnosi akreditivnoj banci ili od nje ovlašćenoj banci akreditivna dokumenta na osnovu kojih se dokazuje da su ispunjeni uslovi za naplatu potraživanja u akreditivnom iznosu u celini. Praktično, to znači da komitent prenosi na banku (forfetera) akreditiv da bi na taj način finansirao svoj posao. Međutim, da bi akreditiv mogao da se prenese potrebno je da se o tome saglase svi učesnici u akreditivnom poslu, jer su i akreditivna banka i nalogodavac zainteresovani da obaveza bude ispunjena (izvršena) prvobitnom korisniku akreditiva.

c) **Forfetiranje na osnovu otkupa menica** - predstavlja u međunarodnoj bankarskoj praksi najčešći oblik u kome se sprovodi postupak forfetiranja. Međutim, u ovom postupku se javljaju krupni problemi u vezi sa unošenjem u menično pismo (menica) klauzule "bez regresa" (Without recours). Kao što je poznato zemlje koje su prihvatile Ženevsku konvenciju o menici unele su u svoja nacionalna zakonodavstva odredbu prema kojoj se trasant ne može osloboditi regresne odgovornosti za slučaj da trasant ne isplati menicu. Takvo rešenje je predviđeno i našim zakonom o menici. Zbog postojanja sličnih odredbi i u nacionalnim pravima zemalja koje su prihvatile Ženevsku konvenciju o menici, koristi se menica anglo-američkog prava kod koje je dozvoljeno unošenje klauzule "bez regresa" sa menično-pravnim dejstvima, kako prema trasantu, tako i prema indosantu.

3.4. Dopuštenost obavljanja poslova forfetinga prema propisima Srbije

Zakon o deviznom poslovanju, koji je u primeni od kraja jula 2006. godine, liberalizuje devizne transakcije u smislu uvođenja novih oblika finansiranja spoljno-trgovinskih poslova, tako da **kupovinu i prodaju potraživanja i dugovanja** pored pravnih lica vrše i banke, kako kod gotovinskih poslova (poslovi faktoringa), tako i **kod kreditnih poslova (forfetinga)**.

Poslovima forfetinga banke se mogu baviti jer je to **izričito dopušteno novim Zakonom o bankama**, koji je u celosti u primeni od 1. oktobra 2006. godine.

4. KONSALTING POSLOVI

U poslovnim bankama kadrovi predstavljaju visokoprofesionalne pojedince koji mogu klijentima banke, kao i drugim zainteresovanim pravnim i fizičkim licima, pružiti savetodavne (konsalting) usluge. **Veliki broj poslova koji se primenjuju u procesu bankarskog poslovanja za svrhe pružanja usluga klijentima mogu se obavljati i samostalno**, nevezano za to da li se prati neki odnos ili finansiranje između banke i klijenta, dakle nezavisno, što može biti značajan izvor prihoda za banku i klijentu proširiti paletu usluga koje banka pruža, a neophodni su u svakodnevnom poslovanju pravnih lica, kao i svakodnevnim savladavanju prepreka fizičkih lica.

Pritom je obuhvat konsalting poslova najširi: oblast spoljne trgovine i deviznog poslovanja; oblast carinske i poreske politike; uže posmatrano poslovi finansijskog konsaltinga, kao što su dilersko – brokerski poslovi; računovodstveni konsalting – vođenje poslovnih knjiga klijenata; poslovi procene vrednosti kapitala, koji je obavezan prilikom prve emisije hartija od vrednosti pravnog lica i u postupku zajedničkog ulaganja ili privatizacije; marketinške usluge i istraživanje tržišta – procene mogućnosti plasmana na tržištu pojedinih proizvoda i usluga i poslovi registracije preduzeća ili preregistracije preduzeća prilikom statusnih promena.

5. POSLOVI FRANŠIZINGA

Franšizing je metoda u poslovnoj aktivnosti banke pri čemu velika kompanija, u ovom slučaju banka, prodaje svoje ime i poslovne metode malim i nezavisnim preduzećima.

Najrazvijeniji i najpoznatiji slučajevi franšizinga nastali su u proizvodnji brze hrane (Mc Donalds). Davalac franšize dozvoljava da se na osnovu naknade ili posebnog aranžmana o frašizingu formira kompanija koja će koristiti ime i poslovne metode davaoca franšize. Davalac franšize obezbeđuje pritom obuku, opremu, vrši kontrolu kvaliteta kao i reklamu na nacionalnom planu. U zamenu za to dobija proviziju kao i učešće u profitu. Korisnik franšize ostaje samostalna kompanija u pogledu vlasništva.

Ideja franšizinga transferisana je i na bankarstvo, doduše u limitiranom vidu. U SAD je početkom 1990-tih godina First Interest Bank of Los Angeles dala franšizu za 28 banaka koje imaju preko 90 bankarskih sedišta u 8 federalnih jedinica sa ukupnom aktivom od preko 4 mlrd \$. Banke koje su zahvaćene ovim aranžmanom imale su pravo da koriste ime First Interest Bank, a mogle su da koriste reklamu, obuku menadžera i poslovne savete od davaoca franšize, a sve banke koje su obuhvaćene dobile su pravo pristupa mreži bankomata i druge pogodnosti. Sve banke su pritom zadržale postojeću vlasničku strukturu.

KONTROLNA PITANJA

1. Objasnite pojam, nastanak, specifičnosti i vrste lizinga?
2. Objasnite nastanak i razvoj lizinga u svetu i kod nas; Navedite prednosti i nedostatke finansijskog lizinga?
3. Navedite najvažnije regulatorne okvire o finansijskom lizingu u svetu i u našoj zemlji?
4. Prikažite osnovne odredbe Zakona o finansijskom lizingu?
5. Navedite i objasnite: Pojam faktoringa; Subjekte u poslovima faktoringa; Vrste i koristi od faktoringa?
6. Šta znate o mogućnostima obavljanja poslova faktoringa prema propisima Srbije?
7. Šta znate o poslovima forfeitinga?
8. Šta znate o poslovima konsaltinga i franšizinga?

DESETI DEO

MEĐUNARODNO
DUGOROČNO
FINANSIRANJE

Diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

Dugotrajna lenjost hrani mane.

DESETI DEO

MEĐUNARODNO DUGOROČNO FINANSIRANJE

1. POJAM I ZNAČAJ MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA	325
2. OBLICI MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA	329
3. STANJE I PROMENE U MEĐUNARODNOM KRETANJU KAPITALA.	338
4. FAKTORI MEĐUNARODNOG FINANSIRANJA	341
5. SRBIJA I STRANA ULAGANJA	343
KONTROLNA PITANJA	350

1. POJAM I ZNAČAJ MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA

Pod međunarodnim kretanjem kapitala podrazumevamo transfer realnih i finansijskih sredstava iz jedne zemlje u drugu, bez kontra transfera ili bez kontra transfera za određeno vreme, a u cilju ostvarivanja ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu.

Međunarodno kretanje kapitala poravnava realne i finansijske suficite i deficite u pojedinim delovima svetske privrede. Prema predviđanjima Levinsona neke privrede, na primer, američka, pretvoriće se vremenom iz privrede usmerenih na izvoz robe u isključive izvoznike kapitala.

Efikasnost tržišta kapitala, racionalnost investiranja i promptna likvidnost suštinski su motivi međunarodnog investiranja. Politički i valutni rizici, pogotovo nelikvidnost zemlje, smanjuju prilive kapitala u tu određenu zemlju. Profiti, kamate, dividende i devizni kurs bitno utiče na motive međunarodnog investiranja. Kapital, kod opredeljenja objekta u koji želi investirati, uzima u računicu, najčešće, tri pokazatelja: rentabilnost, likvidnost i sigurnost.

Kada je u pitanju veći deficit platnog bilansa i deficit budžeta, kao i politička nestabilnost, kapital beži iz te zemlje. Čak su u bogatoj Americi 2000. godine izračunali da im je potreban neto godišnji priliv kapitala od najmanje 450 milijardi dolara da bi održali privredni rast i kurs dolara zadržali na željenom nivou.

Liberalizacija međunarodnog kretanja kapitala povećava svetsku proizvodnju, efikasnost i konkurentnost, a obeshrabruje špekulante, koji štete svetskoj privredi. Jedino zemlje iz kojih se masovno seli (beži) kapital, što ugrožava privrede i razvoj tih zemalja, moraju tražiti kontrolne i regulacione mehanizme za smanjenje njegovog odliva.

Opšte je stanovište da se privatni kapital plasira prema ekonomskim interesima – motivima, a javni kapital na osnovu širih društvenopolitičkih interesa.

Na početku spiska ekonomskih motiva privatnih tokova kapitala je ostvarivanje visokih profita koji su vezani za nivo stope rasta u zemlji plasmana, a slede motivi kao što su proširenje tržišta plasmana, snabdevanje sirovinama, jeftina

radna snaga, zaobilazanje carinskih barijera i mnogi drugi. Kapital odlazi tamo gde je sigurnost veća i gde sudstvo nije korumpirano. Takođe, kapital beži iz zemlje u kojoj vlada inflacija, privredna recesija i visoki porezi. Strani kapital je realno očekivati ako u zemlji postoji čvrst pravni sistem, koji garantuje vlasnička prava stranih investitora i kreditora.

Investicije su osnovno gorivo ekonomskog razvoja. Priliv kapitala sa stanovništa zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji (gde se nalazi i naša zemlja), motivisan je potrebom za svežim kapitalom, bez čije aktivne upotrebe nije moguće pokrenuti razvojni proces. Treba imati u vidu da strani kapital može pokrenuti razvoj, ali na dugu stazu, razvoj mora biti oslonjen na domaću štednju i investicije, jer je strani kapital dug koji treba vraćati.

Strani kapital, ako se pravilno investira, pozitivno utiče na osnovne ekonomske pokazatelje: privredni rast, zaposlenost, inflaciju i platni bilans. Kod uticaja na privredni rast pozitivan je primer Kanade od druge polovine devetnaestog veka, pa do pred Prvi svetski, gde se privredni rast sa preko 40% objašnjava investiranim stranim kapitalom. Drugi je primer posleratna Evropa vezano za Maršalov plan, gde se oko 35% privrednog rasta u evropskim zapadnim zemljama objašnjava prilivom stranog kapitala. Treći primer su Grčka, Španija i Portugalija, po ulasku u Evropsku uniju, gde se oko 25% ukupnog njihovog privrednog rasta objašnjava investicijama iz fondova Evropske zajednice odnosno Evropske unije. Ono što važi za privredni rast važi i za zaposlenost.

Uticaj na stopu inflacije je, takođe, po definiciji pozitivan jer se nasuprot istih novčanih sredstava kao tražnje, prilivaju povećani robni fondovi, kao ojačana ponuda, iz inostranstva. Takođe pozitivno utiče na platni bilans i zemalja korisnica i zemalja plasmana kapitala. Kod zemalja korisnica jer povećavaju uvoz koji će se tek kasnije otplaćivati, a kod zemalja plasmana jer povećava ekonomiju obima i donosi zarade na plasirani kapital.

Svi ovi pozitivni efekti važe samo ako se kapital korisno investira u razvoj. U protivnom predstavlja samo stavku potrošnje koja će se kasnije otplaćivati iz domaće proizvodnje, što je posebno problem kod zemalja nekonvertibilne valute. Nažalost naša zemlja spada u negativne primere korišćenja stranog kapitala, pogotovo posle 2000-te godine.

Pomenimo ovom prilikom vrednost ukupnog svetskog izvoza robe i usluga. Bruto vrednost komercijalnih usluga u svetu iznosila je u 2005. godini 20% ukupne vrednosti izvoza robe i usluga, odnosno 25% od vrednosti robnog izvoza. **Robni izvoz sveta u 2005. iznosio je 10.431 milijardu dolara, usluga 2.415 milijardi dolara, a zajedno robe i usluga 12.846 milijardi dolara.**

Izvoz kapitala je poslednja faza liberalizacije deviznog tržišta, vezana za transferabilnost i konvertibilnost domaće valute, koju nije lako dostići. Polazište izvoza kapitala je ukupan godišnji bruto društveni proizvod, koji podrazumeva visok stepen razvijenosti zemlje. O tome svedoče i sledeći podaci:

Najbogatije i najsiromašnije zemlje u svetu po kriterijumu ukupnog BDP
Svetska banka za 2005. godinu

Najbogatijih 25 zemalja u 2005. godini /milijarde dolara		Najsiromašnijih 25 zemalja u 2005. godini /milioni dolara	
1. SAD	12.417	1. Palau	145
2. Japan	4.534	2. Tonga	214
3. Nemačka	2.795	3. Mikronezija Fed Sts	232
4. Kina	2.234	4. Dominika	284
5. Velika Britanija	2.199	5. Solomonska Ostrva	298
6. Francuska	2.127	6. Gvineja Bisao	301
7. Italija	1.763	7. Vanuatu	341
8. Španija	1.125	8. Timor-Leste	349
9. Kanada	1.114	9. Komori	387
10. Indija	806	10. Samoa	404
11. Brazil	796	11. St. Vinsente i Grenadiri	430
12. Republika Koreja	788	12. St. Kits i Nevis	453
13. Meksiko	768	13. Gambija	461
14. Ruska Federacija	764	14. Grenada	474
15. Australija	732	15. Liberija	548
16. Holandija	624	16. Sejšeli	694
17. Belgija	371	17. Džibuti	709
18. Švajcarska	367	18. Maldivi	766
19. Turska	363	19. Gvajana	787
20. Švedska	358	20. Burundi	800
21. Saudi Arabija	310	21. St. Lucija	825
22. Austrija	306	22. Butan	844
23. Poljska	303	23. Antigva i Barbuda	876
24. Norveška	296	24. Eritreja	970
25. Indonezija	287	25. Kape Verde	983

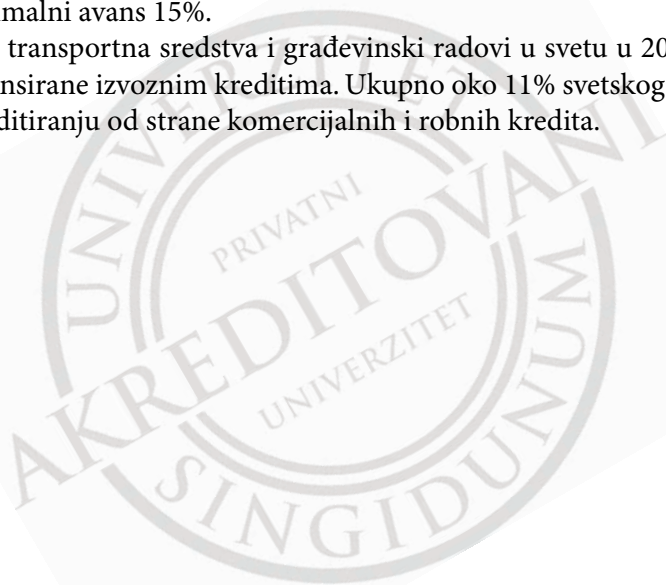
Izvor: World Development Indicators, World Bank, 23. april, 2007

Na tržištu novca (kratkoročnog kapitala) operacije se zatvaraju dnevno, mesečno, tromesečno, a najduže do godinu dana. Dok termin razvojno međunarodno kretanje kapitala obuhvata srednjoročno pozajmljivanje ili drugi oblik plasmana kapitala od 1-5 godina, i/ili **dugoročne plasmane** kapitala sa rokom **preko 5 godina**.

U okviru Bernske unije 1969. godine između 13 zemalja usaglašeni su i standardizovani uslovi za odobravanje izvoznih kredita, koji su dopunjeni 1978. i 1997., tako da su uslovi odobravanja izvoznih kredita sledeći:

- rok otplate, do 10 godina,
- period počeka otplate (grace period) 2 godine,
- kamatna stopa 1,80-9,13% na godišnjem nivou zavisno od valute (na primer u jenima 1,80%, a u mađarskim forintama 9,13%),
- minimalni avans 15%.

Oprema, transportna sredstva i građevinski radovi u svetu u 2005. su u procentu 41% finansirane izvoznim kreditima. Ukupno oko 11% svetskog robnog izvoza podleže kreditiranju od strane komercijalnih i robnih kredita.

2. OBLICI MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA

Glavni investitori međunarodnog kapitala su multinacionalne kompanije, komercijalne banke, države i investicioni fondovi. Prema davaocu sredstava (izvozniku kapitala), kapital se deli na privatni i javni. **Privatni kapital** plasiraju multinacionalne kompanije i banke, a **javni** države, državni fondovi i međunarodne finansijske institucije. Kapital se, između zemalja, kreće u **tri osnovna oblika**:

- A. strane direktne investicije,
- B. strane portfolio investicije (tržište kapitala), i
- C. zajmovi i krediti.

O svakom od navedenih oblika međunarodnog kretanja kapitala biće više reči u narednim izlaganjima.

2.1. Strane direktne investicije

Po klasičnoj teoriji, ulaganje kapitala u inostranstvo dolazi posle trgovine, a po savremenoj, istoj prethode, što je posebno dokazano na kraju XX veka. U savremenoj privredi ulaganja kapitala imaju veću stopu rasta od trgovine.

Osnovni oblici stranih direktnih investicija multinacionalnih kompanija u inostranstvu su:

- potpuno vlasništvo stranca koje nastaje ili potpuno novim investiranjem na ledini (tzv. **green field investicije**) ili otkupom postojećih kompanija u inostranstvu,
- zajedničko ulaganje sa domaćim firmama u zemlji plasmana (**Joint venture**), i
- **ulaganje kapitala** u postojeća preduzeća koja ostaju vlasništvo zemlje domaćina.

Strane direktne investicije su najpovoljniji oblik međunarodnog kretanja kapitala i sa stanovišta ulagača, jer daju:

- značajne mogućnosti za ostvarivanje profita u stranim zemljama,
- omogućuju kontrolu nad sopstvenim poslovanjem u zemlji plasmana kapitala,
- šanse da se iskoriste povoljni lokalni uslovi u pogledu carina, povoljne poreske stope, infrastruktura, jeftina radna snaga, jeftine sirovine, rastuće tržište i dr.

Direktne strane investicije (priliv u toku godine) iznosile su u svetu 58 milijardi dolara, 1982. godine, 1.400 milijardi 2000.godine, 818 milijardi 2001.godine, 650 milijardi 2002., 560 milijardi 2003. i 916 milijardi 2005. godine. (WIR za pomenute godine).

Strane direktne investicije, po Kindlebergeru, predstavljaju direktno investiranje u preduzeća u inostranstvu u cilju sticanja trajne kontrole nad proizvodnjom, trgovinom i finansijama preduzeća u koje se ulaže. Zemlja se smatra sposobnom ako ima značajne direktne investicije u inostranstvu. (CH.P. Kindleberger, 1969.). Levinson je izneo tezu da će u budućnosti trgovina biti zamenjena ulaganjem kapitala.

Strane direktne investicije podstiču i razvoj zemlje u koju se kapital ulaže jer daju marku proizvoda (brand-name), marketinško znanje, ulaz na strana tržišta, menadžerske sposobnosti neophodne za proizvodnju, konkurentnost izvoza i promenu privredne strukture. Japan je osvojio 40% tržišta automobila u SAD, s tim da ih ne izvozi iz Japana, nego proizvodi u SAD u svojim fabrikama u koje je investirao značajan kapital. Na to ga je prisilio protekcionizam u SAD ali i obilna, sposobna i kvalifikovana radna snaga.

Najsigurnije se vlasništvo obezbeđuje kada ulagač poseduje preko 50% vlasništva kapitala u preduzeću u inostranstvu u koje ulaže. Međutim, praksa je izmenila ove procene. US Department of Commerce smatra da je dovoljno i 25% vlasništva (akcija), ako su ostali vlasnici usitnjeni i nepovezani, a po pravilima OECD, čak 10%.

Razlika direktnih u odnosu na portfolio ulaganja jeste da se kod direktnih ulaganja stiče pravo upravljanja određenim preduzećem, što nije slučaj i kod portfolio investicija, kojima upravlja tržište. Ako su **ulaganja manja od 10% vrednosti kapitala tretiraju se portfolio investicijama.** Dunning navodi sledeće motive direktnih stranih ulaganja:

- obezbeđenje resursa u zemlji domaćina,
- obezbeđivanje i proširivanje tržišta,
- povećanje efikasnosti poslovanja, kroz ekonomiju obima, diversifikaciju proizvodnje i disperziju rizika,

- ostvarivanje strateških prednosti u razvoju novih tehnologija i savlađivanje konkurencije u zemlji plasmana kapitala (Dunning, 1992, str. 57/65).

Prema ovim motivima kapital menja zemlje i privredne delatnosti prilagođavajući se zakonu većeg profita, tako da je pre Prvog svetskog rata 50% ukupnog plasiranog kapitala u inostranstvu išlo u zemlje u razvoju, a 2000. godine samo 20%. Isto tako najviše kapitala pre Prvog svetskog rata je bilo plasirano u rudarstvo, naftu i poljoprivredu, a 2000. godine u prerađivačku industriju najvišeg stepena obrade i tehnološkog sadržaja (tzv. tehnološki intenzivnu proizvodnju) i usluge.

Odabrani indikatori stranih direktnih investicija dati su sledećoj tabeli.

Odabrani indikatori stanih direktnih investicija, međunarodne proizvodnje, 1992 – 2005. godina (milijarde \$ i procenti)

Predmet	Vrednost u tekućim cenama			Godišnje stope rasta (procenti)				
	1982.	1990.	2005.	1986-1990.	1991-1995.	1996-2005.	1998.	2005.
Ulazni SDI tokovi	58	209	916	24,0	20,0	31,9	43,8	12,8
Izlazni SDI tokovi	37	245	779	27,6	15,7	27,0	45,6	-5,0
SDI ulazni stok	594	1.761	10.130	18,2	9,4	16,2	20,1	5,0
SDI izlazni stok	567	1.716	10.672	20,5	10,7	14,5	17,6	3,0
Prekogranične M&A	-	151	716	26,4	23,3	46,9	74,4	87,0
Prodaje str. Afilijac.	2.462	5.503	22.171	15,8	10,4	11,5	21,6	5,0
BP stranih afilijacija	565	1.419	4.517	16,4	7,1	15,3	25,4	5,0
Ukupna aktiva SA	1.886	5.706	45.564	18,0	13,7	16,5	21,2	6,0
Izvoz str. Afilijacija	637	1.165	4.214	13,2	13,9	12,7	13,8	12,0
GDP po faktorskim cenama	10.611	21.473	44.674		6,3	0,6	-0,9	9,0
Bruto fiksne investicije u osnovna sredstva		4.686	9.420		5,9	-1,4	-2,1	8,0
Plaćanja za rojaliti		27	91		14,2	3,9	6,3	-20,0
Izvoz robe/usluga		4.173	12.846		9,5	1,5	-1,5	12,0

Izvor: WIR, 2006, str.2

Nosioci direktnih stranih investicija su multinacionalne kompanije koje kapital plasiraju po sopstvenim interesima, ali i interesima zemlje plasmana, čiji subjekti znaju da iskoriste blagodeti stranih direktnih investicija. Pošto ova ulaganja omogućuju razvoj (ako se dobro koriste), a ne postoje fiksne otplate koje opterećuju platni bilans zemlje, nego sve zavisi od ostvarenog profita i izvoza, ona daje pozitivne efekte i u zemljama plasmana.

2.2. Strane portfolio investicije (tržište kapitala)

Proces funkcionisanja tržišta kapitala (komplementarno sa drugim oblicima međunarodnog kretanja kapitala) predstavlja bitnu mogućnost za finansiranje proste i proširene reprodukcije. Ovaj način finansiranja je u znatnoj prednosti u odnosu na kreditni odnos, jer u suštini tangira vlasnički odnos prema imovini. Smisao akcionarskog poslovanja je uvećanje privrednih i finansijskih tokova putem emisije i prometa akcija, koje se promeću na berzi. Na sekundarnom tržištu kapitala ostvaruje se koncentracija ponude i tražnje dugoročnih hartija od vrednosti i u isto vreme aukciono određivanje cene, po objektivnim tržišnim kriterijumima. **Na tržištu kapitala promeću se tzv. portfolio plasmani (akcije i obveznice).** Na akcijama je moguća veća zarada nego na obveznicama, ali je sigurnost plasmana kod obveznica veća. Nije slučajno na **Srpskoj berzi daleke 1884.** nastala krilatica: **“Ko hoće dobro da jede neka ulaže u akcije, a ko hoće mirno da spava neka ulaže u obveznice”.** To znači da je moguća zarada kod akcija veća, ali je, zato i rizik veći (na akcijama se za jedan dan može zaraditi ili izgubiti i 50% njihove vrednosti, dok se godišnja kamatna stopa na obveznice najčešće kreće do 7%).

Razvoj tržišta kapitala je direktno povezan sa odnosom štednje i investicija, stopom inflacije, kamatom i deviznim kursom. Bez konvertibilne i stabilne nacionalne valute nije moguć razvoj pravog tržišta kapitala.

Tržište kapitala:

- obezbeđuje po tržišnim uslovima nedostajući kapital za privredni razvoj,
- ostvaruje optimalnu alokaciju sredstava i suficitima pokriva deficite u kapitalu preduzeća, građana i države,
- utvrđuje realnu cenu kapitala, odnosno realne kamatne stope.

Investiranje u akcije je rizično, a tržište počiva na nadi da će sutra biti veća cena, mada može biti i gubitak (rizik).

Za razvoj tržišta kapitala potrebni su:

- približno uravnotežena ponuda i tražnja novca i konvertibilna valuta,
- transparentna i stabilna ekonomska politika,
- stabilan politički sistem, dinamičan i stabilan privredni razvoj,

- efikasna, konzistentna i transparentna pravna regulativa i sudska zaštita vlasnika,
- odgovarajući obim i struktura kvalitetnih finansijskih instrumenata.

SAVREMENI PORTFOLIO

Savremena definicija portfolio investicija definiše se kao davanje zajmova i kupovanje hartija od vrednosti (akcija i obveznica) do nivoa koji investitoru ne daje (većinsko) pravo odlučivanja i kontrole nad subjektima u koje je uložen, jer bi se u suprotnom radilo o direktnim ulaganjima.

Procenjuje se da se manjinskim ulaganjem u veći broj odabranih projekata (subjekata) vrši diversifikacija i veća disperzija (potencijalnih) rizika, a da će ukupan prinos dividendi i povećanje vrednosti deonica premašiti prinos od poslovanja u obliku depozita ili zajmavnog kapitala.

Razlika između direktnih investicija i portfolio investicija je čisto funkcionalna, što znači da je razgraničavanje moguće samo kvalitativnom analizom što podrazumeva veliki subjektivizam. Ipak kao jedan od faktora razgraničenja je to što kod portfolio investicija investitor nema ni interesa ni prava da kontroliše firmu u inostranstvu niti ima prava da upravlja, što je slučaj sa direktnim investicijama.

Posebno je važno istaći da se danas za portfolio investicije naročito institucionalni investitori (uzajamni fondovi, penzioni i zdravstveni fondovi, itd), jer na taj način uspevaju da očuvaju i oplode realnu vrednost svog kapitala bez većeg rizika, i to na duži rok.

Primera radi, pomenimo investicione kompanije koje su vrsta institucionalnih investitora koji privlače sredstva manjih individualnih investitora a kojima za uzvrat emituju akcije ili, ređe, udele u finansijskoj aktivi investicionog fonda (1). **Investicioni fond** je skup akcija, obveznica i drugih hartija od vrednosti u vlasništvu grupe investitora kojim upravlja investiciona kompanija (2). Tako prikupljena sredstva investicione kompanije investiraju na domaćem i/ili međunarodnom finansijskom tržištu u hartije od vrednosti ostvarujući diversifikovani investicioni portfolio. Za efikasno investiranje sredstava fonda brine ekipa stručnjaka koja predstavlja menadžment fonda. Prihodi po osnovu hartija od vrednosti dele se akcionarima tj. vlasnicima ili „štedišama” investicione kompanije srazmerno njihovom učešću, umanjeni za vrednost provizije na ime portfolio menadžment usluge investicione kompanije.

Prema tome u koje hartije od vrednosti investicioni fondovi ulažu postoje četiri osnovne grupe, i to:

1. fondovi za ulaganje u akcije;
2. fondovi za ulaganje u obveznice;
3. fondovi za ulaganje u akcije i obveznice i
4. fondovi za ulaganje u instrumente novčanog tržišta.

Posebnu specifičnost predstavljaju međunarodni diversifikovani uzajamni investicioni fondovi (mutual fund). Ti fondovi mogu biti globalni (investiranje i u zemlji u svetu), međunarodni (investiranje samo u inostranstvu), regionalni (samo za određeno geografsko područje i za određenu zemlju (country funds) (Shapiro, A. 1991. str. 375.). Istraživanja u poslovanju deset međunarodnih uzajamnih investicionih fondova su pokazala da su isti u periodu od 1974-1982. godine po ostvarenom prinosu na uložena sredstva (korigovano za rizik) svih deset postiglo bolje rezultate od Standard & Poor indeksa koji predstavlja veliki broj američkih akcija (Eitemann, D.K. i Stonehill, A.I. 1989. s. 358-359).

Bitno je istaći da je za prihvatanje mogućnosti diversifikacije portfelja stranih investitora, koji obuhvata širok dijapazon inostranih hartija od vrednosti (koja dozvoljava velike mogućnosti diversifikacije rizika) neophodna razvijenost domaćih finansijskih tržišta u zemljama u koje se kapital usmerava. Otuda se za portfolio investicije ističe da one automatski podrazumevaju međunarodnu diversifikaciju portfelja u papire denominirane u razne valute (što sa sobom nosi i odgovarajući kursni rizik). Finansijska tržišta na kojima kotiraju finansijski instrumenti su dosta ravnomerno raspoređena na SAD, Japan i Evropu i na veliki broj zemalja. Istraživanja su, takođe, pokazala da akcije transnacionalnih korporacija nisu manje rizične nego čisto domaće hartije od vrednosti.

Podatke o poslovanju jednog broja regionalnih fondova i fondova po pojedinim zemljama, redovno godišnje objavljuje Međunarodna finansijska korporacija (IFC).

MEĐUNARODNO TRŽIŠTE OBVEZNICA

Iako je u prethodnim poglavljima bilo reči ponovimo još jednom da je obveznica hartija od vrednosti kojom se emitent obavezuje da će imaću obveznice u roku njene dospelosti isplatiti iznos nominalne vrednosti obveznice i ugovorenu kamatu. Iz prethodne definicije može se zaključiti da je obveznica jedna specifična vrsta kreditnog odnosa jer se putem njene emisije prikupljaju novčana sredstva na određeni (po pravilu, dugoročni) period i na osnovu toga njenom vlasniku, odnosno donosiocu isplaćuje glavnica (najčešće u više anuiteta) i ugovorena kamata. Obveznice su podesan instrument za finansijsko poslovanje jer su najčešće prenosive.

Ponovimo i to da obveznice mogu biti:

1. prema načinu obezbeđenja prava iz obveznice: garantovane, negarantovane obveznice i hipotekarne založnice;
2. prema roku dospeća obaveze emitenta: kratkoročne i dugoročne;
3. prema načinu ostvarivanja prava na kamatu: s kamatom isplativom odjednom (obveznica bez kupona) i s kamatom isplativom u kamatnim periodima (obveznica sa kuponima);
4. prema prinosu: s fiksnom i s varijabilnom kamatom;

5. prema načinu ostvarivanja prava na povraćaj nominalnog iznosa: jednokratne i u ratama, odnosno u anuitetima;
6. prema posebnim pravima; participativne i zamenljive (konvertibilne).

Garantovanim obveznicama obezbeđuju se sredstva za finansiranje potreba od javnog interesa, i za obaveze emitenta tih obveznica garantuje država.

Hipotekarna založnica jeste obveznica iz koje su obaveze emitenta obezbeđene hipotekom. Hipotekarne založnice emituju banke radi refinansiranja odobrenih hipotekarnih kredita.

Obveznica bez kupona jeste obveznica po kojoj se kamata isplaćuje odjednom posle određenog roka ili pri konačnoj isplati nominalne vrednosti obveznice.

Participativna obveznica jeste obveznica koja imaocu, pored kamate, daje pravo i na dividendu, u skladu sa odlukom o emisiji.

Zamenljiva obveznica jeste obveznica koja daje pravo na njeno pretvaranje u akciju ili pravo preče kupovine akcije, u skladu s odlukom o emisiji.

Zakonom, odnosno odlukom o emisiji mogu se imaocima obveznice utvrditi posebne olakšice ili pogodnosti.

Obveznice su već odavno prešle granice pojedinih zemalja i uključile se u međunarodno tržište kapitala - međunarodno tržište obveznica. Ovo tržište je poslednjih godina u sve većoj ekspanziji, naročito posle usporavanja odobravanja klasičnih zajmova od strane privatnih banaka zemljama u razvoju ali i u politici finansijskog sektora razvijenih zemalja.

Postoje uglavnom sledeće vrste obveznica: domaće, koje su denominirane u domaćoj valuti; zatim ino-obveznice i evro-obveznice.

Ukoliko jedna francuska firma u Velikoj Britaniji emituje obveznice u britanskim funtama onda se radi o inostranim obveznicama.

Obveznica koja se plasira i garantuje za račun korisnika od strane sindikata banaka, naziva se evro-obveznica. Ova obveznica je denominirana u stranoj valuti i plasira se u drugim zemljama. Ukoliko bi napred pomenuta francuska firma u Velikoj Britaniji obveznice emitovala u SAD dolarima a plasirala izvan SAD, bile bi to evro-obveznice. Prednost obveznica je u tome što se one lakše plasiraju (jer je njihovo tržište uglavnom neregulisano) i što se njihov prinos uglavnom ne oporezuje. Oko 10% evro-obveznica emitovano je u evrima. Emitovanje evro-obveznica uglavnom vrše transnacionalne korporacije, međunarodne institucije i strane države.

Ekspanzija obveznica kao instrumenta za prikupljanje (i plasiranje) sredstava pojavila se u najrazvijenijim zemljama OECD gde su se u preduzećima formirali viškovi finansijskih sredstava, a u sektoru države i stanovništva finansijski manjkovi. Preduzećima je odgovarala veća sigurnost (fenomen sekjuritizacije) u plasmanu sredstava ovim putem kod sigurnog dužnika - države, uz sigurnu kamatu i uz niže troškove (dva i više puta) nego da su sredstva plasirana putem klasičnih depozitno-kreditnih aranžmana.

2.3. Međunarodno kretanje zajmnog kapitala (zajmovi i krediti)

Zajmove i kredite daju:

- **komercijalne banke,**
- **međunarodne finansijske institucije, i**
- **organizacije za finansiranje izvoznih poslova (ređe i preduzeća).**

Države i humanitarne međunarodne organizacije daju (iz budžeta) ekonomsku pomoć, tj. poklone, koji su uslovljeni raznim ucenama, pa se slobodno može reći da je nesrećna zemlja koja sebi dozvoli da živi od bespovratne pomoći.

Komercijalne banke odobravaju dve vrste kredita i to:

- kreditne linije (revolving credit facilities) i
- zajmove sa fiksnim otplatnim programima (terms loans).

Prvu kategoriju kredita daju kreditorske banke pojedinačno partnerskim bankama, sa osnovnom namenom tih kredita da olakšaju tekuće finansijske spolnotrgovinske transakcije (najčešće se radi o uvozu sirovina i energenata iz zemlje kreditora u zemlju debitora). Za ove kredite obično se ugovara međubankarski kreditni limit.

Drugu kategoriju kredita daju, pojedine banke ili konzorcijumi komercijalnih banaka direktno korisnicima, najčešće uz garanciju države (**syndecated loans**). Kod sindikanizovanih kredita radi se o velikim iznosima, pa pojedinačne banke ne žele da nose tolike rizike. Svaka komercijalna banka aktivno učestvuje u konzorcijumu sa određenim ponderom koji zavisi od veličine kreditnog potencijala te banke i njene spremnosti (interesa) da se angažuje u nekom projektu.

Kreditni komercijalnih banaka imaju, po pravilu, rokove dospeća do 5, izuzetno 8-10 godina. Kako se tržišna kamatna stopa menja u toku trajanja kreditnih aranžmana, u kreditnim ugovorima se ugrađuju klauzule o reviziji kamatnih stopa na odobrene kredite u svakom sukcesivnom periodu od tri ili šest meseci (roll over period). Kao referentna kamatna stopa za određene kredite obično se uzima **LIBOR** (London Interbank Offered Rate) plus kamatna marža (spread) koja se fiksira u kreditnom ugovoru, a zavisi od boniteta dužnika. U zemljama učlanjenim u sistem evra, primenjuje se EURLIBOR.

Korisnici konzorcijalnih kredita najčešće su strane banke, strane države ili ugledne privredne kompanije, a koriste se za projektno finansiranje, finansiranje preuzimanja kompanija kroz fuzije i akvizicije (Mergers and aquisition), te za finansiranje platnog bilansa i popunu deviznih rezervi. Osnovna im je karakteristika brzina i efikasnost pri njihovom odobravanju, jer se odobravaju na bazi standardno propisane kreditne dokumentacije.

Da bi zaštitile potraživanja iz odobrenih kredita banke su organizovane u **Londonski klub poverilaca**.

Multilateralne zajmove odobravaju MMF i Svetska banka.

Međunarodni monetarni fond daje kratkoročne i srednjoročne kredite radi finansiranja platnog bilansa. Svetska banka, kao veoma značajna banka, odobrava srednjoročne i dugoročne kredite za razvoj, strukturno prilagođavanje i sprovođenje društvenih reformi i tranzicije.

Kreditiranjem izvoza i osiguranjem naplata izvoznih potraživanja bave se nacionalne institucije za ove poslove.

Prva institucija za osiguranje kredita u svetu osnovana je u Švajcarskoj 1906. godine. Kreditira i osigurava opremu, transportna sredstva i građevinske radove u inostranstvu.

Velika Britanije je osnovala svoju **Export Credit Guarantee Department** (ECDG) 1919.godine. U Francuskoj je slična institucija formirana 1928. godine, Nemačkoj 1926. godine, Japanu 1931. godine.

U SAD je 1934. osnovana **US Export-import Bank**, kada je osnovana i tzv. Bernska unija (International Union of Credit and Investment Insurance).

Godine 1946. u Francuskoj je osnovana **Compagnie Francaise d Assurance pour la Commerce Exterieur** (COFACE).

U Italiji je formirana organizacija za osiguranje i kreditiranje (prvenstveno za osiguranja) izvoznih poslova tzv. **SACÉ**. Kasnije su i zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji formirale svoje institucije, tako da danas preko 70 zemalja u svetu ima ove institucije. Nemačka osigurava izvozne naplate preko **HERMES-a**.

Prelomni trenutak u promeni pravca kretanja zajmovnog kapitala bila je 1982. godine, nastankom čuvene dužničke krize u zemljama u razvoju. Od tada se kapital razvijenih zemalja okreće sve više ka razvijenijim zemljama.

Prema zvaničnim podacima Svetske banke (Annual Report 1991. str. 33), u periodu od 1981. do 1990. godine u šest (od deset) godina postojao neto transfer kapitala iz zemalja u razvoju, tj. više je odlazilo na otplate kamata, profita i dividendi nego što je pristizao novi priliv kapitala u te zemlje. Neto odliv kapitala u tom periodu iznosio je 45,6 mlrd USD.

3. STANJE I PROMENE U MEĐUNARODNOM KRETANJU KAPITALA

Ogromni suficiti kapitala nastali su i u zemljama OPEC-a posle povećanja cene nafte 1973. zemlje izvoznice nafte se naglo bogate, pa nastaje i značajna ponuda tzv. petrodolara (jer se nafta uglavnom prodaje u dolarima). Ceni se da se samo u 1974. i 1975. pojavila ponuda od 150 milijardi petrodolara na tržištima međunarodnim kapitalom. To je prva ozbiljnija povećana ponuda kapitala u međunarodnim relacijama.

Obim međunarodnog tržišta kapitala ima dve dimenzije: ukupno stanje u određenoj godini (engl. *stock*) i neto promene u istoj godini (engl. *flow*). To se može videti u sledećoj tabeli, koja se odnosi na 2005. godinu, a izražena je u milijardama dolara.

Stanje i promene u međunarodnom kretanju kapitala 2005. godine

	Stanje krajem godine	Promene u toku godine
Direktne investicije	10.130	916
Kredit i depoziti	17.875	2.674
Obveznice	11.047	2.845
Akcije	6.515	756
Ukupno	45.567	7.135

Izvor: IMF, World Economic and Financial Survey, July 2007.

UNCTAD, World Investment Report, 2006.

BIS: Quarterly Review, March, 2007.

Iz tabele se vidi da se najviše kapitala (godišnji tok 2005.) kreće u obliku obveznica, a potom u obliku kredita. A u stanju duga krajem 2005. najznačajniji su bankarski krediti (sa depozitima), zatim slede obveznice.

U 2005. godini sve zemlje u razvoju dugovale su 2.730 milijardi dolara. Otplate su iznosile 513 milijardi dolara, 5,4%BDP, 13,8% od izvoznih prihoda, tako da je 2005.godina bila najpovoljnija godina posle Drugog svetskog rata za ZUR po pitanju spoljnih dugova i otpлата. Ovo iz razloga što je otpisano oko 200 milijardi dolara najmanje razvijenim zemljama (WB, 2007.)

Najveća dužnička zemlja, među zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji, je Brazil sa dugom od preko 400 milijardi dolara (2000-te godine), deficitom budžeta od 245,1 milijardi ili 63,6% BDP. Afrika duguje 350 milijardi dolara, Argentina 150 milijardi, Rusija 125 milijardi, Turska 70 milijardi, Mađarska 35 milijardi, Hrvatska 30 milijardi.

Čak su i SAD postale neto deficitarne u međunarodnom kretanju kapitala (oko 2.500 milijardi dolara u 2005. godini), ne iz nužde, nego iz želje da se, preko deficita platnog bilansa ubrzano razvijaju (imaju najveću stopu rasta, produktivnosti i konkurentnosti i najnižu stopu nezaposlenosti). To im sve omogućuje pozicija dolara u međunarodnim ekonomskim odnosima, s tim da dug iznosi oko 25% ukupnog godišnjeg BDP, a odnos prihoda i rashoda u međunarodnom kretanju kapitala još uvek je pozitivan, mada se približava nuli. Deficit na tekućem računu SAD porastao je od 12 milijardi dolara 1982.godine na 792 milijarde u 2005. godini (WB, 2007.)

Iako su neto deficitarne u kapitalu, veoma uspešnu strategiju prema stranom kapitalu imaju Kina, Češka i Slovenija. Češka i Slovenija su od svih zemalja najuspešnije u tranziciji. Istu su sprovele, a zadržale su relativno prihvatljivu samostalnost u ekonomskoj politici. Kina je u pojedinim godinama prva zemlja po privlačenju direktnih stranih investicija (preko 60 milijardi dolara u 2005. godini, na drugom mestu su SAD). U Češku se u pojedinim godinama prilije i preko 3 milijarde dolara stranog kapitala, više nego u Rusiju. U Sloveniji vlada logika da "stranom kapitalu treba prodati samo ono što se mora" (Jože Mencinger, 2003.).

OECD je usvojio kodeks ponašanja prema stranim investicijama, radi povećanog njihovog privlačenja, koji je sadržan u Multilateral Investment Agreement (MIA). Svaka zemlja treba da se bori da osigura prinose na strana ulaganja i pruža im bezbednost i punu pravnu zaštitu. Ne sme diskrimisati i ometati razvoj, upravljanje, korišćenje, širenje i sprečavati eventualnu prodaju takvih ulaganja. Ulaganja moraju imati nacionalni tretman i klauzulu najvećeg povlašćenja, neće se nacionalizovati, a u slučaju nužne eksproprijacije mora se nadoknaditi realna tržišna cena. U uslovima ratnog stanja ako se nešto bude nadoknađivalo domaćim, mora isto toliko i stranim preduzećima. Mora se obezbediti slobodan transfer kapitala i profita, pristup bankama radi korišćenja kredita i platni promet sa inostranstvom, isti kao za domaća preduzeća. Isti poreski tretman, plaćanje u slobodnim valutama po zvaničnom kursu i slobodan transfer imovine iz likvidiranih preduzeća.

ZEMLJE NETO IZVOZNICE I ZEMLJE NETO UVOZNICE KAPITALA

Svetskim tržištem kapitala u XIX veku dominirala je Engleska. Kapital u inostranstvu najviše je bio plasiran u akcije i obveznice, u zemlje u razvoju i proizvode poljoprivrede, rudarstva i energetike.

Posle Drugog svetskog rata glavni svetski kreditor i finansijer postaju SAD. Sve do šezdesete godine prevlađuje javni kapital, plasiran većim delom u razvojne zemlje (Maršalov plan za obnovu Evrope, krediti multinacionlanih finansijskih institucija) i u najvećem iznosu u oblast finalne industrije i usluga.

Šezdesetih godina (početkom) opet SAD dominiraju međunarodnim tržištem kapitala, ali kapital umesto javnih izvora sve više plasiraju njihove kompanije raspoređene širom sveta, a u obliku direktnih stranih investicija. Visoko učešće ima portfolio kapital i bankarski krediti, a javni kapital krajem XX veka iznosi svega 15% ukupnih plasmana međunarodnog kapitala.

Neto suficitarne zemlje, zbog uspešnih razvojnih strategija, postaju **Nemačka, Japan, Kanada, zemlje Benelux-a i zemlje Skandinavije**, a jača ponuda kapitala na međunarodnom tržištu evro i petro dolara. Šezdesetih godina XX veka kao novi prioritetni fenomen u svetu nastaje tzv. evrodolarsko tržište.

4. FAKTORI MEĐUNARODNOG FINANSIRANJA

Kapital brzo menja zemlje i privredne delatnosti, locirajući se prema najvećoj zaradi i sigurnosti. Oko 75% ukupnih tokova međunarodnog kapitala plasirano je u razvijene zemlje, a 90% ukupnih međunarodnih plasmana kapitala potiče iz ovih zemalja. Oko 22% plasmana je u zemlje u razvoju, a samo 3% u zemlje u tranziciji (izvor: WIR 2000). Visok nivo razvoja i privredna stabilnost u razvijenim zemljama, najviše je tome doprinela, pošto kapital ne trpi neizvesnost, a već plasirani kapital povlači se iz rizičnih područja. U trci za visokim profitima i sigurnosti najviše se kreće u krugu razvijenih zemalja i to prvenstveno u industrije visokog profita i sofisticirane usluge, dok se u zemljama u razvoju investira u tržište i sirovine preko potrebne prerađivačkoj industriji razvijenih zemalja. Globalno, na svetskom nivou, transnacionalne kompanije danas predstavljaju glavnog svetskog investitora, ali i korisnika inostranog kapitala.

Postoji veći broj faktora koji opredeljuju međunarodno kretanje kapitala, ali su među njima nesumnjivo najznačajnija sledeća tri:

- 1) faktor međunarodne ponude kapitala,
- 2) faktor međunarodne potražnje kapitala i
- 3) motivacioni faktor.

Pritom treba imati u vidu činjenicu da za normalno funkcionisanje tržišta kapitala treba imati razvijene odgovarajuće institucije. Na primer, država ne može da prima portfolio investicije ukoliko nema razvijeno tržište hartija od vrednosti.

Motivaciju subjekata koji donose odluke o obliku kretanja kapitala potrebno je poznavati jer oni određuju opšte uslove poslovanja u svetskoj privredi. To su pojedinci, preduzeća, banke, druge finansijske institucije, državni organi i međunarodne organizacije i institucije, pre svega iz finansijske i ekonomske sfere. Od svih navedenih subjekata nesumnjivo najznačajniju ulogu imaju transnacionalne kompanije, banke i međunarodne finansijske institucije. Motiv je nesporan - postizanje maksimalnog rezultata: profita, učešća na tržištu, uvećanje vrednosti kapitala, itd. i to uz minimalni rizik.

U ponudi kapitala u XIX veku makroekonomski motiv, dok su države više odlučivale o kretanju kapitala, bio je zastupljen iz razloga što su metropole ulagale u svoje kolonije u cilju pribavljanja neophodnih sirovina koje su im bile potrebne za njihov razvoj. U sadašnjim prilikama to obavljaju neposredno transnacionalne kompanije koje čak i izvore finansiranja prikupljaju na lokalnom terenu.

Na pitanje odnosa ponude i **tražnje kapitala** (a to je specifično po zemljama i po pojedinim oblicima kapitala), može se konstatovati da se kapital, kao nekad, ne smatra deficitarnim izvorom. Za dobre projekte i stabilne zemlje ima ga na svetskom tržištu, ali po tržišnoj (ekonomskoj) ceni. Ovo pogotovo što se kretanje kapitala samo delom vezuje za robne tokove, a u većini deluje samostalno i autonomnog je karaktera.

Karakterističan primer, u pogledu ponude kapitala je Japan, dok SAD, Brazil, Meksiko i Kanada, nemaju dovoljno kapitala u odnosu na velike potencijale za profitosno ulaganje.

Kao posledica odnosa ponude i tražnje na domaćem tržištu, usled navedenih si-tuacija, u Japanu su niske kamatne stope (na primer, 2% na godišnjem nivou), dok su u pojedinim periodima u SAD znatno visoke (kreću se i do 8% na godišnjem nivou), u uslovima kada je kretanje kapitala slobodno, **motivacija postoji na obe strane**, i u Japanu i u SAD, da kapital ide u pravcu SAD.

5. SRBIJA I STRANA ULAGANJA

5.1. Direktna ulaganja u domaću privredu

Direktne investicije u domaću privredu regulisane su Zakonom o stranim ulaganjima donetog januara 2002. godine. Navedeni Zakon uređuje strana ulaganja u preduzeća i druge oblike za obavljanje delatnosti radi sticanja dobiti u našoj zemlji.

Zakon utvrđuje da strana ulaganja u osiguravajuća društva, banke i slobodne zone vrše se uz poštovanje propisa koji regulišu odnosne oblasti. Pritom se misli na Zakon o osiguranju, Zakon o bankama i Zakon o slobodnim zonama.

Zakon definiše stranog ulagača, kao:

1. strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu;
2. strano fizičko lice;
3. državljane Srbije sa prebivalištem, odnosno boravištem u inostranstvu dužem od godinu dana.

Zakon definiše strano ulaganje u našu zemlju, i to:

1. ulaganje u naše preduzeće kojim strani ulagač stiče udeo (ako je u pitanju DOO) ili akcije (ako je u pitanju AD) u osnovnom kapitalu tog preduzeća;
2. sticanje svakog drugog imovinskog prava stranog ulagača kojim on ostvaruje svoje poslovne interese u našoj zemlji.

Strani ulagač može sam ili sa drugim stranim ili domaćim ulagačima:

1. osnovati preduzeće;
2. kupiti akcije ili udele u postojećem preduzeću.

Osnovni oblici stranog ulaganja uređuju se **ugovorom** o osnivanju ili ugovorom o ulaganju koji se zaključuju u **pisanoj formi**, odnosno **odlukom** o osnivanju sačinjenom u **pismenoj formi**.

Stranom ulagaču može biti ustupljena dozvola (koncesija) za korišćenje prirod-nog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje delatnosti od opšteg interesa.

Stranom ulagaču može se odobriti da izgradi, iskorišćava i transferiše (B.O.T. - Built operate and transfer) određeni objekat, postrojenje ili pogon, kao i objekte infrastrukture i komunikacija.

Ulog stranog ulagaca može biti:

1. u stranoj konvertibilnoj valuti;
2. stvarima;
3. pravima intelektualne svojine;
4. hartijama od vrednosti;
5. drugim imovinskim pravima;
6. u dinarima koji se, po propisima o deviznom poslovanju, mogu transferisati (tzv. transferabilni dinari) u inostranstvo, uključujući i reinvestiranje dobiti.

Strani ulagač može konvertovati svoje potraživanje u udeo odnosno akcije preduzeća - dužnika (konverzija duga u ulog).

Nenovčani uloz mora biti izraženi u novčanom obliku, kako bi se ustanovio iznos uloga stranog ulagača i procenat učešća u ukupnom kapitalu, a time i u dobiti (odnosno gubitku) preduzeća.

PODSTICAJ I ZAŠTITA STRANIH ULAGANJA U SRBIJU

Stranim licima garantovana su sledeća prava:

Sloboda ulaganja. Strani ulagač može osnovati, odnosno ulagati u preduzeća za obavljanje svih vrsta delatnosti radi isticanja dobiti, ukoliko zakonom nije drukčije predviđeno (pitanja ekologije, zaštite životne sredine, sl).

Nacionalni tretman. Strani ulagač u pogledu svog uloga, shodno pravilima STO, uživa jednak položaj, prava i obaveze kao i domaća lica, ukoliko zakonom nije drukčije utvrđeno.

Pravna sigurnost. Strani ulagač uživa punu pravnu sigurnost i pravnu zaštitu u pogledu prava stečenih ulaganjem.

Konverzija i sloboda plaćanja. Strani ulagač može, u pogledu plaćanja vezanog za strano ulaganje, slobodno konvertovati domaću valutu u stranu konvertibilnu valutu, zatim slobodno vrši plaćanje u međunarodnim poslovnim odnosima a može stranu valutu držati na deviznom računu kod banke i tim sredstvima slobodno raspolagati.

Pravo na vođenje poslovnih knjiga. Preduzeće sa stranim ulogom, pored obaveze vođenja poslovnih knjiga i sačinjavanja finansijskih izveštaja u skladu sa domaćim propisima, ima pravo vođenja poslovnih knjiga i sačinjavanja finansijskih izveštaja u skladu sa međunarodnim prihvaćenim računovodstvenim i finansijskim standardima.

Pravo na transfer dobiti. Strani ulagač može, po izmirenju obaveza u skladu sa domaćim propisima, slobodno i bez odlaganja, u konvertibilnoj valuti, transferirati u inostranstvo sva finansijska i druga sredstva u vezi sa stranim ulaganjem (profit, dividende, naknade po osnovu eksproprijacije, i dr).

Povoljniji tretman. Na strana ulaganja na teritoriji naše zemlje primenjuje se naše pravo. Ukoliko međunarodni ili bilateralni sporazum čije su članice država stranog ulagača i naša zemlja predviđa tretman koji je za stranog ulagača ili njegovo ulaganje povoljniji od tretmana predviđenog Zakonom o stranim ulaganjima, primenjuje se tretman predviđen takvim sporazumom.

Zakon je uveo niz podsticaja za strana ulaganja, a to su:

Sloboda uvoza. Uvoz stvari koje predstavljaju ulog stranog ulagača je slobodan, pod uslovom da zadovoljava propise koji regulišu zaštitu životne sredine.

Poreske i carinske olakšice. Strani ulagač i preduzeće sa stranim ulogom uživaju poreske i carinske olakšice u skladu sa zakonskim propisima.

Carinska oslobođenja. Uvoz opreme po osnovu uloga stranog ulagaca, osim putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću, oslobođen je plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina. Carinsko oslobađanje može koristiti i preduzeće sa stranim ulogom do visine novčanog dela stranog uloga u roku od dve godine od dana registracije stranog ulaganja.

Sticanje svojine na nepokretnostima. Strano fizičko i pravno lice, u svojstvu stranog ulagača, može sticati svojinu na nepokretnostima u skladu sa odgovarajućim zakonom.

Pojednostavljena procedura registracije. Strana ulaganja registruju se u skladu sa zakonom koji reguliše položaj privrednih društava (misli se na Zakon o privrednim društvima).

Strani ulagač u oblastima i područjima - proizvodnja i promet oružja kao i ulaganja u zabranjenim zonama - moraju pribaviti saglasnost organa nadležnog za poslove odbrane, radi registracije stranog ulaganja u nadležnom sudu.

5.2. Ulaganja rezidenata u inostranstvu

Ulaganje sredstava domaćih ulagača u inostranstvo regulisano je Zakonom o spoljnotrgo-vinskom poslovanju („Sl. glasnik RS”, br.101/05), koji se primenjuje od 2005. godine, a usklađen je sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije.

Osnovni cilj STO je liberalizacija i olakšanje međunarodne trgovine u cilju ekonomskog prosperiteta zemalja članica. Ova organizacija počiva na nekoliko osnovnih principa:

– *princip najpovlašćenije nacije*, kojim se zemlje izjednačavaju u pogledu pristupa tržištu – izuzetak su sporazumi o slobodnoj trgovini, carinske unije i ekonomske integracije, koji se notifikuju u okviru STO;

– *nacionalni tretman*, koji podrazumeva isti tretman strane i domaće robe, stranih i domaćih pružalaca usluga i trgovinskih marki, patenata i prava na kopiranje;

– *princip transparentnosti, obavezivanja* (na maksimalnu carinsku stopu) i *predvidivosti*, čija je suština je da se obezbedi da sve informacije o propisima, postupcima i procedurama vezanim za trgovinu budu unapred i lako dostupne i da se time obezbedi stabilnost.

DEFINICIJA PREKOGRANIČNOG POSLOVANJA

Odredbama (čl. 2.) Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju, data je definicija prekograničnog poslovanja:

„(1) Spoljna trgovina je prekogranični promet robe i usluga.

(2) Direktno ulaganje u inostranstvu, u smislu ovog zakona, je osnivanje preduzeća u inostranstvu, ogranka ili predstavništva u inostranstvu, kupovina udela ili akcija u kapitalu stranog preduzeća, dokapitalizacija stranog preduzeća i svaki drugi oblik ulaganja domaćeg lica u kapital stranog pravnog lica, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima stranog lica.

(3) Investicioni radovi u inostranstvu su projektantski, građevinski i zanatski radovi, inženjering poslovi i drugi radovi i usluge na objektima u inostranstvu.”

Drugi stav reguliše direktna ulaganja (kapitalne transakcije) domaćih lica (rezidenata) u inostranstvu u vidu:

- 1) osnivanja preduzeća u inostranstvu,
- 2) osnivanju ogranka ili predstavništva u inostranstvu,
- 3) kupovine udela ili akcija u kapitalu stranog preduzeća,
- 4) dokapitalizacije stranog preduzeća i
- 5) svakog drugog oblika ulaganja domaćeg lica u kapital stranog pravnog lica, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima stranog lica.

Sporazum STO reguliše uslove za strana ulaganja koji utiču na trgovinu (TRIMs), pri čemu pojam „investicione mere” podrazumeva sve one mere koje vlade postavljaju u formi uslova za ulaganje stranog kapitala, a to su:

- Nacionalni tretman i kvantitativne restrikcije,
- Izuzeća - odnosi se na sva izuzeća po osnovu GATT-a iz 1994.godine
- Članice koje su zemlje u razvoju - mogu privremeno da odstupe od Sporazuma,

- Notifikacija i prelazni aranžmani - svaka članica STO mora u roku od 90 dana da notifikuje uslove za strana ulaganja, koji utiču na trgovinu,
- Transparentnost- znači obavezu notifikacije uslova za strana ulaganja koji utiču na trgovinu, kod STO,
- Komitet za uslove za strana ulaganja koji utiču na trgovinu- je osnovan u cilju kontrole primene Sporazuma,
- Konsultovanje i rešavanje sporova u skladu sa pravilima STO.

SLOBODA SPOLJNE TRGOVINE I STRANIH ULAGANJA

Odredbama Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju (čl. 3.), promovise se sloboda spoljne trgovine kako u oblasti prekograničnog prometa robe i usluga tako i stranih ulaganja:

„(1) Spoljna trgovina slobodna je i bez ograničenja.

(2) Direktna ulaganja u inostranstvu i izvođenje investicionih radova u inostranstvu slobodni su i bez ograničenja.

(3) Promet robe koja se nalazi u inostranstvu, kao i pružanje usluga u inostranstvu, u kojima učestvuju domaće lica, slobodni su.

(4) Ograničenje, u smislu ovog zakona, je svako narušavanje slobode spoljne trgovine, a naročito zabrana, količinsko ograničenje, uslov ili dozvola (nenovčano ograničenje), kao i svaki drugi pravni akt ili postupak državnog organa koji ima takav cilj ili posledicu, uključujući i dodatno novčano opterećenje spoljne trgovine (novčano ograničenje), ali ne i uvozne dažbine propisane carinskim propisima.

(5) Sloboda spoljne trgovine, direktnih ulaganja u inostranstvu i izvođenja investicionih radova u inostranstvu može da se ograniči samo pod uslovima propisanim ovim zakonom.

(6) Pravna lica i preduzetnici, u obavljanju spoljnotrgovinskih poslova iz ovog člana, imaju jednako pravo poslovanja kao i u domaćem pravnom prometu (trgovinska sposobnost).

(7) Fizička lica, u obavljanju spoljnotrgovinskih poslova iz ovog člana, imaju jednaka prava kao i u domaćem pravnom prometu.

(8) Prenos prava svojine na robi koja je pod carinskim nadzorom slobodan je i ne utiče na obavezu plaćanja uvoznih dažbina i druge obaveze koje proizlaze iz carinskih propisa.

(9) Pravna lica, preduzetnici i fizička lica, u obavljanju spoljnotrgovinskih poslova, slobodni su da svoje odnose urede po svojoj volji, u skladu sa pravom merodavnim za njihov odnos i propisima čija se primena ne može izbeći izborom prava (o zaštiti konkurencije, zaštiti potrošača i dr.)”

Ponovimo odredbe iz navedenog paragrafa koje se odnose na slobodu stranih ulaganja i obavljanje privrednih delatnosti u inostranstvu:

Prema **stavu 2, izričito propisuju da su direktna ulaganja u inostranstvu i izvođenje investicionih radova u inostranstvu slobodni i bez ograničenja**, pod uslovom da tu delatnost registruju kod nadležnog organa (koje je nadležno za poslove ekonomskih odnosa sa inostranstvom). Sloboda direktnih ulaganja i investicionih

radova u inostranstvu ima za cilj unapređivanje položaja domaćih privrednika na svetskom tržištu.

Stav 3, izričito propisuje slobodu domaćih lica (rezidenata) da pružaju sve vrste usluga u inostranstvu kao i da vrše promet robe koja se nalazi u inostranstvu, iz istog razloga.

Prema stavu 5, a polazeći od činjenice da je Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju tzv. *lex specialis* za odnosnu oblast, sloboda spoljne trgovine, direktnih ulaganja u inostranstvu i izvođenja investicionih radova u inostranstvu može da se ograniči samo pod uslovima propisanim Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju. Ova odredba se nadovezuje na odredbu stava 2. člana 1. predmetnog zakona, prema kojoj je moguće drugačije urediti spoljnu trgovinu pojedinom vrstom robe ili usluge, u pojedinim slučajevima. Ovo je već praksa, naročito u oblasti spoljne trgovine naoružanjem ili lekovima. Pravo na obavljanje spoljne trgovine **izjednačeno je sa pravom na obavljanje unutrašnje trgovine.**

OBAVEZA EVIDENTIRANJA ULAGANJA U INOSTRANSTVU

Odredbama Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju (čl. 73.) utvrđena je obaveza evidentiranja direktnog ulaganja u inostranstvu:

„(1) Domaće lice, u roku od 30 dana od dana direktnog ulaganja u inostranstvu, radi evidentiranja, Ministarstvu dostavlja izvod iz registra u kome je upisano takvo preduzeće, ogranak ili predstavništvo, sa overenim prevodom, kao i izveštaj, koji sadrži naročito:

- 1) ime, odnosno poslovno ime domaćeg lica i prebivalište odnosno sedište domaćeg lica;
- 2) poslovno ime i sedište stranog preduzeća, odnosno ogranka ili predstavništva;
- 3) visinu uloga, i

4) lične podatke o licu odgovornom za poslovanje stranog preduzeća, ogranka, odnosno predstavništva.

(2) Domaće lice, u roku od 30 dana od dana statusnih promena koje utiču na ulog iz stava 1. ovog člana, odnosno od dana prestanka poslovanja preduzeća, ogranka ili predstavništva u inostranstvu, radi evidentiranja, Ministarstvu dostavlja izveštaj o promenama i izvod iz registra u kome je upisano takvo preduzeće, ogranak ili predstavništvo, sa overenim prevodom.

3) Rok iz st. 1. i 2. ovog člana počinje da teče od dana kada je izvršeno plaćanje po osnovu neposrednog ulaganja u inostranstvu.

(4) Dobit ostvarenu ulaganjem u inostranstvu domaće lice unosi u Republiku u skladu sa zakonom koji uređuje devizno poslovanje, osim dobiti koju koristi za dalje ulaganje u inostranstvu.”

Obaveza izveštavanja ne spada u restriktivne mere direktnih ulaganja u inostranstvo, nego u mere preventivne kontrole odliva kapitala u inostranstvu (što nije u suprotnosti sa odredbama STO i čl. VIII Statuta MMF-a).

5.3. Potrebe naše zemlje za stranim kapitalom

Krajem 2000. godine naša zemlja se vratila u sve svetske finansijske institucije. Ekonomske sankcije, rat i spore reforme doveli su do pada BDP per capita od 3000 USD u 1990. godini, na oko 1000 USD u 2000. godini. Glavni problem ekonomskog razvoja je nedostatak kapitala, bez koga se ne mogu rešiti razvojni problemi. Prema studiji Svetske banke, ako bi stopa rasta iznosila 5% godišnje naša zemlja bi imala dohodak per capita od svega 2500 USD u 2010. godini. Iako je uzeta niska stopa rasta u odnosu na bazu od koje se polazi i nizak nivo neto priliva stranog kapitala, ipak su upozorenja studije značajna da naša zemlja može postati zavisna od spoljne pomoći, slično BiH, ako se ne smanji budžetski deficit i deficit tekućeg bilansa (World Bank 2001).

Našoj zemlji je za razvoj potrebno minimum 3,0 mlrd dolara neto priliva kapitala godišnje (po Svetskoj banci 2,0 mlrd) u periodu od 10 godina, da bi popunila gap proizvodnja-potrošnja, odnosno uvoz-izvoz. U ovu sumu nije uključena donatorska pomoć, koja je pretežno namenjena jačanju socijalne pomoći nego razvoju. Takođe su potrebna ogromna sredstva za razvoj infrastrukture od najmanje 50 mlrd dolara za narednih 10 godina, mada će se deo tih sredstava morati obezbediti infrastrukturna preduzeća i budžeti. Evropska unija je glavni spoljni sponzor i finansijer naše zemlje. Glavni koordinator za konkretno sprovođenje finansijske pomoći EU je Evropska komisija za rekonstrukciju.

Naša zemlja ima izuzetno skromne rezultate u privlačenju direktnog kapitala. Strani kapital je vrlo malo ulazio u industrijske, odnosno proizvodne projekte zasnovane na visokim tehnologijama i razvojnoj orijentaciji. Značajnija ulaganja poslednjih godina realizovana su atraktivne delatnosti kao što su mobilna telefonija, duvanska industrija, cementare i dr. visokoprofitne delatnosti. Nas interesuje, međutim, da im nudimo fabrike iz metalnog kompleksa, kako bi se smanjile socijalne tenzije. Pri tome je potrebna realna vrednost prodaje, što veći ulog stranaca, razvoj proizvodnih programa u koje se kapital ulaže i garantovanje prava zaposlenih.

KONTROLNA PITANJA

1. Objasnite pojam i značaj međunarodnog kretanja kapitala i uporedite ih sa obimom svetskog izvoza robe i usluga?
2. Šta znate o stranim direktnim investicijama?
3. Objasnite pojam i vrste stranih portfolio investicija?
4. Šta znate o međunarodnom tržištu obveznica?
5. Objasnite pojam i vrste međunarodnog kretanja zajmovnog kapitala?
6. Navedite stanje i promene u međunarodnom kretanju kapitala i navedite najvažnije neto izvoznice i neto uvoznice kapitala?
7. Navedite i objasnite faktore međunarodnog finansiranja?
8. Objasnite direktna ulaganja u domaću privredu?
9. Objasnite ulaganja rezidenata Srbije u inostranstvu?

JEDANAESTI DEO

MEĐUNARODNO
„PRANJE NOVCA” I
PREVARE SA
INSTRUMENTIMA
PRVOKLASNIH BANAKA

Clara pacta, boni amici.

Čist račun, duga ljubav.

JEDANAESTI DEO

MEĐUNARODNO „PRANJE NOVCA“ I PREVARE SA INSTRUMENTIMA PRVOKLASNIH BANAKA

1. MEĐUNARODNA I DOMAĆA REGULATIVA PROTIV PRANJA NOVCA	353
2. PREVARE SA INSTRUMENTIMA PRVOKLASNIH BANAKA	364
KONTROLNA PITANJA	384

1. MEĐUNARODNA I DOMAĆA REGULATIVA PROTIV PRANJA NOVCA

1.1. Definicija

„Pranje novca” se, u svetu, najčešće definiše kao: Pokušaj da se prikrije prihod iz ilegalnih izvora, time da se takav prihod prikaže kao legalan, ili da, bilo ilegalan ili legalan, izvor bude predstavljen kao neoporeziv ili kao prihod na koji je već plaćen porez. „Pranje novca” je i pokušaj da se protivpravno stečena imovinska korist „ubaci” u legalne poslovne transakcije, ili da se ista iskoristi za finansiranje nelegalnih organizacija i njihovih poslova, a takođe i prikrivanje tragova novčanih transakcija kroz pojedine finansijske institucije.

Uz retke izuzetke, kriminalce najčešće motiviše samo jedan cilj - profit. Mnogo se puta konstatuje da je **pohlepa** ta koja **pokreće kriminal**, čiji je krajnji rezultat da se nezakonito zarađeni novac mora uvesti u legalne finansijske tokove.

Novac se “pere” da bi se prikrila kriminalna aktivnost povezana s njim, uključujući kriminalne aktivnosti kojima se ovaj novac zarađuje, kao što je trgovina drogom, ili izbegavanje plaćanja poreza.

1.2. Faze

Pranje novca je raznolik i često složen proces. U osnovi se sastoji od tri nezavisna koraka koji se često istovremeno odvijaju:

- a) Polaganje* - fizičko polaganje glavnine prihoda u gotovini;
- b) Raslojavanje* - odvajanje prihoda kriminalne aktivnosti od njihovih izvora kroz slojeve složenih finansijskih transakcija; i
- c) Integracija* - stvaranje prividno zakonitog objašnjenja za ilegalne prihode.

Faza polaganja je uplaćivanje gotovine od kriminalnih poslova na bankovne račune pod plaštom neke poštene delatnosti, pri čemu se plaćanje obavlja uglavnom u gotovom novcu: garaže, luksuzni butici, galerije, komisioni, restorani. Kad se „prljav“ novac pomeša sa prihodima od legalnog poslovanja, smanjuje se mogućnost „otkrivanja“. Trendovi pokazuju da u tranzicionim zemljama sa slabom funkcijom nadzora i uopšte, slabom kulturom nadzora, najčešće dolazi do pranja para u fazi ulaganja - kupuje se firma koja će prikupljati prljav novac i uključivati ga u legalne tokove, odnosno, imaće funkciju „bojler“ kompanije.

Uplata „vrućeg“ novca u banku može se obaviti i osnivanjem lažnih fantom-preduzeća, koja ne posluju, već postoje samo kao sredstvo za uplatu gotovog novca na račune u bankama. Još jedan način je usitnjavanje velikih suma novca među saradnicima, koji ih zatim polažu na račune u iznosima koji nisu predmet izveštavanja i posebnog praćenja i ne privlače sumnju bankarskih službenika. U novije vreme, taj posao se završava i kupovinom, odnosno preuzimanjem firme koje su u ozbiljnim finansijskim problemima i čiji računi samo treba da posluže kao „bojler“ za novac koji je prethodno deponovan kod raznih finansijskih institucija.

U sledećoj, fazi prikrivanja, radi **„zametanja tragova“** novac se brojnim transakcijama prebacuje na druge račune širom sveta, a najpogodniji za to su „of šor“ računi investicionih ili penzionih fondova. „Neke ostrvske zemlje zovu sebe „poreski raj“, gde se ne ispituje poreklo novca, a kriminalnim se označavaju samo one kriminalne radnje koje se obave na njihovoj teritoriji - dakle, mora se poslovati po zakonu, ali nije bitno odakle novac dolazi. Na Sejšelimima se, na primer, uz ulog od milion dolara u osnivanje firme može dobiti i državljanstvo“.

Da prebacivanje novca u inostranstvo ne bi bilo sumnjivo, često se osnivaju firme u inostranstvu, navodno dobavljači, koje šalju lažne fakture „bojler“ kompaniji - robe naravno nema, ali se novac uspešno prebacuje.

U poslednjoj fazi novac ulazi u legalne tokove, a trenutno **najpopularniji metod integracije jeste kupovina nekretnina**. Vrlo je aktuelno i oživljavanje preduzeća koja se nalaze u teškoćama, tako što se u njih investira ogromna suma novca. Preduzeće nastavlja normalno da posluje koristeći taj novac kao svoj kapital, a perači novca od uložениh sredstava dobijaju kamate i dividende, kao zakonski ostvaren prihod.

Da bi pranje novca bilo uspešno, **ne sme postojati „papirnati trag“** koji će povezivati pomenuta tri koraka. Zahtevi koji proizlaze iz regulative koja se odnosi na tajnost poslovanja banaka moraju biti izbegnuti, manipulisani ili ignorisani. Najčešće, to se ostvaruje infiltriranjem u bankarski sistem ili fizičkim krijumčarenjem novca izvan pojedine države. Jednom infiltrirani u bankarski sistem, perači novca mogu strukturisati transakcije, prisiliti zaposlenike da ne naprave odgovarajuće izveštaje ili osnovati legalno registrovana preduzeća- „fasade“, na čije ime otvaraju račune. Krijumčarenje novca izvan države, naročito u one zemlje koje imaju stroge standarde tajnosti, otežava utvrđivanje puteva ovog novca za sve državne organe.

1.3. Veličina problema

S obzirom na to da kriminalci ne objavljuju godišnje finansijske izveštaje, teško je proceniti koja se količina para u svetu „opere”. Procena Međunarodnog monetarnog fonda je, da tzv. „**bruto kriminalni proizvod**” u svetu iznosi više od **500 milijardi dolara godišnje**, a po proceni Ujedinjenih nacija, čak 80 odsto navedenog iznosa ostvareno je trgovinom narkoticima.

Jasno je, međutim, da je problem ogroman. Takođe je jasno, da pranje novca seže daleko dalje od prikrivanja profita dobivenih prodajom narkotika. Veličina problema neizmerno se povećava kad se, na primer, uzmu u obzir trgovačke prevare i izbegavanje poreskih obaveza što podleže praksi pranja novca, te druge oblike organizovanog kriminala. Bankarske prevare, prevare s osiguranjem - kroz koje se, takođe, mogu i oprati značajna sredstva - donose dodatne brojne milijarde profita kriminalaca.

Postoji krilatica da je **san svakog perača novca da plati porez!** Put koji treba da se pređe od prljavog novca do plaćanja poreza nije ni lak, ni jeftin. Vlasnici prljavog novca, stečenog trgovinom oružjem, narkoticima, pljačkom, piraterijom, ali i ucenama političara, žele da ga uvedu u legalne tokove, da bi mogli da ulažu u legalni biznis i da ga uvećavaju. Osim ekonomske moći, oni žele da steknu i određenu političku moć, uvažavanje i društveno priznanje. Međutim, za to moraju dobro da plate. **Finansijskim stručnjacima koji će da odrade taj posao plaćaju i do 25 odsto vrednosti ukupne sume.** Osamdesetih godina, ova usluga je koštala svega 6 odsto, da bi krajem devedesetih dostigla 20 procenata.

1.4. Atraktivne delatnosti

Porastom prihoda organizovanog kriminala, porašće i iznosi kojima je „pranje” potrebno, a takođe i potreba za kontinuiranim pranjem tih visokih iznosa. Objektivno je očekivati da će **najveća „pranja” biti usmerena na velike naftne kompanije, sistem elektroprivrede, a uskoro i na igre na sreću, organizovanje velikih sportskih i drugih manifestacija.**

Posebno zanimljiva su ulaganja u **kupovinu deonica profitabilnih preduzeća u procesu privatizacije, gde se najlakše prodaju hotelski kapaciteti koji predstavljaju buduće kockarnice, bordele ili mesta za organizaciju visokoprofitabilnih manifestacija šou biznisa i džet seta...**

Apsolutni „hit” za pranje para trenutno je sektor osiguranja. Fizičko lice može da **osigura sebe ili svoju imovinu na veliku sumu novca i da uplati ogromnu premiju.** Ukoliko odustane, plaća penale, ali **vraćena razlika zapravo je opran**

novac. Ako su vlasnici prljavog novca firme, one mogu da osiguraju zaposlene ili imovinu od rizika koji će se obavezno i desiti u narednom periodu. Premije obično budu veće od isplaćene štete, ali s obzirom da neka osiguranja to prihvataju, malo je verovatno da ne postoji „dil” sa nekim iz osiguravajućeg društva.

Prilikom prodaje firmi u procesu privatizacije, nije lako saznati da li je kupac planirao da mu firma koju kupuje samo služi za pranje novca, ili su mu namere „čiste”. Država, ipak, može da proveri o kakvom se novcu radi. Firma koja je otvorena u nekoj od ostrvskih zemalja ne mora obavezno da bude sumnjiva, ali ima crvenu zastavicu - treba biti oprezan. Treba proveriti da li dolazi iz neke od nekooperativnih zemalja, da li je sa liste na kojoj se nalaze zemlje u kojima se ne proverava poreklo novca, ili iz zemalja koje se tretiraju kao poreski raj. Ove poslednje su najmanje problematične, jer će mnogi tamo otvoriti firmu zbog, recimo, jednostavnijeg računovodstvenog sistema, ili poreskog obračuna, ili prosto zato što hoće njihovo državljanstvo. Ipak, zaposleni u firmama koje se prodaju teško mogu da znaju ko ih zaista kupuje.

1.5. Povratni efekti

Pranje novca ima širok spektar povratnih efekata na ekonomske, političke i socijalne strukture svake zemlje. Najznačajnije posledice pranja novca su: **opadanje poslovanja legalnog privatnog sektora; uticaj na devizne kurseve i kamatne stope; ekonomski poremećaji i nestabilnost; smanjenje državnih prihoda i slabljenje kontrole ekonomske politike; ugrožavanje programa reformi ili privatizacije; opadanje reputacije zemlje.**

Veoma često pranje novca, naročito kod zemalja u razvoju, dovodi do smanjenja prihoda budžeta po osnovu poreza, jer otežava njegovu naplatu i zbog toga slabi uticaj države na vođenje ekonomske politike.

Sprovođenje programa privatizacije, odnosno ekonomskih reformi može biti ugroženo zbog pranja novca, posebno kod privatizacije državnih preduzeća. U odnosu na legalne investitore, učesnici pranja novca mogu da ponude veće cene. Ovo je izraženo kod zemalja u razvoju koje zbog procesa privlačenja investicija mogu postati meta transakcija pranja novca.

Zbog povezivanja sa transakcijama pranja novca, države mogu biti izložene riziku opadanja reputacije. Pošto pranje novca i ostale protivzakonite aktivnosti smanjuju poverenje u finansijska tržišta i ekonomski sistem, može doći do slabljenja ekonomskog rasta zemlje.

Ukoliko neki bankovni rukovodioc postane korumpiran, netržišno ponašanje može se proširiti u druga područja koja nisu direktno povezana s pranjem novca, što ugrožava sigurnost i bonitet banke. Osobe koje obavljaju kontrolu nad radom banke

takođe mogu biti korumpirane ili zastrašene pretnjama, što smanjuje, a ponekad i potpuno onemogućava delotvornost kontrole. **Stoga je nužno jačati zakonske odredbe protiv pranja novca, ali to ne znači smanjivanje tradicionalne bankarske kontrole.**

1.6. Nove tehnologije i značaj edukacije

Upotreba elektronskih medija u svetu u transakcijama „pranja novca” je, u poslednje vreme, postala gotovo preduslovom za izvršenje istih. Nošenje „prljavog” novca u koferima i tašnama preko granica više nije neophodno pa se ovaj nazovimo ga „primitivni” metod gotovo i ne koristi. Sve bankarske i druge finansijske institucije su opremljene najmodernijom kompjuterskom opremom za transfer podataka do najudaljenijih tačaka sveta, a ulični dileri narkotika se ubrzano opremaju bežičnim modemima koji omogućavaju transfer sredstava sa kreditne kartice „klijenta” direktno na uplatne račune neke od banaka u svetu. Ovakvim načinom „dilanja” se odvaja faza koncentracije novca u fizičkom smislu i koncentracija „robe” radi razmene, gube elementi „veleprodaje” i „dilanja” narkotika, a „papirnati trag” se, nažalost, veoma uspešno prikriva. Edukacija, u smislu prethodno iznetog, je neophodna ne samo za osposobljavanje inspektora za efikasno suprotstavljanje izvršiocima pomenutih krivičnih dela, nego i za podizanje nivoa znanja bankarskih službenika, predstavnika legalnih biznisa, svih poreskih obveznika, odnosno svih građana kako bi mogli učestvovati u izvršenju njihove društvene uloge u ukupnoj borbi protiv finansijskog kriminala.

1.7. Međunarodna regulativa

Da bi se ovakve nedozvoljene delatnosti suzbile, međunarodna zajednica je pristupila normiranju prava i obaveza pojedinih zemalja u cilju preduzimanja adekvatnih mera, sredstava i postupaka u cilju sprečavanja i suzbijanja ovih nedozvoljenih aktivnosti. Tako su evropske države donele nekoliko međunarodnih pravnih akata kojima su precizirane nedozvoljene aktivnosti i pojedini pojavnici oblici pranja novca kao i mere i postupanja nacionalnih država u pravcu suzbijanja ove pojave. Tako je, bar u evropskom pravu, pranje novca dobilo status samostalnog krivičnog dela za koje su preporučene u nacionalnom zakonodavstvu veoma stroge kazne za njihove učinioce.

Shvativši realnu i prisutnu opasnost od organizovanog kriminala internacionalnog karaktera koji ne poznaje političke, državne i ideološke granice među narodima, državama pa i kontinentima, međunarodna zajednica počinje da radi na razvijanju i koncipiranju strategije opšte borbe protiv najopasnijeg vida

kriminaliteta – trgovine opojnim drogama, belim robljem, oružjem ... s čime je u nerazdvojnoj vezi i pranje novca.

U tom smislu je poslednjih nekoliko godina doneto nekoliko međunarodno pravnih akata koja u ovu borbu unose nova sredstva, metode ali i nove poglede. To su:

- a) Bečka konvencija,
- b) Financial Activity Task Force - FATF,
- c) Konvencija o pranju novca,
- d) Direktiva za sprečavanje korišćenja finansijskog sistema u cilju pranja novca.

Konvencija UN protiv nezakonitog trgovanja narkoticima i psihotropnim supstancama (Bečka konvencija), održana je 1988. godine. Ona poziva potpisnike da inkriminišu pranje novca i osiguraju da regulativa o tajnosti bankarskog poslovanja ne bude prepreka krivičnim istragama, te da podrže ukidanje zakonskih prepreka koje otežavaju istragu, vođenje sudskih postupaka i međunarodnu saradnju.

Na Ekonomskom samitu velikih industrijskih zemalja 1989. godine, osnovana je Radna grupa za finansijske postupke (**Financial Activity Task Force - FATF**). Ona je dala 40 preporuka za provođenje i koordinaciju zakona o pranju novca u svetskim finansijskim centrima, uključujući SAD, Kanadu, Evropsku uniju, Japan, Australiju i Singapur. Date preporuke napravljene su u skladu sa Bečkom konvencijom o pranju novca. Takođe, oblikovala je osnovnu regulativu pranja novca.

Konvencija o pranju novca, vođenju istrage, izvršavanju zaplene i konfiskacije dobiti od kriminalaca **doneta je u Strazburu 1990. godine**. Konvencija se sastoji od 44 člana podeljena u četiri glave: Preambula, Mere koje treba preduzeti na nacionalnom nivou, Međunarodna saradnja i Završene odredbe.

Države članice Saveta Evrope i druge države koje su potpisnice ove konvencije, smatraju da borba protiv ozbiljnog kriminala, koji postaje sve više međunarodni problem, nameće potrebu primene savremenih i delotvornih metoda na međunarodnom nivou. Jedan od tih metoda je lišavanje kriminalaca prihoda od kriminala. Za postizanje ovog cilja potrebno je uspostaviti i sistem međunarodne saradnje koji će dobro funkcionisati.

Mere koje treba preduzeti na nacionalnom nivou su da svaka strana usvoji:

1. Zakonodavne i druge mere za konfiskovanje sredstava i prihoda ili imovine od kriminala;
2. Zakonodavne i druge mere koje su potrebne za identifikovanje i pronalaženje imovine koja podleže konfiskaciji;

3. Zakonodavne i druge mere koje su neophodne kako bi se njenim sudovima dalo ovlašćenje da izdaju naloge za stavljanje na uvid ili zaplenu bankarskih, finansijskih ili komercijalnih spisa;
4. Zakonodavne i druge mere neophodne da bi se omogućila primena posebne istražne tehnike kojima se pospešuje identifikovanje i pronalaženje prihoda i prikupljanje dokaznog materijala. Takve tehnike mogu uključivati naloge za praćenje, posmatranje, presretanje telekomunikacionih poruka, pristup kompjuterskim sistemima i naloge za podnošenje na uvid određenih dokumenata;
5. Zakonodavne i druge mere koje mogu biti neophodne za utvrđivanje krivičnih dela prema njenom domaćem zakonodavstvu, kada su počinjena umišljeno:
 - a) konverzija ili prenos imovine, sa saznanjem da je takva imovina pribavljena krivičnim delom, a u cilju prećutkivanja ili prikrivanja uključenom u prethodno krivično delo kako bi se izbegle pravne posledice njenog delovanja;
 - b) prećutkivanje ili prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja, prava ili vlasništva na imovini, sa saznanjem da je takva imovina pribavljena krivičnim delom; i zavisno od njenih ustavnih principa i osnovinih načela njenog zakonodavno-pravnog sistema;
 - c) sticanje, posedovanje ili korišćenje imovine, sa znanjem, u vreme prijema, da je takva imovina pribavljena krivičnim delom;
 - d) učešće, udruživanje ili zavera radi vršenja, pokušaj izvršenja i pomažanje, olakšavanje i davanje saveta u cilju izvršenja bilo kog dela utvrđenog u skladu sa ovim članom.

Na međunarodnom nivou potrebno je da :

1. Strane ugovornice sarađuju među sobom u najširoj mogućoj meri u svrhu vođenja istražnih radnji i postupaka usmerenih na konfiskovanje sredstava i imovinske koristi pribavljene krivičnim delom.
2. Svaka strana usvojiće takve zakonodavne ili druge mere koje mogu biti neophodne kako bi joj omogućile da, ispuni zahteve:
 - a) za konfiskacijom posebnih delova imovine koji predstavljaju prihod ili sredstva pribavljena krivičnim delom, kao i za konfiskacijom prihoda u smislu zahteva da se plati izvesna svota novca koja odgovara vrednosti pribavljene koristi;
 - b) za pomoć u istražnim radnjama i određivanju privremenih mera sa ciljem realizacije bilo jednog ili drugog oblika konfiskacije.

Strane ugovornice jedna drugoj, na zahtev, pružaće najširu moguću pomoć u identifikovanju i traženju sredstava prihoda i druge imovine koja može podlegati konfiskaciji. Takva pomoć obuhvata svaku meru pribavljanja i obezbeđivanja dokaza o postojanju, lokaciji ili kretanju, prirodi, pravnom statusu ili vrednosti gore pomenute imovine.

Na zahtev druge strane ugovornice koja je pokrenula krivični postupak ili postupak konfiskacije, strana ugovornica će preduzeti neophodne privremene mere, kao što su zamrzavanje ili zaplena, kako bi sprečila svaku trgovinu, prenos ili raspolaganje imovinom koja, u kasnijoj fazi, može biti predmet zahteva za konfiskacijom ili koja je takva da odgovara zahtevu.

Ugovorne strane jedna drugoj pružiće svu moguću pomoć oko slanja sudskih dokumenata licima na koja se odnose privremene mere i konfiskacija.

Bilo koji zahtev ili obaveštenje može se ulagati ili slati preko Međunarodne organizacije policije (Interpol).

Svi zahtevi podnosiće se u pismenoj formi. Mogu se koristiti savremena telekomunikaciona sredstva kao što je telefaks.

Strana molilja može tražiti da zamoljena strana čuva u tajnosti činjenice i sadržinu zahteva, izuzev u meri u kojoj je to potrebno za realizaciju zahteva.

Strana molilja će, ako to nije suprotno osnovnim principima njenog nacionalnog prava i ako se to od nje zatraži, čuvati u tajnosti sve dokaze i informacije koje joj je pribavila zamoljena strana, izuzev u meri u kojoj je njihovo otkrivanje neophodno za potrebe istražnih radnji i postupaka koji su u zahtevu opisani.

Evropski komitet za rešavanje problema kriminaliteta Saveta Evrope, redovno će se obaveštavati o tumačenju i primeni ove konvencije.

Savet Evropske unije je juna 1991. godine doneo **Direktivu za sprečavanje korišćenja finansijskog sistema u cilju pranja novca**. Pri tome je istaknuto da je neophodno da se problem pranja novca predvidi kao opasno krivično delo i to ne samo sa stanovišta interesa pojedine države, već sa stanovišta cele međunarodne zajednice, jer se smatra da postojanje jedinstvenog tržišta i slobodnog kretanja novčanih sredstava, kapitala i usluga mogu biti iskorišćeni, između ostalog, i za pranje novca koji je rezultat kriminalne delatnosti. Stoga se smatra da samo mere usvojene na međunarodnom nivou i primenjivane striktno od svih država mogu dati i efikasne rezultate.

Ova Direktiva obavezuje zemlje članice Evropske unije da predvide krivično delo pranja novca u svom nacionalnom krivičnom zakonodavstvu.

Direktiva obuhvata sve one aktivnosti koje su inače institucionalizovane u Bečkoj i kasnije Evropskoj konvenciji. Domet promene ove direktive je proširen u smislu da pod udar krivično pravne represije mogu doći sva novčana sredstva, materijalna ili nematerijalna, pokretna ili nepokretna imovina, dokumenta i sredstva koja govore o vlasništvu ili interesu na takvoj imovini.

1.8. Domaća regulativa i institucije

1.8.1. Zakonska regulativa

Zakon o sprečavanju pranja novca („Sl. glasnik RS”, br. 107/2005.) usaglašen je sa međunarodnim standardima i otklanja nedostatke starog zakona o suzbijanju pranja novca. Zakon sadrži jasno definisane instrumente sprečavanja pranja novca. Službenom tajnom se kvalifikuju podaci i informacije relevantne za sprečavanje pranja novca i omogućava se konfiskacija imovine i dobiti stečenih izvršenjem krivičnog dela pranja para. Zakonom je krivično delo pranja novca preciznije uređeno u odnosu na stari zakon.

Zakon uređuje organizaciju i nadležnost Uprave za sprečavanje pranja novca. Republička uprava je određena kao organ uprave u sastavu Ministarstva finansija.

Razmena podataka između državnih organa je veoma važna u procesu suzbijanja pranja para. U Zakonu je predviđena dvostrana saradnja Uprave s nadležnim državnim organom u suzbijanju pranja novca. Državni organi su obavezni da pružaju potrebne informacije Upravi.

Za pravna i fizička lica (preduzeća za reviziju, advokati, advokatske kancelarije, pravna i fizička lica koja su odgovorna za vođenje poreskih knjiga ili se bave poreskim savetovanjem), navedene su obaveze u slučaju kada u pružanju usluga svom klijentu ocene da postoji sumnja da se radi o pranju novca ili da klijent traži savet u vezi s pranjem novca. Pomenuta pravna i fizička lica su dužna da obaveste Upravu u roku od tri dana od otkrivanja razloga za sumnju, izuzev advokata i advokatskih kancelarija koji obaveštavaju upravu posrednim putem, preko advokatskih komora. Takođe, pomenuta pravna i fizička lica su dužna da izvrše identifikaciju klijenta i vode evidenciju koja sadrži određene podatke. Advokati i advokatske kancelarije nemaju obavezu dostavljanja informacija i podataka, ali to moraju pismenim putem obrazložiti advokatskoj komori. Zakon, uvodi dva nova instituta: konfiskaciju i službenu tajnu za podatke i informacije koji se odnose na sprečavanje pranja novca. Konfiskacijom se sprečava legalizacija nelegalno stečenog novca, a službenom tajnom se štite podaci i informacije od značaja za otkrivanje i kažnjavanje posebnog oblika organizovanog kriminala – pranja novca. Zakonom su predviđene i posebne obaveze državnih organa, pravnih i fizičkih lica na polju borbe protiv pranja novca.

1.8.2. Uprava za sprečavanje „pranja novca”

Uprava za sprečavanje pranja novca je finansijska obaveštajna služba (FOS – FIU – Financial Intelligence Unit) Republike Srbije, nadležna za sprovođenje Zakona o sprečavanju pranja novca. Uprava prikuplja, analizira i čuva podatke i informacije

dobijene od obveznika. U slučaju kada utvrdi da u vezi nekog lica ili transakcije postoji sumnja da se radi o pranju novca, Uprava obaveštava nadležne državne organe (policija, pravosudni i inspekcijski organi), radi preduzimanja radnji i mera iz njihove nadležnosti. Uprava takođe nastoji da u saradnji sa drugim državnim organima i obveznicima utvrdi potrebe za daljom obukom, koja se realizuje kroz seminare i radionice, a ima za cilj uspešnije primenu zakona u svim njegovim aspektima. Uprava za sprečavanje pranja novca teži da u saradnji sa drugim državnim organima doprinese jačanju sistema za otkrivanje i sprečavanje pranja novca u Srbiji i očuvanju integriteta finansijskog sistema države.

1.8.3. Odgovornost i obaveze banke

Pranje novca se pojavljuje u brojnim i različitim oblicima. Svake godine, metode pranja novca postaju sofisticiranije, te se koriste složenijim finansijskim odnosima i zaobilaznim putevima kroz finansijske institucije širom sveta.

Banke mogu mnogo učiniti da pomognu državnim i međunarodnim naporima protiv pranja novca. Kao apsolutni minimum, moraju pravovremeno izrađivati i dostavljati sve odgovarajuće izveštaje, te slediti uputstva nadležnih organa koje se odnose na pranje novca. Banke treba da poseduju efikasan program usklađivanja sa zakonima i drugim propisima (Compliance). Između ostalog, ovaj program:

- uspostavlja sistem internih kontrola kako bi se osigurala neprestana usklađenost sa zakonima i drugim propisima,
- uključuje nezavisno proveravanje usklađenosti od strane interne kontrole, revizije i spoljne revizije,
- određuje službenika za usklađenost koji je odgovoran za svakodnevnu usklađenost sa zakonima i drugim propisima,
- osigurava odgovarajuću obuku osoblja banke.

Kao polaznu osnovu treba prihvatiti osnovna načela sprečavanja pranja novca.

Ova načela od banke zahtevaju:

- odgovarajuću identifikaciju svih lica koje posluju s bankom,
- visoke etičke standarde bankarskog poslovanja i usklađenost sa zakonima i drugim propisima koji se odnose na finansijske transakcije,
- saradnju s policijom, pravosudnim, finansijskim i drugim državnim organima nadležnim za provođenje zakona, unutar okvira primenjivih zakona,
- informisanje i obuku zaposlenika banke kako bi se osiguralo da mogu provoditi ova načela.

Postoji i nekoliko korisnih procedura koje banke mogu provoditi da bi pomogle sprečavanju pranja novca:

- uspostavljanje efikasne politike poznavanja klijenata,
- pažnja na komitente koji obavljaju ili učestvuju u transferima sredstava velike vrednosti,
- izrada i održavanje izveštaja o transakcijama i nezakonitim referencama,
- efikasna politika poznavanja komitenata.

Čvrste politike usmerene prema upoznavanju klijenata, predstavljaju jedno od najdelotvornijih oružja koje bankama stoji na raspolaganju protiv pranja novca.

Zakonodavstva gotovo svih država predviđaju mogućnost, u nekim slučajevima i obavezu, zaplene nekretnina i druge imovine stečene ilegalnim aktivnostima ili ilegalnim prihodom. Takva imovina prihvaćena kao kolateralna za kredit, može biti zaplenjena. Poznavanje komitenta može banku zaštititi od takvih rizika.

Bankama se upućuju poruke i zahtevi da podrže napore organa za provođenje zakona, usmerene na identifikovanje i sudski progon aktivnosti pranja novca u koje su uključeni sistemi novčanih transfera. SWIFT i CHIPS sistemi objavili su stanovišta kojima ohrabruju učesnike da uključe informacije u transfer sredstava što se procesuiraju kroz ove sisteme. Banke moraju takođe, zavisno od zakonodavstva pojedine države, prijaviti povrede zakona ili sumnjive transakcije nadležnim organima. Kada zaposleni u banci opravdano sumnja da neko lice ili jedinica koristi banku za pranje novca, mora se sačiniti poseban izveštaj, bez obzira na obim i veličinu transakcije. Kada zaposleni u banci ima razloga za sumnju da neko pere novac, takva se aktivnost mora prijaviti odgovarajućem službeniku banke.

2. PREVARE SA INSTRUMENTIMA PRVOKLASNIH BANAKA

2.1. Prethodna pitanja o prevarama

2.1.1. Uloga međunarodne trgovinske komore

Međunarodna trgovinska komora, osnovana 1919. godine, je nevladina organizacija hiljada kompanija i poslovnih udruženja širom sveta. Jedna od glavnih aktivnosti MTK je harmonizacija trgovinske prakse. Pravila MTK o bankarskim transakcijama, naročito u vezi sa dokumentarnim akreditivima, primenjuju banke širom sveta. Prema našem gledištu, referenca na ICC kako je prikazano napred predstavlja pokušaj prevaranata da stvore impresiju u svesti žrtava da navodne transakcije uključuju banke i da su povezane sa bankama. MTK i njen **Biro za borbu protiv komercijalnog kriminala** izdali su brojna upozorenja o ovom predmetu, od kojih su neka uključena u prvi izveštaj o prevarama sa instrumentima prvoklasnih banaka. Svi kojima su potrebne dalje informacije o MTK i njenim publikacijama mogu da stupe u kontakt sa sedištem MTK u Parizu ili sa nacionalnim komitetima koji se nalaze u 60 zemalja. Zaposleni u Birou MTK za borbu protiv komercijalnog kriminala biće zadovoljni da pruže odgovor na svako vaše pitanje.

Biro MTK procenjuje da je nominalna vrednost „instrumentsa prvoklasnih banaka” (PIB) koji su u opticaju u zoni od **USD 5.000 milijardi**. Ovi instrumenti su lažni jer njihovi emitenti nisu u položaju da izvršavaju svoje finansijske obaveze prema držaocima ili nemaju nameru da to učine. Žrtve se navode da poveruju da su ove bankarske obligacije međunarodno prihvatljivi finansijski instrumenti i da se ne razlikuju od akcija kojima se trguje na finansijskim tržištima u svetu, osim što se njima trguje na tajnim sekundarnim tržištima i da su na raspolaganju ograničenom broju ljudi.

Kao što je poznato, **prevaranti sada koriste legitimne instrumente finansijskog tržišta kao što su certifikati o depozitu, blagajnički zapisi i obveznice** (Certificates of Deposit, Treasury Bills and Bonds), da bi prikrili prevarnu prirodu ovih transakcija. Ova promena koja teži da učini navodne transakcije nešto više kredibilnim na samom početku, pokazuje osnovnu razliku između pravog finansijskog instrumenta i lažnih IPB. Pravi finansijski instrument izdaje legalno zdrava finansijska institucija koja prihvata finansijsku obavezu. Lažni IPB su antiteza. Njih izdaju ilegalno bez finansijske podrške neke institucije ili pojedinci koji uopšte nemaju nameru da honorišu finansijsku obavezu.

Faks prenos je učinio da falsifikovanje bude znatno olakšano. Međutim, prevara se može sprečiti proverom autentičnosti dokumenta kod navodnog emitenta. Sada mnoge banke izdaju upozorenja drugim finansijskim institucijama preko SWIFT sistema kada saznaju da su prevarna dokumenta izdata u njihova ime.

2.1.2. Vrste i karakteristike najpoznatijih IPB i žrtve

„Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka” (IPB), uopšteno govoreći, predstavljaju trgovinu instrumentima za koje se neistinito tvrdi da su ih izdale banke. Tri najpoznatije vrste najpoznatijih „instrumentata prvoklasnih banaka” koji se koriste u ovim prevarama su:

- 1) **Stend baj akreditivi** (Standby Letters of Credit - SLC),
- 2) **Garancije prvoklasnih banaka** (Prime Bank Guarantees - PBG) i
- 3) **Note prvoklasne banke** (Prime Bank Notes - PBN).

Karakteristike prevarnih transakcija sa instrumentima prvoklasnih banaka opisuju se na sledeći način:

- visoko profitabilne;
- oslobođene svakog rizika;
- odmah raspoloživa sredstva;
- ne traži se provizija unapred;
- ne zahteva se otplata;
- transakcije banka-banci;
- potvrđene od strane banaka, Federalnih rezervi i drugih međunarodnih organizacija kao što su Međunarodna trgovinska komora (MTK), Međunarodni monetarni fond (MMF) i Ujedinjene nacije;
- krajnje poverljive.

Prevaranti sa instrumentima prvoklasnih banaka uglavnom traže **dve vrste žrtava**, i to:

- 1) **investitore koji traže nove mogućnosti i**
- 2) **one kojima je potreban kredit.**

Investitorima se kaže da mogu da kupe instrumente prvoklasnih banaka uz diskont i da ostvare značajan profit za kratko vreme. Ove šeme za investiranje nude „rol program” koji je sačinjen da pruži veliki i trenutni profit investitoru. Žrtve ove vrste prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka često su legitimne organizacije i bogati pojedinci koji traže natprosečne kamatne stope za svoju investiciju. (Kao žrtve prevara sa IPB MTK u izveštaju navodi: Vojsku spasa u Velikoj Britaniji, Vladu u Nauru, Nacionalni savet Hristovih crkava i Čikaška stambena uprava u SAD).

Stvarnost **za one koji očekuju da dobiju kredit** kroz instrumente prvoklasnih banaka program je da su oni faktički potencijalne žrtve prevare zasnovane na avansnoj proviziji. Novac žrtve, za koji prevaranti kažu da se sigurno drži na računu, kontrolišu prevaranti. Često se taj novac transferiše nalogom „advokata” na „glavnog držaoca kolateralā” („Master Collateral Holder”) na osnovu prijema „obaveze o obezbeđenju sredstava” („Funding Commitment), „pisma o namerama” („Letter of Intent”) ili nekog drugog bezvrednog dokumenta koji, navodno zadovoljava uslove iz sporazuma.

2.2. Razlozi širenja prevara - ravnomeran raspored po kontinentima

KREDIBILITET - KLJUČ USPEHA PREVARANTA

Ranije smo naveli jedan broj slučajeva sa instrumentima prvoklasnih banaka. Među njihovim žrtvama su bili Vojska spasa, Vlada Nauru, Clerical Medical International i oni koji su imali posla sa Turnburry Underwriters u Majamiju. Od vitalnog je značaja da poslovna i investitorska zajednica učine organizovani napor da se spreči da ove prevare dalje potkopavaju uzajamno poverenje koje je neophodno kod svake uspešne poslovne transakcije. Očigledno je iz nekoliko primera koji se dalje prikazuju, da je **prevara sa IPB raspoređena ravnomerno po svim kontinentima**. To više nije pitanje koje se može rešavati isključivo na nacionalnom nivou. S obzirom na to da se prevare toliko često šire preko nacionalnih granica, odgovor mora da bude na međunarodnom nivou.

PRIMERI IZ PRAKSE

A. PREVARNI SLUČAJEVI U FRANCUSKOJ

U 1993. godini, SAD su obavile ekstradiciju Mauricea Sarfatija Francuskoj zbog njegove uloge u prevarnoj investicionoj šemi na bazi „Prime Bank Guarantees”. U tom lopovluku 200 investitora je izgubilo FFR 30 miliona. Prema izjavama zvaničnika koji su istraživali Sarfatijev slučaj procenjuje se da prevare takve vrste u Francuskoj dosežu do FFR 300 miliona godišnje.

Ovaj iznos je možda znatno veći ako bi se uzeo u obzir vid prevare koji se zasniva na Garantie Mutuelle des Fonctionnaires. Dokumenta koja su podneta Birou pokazuju da je 18. januara 1994. godine, kompanija izdala 10 „Standby Letters of Credit Form 3034” na ukupno USD 1 milijardu u korist Security Bank Ltd u Vanuatu.

Izveštaji za štampu ukazuju na to da je predsednik hteo da proda nepokretnu imovinu kompanije koja je proizvodila gubitke. Stendbaj akreditivi su ponuđeni kao kolateral investitorima koji su želeli da kupe nekretnine od kompanije. Kompanija je kasnije otkrila da su ovi stendbaj akreditivi bili lažni. Dalju istragu preuzela je policija u Francuskoj.

B. ČIKAŠKA STAMBENA ZADRUGA

U 1993. godini Čikaška stambena uprava (Chicago Housing Authority) investirala je iz socijalnog programa za svoje zaposlene preko USD 10 miliona u „Konex Roll Programme”. Novac je trebalo da bude upotrebljen za kupovinu instrumenata prvoklasne banke i da se učestvuje u „rol programu” koji je obećavao **godišnji prinis od 60% na minimalni iznos** investiranja od USD 10 miliona.

Chicago Housing Authority očigledno nije imala obaveštenje o svom učešću u tom programu sve dok novac nije bio izgubljen. „Investiranje” je sproveo 28 godišnji menadžer socijalnog programa CHA.

Komisija za hartije od vrednosti podnela je 21. juna 1994. godine prijavu okružnom sudu za Severni distrikt u državi Ilinois protiv odnosnog menadžera i drugih lica za prevaru u vezi sa hartijama od vrednosti. U prijavi se navodi da menadžer socijalnog programa ne samo da je izgubio novac koji je pripadao CHA, već da je imao lične koristi angažujući firmu koju on kontroliše da administrira investiciju i primajući proviziju od pretpostavljene trgovine instrumentima prvoklasne banke koja se u stvari nikad nije dogodila.

Pored toga, prijava tvrdi da je kod ulaska u „rol program”, menadžer socijalnog programa pripremio lažni i tendenciozni izveštaj za potencijalne investitore što se tiče ostvarenog prinosa za CHA i o okolnostima pod kojim je CHA investirala u „rol program”, koji je prema Komisiji ništa više od obične prevare da se obmanu investitori. Okružni sudija doneo je privremenu meru protiv menadžera i njegove kompanije za prevaru sa hartijama od vrednosti.

Menadžer je uložio žalbu na ovu odluku. Kod svoje odluke, sudija je naveo:
„Može da izgleda čudno što je Lauer (menadžer) okrivljeni, kada je bio žrtva - zaista jedina žrtva - prevare. Ali svakako da on nije žrtva. Žrtva je bila CHA. Lauer, mada na početku obmanut

(možemo to da pretpostavimo) bio je aktivan učesnik u Konexovoj prevari. Njegovo prevarno pismo bilo je sročeno da privuče još više naivnih.”

C. JUŽNOAFRIČKO ISKUSTVO

Početak januara 1995. godine, službenik jedne južnoafričke banke u blizini Johanesburga dobio je 18 godina zatvora pošto je priznao krivicu za sedam optužbi za prevaru. Optužen je da je između avgusta i septembra 1994. godine, dok je još uvek **bio zaposlen u banci, izdao garancije bez ovlašćenja** i preneo ove garancije teleksom i SWIFT-om u šest inostranih banaka u Karibima, Evropi i SAD.

D. ŠVEDSKI POKUŠAJ

Dva švedska državljana 24. avgusta 1994. godine otišli su ranim letom iz Štokholma za londonski aerodrom u Getviku. Sa sobom su nosili stendbaj akreditiv koji je navodno otvorila jedna švedska banka. Stendbaj akreditiv je bio otvoren 23. avgusta 1993. godine i sadržao sledeće:

„Mi, XXXX, Štokholm, Švedska, ovim otvaramo naš neopoziv i prenosiv akreditiv u korist XXXX, Bournemouth, Engleska, na nominalni iznos od USD pedeset miliona USD 50.000.000 raspoloživo uz korisnikovu menicu na dan dospeća.

Ovaj akreditiv je deljiv (sic), prenosiv i ustupiv bez prezentacije istog nama i bez plaćanja transferne provizije.

Menica vučena po ovom akreditivu mora na licu nositi oznaku: „Vučena po XXXX akreditivu No. 8647539-L/C i datirana sa 23. avgustom 1993. godine.”

Iznos menice vučene po ovom akreditivu mora, istovremeno sa negociranjem, biti indosirana i prezentacija svake takve menice predstavljaće garanciju negocirajuće banke ili banaka da je takvo indosiranje izvršeno.

Ovim potvrđujemo trasantima, indosantima i bona fide držaocima menica vučenim po ovom i u skladu sa uslovima ovog akreditiva da će iste biti valjano honorisane o dospeću i po prezentaciji istih nama.

Ukoliko nije drugačije izričito navedeno ovaj akreditiv potpada pod MTK Jedinstvena pravila i običaje za dokumentarni akreditiv (UCP 400).

Obojica su se vratila u Štokholm sledećim letom pošto su predali akreditiv predstavniku kompanije u Bournemouthu koja se obratila maloj filijali američke investicione banke na Vest Endu u Londonu u 10:00 narednog dana sa zahtevom da se proveru akreditiv. Sekretarica banke u Londonu pozvala je švedsku banku. Na poziv je odgovorio bankarski službenik čiji se potpis nalazio na stendbaj akreditivu. Podignuta je uzbuna i prevara je bila otkrivena.

E. SLUČAJ 10 MLRD USD U KINI

U julu 1993. godine dvojicu Amerikanaca kineskog porekla uhapsio je Biro za javnu bezbednost za prevarno dobijanje 200 stendbaj akreditiva u ukupnoj nominalnoj vrednosti od USD 10 milijardi od filijale Agricultural Bank of China u Hebeiu. Svih 200 stendbaj akreditiva zaplenila je policija u Velikoj Britaniji. Devet ih je bilo u prometu u SAD i Karipskom regionu, a tri u Švajcarskoj. Maja 1994. godine, ova dvojica Kineza osuđena su na kaznu zatvora od 20 odnosno 14 godina. Dva rukovodioca iz banke koji su bili umešani dobili su kazne zatvora od 11 i 19 godina.

2.3. Kako otkriti prevarne radnje

2.3.1. Detalji prevarnih šema i otkrivanje istine

1. Sa gledišta prevaranata, prevare sa IPB bile su izuzetno uspešne prvenstveno zbog toga što njihove žrtve ne znaju, ili nisu spremne da postavljaju prava pitanja pre nego što se upetljaju u posao. Potencijalne žrtve se boje neugodnosti da otkriju svoju **nestručnost** ako pokažu da ne razumeju prirodu transakcije.

2. Za prevarante je lako da nađu **žrtve** jer uvek ima poslovnih ljudi koji su **jako pritisnuti potrebom za nalaženjem finansijske pomoći za njihov ugroženi biznis**. Ima još veći broj penzionisanih lica koja **traže viši prinos** na investicije koji im obećavaju promoteri IPB.

3. Ključ za uspeh prevaranata u sprovođenju IPB prevare je **kredibilitet**. Takav kredibilitet mogu da pruže **banke i brokerske firme** koje propuštaju da sprovede neophodne provere. Prevaranti takođe obezbeđuju kredibilitet korišćenjem **pomoći advokatskih kuća kod otvaranja računa u bankama**. **Ovi računi se obavezno otvaraju sa malim ulogom** uz obećanje da će da usledi veliki priliv sredstava.

4. Zajednička karakteristika koja se nalazi kod IPS prevara je ta da sa prevarantima saraduje advokat što daje uverenje žrtvama da je sigurno da investiraju svoj novac u prevarne šeme. Ovi **advokati nastupaju radi sticanja lične koristi i prljaju svoju profesiju**. Mnoge žrtve su namamljene u lažan osećaj sigurnosti prevarnim izjavama koje je pripremio advokat i u kojima se tvrdi da je on upoznat sa ovim programima ili sa finansijskim bonitetom strana učesnica.

5. **Lažni finansijski izveštaji koje pripremaju ovlašćene javni računovođe predstavljaju drugi metod koji koriste prevaranti da obmanu svoje žrtve**. Ove računovođe, obično male firme ili pojedinci, prezentiraju bilanse koji **pokazuju off-shore subjekte sa kapitalom i aktivom koja doseže milijarde dolara**. Oni rade ruku pod ruku sa prevarantima i daju kredibilitet prevarnim transakcijama.

6. **Pojedince koji traže sredstva stalno mame oglasi koji nude garancije prvoklasnih banaka**, blokirana sredstva, mogućnosti za investiranje **sa visokim prinosom**, itd, koje objavljuju poslovne publikacije i **koji se pojavljuju na finansijskim stranicama velikih dnevnih listova**. Ovi neodgovorni oglasi daju kredibilitet prevarnim ponudama, **privlačeci jaganjce na klanicu** sa svih strana sveta.

7. **Mada je jasno da je preventiva bolja od leka, postojeći pravni sistemi ne promovišu takav koncept**. Često organi nadležni za sprovođenje zakona koji poseduju značajne dokaze nisu u mogućnosti da preduzimaju mere protiv onih koji su umešani u prevarne transakcije sa IPS jer se žrtve ne javljaju. **Hapšenje petoro ljudi u jednom londonskom hotelu novembra 1994. godine predstavlja tipičan primer**. **Policija je otkrila prevarne instrumente uključujući certifikate o depozitu,**

menice, zlatne certifikate itd, na ukupan nominalni iznos od USD 20 milijardi. Sud je u septembru 1995. godine odlučio da prekine postupak protiv ove petorke jer niko nije podneo zvaničnu prijavu kod policije. Nepostojanje prijave od strane žrtava predstavlja ozbiljnu prepreku za organe gonjenja koji žele da budu aktivniji u borbi protiv ovih prevara.

8. Očigledno je da prevaranti znaju kako da u potpunosti iskoriste ovakvu situaciju. U nedavnom slučaju, **penzionisani učitelj iz Nemačke uložio je svoju životnu ušteđevinu u šemu koja mu je garantovala prinos od 25% nedeljno. Pošto nije primao nikakvu isplatu kamate počeo je da brine i zatražio povraćaj svoje investicije.** „Vlasnici šeme su mu saopštili da ne mogu da mu vrate novac jer nisu sigurni da je on legitimni vlasnik i da su podneli tužbu kod suda u SAD za utvrđivanje vlasništva nad sredstvima. Ova taktika pokazuje da su prevaranti majstori manipulacije i da pribegavaju zakonu koji koriste u sprovođenju svojih prevarnih aktivnosti.

9. G. John Shockey istakao je u svom govoru na sastanku Biroa za borbu protiv komercijalnog kriminala u Londonu, avgusta 1994. godine, da **ima nekoliko faktora u sprezi koji otežavaju proces gonjenja IPB prevaranata.**

- Slučajevi su kompleksni i teško je da porota razume pojedinu finansijsku transakciju. Ovo je naročito akutan problem kada tužilac mora da prikaže trag kretanja novca.
- Poznato je da sudije ponekad imaju netrpeljiv stav prema tužiocu.
- Materija je dosadna za porotu u poređenju sa drugim vrstama kriminala.
- Tehničke greške često dovode do neuspeha tužilaca.

10. Kao što se vidi datih primera, **prevare sa instrumentima prvoklasne banke su globalne. Prevaranti deluju slobodno u svetu koji im ne postavlja nikakva ograničenja, dok se organi gonjenja nalaze pred problemom da prekorače nacionalne granice.** Čak i onda kada je započeta istraga, potrebno je dve do tri godine pre nego što se slučaj pojavi na sudu. Optuženi može da nastavi svoje delovanje i malo šta bilo ko može da uradi da bi ga sprečio u tome.

11. Sve je više uobičajena praksa da **prevaranti prete da će podneti tužbu zbog povrede ugleda protiv organizacija koje pokušavaju da zaštite nevine.** Tužba se može podneti protiv policije zbog pogrešnog hapšenja ako ona ne uspe da obezbedi blagovremene i adekvatne dokaze koji terete osumnjičene. **Prevaranti mogu da nanose štetu ugledu koliko im je volja. Oni imaju malo šta da izgube i nastavljaju sa takvim pritiskom čak i kad su uhapšeni.**

1. Prevare sa instrumentima prvoklasne banke postoje zbog jednostavnog mita koji su stvorili prevaranti. Po ovom mitu **lukrativna trgovina instrumentima prvoklasnih banaka postoji od pamtiveka i u ove poslove su umešane banke i vladine organizacije.**

2. U našem specijalnom Izveštaju o prevarama sa instrumentima prvoklasnih banaka iz 1994. godine izneli smo detalje prevarne prirode šema koje obuhvataju kupovinu i prodaju „stendbaj akreditiva” i „garancija prvoklasnih banaka”. Istakli smo da su stendbaj akreditiv ili bankarska garancija bankarski instrument koji predstavlja obavezu banke izdavaoca prema naznačenoj trećoj strani (korisniku) koja se aktivira ako komitent banke izdavaoca ne izvrši svoje obaveze iz osnovnog ugovora koji ima sa korisnikom. Oni takođe obavezuju banku da garantuje ili stoji kao garant u korist treće strane u stepenu koji je dozvoljen zakonom ili drugim propisom. Stendbaj akreditiv ili bankarska garancija se mogu naplatiti samo kada se događaj određen osnovnim ugovorom ne ostvari kako je nameravano. Banke ne izdaju ove instrumente iz investicionih razloga i ne postoji sekundarno tržište na kome bi se ovim instrumentima trgovalo uz ostvarivanje profita.

2.3.2. Prevare po pojedinim poslovima i subjektima

PREVARE SA POSLOVIMA FORFETINGA

Prevaranti sa IPB razvili su ovu prevaru iz koncepta diskontovanja akreditiva, što je prihvatljiva bankarska praksa koju stalno koriste banke i druge finansijske institucije za olakšanje međunarodne trgovine. Slična usluga koja stoji na raspolaganju za finansiranje međunarodne trgovine je „forfeting” - kod koje forfeter kupuje budući priliv izvoznika uz diskont, kod same isporuke robe ili ubrzo posle toga. Obezbeđuje se po marži iznad osnovne kamatne stope, uvećane za proviziju, uz prijem promisorij nota ili trgovinskih faktura koje obično indosiraju državna banka ili velike komercijalne banke u zemlji prodavca.

PREVARE SA AKREDITIVIMA - SLUČAJ NEMAČKA-KINA

1. Banke obezbeđuju finansiranje za svoje komitente kada su utvrdile da postoji zdrava osnovna transakcija i, poželjno je, kada postoji kreditni instrument koji je izdala banka koja prati drugu stranu u poslu. Na primer, **proizvođač u Nemačkoj je obezbedio porudžbinu od kupca iz Kine i banka kupca je otvorila akreditiv u korist nemačkog isporučiooca.** Nemačkom proizvođaču neće biti plaćeno dok ne otpremi robu i podnese dokumenta predviđena akreditivom za plaćanje negociranjem. U međuvremenu, prodavcu je verovatno potreban kapital da kupi repromaterijal i da uposli radnike da proizvedu odgovarajuće proizvode. **On traži od banke da mu otvori kreditnu liniju.** On otplaćuje kredit svojoj banci, uvećan za kamatu, čim bude primio plaćanje po osnovu akreditiva.

2. **Kupcu u Kini možda je potrebno vreme da proda uvezenu robu pre nego što plati nemačkom isporučioocu.** On se može sporazumeti sa nemačkim isporučiocem da plati **90 dana** posle negociranja akreditiva, umesto da plati *po viđenju*. **U takvom slučaju, možda nemački proizvođač ne**

želi da čeka 90 dana pre nego što će da primi svoj novac i zato se obraća svojoj banci sa zahtevom da diskontuje odnosni akreditiv. Ustvari, banka diskontuje *menicu*, ili *bankarski akcept* a ne akreditiv. Mada akreditiv predstavlja obavezu akreditivne banke da plati, plaćanje će biti izvršeno samo ako su podneta dokumenta u skladu sa akreditivom i ako je podnošenje izvršeno na ispravan način. Ponekad akreditivi ostanu neiskorišćeni ili ostaju neplaćeni iz raznih razloga.

3. Akreditivi su bankarski instrumenti koje otvaraju banke da bi se olakšala međunarodna trgovina. Uobičajena je bankarska praksa da akreditivna banka primi puno novčano pokriće ili odgovarajuće obezbeđenje od svog komitenta, nalogodavca po akreditivu, pre otvaranja akreditiva. Pored toga, u skladu sa zahtevima za adekvatnost kapitala, centralne banke pomno nadziru otvaranje akreditiva. Potpuno je besmisleno tvrditi da akreditiv može da se kupi po velikom diskontu, i naivno je smatrati da banke otvaraju akreditive da bi ih njihovi komitenti koristili za investicione svrhe.

PRIMER „BANKARSKOG AKCEPTA” MENICE U SAD

1. U SAD, naročito, banke svojim kreditnim bonitetom zamenjuju bonitet svojih komitenta akceptiranjem menica i odobravanjem diskontovanih sredstava zajmoprimcu putem „bankarskih akcepta”. Akceptiranjem menice, banka prenosi bezuslovno obećanje da plati nominalni iznos menice bilo kom držaocu koji je podnese na naplatu o dospeću. Bankarski akcepti, koji imaju vitalnu ulogu u finansiranju trgovine, nastaju na osnovu akreditivnih poslova ili na osnovu ročnih menica koje se vuku nezavisno od akreditiva. Instrumenti kakvi su bankarski akcepti mogu se prodavati investitorima na otvorenom tržištu da bi se obezbedilo kratkoročno finansiranje uvoznika i izvoznika, a ne akreditivi.

2. Ne postoji bolji način da se plasira informacija i pojača njen kredibilitet, nego što je to objavljivanje članaka i publikacija koje imaju autoritativan izgled. Na primer, „Euro Money Letter” koji je objavio „Offshore Investment Club”, Džersi, Kanarska Ostrva (Jersey, the Channel Islands), saopštava: „Ono što ste uvek želeli da znate: Poslovi sa bankarskim garancijama.” U njemu se kaže: „S obzirom na to da stendbaj akreditive otvaraju velike banke i da su to papiri sa zero kuponom oni se mogu uporediti sa bankarskim obveznicama sa zero kuponom. One dobijaju numeraciju na međunarodnom planu, na pr: kroz MTK u Parizu sa naznakom ICC 400 i u spesimenima SAD 3034 i 3039. Prema izveštaju MTK od 1. februara 1993. godine, ICC 400 naznaka je promenjena u ICC 500 a tranše stendbaj akreditiva (u Evropi) daju se u anuitetima od po USD 50 miliona. Stendbaj akreditiv se takođe naziva ULC (Uniform Letter of Credit).” Apsolutno besmisleno!

PREVARNI INVESTICIONI FONDOVI

Videli smo da sve više prevarni investicioni programi umesto Standby Letters of Credit, Prime Bank Notes ili Prime Bank Guarantees koriste manje kontroverzne izraze kao što su Bank Debentures, Certificate of Deposit (CD), Treasury Bill, Draft i Bill of Exchange. Ovo su sve forme obligacija koje izdaju banke, vlade i korporacije. Ovi instrumenti predstavljaju obavezu emitenta da izvrši plaćanje po određenim uslovima. Takođe, postoje različiti zakonski uslovi u pogledu emisije i otplate ovih instrumenata. Mada se svim formama obligacija koje emituju banke i centralne banke trguje širom sveta, one se ne mogu smatrati finansijskim instrumentima koji su potpuno bez rizika i da donose visoke prinose. Vrednost ovih dokumenata je neposredno u vezi sa ekonomskom i političkom stabilnošću emitenata.

PREVARE PO „BRETONVUDSKIM SPORAZUMIMA”

Međunarodni monetarni fond (MMF) otpočeo je sa radom u martu 1947. godine. Fond je osnovan da ohrabri međunarodnu saradnju na monetarnom planu i da otkloni devizne restrikcije; da stabilizuje devizne kurseve i da ubrza ostvarivanje multilateralnog sistema plaćanja između zemalja članica. MMF je 13. maja 1994. godine izdao saopštenje za štampu sa upozorenjem u pogledu finansijskih šema koje koriste njegov naziv. **U ovom upozorenju, MMF je ponovio da MMF ne emituje niti garantuje nikakve obligacije pod nazivom Prime Bank Notes, Prime Bank Guarantees, Bill of Exchange ili Bill of Equity, niti odobrava bilo kakve kreditne linije preko komercijalnih banaka ili drugih agencija.**

PREVARE SA UJEDINJENIM NACIJAMA

Neki prevaranti su odabrali Ujedinjene nacije za marketing svojih proizvoda. Investitor sa Dalekog Istoka investirao je USD 200.000 u program pod nazivom „C.O.D.E.X.E. - Comite pour le Developpement et l'Expansion des Etats”, pošto mu je bilo rečeno da je taj investicioni program pod sponzorstvom Komiteta koji radi u ime i za račun Ujedinjenih nacija s ciljem da se prikupe sredstva za pružanje pomoći zemljama u razvoju. Novac je bio potreban za otvaranje računa i za imenovanje menadžera programa. Prinos je garantovan po stopi od **192% na godišnjem nivou**. Zdrav razum ukazuje na to da ako bi takav program zaista postojao, onda bi on rešio pitanje ogromnog deficita sa kojim su sada suočene Ujedinjene nacije.

PREVARE AMERIČKIH FEDERALNIH REZERVI

1. Američke federalne rezerve su takođe visoko na listi organizacija čiji se naziv koristi u ovim prevarnim šemama. U nepotpisanom članku pod naslovom „Mehanizam stendbaj akreditiva i garancije prvoklasne banke” pojavljuje se sledeće: „Pokretačka snaga iza finansijskih instrumenata o kojima govorimo u ovom članku je američka vlada sa svojom monetarnom agencijom, Federal Reserve Board. Američki dolar je osnova sistema likvidnosti u svetu jer sve druge valute zasnivaju svoje kurseve na dolaru. Sasvim jednostavno ovo znači da su SAD svetski centralni bankar. Kao svetski centralni bankar, SAD imaju enormnu odgovornost da održe stabilnost svetskog monetarnog sistema.” Članak dalje tvrdi da „Federal Reserve Board (Fed) koristi dva instrumenta da kontroliše i koristi količinu USD koja je u međunarodnoj cirkulaciji, stendbaj akreditiva i garancije prvoklasnih banaka. Članak zatim navodi: „Molimo da obratite pažnju na to da su garancije prvoklasnih banaka ili stendbaj akreditivi samo stenografski izrazi i trgovački žargon, pravi naziv za njih je BANKAR-SKE OBLIGACIJE (BANK DEBENTURES)!”

2. Druga laž prevaranata je da Federalne rezerve ovlašćuje mali broj držalaca Glavne obaveze za kolateral (Master Collateral Commitment - MCC) da učestvuju u ovim programima. Time se potencira da su ovi držaoci malobrojni i da mogu biti identifikovani jedino putem poverljivog registracionog broja koji izdaju Federalne rezerve. Tvrdi se da ovi brojevi mogu da se otkriju samo pod kontrolisanim okolnostima. Međuagencijsko obaveštenje - Upozorenje u vezi sa notama prvoklasnih banaka (Prime Bank Notes), garancijama, stendbaj akreditivima i sličnim finansijskim instrumentima koje su izdale američke federalne agencije za nadzor finansijskih institucija 21. oktobra 1993. godine, samo po sebi je jasno u tom pogledu i primerak tog upozorenja može se naći u našem prvom izveštaju o prevarama sa instrumentima prvoklasnih banaka.

2.3.3. Nepravilno pozivanje na MTK sa primerima iz prakse

Međunarodna trgovinska komora (International Chamber of Commerce - ICC) jedno je od ključnih karakteristika koja se uobičajeno vidi u ovim prevarnim predlozima. Ono uključuje navođenje brojeva ICC publikacija kao što su ICC 400, 500 ili 322 koje nisu u vezi sa navodnim transakcijama, zatim referencu na nepostojeće forme kao što su ICC 3032, 3034, 3039 i fiktivni „Non-circumvention and non-disclosure agreements” (sporazumi o nezaobilaženju i neobjavlivanju). Neki investicioni programi sa IPB su navodno odobreni od strane ICC i nedavno je jednom investitoru rečeno da je jedan od direktora u ICC uključen u ove programe. Ništa od toga nije istinito.

PRIMERI IZ PRAKSE

SLUČAJ AGRICULTURAL BANKA OF CHINA

U slučaju Agricultural Bank of China na primer dvojica zaposlenih iz jedne filijale neovlašćeno su izdali 200 stendbaj akreditiva. Što se tiče žrtava zakonska obaveza odnosno banke može unekoliko biti njima u korist. Međutim, nije realno očekivati da je banka u obavezi da plati zbog nezakonite umešanosti njenih zaposlenih. U ovakvim slučajevima se primenjuje nedostatak legitimne osnovne transakcije. Žrtve mogu da se nađu upletene u dugim i skupim sporovima u jurisdikcijama koje imaju više simpatija prema lokalnim bankama nego prema inostranim poveriocima.

OFŠOR „LJUŠTURE” BANKE

Instrumente prvoklasnih banaka mogu da izdaju ofšor „ljuštore” banke koje nisu regulisane niti su osnovane uz potvrđenu finansijsku sposobnost. I ovde ovakvi dokumenti nemaju nikakvu vrednost za njihove držaoce. Ove banke, takođe poznate kao papirne banke, banke u akt tašni, banke na mesinganoj pločici, nemaju nikakav kapital, niti centralu, niti sedište, nemaju zaposlene, niti investicije u osnovna sredstva, praktično nemaju ništa od sadržaja jedne banke. Uprkos identičnih zvučnih naziva, banka koja tvrdi da je registrovana u Švajcarskoj a nalazi se na malom ostrvu u Južnom Pacifiku ili na Karibima može da bude bez ikakvih veza sa bilo kojom stvarnom bankom u Švajcarskoj.

„NOVAC U NAJAM”

„Novac u najam”, usluga koju pružaju neki finansijski brokeri/savetnici predstavlja još jedan kanal kroz koji se uvode lažni bankarski instrumenti. Zajmoprimcu se daje akreditiv ili certifikat o depozitu u zamenu za malu avansnu proviziju. Zatim se ovi instrumenti koriste kao kolateral za uzimanje kredita od banaka ili privatnih investitora koji postaju krajnje žrtve ovih prevarnih instrumenata.

Ovo su neki od razloga zašto je pogrešno tvrditi da „instrumenti prvoklasne banke” predstavljaju legitimne finansijske instrumente kojima se trguje po nerizičnim investicionim programima. Svetsko iskustvo pokazuje da ove nerizične i visoko prinodne pogodnosti ne važe za njihove žrtve. Jedina lica koja imaju koristi od ovih programa su prevaranti.

2.4. Pakovanje - proces jačanja kredibiliteta

RAZLIKA IZMEĐU NASILNOG KRIMINALA I PREVARE

Jedna značajna razlika između nasilnog kriminala i prevare je u tome što **prevara često sadrži izvestan stepen učešća svojih žrtava**, bilo da to znaju ili da ne znaju za to. Kod prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka, na primer, žrtve predaju svoj novac zato što žele da budu deo mehanizma koji pravi novac. Prevaranti koriste svoju moć ubeđivanja umesto prinude da preuzmu kontrolu nad svojom žrtvom. Verujemo da zbog toga prevara može da nanase tešku psihološku štetu svojim žrtvama, koje ne samo da su dovedene u situaciju da se osećaju neugodno, već gube svoje samopoštovanje kada su podvrgnute iluziji i finansijskom gubitku.

Ipak, za većinu žrtava potrebno je mnogo ubeđivanja pre nego što budu spremne da predaju svoj teško stečeni novac. **Prevaranti su svesni toga i zato su izuzetno strpljivi**. Oni su takođe svesni potrebe da steknu poverenje svojih žrtava i zato je **kredibilitet ključ uspešne prevare sa IPB**.

EKSPERTI ZA KAMUFLIRANJE - ZA BOLJI IZGLJED PAKETA

Pored uobičajene parade sa imenima koju neprestano primenjuju prevaranti sa IPB, oni su takođe **eksperti za kamufliranje ili unapređenja kredibiliteta**. Što više slojeva obezbede za pakovanje svojih praznih obećanja, to će paket izgledati značajniji. Što je bolji izgled paketa, to će lakše biti da ga prodaju svojim žrtvama.

Proces pakovanja ili jačanja kredibiliteta može biti izuzetno dug i može da obuhvati više faza. Pokušaji da se **uključe advokati, računovođe, bankarski službenici i bilo koje legitimne organizacije**, kao što su trgovinske komore, trgovinska udruženja i osiguravači, predstavljaju deo procesa pakovanja. Metodi koji se koriste mogu se razlikovati, ali **potvrde ili obaveze koje izdaju legitimne banke mogu pretvoriti lažni ček, garanciju ili certifikat o isporuci bezvrednog zlata ili dragog kamena u dokumenta koja izgledaju prihvatljiva**.

SIGURNOSNA OBVEZNICA OSIGURAVAJUĆEG DRUŠTVA

Sigurnosna obveznica ili polisa za koju se kaže da je izdalo osiguravajuće društvo ili reosiguravajuće društvo takođe je od pomoći prevarantima kod stvaranja dodatnih uveravanja za njihove žrtve. Nažalost za žrtve, često je isuviše kasno po njih kada otkriju da je obveznicu ili polisnu izdalo društvo-ljuštura bez dokazane finansijske sposobnosti.

LAŽNA PRIJAVA POLICIJI U SEVERNOJ ENGLESKOJ-NEUSPELO PAKOVANJE

Ne postoji granica do koje su prevaranti spremni da idu u procesu *pakovanja*. Na primer, policija u Severnoj Engleskoj primila je prijavu o izvršenoj provali. Nije bilo primetne štete po imovinu. Međutim, lice koje je podnelo prijavu tvrdilo je da mu je nestalo 98 blanko certifikata o depozitu iz njegovog sefa. Zahtevalo je da policija pošalje cirkular svim bankama i finansijskim institucijama radi upozorenja da ne prihvataju certifikate o depozitu bez njegovog potpisa. Srećom, oficir policije koji je bio poslat da istražuje navodnu provalu bio je vrlo oprezan i odmah je incident prijavio svojim pretpostavljenima. Istraživanje je otkrilo da banka za koju je navodna žrtva provale tvrdila da je predstavlja tek je nedavno pre tog događaja otvorila račun sa malim saldonom kod legitimne banke u SAD. Da je policija razaslala cirkular, to bi dalo tom licu i CD kredibilitet koji nisu sigurno zasluživali.

2.5. Dejstvo prevara na nevina lica sa primerima iz prakse

POHLEPNI I NAIVNI SEBI NANOSE GUBITKE

Postoji tendencija da se **žrtve IPB prevara smatraju za pohlepne ili naivne** i mnogi veruju da su sami sebi naneli gubitke. Mada to može da važi za profil nekih od žrtava, to se sigurno ne može odnositi na većinu žrtava prevara sa IPB.

SLUČAJ U BELGIJI PRED BOŽIĆ 1995.

Upravo pred Božić 1995. godine, francuskog profesionalnog prevodioca angažovala su dvojica Brazilaca za koje je on shvatio da ne govore francuski. Otišao je u jednu banku u Belgiji sa svojim klijentima koji su pokušali da negociraju certifikat o depozitu. Očigledno je dokument bio lažan. Pozvana je policija i sva trojica su bila uhapšena.

SLUČAJ NEMAČKE KOMPANIJE

Početak 1995. godine, jedna nemačka kompanija je morala da ishodi privremenu meru od suda da spreči dužnika da raspoláže svojim novcem u cilju spekulacije. Očigledno, umesto da plati iznos koji duguje nemačkoj kompaniji, dužnik je potpisao ugovor sa drugom stranom da bi investirao svoj novac u trgovinu po jednom programu IPB. Nemačka kompanija je jasno bila zabrinuta odlukom koju je doneo dužnik i učinila je sve što je mogla da spreči da novac bude upotrebljen u tu svrhu. Nažalost, dužnik je insistirao da izvrši ugovor i transferisao je novac van Nemačke podnoseći menicu banci u Grčkoj da bi izbegao odluku nemačkog suda.

SLUČAJ DANSKE BRODARSKE KOMPANIJE

Danska brodarska kompanija ugovorila je prodaju jednog od svojih brodova kupcu iz Turske koji je već posedovao jedan i po brod i tvrdio da je uspešan na tržištu nekretnina. Cena je dogovorena i ugovor potpisan ali kupac nije uplatio depozit. Kupac je tražio jedno produženje roka za drugim i zatražio da način plaćanja bude izmenjen tako da se otvori akreditiv, što je danski brodovlasnik prihvatio. Posle šest meseci čekanja i dva putovanja u Tursku, danska kompanija je primila dva akreditiva, sa nominalnim iznosima od USD 500 miliona i USD 10 miliona. Provere koje je sprovedla njihova banka otkrile su da banka čiji se naziv nalazio na akreditivu od USD 500 miliona ne zna za postojanje tog dokumenta. Drugi akreditiv je otvorila banka za koju se tvrdilo da ima aktivu od USD 17 milijardi, međutim pokazalo se da ona ne postoji. Mada nije bilo ni govora o tome da bi danska kompanija isporučila brod bez prijema valjane uplate, troškovi koje je imala i šteta koja je uzrokovana odlaganjem izneli su značajnu sumu.

2.6. Objavljivanje članaka sa autoritativnim izgledima

SUPERIORNA INTELIGENCIJA PREVARANATA ALI I LOŠA INFORMISANOST

Medijski izveštaji nas često navode da poverujemo kako prevaranti imaju superiornu inteligenciju i da su savršeno dobro organizovani. To se razlikuje od onog što smo mi iz Biroa videli. Prema našem iskustvu, oni su možda lukavi, ali su često lenji, dezorganizovani i loše informisani. Oni se u potpunosti oslanjaju na dokumentaciju koju su pozajmili iz svojih kontakata i ne čine nikakav napor da provere legitimnost dokumenata i ne čine ništa da uspostave autentičnost pojedine transakcije.

NESPOSOBNOST PREVARANTA ZA POBOLJŠANJA

Nesposobnost prevaranata da unesu poboljšanja daje nam značajnu prednost nad njima u utvrđivanju prirode transakcije koju nude. Prevarna priroda transakcije se često utvrđuje pažljivim ispitivanjem podnetih dokumenata. Ima nekih fraza koje se ne koriste u legalnim bankarskim transakcijama, ali se često vide u dokumentima koje se odnose na transakcije sumnjive prirode. Druga slabost je kada poznata terminologija bude upotrebljena u potpuno pogrešnom kontekstu. Ako se sprovedu adekvatne provere onda kada se uoče neuobičajene fraze mnoge prevare mogu da se preduprede.

2.7. Lista fraza - „crvena zastavica“

Postoji određen broj fraza koje se koriste u prevarnim radnjama, koje se zajedničkim imenom nazivaju „crvenom zastavicom“. Navešćemo neke od njih.

BANKARSKI KOORDINATOR TRANSAKCIJA BANKA-BANCI

To je izraz koji su izumeli prevaranti. Oni mogu da daju ime lica koje zaista radi u banci. Ovo lice ne može, međutim, da se nazove koordinator. On ili ona možda ni ne znaju za odnosnu transakciju i možda su samo imali priliku da za kratko sretnu prevaranta ili ga uopšte ne znaju. Prevaranti ponekad vole da imaju ime nekog od zaposlenih u banci, na koje mogu da se pozovu, da bi tako potvrdili transakciju. Više je nego verovatno da taj zaposleni nema nikakvog pojma o odnosnoj transakciji. U vrlo retkim slučajevima, zaposleni može da bude u dosluhu sa prevarantom. Kakve god da su okolnosti, ovo lice nije „bankarski koordinator“.

PISMO O BLOKIRANIM SREDSTVIMA

Blocked fund Letters ne predstavlja novi koncept, međutim, u poslednje vreme je u znatno široj upotrebi. Od žrtava se traži da transferišu svoj novac na račun određene banke ili da uruče sredstva i imovinu, kao što su zemlja i druge nekretnine, koje će biti „blokiran“ na godinu dana ili duže, uz „pismo o blokiranim sredstvima“ koje izdaje banka. Pismo služi kao obezbeđenje žrtvama da će investirani novac biti 100% siguran. Banke obaveštavaju da im se obraćaju komitenti, koji im nisu poznati, da izdaju „pismo o blokiranim sredstvima“ za sredstva koja ne mogu biti potvrđena. Mada može postojati legitimna upotreba „pisma o blokiranim sredstvima“ u nekim zemljama, važno je znati da banke ne izdaju pisma ove vrste za investicione svrhe i ne mogu da „blokiraju“ novac koji deponenti legitimno poseduju. Monetarni kontrolor, administrator nacionalnih banaka u SAD, 3. marta 1995. godine izdao je upozorenje o „depozitima blokiranih sredstava“.

CUSIP BROJ

CUSIP je akronim od Committee on Uniform Security Identification Procedures (Komitet za jednoobrazne identifikacione procedure obezbeđenja). CUSIP brojeve izdaje CUSIP Service Bureau u Njujorku za plasman hartija od vrednosti u inostanstvu lokalnih organa uprave, privrede ili privatnih emitenata. CUSIP brojevi koriste se uglavnom za domaće akcije iz SAD. Pominjanje CUSIP broja u šemi instrumenata prvoklasnih banaka su osmislili prevaranti da bi stvorili impresiju da je dokument izdat legalno od strane renomirane organizacije.

SREDSTVA DOBROG, ČISTOG NEKRIMINALNOG POREKLA

Funds of Good, Clean and Non-Criminal Origin, je još jedna fraza bez specifičnog značenja ali često povezana sa prevarnim transakcijama.

MTK OBRAZAC 3034 (LONDON SHORT FORM) / MTK OBRAZAC 3039 (LONDON LONG FORM)

Ove obrasce nije izdala Mtk i nisu poznati niti se upotrebljavaju u bankarskoj praksi.

NEOPOZIVA BANKARSKA DOZNAKA

Ovo nije dokumenat koji izdaju banke niti je poznat u bankarskim krugovima.

JEDNA GODINA I JEDAN DAN; PET GODINA I JEDAN DAN

Čudnovat dodatni dan koji se obično ne primenjuje kod legitimnih komercijalnih papira ili finansijskih instrumenata. Ima različitih mišljenja među bankarima i organima za primenu zakona u pogledu toga koji je razlog za često dodavanje ovog jednog dana. Neki kažu da je to zbog toga što prevaranti veruju da će im taj dodatni dan omogućiti da izbegnu svoju obavezu. Naše informacije ukazuju na to da se sa tim otpočelo zbog toga što prevaranti vole da njihove žrtve veruju da će imati koristi od tog jednog dodatnog dana jer to znači prebacivanje datuma dospelca u narednu godinu. U svakom slučaju to pokazuje neregularnost navodne transakcije.

„PRVOKLASNE” SVETSKE BANKE

Banke u svetu se rangiraju prema svojoj aktivni i kreditnim performansama. Reči „prvoklasne” (prime) ili „prve” (top) nemaju nikakvo posebno značenje.

2.8. Specijalna upozorenja bankama

UŠEŠĆE OFICIJELNE BANKE U PIB JE NEOPHODNO

Prevaranti su razvili prevaru sa instrumentima prvoklasnih banaka zloupotrebom sigurne i poverljive prirode bankarske delatnosti. Prevaranti sami ne mogu da pripreme finansijsku prevaru koja bi bila dovoljno privlačna za njihove žrtve. Suštinski deo podvale je uključjenje legitimne banke dobijanjem neke pozitivne reakcije od nje. Implicirano ili stvarno učešće jedne banke u šemi IPB pruža žrtvama poverenje i sigurnost što je prvi uslov za to da prenesu svoj novac. Često se koriste dobro poznate međunarodne banke bez njihovog znanja. Na primer, pominjanje banke koordinatora ili naziva 50 najvećih evropskih banaka koje će uzeti učešće u navodnim programima i pisma o obavezama koje su izdale banke poslužice prevarantima za ovu svrhu.

NOVI KOMITENTI - GLAVNI OSLODAC

Glavni oslonac za zloupotrebu banaka su novi komitenti o čijem poslovanju su one malo obavestene. Nedavni izveštaji pokazuju da je potrebno da banke obнове uvid u poslovanje svojih komitenata sa bankama, verovatno na bazi pojedinačnog pristupa. Nedavno, na zahtev primljen od jednog dugogodišnjeg komitenta, jedna evropska banka je prihvatila da konfirmira stendbaj akreditiv koji je otvorila turska banka u korist tog komitenta. Ubrzo posle otvaranja stendbaj akreditiva turska banka

je otišla u likvidaciju. Tek onda je evropska banka shvatila da je njen komitent kupio stendbaj akreditiv sa dubokim diskontom od nekog svog partnera iz Turske. Nije postojala nikakva osnovna transakcija u vezi sa otvaranjem akreditiva od strane turske banke.

NI JEDNA BANKA NIJE IMUNA NA PREVARU

Uprkos oklevanja banaka u svetu da priznaju da su pretrpele gubitak iz prevara sa IPB, svi se slažu da je prevara u toj meri raširena da nijedna banka nije imuna na nju.

EKSPLOZIJA VISOKOG OBIMA PREVARA

U svom govoru 1995. godine na Konferenciji o prevarama koju je organizovala Britanska bankarska asocijacija, g. Barry Robinson, vice president, Citibank N.A. kazao je delegatima:

„Tokom proteklih 5 - 10 godina svedok sam eksplozije visokog obima **prevara sa „novim proizvodima**“, kod kojih su šeme, zasnovane na dokumentaciji osmišljenoj da zavodi nevine, redovni krivac za to. Organizovani kriminal, mislim na onu vrstu kriminala u kojoj **kriminalci pomažu jedni druge**, sve više je prisutan u slučajevima kojima su zaduženi istražitelji iz Citibanke.

Dodajmo tome jasne dokaze da **zaposleni u bankama pomažu kriminalce**, bilo zbog pretnje bilo zbog mita, i da su neke šeme na čelu sa finansijskim savetnicima, advokatima, računovođama, često naivne (ali to nije uvek slučaj), i onda vidimo da su opasnosti znatno uvećane.

Jedna analiza 50 nedavnih velikih slučajeva koje je istraživala Citibank pokazuje uznemiravajući trend:

	% od ukupnog broja slučajeva		
	Pre godina	10	5 danas
Greške zaposlenih kao uzrok gubitka	20	20	22
Korupcija zaposlenih kao uzrok gubitka	5	15	28
Organizovani kriminal kao uzrok gubitka	0	5	22

Porast procenta korupcije zaposlenih i organizovanog kriminala je izuzetan i duboko nas zabrinjava.”

BANKARSKJE TAJNE IDU U KORIST PREVARANTA

Zakoni o bankarskoj tajni pružaju prevarantima krajnju zaštitu čim novac bude deponovan na račun u banci. Ulaženje u trag novcu je dug i težak proces i informacije se mogu dobiti samo legalno na osnovu naloga suda. Većina žrtava nema adekvatne finansijske izvore da ganja svoj novac kroz svetsku mrežu novčanih transfera. Za one koji odaberu da idu tom linijom povraćaja rezultat je često razočaravajući. Banke se mogu naći u neugodnoj situaciji ako se sazna da su njihove usluge bile iskorišćene za sprovođenje prevare.

NEDOSTATAK PROCEDURE - NEOPHODNE PROVERE

Pritisци na rukovodioce u sredstvima da razviju nove, profitabilne izvore novca stvorili su povoljnu klimu u bankarskom sistemu za prevarante. Visoko rukovodstvo u bankama mora uzeti u obzir pretnju koju predstavljaju prevare i da se bavi ovim problemom putem adekvatnih programa nadzora i edukacije i mora obezbediti da postoji procedura „neophodne provere“. Za izvršenje ovih funkcija treba da se uspostavi sektor za centralizovano praćenje prevara.

2.9. Preporuke banakama

UPOZNAJTE SVOG KOMITENTNA I VODITE RAČUNA O ODREĐENIM PRAVILIMA

U svetu je izdato mnogo smernica za banke, ali prema našem mišljenju na vrhu liste ostaje: Upoznajte svog komitenta (Know Your Customer). Možda je teško zaustaviti službenika koji namerno želi da prevari svog poslodavca, ali mnogi pokušaji prevare mogu da se izbegnu aka zaposleni u banakama vode računa o sledećim jednostavnim pravilima:

- ne žurite sa davanjem svoje vizit karte,
- budite pažljivi kada pismeno odgovarate na upit, naročito ako odgovarate na netražena pisma ili faksove,
- ne potpisujte nijedan dokument koji vi niste pripremili ili vaša banka pre nego što konsultujete svog pretpostavljenog,
- ne prihvatajte kao kolateral, potvrdu o prijemu na čuvanje u sefu ili u depo ili bilo koju drugu obavezu/obligaciju koja je vučena na drugu banku ili drugo pravno lice,
- ne pokušavajte da budete isuviše uslužni prihvatanjem da primete i šaljete poruke za komitente osim ako se radi o transakciji u kojoj je vaša banka neposredni učesnik,
- ne avizirajte niti konfirmirajte akreditiv dok ne budete zadovoljni sa autentičnošću kao i sa legitimnošću akreditiva,
- ne šalžite direktno bilo koji papir na naplatu nepoznatoj banci u drugoj zemlji, već kadgod je moguće koristite korespondentsku banku,
- ne dajte avans po osnovu nenaplaćenih sredstava,
- ne oslanjajte se na odgovore koje primete neposredno od drugog pravnog lica. Saznajte da li to pravno lice posluje sa privremene adrese,
- ne kontaktirajte imenovanog službenika banke u datoj referenci. Takva verifikacija treba da se ostvari kroz sektor interne kontrole te banke ili kod zaposlenog koji ima znatno viši položaj od lica i pozicije datih u referenci,
- ne prihvatajte otvaranje nijedne vrste računa pre nego što u potpunosti proverite identitet i kredibilitet podnosioca zahteva,
- ne oslanjajte se isključivo na finansijske izveštaje koji su pripremili računovođe,
- ne ustručavajte se da kažete NE komitentima ako niste u potpunosti zadovoljni legitimnošću osnovne transakcije,
- ne oklevajte da prijavite svoju sumnju sektoru za praćenje prevara i, aka je to potrebno, policiji.

ŠTA MOŽETE OČEKIVATI OD PREVARANTA ?

Šta možete očekivati da čujete od prevaranta sa IPB

1. Prevarant sa IPB sposoban je da **kaže sve vrste laži**. Ovo su neke od priča koje se mogu očekivati od prevaranta sa IPB:

2. Upućeno potencijalnim žrtvama:

- Ovo je prilika koja se sreće jednom u životu,
- Od presudne je važnosti da ovo smatrate poverljivim,
- Ovo je transakcija banka - banci, zato nema rizika. Kakva je verovatnoća da banka sa

- rejtingom A do AAA prema Standard & Poors bankrotira?
 - To su privatni bankarski instrumenti, zato se na njih ne odnosi regulativa Centralne banke, Komisije za hartije od vrednosti ili drugih.
 - Ovo nije javna ponuda - ograničena je na grupu prijatelja i poslovnih saradnika,
 - Nemoguće je sprovesti stalnu istragu koja će omogućiti puno obelodanjivanje svakog aspekta transakcije. Poverljivost je jedna od najvećih pogodnosti koja je povezana sa ovim transakcijama. Ako bude povređena, svaki subjekt sa novcem ili utrživim hartijama od vrednosti na kraju će postati svestan takve mogućnosti i onda izuzetan prihod više neće biti ostvariv da bi privlačio investitore,
- Zna nekog ko je ostvario veliki iznos dobiti u ovom,
- Nema avansne provizije,
 - To je samootplativ zajam,
 - Novac je 100% siguran i 100% povrativ. Novac će ostati na „escrow računu” dok ne stigne autentifikovana poruka od banke koja potvrđuje da je transakcija spremna za otpočinjanje.
- 3. Upućeno bankama:**
- Obezbeđeno kolateralom koji je konfirmirala ili izdala druga banka,
 - Izvor likvidnosti,
 - Značajna provizija,
 - Očekuje se transfer velike sume novca.
- 4. Upućeno agencijama za sprovođenje propisa i organima gonjenja:**
- Nismo znali da je to prevara,
 - Žrtva sam i ja sam.

PREPORUKE I SAVETI MTK

1. Profesionalna tela kao što su društva pravnika, instituti ovlašćenih računovođa i udruženja banaka treba da preduzmu bliže ispitivanje svakog učešća svojih članova u ovim prevarama.
2. Obraćamo se regulatornim telima da definišu obaveze banaka i finansijskih institucija kod izdavanja različitih formi obaveza koje su ispitane u ovom izveštaju. Ovo će pomoći bankama i finansijskim institucijama da procenjuju svoje pravne obaveze i da izbegavaju nepotrebnu izloženost i moguće parnice u vezi sa prevarama na osnovu instrumenata prvoklasnih banaka.
3. Sramotno je što međunarodna i nacionalna sredstva informisanja objavljuju oglase koji nude investicije i kredite prevarne prirode. Pozivamo da takvi oglasi budu strogo nadgledani da bi se zatvorio taj prolaz za prevarante. Rastuća popularnost Interneta takođe nudi alat za ovu vrstu oglašavanja i to ne sme biti omogućeno da se razvija.
4. Pozdravljamo formiranje u okviru MTK Grupe eksperata za borbu protiv komercijalnog kriminala i tražimo da oni dalje istražuju problem prevara sa instrumentima prvoklasnih banaka i predložimo ostvarivanje kanala za centralno prijavljivanje ovih prevara.
5. Prema našem mišljenju u mnogim zemljama zakon nije adekvatan za postupanje prema posrednicima koji nude ove lažne poslove. Oni koje su organi za primenu zakona uhvatili sa prevarnom dokumentacijom koriste za svoju odbranu tvrde da nisu shvatili da je osnovna transakcija prevarna i da su i oni sami žrtve prevare. Verujemo da su ovi posrednici ili svesni prevare ili da su bezobzirni u

pogledu konsekvenci svojih aktivnosti. Može da postoji praznina u zakonu koja treba da bude popunjena. Koncept neophodne provere koji je znatno razvijen poslednjih godina treba da bude dalje uveden u krivični zakon da bi se inkriminisale aktivnosti ovih posrednika.

SAVETI MTK

1. Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka, nezavisno od njihovih varijacija, nastavljaju da nanose ozbiljne štete žrtvama širom sveta. Žrtve je lako naći. Ove prevare mogu da se preduprede ako se potencijalnim žrtvama omogućiti da budu svesne prevarne prirode ovih transakcija i da traže savet pre nego što predaju svoj novac.

2. Agencije za primenu zakona i organi gonjenja osposobljavaju se da se bore sa sve većim brojem prevara koje su povezane sa instrumentima prvoklasnih banaka. Međutim, brzina i ishod njihove istrage je često ometan nedostatkom nadležnosti i međunarodnim karakterom ovih prevara.

3. Prevaru sa instrumentima prvoklasne banke prevaranti su učinili komplikovanom nameranim korišćenjem međunarodne bankarske infrastrukture koja im je lako dostupna. Ako bi banke prihvatile više standarde i neophodne provere, one bi mogle da ograniče broj pojava ovih prevara i da obezbede dodatnu zaštitu sebi i svojim komitentima.

4. Kompleksnost ove prevare daje prevarantima idealnu odbranu kada ona bude otkrivena. Neizbežno, prevaranti tvrde da su zaista verovali da program postoji i da je njihova uloga bila samo posrednička. Sa gledišta značaja prevare, predlažu se izmene u zakonu da bi se određena lica učinila odgovornim za svoju bezobzirnost kod prodaje finansijskih programa koji su povezani sa instrumentima prvoklasnih banaka.

5. Biro za borbu protiv kriminala MTK procenjuje da prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka koštaju dnevno širom sveta USD 10 miliona. Međutim, svaki član društva je pogođen ovim prevarama jer indirektno snosi ove visoke troškove. Vie saradnje među agencijama na nacionalnom i na međunarodnom planu uslov su da se stane na put ovim prevarama.

6. Lažni „finansijski savetnik” za koga se zna da je koristio različite pseudonime, uključio je u svoj promotivni materijal o finansijskim programima povezanim sa instrumentima prvoklasnih banaka i ovo. Kaže se:

Arthur Schopenhauer, veliki nemački filozof je napisao: „Svaka istina prelazi tri koraka:

PRVI, *predmet je ismevanja,*

DRUGI, *žestoko je osporavana,*

TREĆI, *prihvaćena je kao očigledna.*

Postupci 3% svih ljudi spadaju u korak Jedan i Dva a ostalih 97% čeka dok ne bude očigledno.”

Bilo da radite u banci ili u drugoj instituciji koja pruža finansijske usluge ili ste privatni investitor, nadamo se da će vam ovaj izveštaj pomoći da izbegnete probleme. Može se dogoditi da vrlo brzo prevaranti odluče da se okrenu nekim drugim vrstama inovativnog kriminala. Dole, jedino saradnjom finansijskih institucija, pravne i drugih relevantnih profesija, organa za primenu zakona i žrtava, društvo može da suzbije prevarante i da se nosi sa njima kroz sudske procese. Budite pažljivi i nemojte biti zastrašeni, ispunjeni strahopoštovanjem ili zaslepljeni naukom. Budite u okviru Šopenhauerovih 3 procenta.

NAPOMENE:

Korišćeni izvori:

1. Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka, Udruženje banaka Srbije, Beograd, prevod na srpski
2. Bečka konvencija (Konvencija UN protiv nezakonitog trgovanja narkoticima i psihotropnim supstancama)
3. Financial Activity Task Force – FATF (Radna grupa za finansijske postupke)
4. Konvencija o pranju novca (Konvencija o pranju novca, vođenju istrage, izvršavanju zaplene i konfiskacije dobiti od kriminalaca)
5. Direktiva za sprečavanje korišćenja finansijskog sistema u cilju pranja novca
6. Zakon o sprečavanju pranja novca (Službeni list SRJ br. 53/2001)
7. Zakon o sprečavanju pranja novca („Sl. glasnik RS”, br. 107/2005)
8. Zakon o bankama („Službeni glasnik RS”, br.107/2005)

E - IZVORI:

1. www.nbs.yu
2. www.pks.co.yu
3. www.finnet.co.yu
4. www.24x7.co.yu
5. www.ekonomist.co.yu

KONTROLNA PITANJA

1. Definišite „pranje novca”, njegove faze i veličinu problema?
2. Navedite atraktivne delatnosti u koje su usmerena „pranja novca”, povratne efekte i nove tehnologije, kao i značaj edukacije kadrova?
3. Navedite i objasnite međunarodnu regulativu u funkciji sprečavanja „pranja novca”?
4. Navedite i objasnite domaću regulativu i institucije i odgovornost banke u borbi protiv „pranja novca”?
5. Objasnite ulogu MTK u sprečavanju prevarnih radnji sa instrumentima prvoklasnih banaka-navedite vrste, karakteristike i žrtve prevarnih radnji?
6. Navedite razloge širenja prevarnih radnji sa instrumentima prvoklasnih banaka, značenje kredibiliteta uz navođenje primera iz prakse?
7. Navedite detalje prevarnih šema sa IPB i otkrivanje istine?
8. Navedite prevarne radnje sa IPB po pojedinim vrstama poslova i učešće pojedinih vrsta subjekata u tim radnjama?
9. Navedite prevarne radnje sa IPB koje su bazirane na nepravilnim pozivanjem na MTK sa primerima iz prakse. Objasnite značenje pojma „pakovanje” u procesu jačanja kredibiliteta?
10. Objasnite dejstvo prevara sa IPB na nevina lica; Objasnite značenje objavljivanja članaka sa autoritativnim izgledima i značenje fraza „crvena zastavica”?
11. Navedite i objasnite specijalna upozorenja bankama u vezi sa IPB prevarama?
12. Navedite preporuke MTK bankama u vezi sa prevarama IPB?

LITERATURA

1. Barać dr Slobodan, Stakić, dr Budimir, Osnovi ekonomije, FFMO, 4. izdanje 2006., Beograd.
2. Barać dr Slobodan, Stakić dr Budimir, Hadžić dr Miroљjub, Ivaniš dr Marko, Praktikum za bankarsko poslovanje, FFMO, Beograd, 2007.
3. Barać dr Slobodan, Stakić dr Budimir, Hadžić dr Miroљjub, Ivaniš dr Marko, Poslovno bankarstvo, FFMO, Beograd, 2005.
4. Barać dr Slobodan, Stakić dr Budimir, Hadžić dr Miroљjub, Ivaniš dr Marko, Organizacija bankarstva, FFMO, Beograd, 2005.
5. Bjelica dr Vojin, Bankarstvo, teorija i praksa, Ekonomski fakultet, Novi Sad, 2001.
6. Galbrajith J. Džon, Novac, prevod, Stvarnost, Zagreb, 1975.
7. Galbrajith K. Džon, The new Industrial State, Boston, 1967.
8. GATT, Final Act embodyng the results of the Uruguau round of multilateral trade negotiation, Marrakesh. 15. april, 1994.
9. Gnјatović dr Dragana, Dobri i zli dinari, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1998.
10. Hilferding Rudolf, Finansijski kapital (prevod), Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1971.
11. Ilić dr Bogdan, Barać dr Slobodan i drugi autori, Ekonomija, Omega, Beograd, 2000.
12. Janjević Milutin, Evropska monetarna unija, "Međunarodna politika", 1998.
13. Jeremić dr Zoran, Finansijska tržišta, FFMO, Beograd, 2003.
14. Kastratović dr M. Menadžment finansija preduzeća, FIM, Beograd, 1997.
15. Komazec dr Slobodan, Ristić dr. Žarko, Monetarne i javne finansije, Čigoja, Beograd, 1997.
16. Kovač dr Oskar, Platni bilans i međunarodne finansije, CES MECON, Beograd, 1994.

17. Kovačević dr Mladen, Međunarodna trgovina, Ekonomski fakultet, 2002.
18. Pavićević dr Božidar, Stakić dr Budimir, Banke i platni promet sa inostranstvom, Zavod za obrazovanje kadrova, Beograd, 1987.
19. Popović dr Dejan, Nauka o porezima, Pravni fakultet, Beograd.
20. Rose S. Peter, Hudgins C. Sylvia, Bankarski menadžment i finansijske usluge, prevod „Data status”, Beograd, 2004.
21. Samjuelson P. A. Ekonomija, Savremena administracija, Beograd, 1969.
22. Schumpeter J. Istorija ekonomske analize, Informator, Zgb, 1975. prevod.
23. Stakić dr Budimir, Finansijski i devizni menadžment u turizmu, FTTHM, Beograd, 2007;
24. Stakić dr Budimir, Međunarodne finansijske organizacije, Jugoslavijapublik, Beograd, 1988.
25. Stakić dr Budimir, Priručnik za poslovanje hartijama od vrednosti, Ju-publik, Beograd, 1990.
26. Stakić dr Budimir, redaktor, Finansijski lizing i lizing, FFMO, Beograd, 2003.
27. Šojić dr Milan, Najnovija monetarna kretanja u Srbiji i eksterni sektor, Finansije, Bankarstvo, Revizija, Osiguranje, FFMO, Beograd, jan-mart 2007.
28. Ugovor o Evropskoj uniji, prevod, Međunarodna politika, Beograd, 2003.
29. Unković dr Milorad, Međunarodna ekonomija, FTTHM, Beograd, 2007.
30. Unković dr Milorad, Spoljnotrgovinski savetnik br. 4/05, Poslovni biro, Beograd, 2005.
31. Unković dr Milorad, Savremena međunarodna trgovina, Beogradska knjiga, Beograd 2004.
32. Unković dr Milorad, Međunarodno kretanje kapitala i položaj Jugoslavije, Naučna knjiga, Beograd, 1980.
33. Unković dr Milorad, Svetska privreda danas, Ju-publik, Beograd, 1988.
34. Unković dr Milorad, Stakić dr Budimir, Međunarodni ekonomski odnosi, FST, Bijeljina, 1996.
35. Vasiljević dr Mirko, Trgovinsko pravo, Savremena administracija, Beograd, 1995.

NEAUTORIZOVANI IZVORI

Zakonski i podzakonski propisi i ostala neautorizovana izdanja

Statistički godišnjak Srbije

Statistički bilten NBS

IMF, Survey,

E- IZVORI

Međunarodni monetarni fond, www.imf.org

Akta EU- adresa - www.europa.eu.int

Svetska banka -adresa: www.worldbank.org

FED rezerve- adresa: www.federalreserve.gov

EBRD. adresa: www.ebrd.org

ECB - adresa: www.ecb.int

BIS banka- adresa: www.bis.org

Dokumenta OECD - - adresa: www.oecd.org

Ministarstvo finansija Srbije - adresa: www.mfin.sr.gov.yu

Narodna banka Srbije - adresa - www.nbs.yu

Udruženja banaka Srbije www.finnet.yu

